

Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine
Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće Bosne i Hercegovine
Високи судски и тужилачки савјет Босне и Херцеговине
High Judicial and Prosecutorial Council of Bosnia and Herzegovina

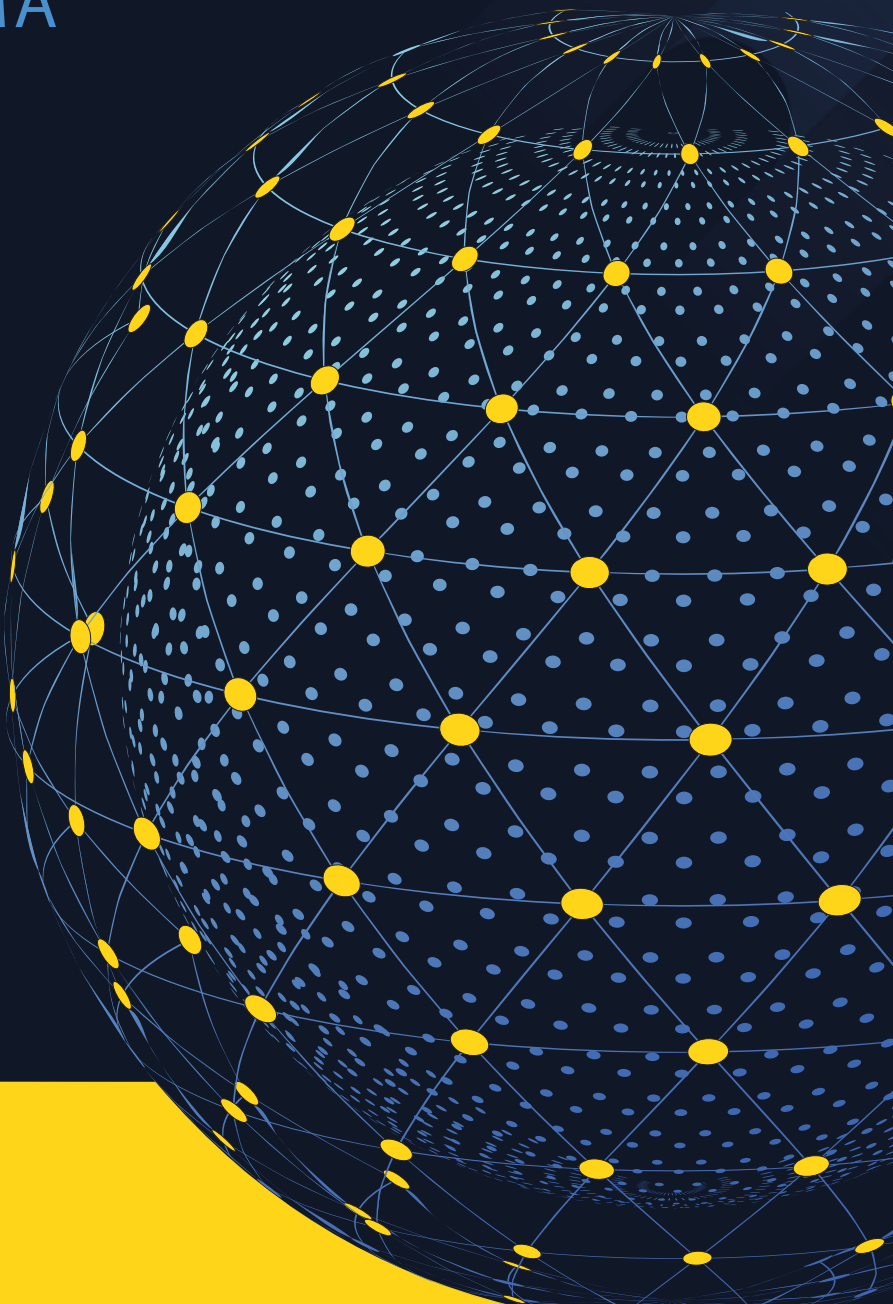
PRIRUČNIK

ZA RAD NA PREDMETIMA PRIVREDNOG
KRIMINALA, KORUPCIJE I FINANSIJSKIH ISTRAGA

ZA TUŽIOCE, ISTRAŽITELJE
I EKONOMSKE SAVJETNIKE
U TUŽILAŠTVIMA

Finansira Evropska unija

Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine
Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće Bosne i Hercegovine
Високи судски и тужилачки савјет Босне и Херцеговине
High Judicial and Prosecutorial Council of Bosnia and Herzegovina

PRIRUČNIK

ZA RAD NA PREDMETIMA PRIVREDNOG KRIMINALA,
KORUPCIJE I FINANSIJSKIH ISTRAGA

ZA TUŽIOCE, ISTRAŽITELJE I EKONOMSKE SAVJETNIKE U TUŽILAŠTVIMA

Finansira Evropska unija

Ova publikacija je urađena u okviru Projekta „Izgradnja efikasnog pravosuđa u službi građana“ kojeg finansira Evropska unija.

Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost Visokog sudskog i tužilačkog vijeća Bosne i Hercegovine i ni u kom slučaju ne predstavlja stavove Evropske unije.

Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine
Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće Bosne i Hercegovine
Високи судски и тужилачки савјет Босне и Херцеговине
High Judicial and Prosecutorial Council of Bosnia and Herzegovina

Lista skraćenica

Poglavlje 1 i 2

TKM	trgovačka knjiga na malo
KIF	knjiga izlaznih računa ili faktura
KUF	knjiga ulaznih računa ili faktura
APIF	Agencija za posredničke, informatičke i finansijske usluge Republike Srpske
FIA	Finansijsko-informatička agencija Federacije BiH
FI	finansijski izvještaji

Poglavlje 3

UIO	Uprava za indirektno oporezivanje
PDV	porez na dodanu vrijednost

Poglavlje 4

PPL ili PL	povezana pravna lica/povezana lica
FI	finansijski izvještaji
KIF	knjiga izlaznih računa ili faktura
KUF	knjiga ulaznih računa ili faktura
IOS	izvod otvorenih stavki/konfirmacija između dva pravna subjekta
APIF	Agencija za posredničke, informatičke i finansijske usluge Republike Srpske
FIA	Finansijsko-informatička agencija Federacije BiH
UIO	Uprava za indirektno oporezivanje
RUGIP	Republička uprava za geodetsko i imovinsko-pravne poslove

Poglavlje 5

KZ RS i KZ FBiH	Krivični zakonik RS i Krivični zakon FBiH
OV	Opštinsko vijeće
KPK	Kantonalna poreska kancelarija
M-E	Minsko-eksplozivna sredstva

Poglavlje 6

JN	Javne nabavke
ZJN	Zakon o javnim nabavkama BiH
KZ	Krivični zakon
AJN	Agencija za javne nabavke
KRŽ	Kancelarija za razmatranje žalbi
TD	Tenderska dokumentacija
KD	Krivično djelo

Poglavlje 7

AMFI	Udruženje mikrokreditnih organizacija u Bosni i Hercegovini
APIF	Agencija za posredničke, informatičke i finansijske usluge u Republici Srpskoj
BA-RS	Agencija za bankarstvo Republike Srpske
BTS	Berzanski trgovački sistem
FBA	Agencija za bankarstvo FBiH
FIA	Finansijsko-informatička agencija Federacije BiH
Komisija	Komisije za hartije od vrijednosti
MKO	Mikrokreditne organizacije
Registar	Registar hartija od vrijednosti
SASE	Sarajevska berza hartija od vrijednosti d.d. Sarajevo
ZTHV FBiH	Zakon o tržištu hartija od vrijednosti u FBiH

Poglavlje 8 i 9

MPP	Međunarodna pravna pomoć
FATF	The Financial Action Task Force (Radna grupa za finansijsko djelovanje protiv pranja novca)
FOO	Finansijsko-obavještajno odjeljenje Državne agencije za istrage i zaštitu- SIPA-e
IDDEEA	Agencije za identifikaciona dokumenta, evidenciju i razmjenu podataka BiH
ZK izvadak	zemljišnoknjižni izvadak
PIO/MIO	Penzijsko/mirovinsko invalidsko osiguranje

O projektu

Projektom „Izgradnja efikasnog pravosuđa u službi građana“ kojeg finansira Evropska unija (IPA 2017), a implementira Visoki sudski i tužilački savjet BiH (VSTS BiH), angažovano je 11 ekonomskih stručnjaka u 10 tužilaštava, te jedan ekonomski savjetnik/koordinator projektne aktivnosti u VSTS BiH. U toku 24 mjeseca rada u tužilaštvima, ekonomski stručnjaci su pružali stručnu pomoć u radu na predmetima privrednog kriminala, organizovanog kriminala, korupcije i finansijskih istraga. Na osnovu iskustava stečenih u tužilaštvima, ekonomski stručnjaci su radili na izradi ovog Priručnika, kojim se nastoji tužiocima i stručnim saradnicima u tužilaštvima pomoći u razumijevanju određenih oblasti računovodstva i finansija. Namjera autora Priručnika je da korisnicima dâ smjernice u razumijevanju i čitanju knjigovodstvenih isprava, poslovnih knjiga, finansijskih izvještaja, te na koji način poslovna dokumentacija može pomoći u otkrivanju i dokazivanju pojedinih krivičnih djela.

Na bazi iskustava i potreba u tužilaštvima, ekonomski stručnjaci su obradili sljedeće teme ovog Priručnika:

1. Knjigovodstvene isprave, poslovne knjige, finansijski izvještaji i značaj poslovne dokumentacije u otkrivanju krivičnih djela;
2. Lažiranje i manipulacije finansijskih izvještaja;
3. Porezi i poreske utaje;
4. Stečaj;
5. Korupcija;
6. Javne nabavke;
7. Bankarski, mikrokreditni sektor, tržište kapitala;
8. Pranje novca i
9. Finansijske istrage.

Sarajevo, maj 2021. godine

Autori i koautori ovog Priručnika su ekonomski stručnjaci angažovani Projektom IPA 2017:

Anđelija Milekić, diplomirani ekonomista sa dugogodišnjem iskustvom u radu u bankarskom sektoru u odjeljenjima računovodstva i finansija, plana, analize i kontrolinga.

Ankica Mirnić, diplomirani ekonomista, certifikovani računovođa, investicioni menadžer sa dugogodišnjim iskustvom u privredi, angažmanom na projektu Svjetske banke, kao i finansijskom sektoru (banke i tržište kapitala) kao rukovodilac finansijskog organizacionog dijela u banci, te član uprave. U okviru angažmana u banci stečeno je značajno iskustvo u radu na sprečavanju pranja novca.

Danijela Raič, diplomirani ekonomista, certifikovani računovođa, stalni sudski vještak ekonomske struke, ovlašćeni procjenitelj, interni revizor za javni sektor sa dugogodišnjim radnim iskustvom u realnom sektoru u odjeljenjima računovodstva, finansija, administracije, analize i planiranja i kontrolinga.

Emir Muratagić, *bachelor* ekonomije, certifikovani računovođa, stalni sudski vještak ekonomske struke sa dugogodišnjim iskustvom na rukovodećim poslovima računovodstva i finansija u više pravnih lica.

Gorana Avlijaš, magistar ekonomije.

Jasminka Šarčević, diplomirani ekonomista sa dugogodišnjim iskustvom u organima za provođenje zakona (Poreska uprava, UIO, SIPA), posebno iz oblasti poreza, pranja novca i finansijskih istraga.

Ljiljana Mandić, diplomirani ekonomista, stečajni upravnik, ovlašćeni procjenitelj, stalni sudski vještak ekonomske struke sa dugogodišnjim iskustvom u realnom sektoru, bankarstvu, kao i na predmetima stečajnih postupaka.

Muhamed Hamidović, magistar ekonomije, stalni sudski vještak ekonomske struke, sa relevantnim radnim iskustvom u bankarstvu, privatnom preduzetništvu, nevladinom sektoru i konsaltingu, autor više publikovanih stručnih članaka iz oblasti finansija, stručnjak iz oblasti poslovnog planiranja, konsultant i trener na nekoliko domaćih/stranih implementiranih projekata iz oblasti ekonomskog razvoja u BiH.

Nejla Đurbuzović, magistar ekonomije, certifikovani računovođa i ovlašćeni revizor, sa dugogodišnjim iskustvom u jednoj od konsultantskih kuća „Velike četvorke“ koja pruža usluge revizije, upravljanja rizicima, poslovnog i finansijskog savjetovanja.

Nihad Spahić, diplomirani ekonomista, stalni sudski vještak ekonomske struke, sa dugogodišnjim iskustvom na poslovima sprečavanja i otkrivanja krivičnih djela privrednog kriminala i korupcije u MUP ZDK, kao i poslovima knjigovodstva i finansija u realnom sektoru.

Velimir Rašević, diplomirani ekonomista sa dugogodišnjim iskustvom na istragama finansijskog kriminala i korupcije u agencijama za provođenje zakona – MUP RS i SIPA, kao i konsultant i edukator iz oblasti privrednog kriminala.

Zahida Karić, MBA & Magistar ekonomskih nauka, certifikovani računovođa i ovlašćeni revizor, sa dugogodišnjim radnim iskustvom u finansijskom sektoru (komercijalno i investiciono bankarstvo) sa izvršnim odgovornostima vezanim za finansije/računovodstvo, sredstva i rizike, te konsultantsko iskustvo sa angažmanima od *WV International, USAID, UNDP, World Bank, WYG International Ltd, SIDA, GIZ*, te na EU projektima.

Predgovor

Priručnik za rad na predmetima privrednog kriminala, korupcije i finansijskih istraga predstavlja rijedak primjer stručnog štiva kao rezultat autorskog rada ekonomskih stručnjaka, proizašao iz njihove praktične i neposredne saradnje sa tužiocima u različitim tužilaštvima u Bosni i Hercegovini tokom gotovo dvije godine trajanja Projekta "Izgradnja efikasnog pravosuđa u službi građana". Upravo ta okolnost sama po sebi daje preporuku da se ovaj priručnik svakako treba pročitati, kako bi pravni stručnjaci, tužioci, sudije, stručni saradnici i drugi korisnici, prvo, stekli dojam na koji način su ekonomski stručnjaci razumjeli problematiku procesuiranja krivičnih djela privrednog kriminala, korupcije i finansijskih istraga, i drugo, procijenili koliki je, odnosno koliki bi bio u budućnosti njihov doprinos efikasnijem suprotstavljanju ovoj vrsti kriminala.

Priručnik sadrži ukupno **9 poglavlja**, od kojih se **1. i 2. poglavlje** bavi uglavnom ekonomskim kategorijama (knjigovodstvene isprave, poslovne knjige, finansijski izvještaji i dr.), njihovim pojmovnim određenjem, značajem poslovne dokumentacije u procesu otkrivanja krivičnih djela, sa odgovarajućim primjerima. Kada su u pitanju krivična djela privrednog kriminala i pojedina koruptivna krivična djela, prikupljanje i korištenje poslovne dokumentacije predstavlja jednu od početnih radnji dokazivanja (prikupljanje relevantne finansijske dokumentacije), tako da osnovna znanja o sadržini pojedinog poslovnog dokumenta, na način kako je u Priručniku prikazano, može na sasvim pouzdan i koristan način poslužiti praktičarima u daljem usmjeravanju predmeta.

Poglavlje 3 obrađuje jednu vrlo široku oblast direktnih i indirektnih poreza, i iscrpno prikazuje različite modalitete najčešćeg krivičnog djela iz grupe tzv. poreskih krivičnih djela- krivično djelo poreske utaje. U ranoj fazi otkrivanja ovog krivičnog djela, od značaja je uspostavljanje neposredne saradnje tužioca, ekonomskog stručnjaka (vještaka) i pripadnika odgovarajućih agencija, u cilju efikasnog sprovođenja krivične istrage, pogotovo što pojavni oblici krivičnog djela poreske utaje mogu biti vrlo različiti, mijenjaju se i obično su praćeni izvršenjem još nekog krivičnog djela.

Stečajni postupak i načini otkrivanja nezakonitih radnji u stečajnom postupku obrađeni su u **poglavlju 4**, prikazom uzroka koji dovode do otvaranja stečajnih postupaka, s akcentom na povezana pravna lica sa stečajnim dužnikom. U međusobnim poslovnim odnosima stečajnih dužnika i njihovih povezanih pravnih lica najčešće se mogu identifikovati nezakonite radnje. Prenosom imovine sa stečajnog dužnika na povezana pravna lica, umanjuje se imovina stečajnog dužnika, čime se oštećuju povjerioci. Najveći povjerioci koji se, gotovo po pravilu, ne mogu naplatiti kroz stečajne postupke najčešće su poreske uprave i Uprava za indirektno oporezivanje, odnosno budžeti entiteta, Brčko Distrikta BiH i države, zbog čega je od posebnog značaja procesuiranje nezakonitih radnji vezanih za stečajni postupak.

U **poglavlju 5 i 6** obrađeni su različiti primjeri koruptivnih krivičnih djela sa detaljnom analizom finansijske dokumentacije koja je korištena u dokaznom postupku kod procesuiranja krivičnih djela zloupotreba službenog položaja, zloupotreba ovlaštenja u privredi i pronevjere, tako da se na datim primjerima na najbolji način uočava potreba dobrog poznavanja ispravnog finansijsko-knjigovodstvenog poslovanja i mogućih zloupotreba.

Poglavlje 7 obrađuje veoma kompleksne oblasti: bankarski i mikrokreditni sektor i tržište vrijednosnih papira. Svaku od ovih oblasti prati vrlo obimna zakonska regulativa, zbog čega je otkrivanje i gonjenje počinitelaca ove vrste krivičnih djela izuzetno složeno, o čemu smo imali priliku da se uvjerimo kod primjera otvorenih stečaja banka, i s tim u vezi proizašlih krivičnih procesa, ne samo u Bosni i Hercegovini već i u regiji.

U **8. se poglavlju** autor teoretski i praktično bavi fenomenom pranja novca sa odličnim primjerom iz sudske prakse, dok je **9. poglavlje** Priručnika posvećeno finansijskoj istrazi koja u tužilačkim istragama postaje snažno oružje u borbi protiv finansijskog kriminala i koruptivnih krivičnih djela.

Primjeri iz prakse prikazani u Priručniku najbolji su pokazatelji da je za uspješno otkrivanje i procesuiranje ove vrste krivičnih djela neophodna pomoć i stalna saradnja tužilaca sa ekonomskim stručnjacima. Naime, od znanja koje ekonomski stručnjaci, a zatim i vještaci, prenesu tužiocima u toku konkretne istrage kroz rad na pojedinačnim predmetima, često zavisi kako će to znanje tužioci prezentirati na sudu u cilju dokazivanja konkretnog krivičnog djela. U Priručniku se pronalaze brojne korisne informacije koje mogu značajno uštedjeti dragocjeno

vrijeme svim praktičarima koji se bave procesuiranjem krivičnih djela privrednog kriminala, korupcije i finansijskim istragama, u potrazi za odgovarajućom literaturom i adekvatnim primjerima.

Konačno, treba imati u vidu da se u praksi kontinuirano pojavljuju novi oblici krivičnih djela protiv privrede i koruptivnih krivičnih djela, prilagođavanjem izmijenjenim uslovima poslovanja, novim propisima i tehničkim dostignućima. Pravovremeno i efikasno identifikovanje novih pojava oblika ove vrste krivičnih djela, njihovo sprečavanje, otkrivanjem i efikasnim krivičnim gonjenjem moguće će biti samo uz podršku obučanih ekonomskih stručnjaka sa specifičnim znanjima i iskustvom, te dobrim poznavanjem i stalnim praćenjem zakonskih propisa.

Svetlanka Bijelić, republički javni tužilac

SADRŽAJ

Poglavlje 1 - Knjigovodstvene isprave, poslovne knjige, finansijski izvještaji i značaj poslovne dokumentacije u otkrivanju krivičnih djela	9
Knjigovodstvene isprave, poslovne knjige, finansijski izvještaji i značaj poslovne dokumentacije u otkrivanju krivičnih djela	11
Knjigovodstvene isprave	11
Poslovne knjige	12
(1) Dnevnik	12
(2) Glavna knjiga	13
(3) Pomoćne knjige	14
Finansijski izvještaji	15
Poglavlje 2 - Lažiranja i manipulacije finansijskih izvještaja	19
2. Lažiranja i manipulacije finansijskih izvještaja	21
2.1. Uvod	21
2.2. Oblici manipulacija finansijskim izvještajima i njihov uticaj na finansijske izvještaje	22
2.2.1. Manipulacije u Bilansu uspjeha	22
(I) Manipulacije povećanjem prihoda	22
(II) Manipulacije smanjenjem prihoda	25
(III) Manipulacije povećanjem troškova	27
(IV) Manipulacije smanjenjem troškova	28
2.2.2. Manipulacije u Bilansu stanja	29
(I) Manipulacije povećanjem imovine	29
(II) Manipulacije sa smanjenjem imovine – obaveza	30
(III) Manipulacije sa pogrešnim klasifikovanjem imovine i obaveza	30
2.3. Primjeri računovodstvenih prevara u svijetu	31
Poglavlje 3 Poreska utaja	33
3. Poreska utaja	35
3.1. PORESKI SISTEM U BOSNI I HERCEGOVINI	35
3.2. Indirektni porezi	35
3.2.1. Porez na dodanu vrijednost	35
3.3. Direktni porezi	36
Porez na dobit	37
Porez na dohodak	37
Doprinosi	38
3.4. Poreska utaja	38
Najčešći modaliteti poreske utaje	39
Knjigovodstvene evidencije i druge činjenice koje mogu da ukazuju na porezanu utaju	41
3.5. PRIMJER KRIVIČNOG DJELA UTAJE POREZA	42
Utaja poreza na dohodak, doprinosa i drugih zakonom propisanih fiskalnih davanja	42
3.6. SUGESTIJE	44
3.7. REZIME	44
Poglavlje 4 Prouzrokovanje stečajnog postupka, poslovanje preko povezanih lica (PL)	45

4. Prouzrokovanje stečajnog postupka, poslovanje preko povezanih lica (PL)	47
4.1. Pojam povezanih lica (PL)	47
4.2. Pojam stečajnog postupka i osnovne karakteristike stečajnog postupka	47
4.3. STEČAJ KROZ BILANSNE POZICIJE - bilans stanja i bilans uspjeha	48
4.4. PREGLED POTRAŽIVANJA (bilans stanja)	53
4.5. PREGLED OBAVEZA (bilans stanja)	54
4.6. PREGLED PREKRŠAJNIH/SUDSKIH POSTUPAKA (bilans stanja/bilans uspjeha)	55
4.7. ORGANI ZA PROVOĐENJE ZAKONA U BIH	56
Poglavlje 5 KRIVIČNA DJELA KORUPCIJE	59
5. KRIVIČNA DJELA KORUPCIJE	61
5.1. Pojam i normativa	61
5.2. Zakonski okvir u BiH za borbu protiv korupcije	61
5.3. Uzroci i posljedice korupcije	62
5.4. KRIVIČNO DJELO „ZLOUPOTREBA SLUŽBENOG POLOŽAJA ILI OVLAŠĆENJA“	62
5.5. KRIVIČNO DJELO „ZLOUPOTREBA OVLAŠĆENJA U PRIVREDI“ / „NEZAKONITO POSTUPANJE U PRIVREDNOM POSLOVANJU“	65
5.6. KRIVIČNO DJELO „PRONEVJERA“	67
Poglavlje 6 ISTRAGE ZLOUPOTREBA U JAVNIM NABAVKAMA	73
6. ISTRAGE ZLOUPOTREBA U JAVNIM NABAVKAMA	75
6.1. Teoretska pojašnjenja	75
6.2. Modaliteti prevara u postupcima javnih nabavki	77
6.3. Zaključna razmatranje i preporuke	81
Poglavlje 7 BANKARSKI I MIKROKREDITNI SEKTOR, TRŽIŠTE HARTIJA OD VRIJEDNOSTI	85
7. BANKARSKI I MIKROKREDITNI SEKTOR, TRŽIŠTE HARTIJA OD VRIJEDNOSTI	87
7.1. Bankarski sektor	87
7.2. Mikrokreditni sektor	90
7.3. Institucije vezane za transakcije sa akcijama	91
7.4. PREDMETI	95
Organizovano finansijsko tržište – berza	95
Opis krivičnog djela	95
Dokumenti	96
Mišljenje	99
Najčešće greške, problemi i nedostaci	99
Organi za provođenje zakona	101
Bankarski sektor	101
Opis krivičnog djela	101
Dokumenti	102
Mišljenje	105
Najčešće greške, problemi i nedostaci	105
Organi za provođenje zakona	106
Mikrokreditni sektor	106
Opis krivičnog djela	106
Dokumenti	107

Mišljenje	107
Najčešće greške, problemi i nedostaci.....	108
Organi za provođenje zakona	109
7.5. REZIME	109
RJEČNIK POJMOVA	111
Poglavlje 8 PRANJE NOVCA	113
8. PRANJE NOVCA.....	115
8.1. UVOD	115
8.2. POJAM PRANJA NOVCA	115
8.3. PROCES PRANJA NOVCA	116
8.4. DOKUMENTACIJA.....	118
8.5. ORGANI ZA PROVOĐENJE ISTRAGE I IZVORI INFORMACIJA.....	122
8.6. Najčešće greške, problemi i nedostaci.....	123
8.7. Sugestije	123
8.9. PRIMJER IZ SUDSKE PRAKSE	123
Poglavlje 9 FINANSIJSKA ISTRAGA.....	129
9. FINANSIJSKA ISTRAGA	131
9.1. Teoretska pojašnjenja.....	131
9.2. Finansijska istraga u borbi protiv organizovanog kriminala, korupcije i pranja novca	131
9.3. Pravni okvir za provođenje finansijskih istraga u BiH	132
9.4. Kada se vodi finansijska istraga	132
9.5. Cilj, zadatak i značaj finansijske istrage.....	133
9.6. Šta su zakoniti/legalni prihodi	133
9.7. Dokumentacija.....	134
9.8. Organi koji provode finansijsku istragu.....	136
9.9. Najčešće greške, problemi i nedostaci.....	137
9.10. Sugestije	137
9.11. Anonimizirani primjer.....	137
RJEČNIK POJMOVA	142

KNJIGOVODSTVENE ISPRAVE, POSLOVNE
KNJIGE, FINANSIJSKI IZVJEŠTAJI I ZNAČAJ
POSLOVNE DOKUMENTACIJE U
OTKRIVANJU KRIVIČNIH DJELA

Autori: Jasminka Šarčević i Zahida Karić, u saradnji sa ostalim autorima.

1. KNJIGOVODSTVENE ISPRAVE, POSLOVNE KNJIGE, FINANSIJSKI IZVJEŠTAJI I ZNAČAJ POSLOVNE DOKUMENTACIJE U OTKRIVANJU KRIVIČNIH DJELA

Zakon o računovodstvu i reviziji FBiH¹, Zakon o računovodstvu i reviziji RS², kao i Zakon o računovodstvu i reviziji u Brčko Distriktu BiH³ propisali su: vrste poslovnih knjiga, njihove osnovne karakteristike kao i principe na kojima se zasniva vođenje i evidentiranje poslovnih promjena.

Odgovornost za računovodstvene i knjigovodstvene poslove nosi lice ovlašteno za zastupanje pravnog lica, koje je dužno obezbijediti vođenje računovodstvenih i knjigovodstvenih evidencija u poslovnim knjigama isključivo na osnovu dokumentacije po osnovu nastalog poslovnog događaja (a ne fiktivnih događaja).

U skladu sa zahtjevima Međunarodnog računovodstvenog standarda 1 (MRS 1) – *Prezentacija finansijskih izvještaja*, privredna društva konzistentno sastavljaju finansijske izvještaje za period od jedne godine kao kompletan set finansijskih izvještaja (uključujući uporedne informacije). Privredno društvo sa jednakom važnošću prikazuje sve finansijske izvještaje, a **kompletan set čine godišnji finansijski izvještaji**:

- Bilans stanja (Izveštaj o finansijskom položaju na kraju perioda),
- Bilans uspjeha (Izveštaj o ukupnom rezultatu za period),
- Bilans tokova gotovine (Izveštaj o gotovinskim tokovima),
- Izveštaj o promjenama na kapitalu i
- Napomene uz finansijske izvještaje.

Izuzetno mala preduzeća godišnje finansijske izvještaje prezentuju kroz:

- Bilans stanja (Izveštaj o finansijskom položaju na kraju perioda) i
- Bilans uspjeha (Izveštaj o ukupnom rezultatu za period).

Uz godišnji finansijski izvještaj, korisnicima finansijskih izvještaja se prezentuju i posebni izvještaji sačinjeni prema zahtjevu Federalnog zavoda za statistiku.

Privredna društva su dužna da, u skladu sa zakonima o računovodstvu i reviziji i odgovarajućim podzakonskim aktima, poštujući pri tome međunarodne računovodstvene standarde, računovodstvene principe urednog knjigovodstva, organizuju:

1. prikupljanje i sačinjavanje **knjigovodstvenih isprava**,
2. vođenje **poslovnih knjiga** i
3. sačinjavanje godišnjih **finansijskih izvještaja**.

Knjigovodstvene isprave su pisani dokumenti u materijalnom ili elektronskom obliku o nastalom poslovnom događaju kojim su obuhvaćeni svi podaci neophodni za knjiženje u poslovnim knjigama, potpisani od strane lica koje je ovlašteno za sačinjavanje i kontrolu knjigovodstvenih isprava. Knjigovodstvena isprava

¹ Članovi 20–22.

² Poglavlje 2, članovi 11–13.

³ Članovi 20–24.

se sačinjava na mjestu i u vrijeme nastanka poslovnog događaja i mora biti potpuna, istinita, računski tačna i uredna tako da omogućava potpun uvid u vjerodostojnost dokumenta.

Vjerodostojna je ona knjigovodstvena isprava na osnovu koje treće lice, koje nije učestvovalo u poslovnom događaju, može nedvojbeno i bez ikakvih sumnji utvrditi prirodu i obim poslovnog događaja (npr. – kupovina, datum kupovine, količina, cijena, ukupan iznos, valuta i način plaćanja). Knjigovodstvene isprave mogu biti **eksterne** – one koje su prispjele u pravno lice spolja (ulazne fakture, izvještaji o novčanim promjenama na žiro-računu – izvodi, izvještaj o obračunatoj kamati, tovarni list, dokument o obezbjeđenju robe i slično) i **interne** – one koje se ispostavljaju unutar pravnog lica (izlazne fakture, prijemnice, izdatnice, popisne liste, dokumenti o povratu, otpisu, rashodu, nalog blagajni za naplatu ili isplatu i drugo).

Poslovne knjige su jednoobrazne evidencije o stanju i promjenama na imovini, obavezama i vlastitom kapitalu, kao i ostvarenim prihodima i nastalim troškovima, u koje se hronološki unose podaci na osnovu vjerodostojnih knjigovodstvenih isprava. Poslovne knjige se vode za poslovnu godinu koja je jednaka kalendarskoj godini.

Poslovne knjige su:

- (1) Dnevnik
- (2) Glavna knjiga
- (3) Pomoćne knjige

Osnovni instrument računovodstva kojim se u poslovne knjige bilježe svi poslovni događaji koji su predmet računovodstvene evidencije su analitička i sintetička konta. Konta su nositelji podataka i informacija u računovodstvu. Sve poslovne promjene u poslovnom subjektu evidentiraju se na najmanje dva konta, od kojih jedan duguje, a drugi potražuje i to predstavlja koncept dvojnog knjigovodstva. Takav način evidentiranja omogućava knjigovodstvenu ravnotežu:

duguje = potražuje aktiva = pasiva imovine = kapital + obaveze

Dnevnik i glavna knjiga su osnovne knjige i vode se po sistemu dvojnog knjigovodstva, odnosno svaka se ekonomska promjena evidentira istovremeno u istom iznosu na lijevoj i desnoj strani konta (npr. nabavka materijala: znači povećanje zaliha i povećanje obaveze prema dobavljaču, a plaćanjem će se smanjiti gotovina i obaveza prema dobavljaču, ili kupovina mašine na kredit, znači povećanje osnovnih sredstava u aktivi (bilans stanja), a evidentiranje obaveze za kredite u pasivi (bilans stanja)).

(1) Dnevnik je poslovna knjiga u koju se unose **svi poslovni događaji hronološki**, prema redoslijedu odnosno datumima njihovog nastanka. Poslovni događaji uzrokuju promjene na sredstvima i izvorima sredstava, a svaka od njih ima svoj dokument iz kojih se vidi karakter promjene.

Značaj dnevnika u istragama⁴:

Nerijetko se događa da se određena knjiženja evidentiraju **retroaktivno** (npr. *evidentiranje fiktivnih poslovnih događaja*). Kada se sumnja u takve radnje, potrebna je detaljna analiza dnevnika (odnosno analitičkih konta) i to tako da se pokuša povezati datum i redni broj izvornog dokumenta sa hronologijom knjiženja.

Analizom dnevnika mogu se zapaziti **neuobičajene transakcije**. Tada je neophodno analizirati knjigovodstvene isprave na osnovu kojih su knjižene te transakcije (poslovni događaji), kako bi se utvrdila vjerodostojnost knjigovodstvenih isprava, odnosno da li se poslovni događaj stvarno desio. Neuobičajene transakcije mogu biti: knjiženje vikendima, za vrijeme državnih praznika, pred kraj godine, knjiženja bez opisa, knjiženja okruglih cifri u više manjih iznosa (200 KM do iznosa od 10.000 KM) ili iznosa koji se ponavljaju (npr. 199,99 KM do iznosa 10.000 KM). Kod knjiženja vikendom ili državnim praznicima, treba obratiti pažnju da li knjiženje u glavnu knjigu vrši sistem, jer onda je razumljivo da sistem radi automatski, pa u tim slučajevima nisu neuobičajena noćna knjiženja.

Nadalje, u dnevniku se svakom poslovnom događaju dodjeljuje sekvencijski odnosno redni broj, čime se hronološki mogu pratiti poslovni događaji. Veoma je značajno pregledati dnevnik kako bi se utvrdilo da li postoje

⁴ S obzirom na obimnost ovog dokumenta, za korisnika ovog dokumenta korisno je da je dnevnik u elektronskoj formi, i to u *excel-u*. Na taj način se poslovne promjene jednostavnije mogu filtrirati i analizirati.

nedostajuće sekvencije odnosno redni broj. Ukoliko postoji nesklad u hronologiji knjiženja, vrlo je moguće da su se određena knjiženja brisala kako bi se prikrio određeni poslovni događaj, ili da je čak prvobitno bio knjižen fiktivan poslovni događaj.

(2) Glavna knjiga sa svojim kontima je sistematska evidencija u kojoj se prikazuju promjene na imovini, obavezama i vlastitom kapitalu kao i ostvarenim prihodima i nastalim troškovima u toku obračunskog perioda i predstavlja osnov za izradu finansijskih izvještaja. U odnosu na dnevnik, ne prikazuje hronologiju poslovnih događaja, već predstavlja presjek poslovnih promjena na određeni dan.

Osnovni računi glavne knjige su sintetička konta sa tri cifre, koji nose nazive pozicija u finansijskim izvještajima, odnosno obrascima: Bilans stanja i Bilans uspjeha.

Za razliku od **glavne knjige**, gdje se ne unose pojedinačne stavke nego **samo zbirni iznosi na kraju godine ili nekog perioda**, u dnevniku i analitičkim karticama se evidentiraju **hronološki svi poslovni događaji**.

Osnovna podjela računa glavne knjige je:

Bilans stanja (slika stanja imovine, obaveze i kapitala pravnog subjekta) koji predstavlja izvještaj o finansijskom položaju pravnog subjekta i prikazuje sredstva, obaveze i kapital u vidu dvostranog pregleda *na jedan određeni dan*. Karakteristike bilansa stanja su: da se na jednoj strani nalazi aktiva ili sredstva pravnog subjekta, a na drugoj strani pasiva ili obaveze i kapital pravnog subjekta; aktiva i pasiva su uvijek vrijednosno uravnotežene, s obzirom na to da svako sredstvo iz aktive ima svoje porijeklo-izvor u istom iznosu iz pasive; da i aktiva i pasiva sadrži **sredstva na određeni dan po njihovom sastavu; da postoji početni bilans** (onaj koji se odnosi na početak poslovne godine, a on ujedno predstavlja krajnji bilans prethodne godine) koji se izrađuje na početku poslovne godine i krajnji bilans koji se izrađuje na kraju poslovne godine.

Imovina se u aktivi sistematizuje u skladu sa vremenom unovčavanja po principu „rastuće likvidnosti“. To znači da se prvo prikazuje najnelikvidnija imovina, tj. imovina koju je teže pretvoriti u novčana sredstva. To je klasa 0. Zatim slijede zalihe koje se u određenom roku unovčavaju ili pretvaraju u gotov proizvod, kupci i na kraju likvidna novčana sredstva.

Pasiva ili izvori sredstava (unose se vlastiti kapital ili kapital vlasnika, a pozajmljeni izvori sredstava su dugovi bankama ili dobavljačima, državi i drugo).

Pasiva je sistematizovana po principu „opadajuće dospelosti“ jer je na prvom mjestu kapital koji nema rok dospeljeća, nakon čega slijede dugoročno pozajmljena sredstva sa rokom preko jedne godine, kratkoročno pozajmljena sredstva, obaveze za kratkoročne kredite, plaćanje do jedne godine, dobavljači, obaveze za zarade i poreske obaveze.

Bilans uspjeha je izvještaj koji prikazuje prihode i nastale rashode tokom redovnog poslovanja za *određeni vremenski period* (mjesec, pola godine, godina itd.).

Značaj Glavne knjige i analitičkih kartica u istragama:

Glavna knjiga predstavlja skup svih konta, koja su otvorena tokom poslovne godine. U istragama se uglavnom koristi **Bruto bilans**. To je glavna knjiga u kojoj su **podaci zbirno prikazani po sintetičkim kontima** na određeni datum. Bruto bilans je dobro polazište za analizu poslovanja, a njegovo čitanje i razumijevanje je ključno za daljnji uspješan rad. Da bi Bruto bilans bio pouzdan vrlo je bitno da su knjigovodstvene evidencije ažurne.

Analizom podataka u Bruto bilansu definišu se konta za koja je potreban detaljan pregled – analitička kartica svih promjena u toku obračunskog perioda. Koje će se analitičke kartice analizirati zavisi od krivičnog djela koje se istražuje. To mogu biti analitičke kartice svih ili samo određenih kupaca, dobavljača, kartice datih ili primljenih pozajmica i drugo.

Iz analitičkih kartica se vidi datum, broj, iznos, ali i opis svake knjigovodstvene isprave koja je knjižena na analitičkoj kartici i na osnovu tih podataka se daje prijedlog za oduzimanje knjigovodstvenih isprava.

U daljnjem postupku se vrši unakrsno povezivanje knjiženih i izvornih dokumenata. Kako se knjigovodstvo vodi po sistemu dvojnog knjigovodstva, neophodno je izvršiti povezivanje i poređenje sa knjiženjima i dokumentacijom na drugim povezanim analitičkim karticama.

Primjeri:

- Kad se analizira **podizanje gotovine sa žiro-računa**, uvijek izvršiti uvid da li je isti iznos knjižen i u blagajni. Isto tako, ako je u blagajni knjižen polog gotovine, provjeriti da li je taj iznos „legao“ na žiro-račun.
- Kada se sumnja u **fiktivnu nabavku robe** (koja je knjižena na analitičkoj kartici dobavljača), provjeriti da li je i na koji način izvršeno plaćanje ulazne fakture (iz blagajne ili preko žiro-računa). Plaćanje gotovinom uglavnom je prvi signal da bi se moglo raditi o fiktivnom prometu i potrebno je u blagajničkoj dokumentaciji provjeriti ko je primio novac.
- Kada se na analitičkoj kartici evidentira **primljena pozajmica**, provjeriti da li je izvršena uplata na žiro-račun ili blagajnu i da li odgovora iznosu sa ugovora o pozajmici. I obratno, kada se radi o datoj pozajmici, provjeriti da li je i kada izvršena isplata pozajmica (isplata sa računa ili u gotovini). Čest slučaj je da nema knjiženja ni dokaza da su pozajmice date ili primljene, a naknadno se vrše povrati istih, što ukazuje na fiktivne poslovne događaje (cilj ovakvih knjiženja je obično prikrivanje stvarnog porijekla novca - kod krivičnog djela pranja novca).

Pored dnevnika i glavne knjige privredni subjekti su dužni da vode analitičku evidenciju poslovnih promjena u pomoćnim knjigama, što znači ako trebaju **detaljne informacije o samo jednom dijelu imovine/obaveza odnosno prihoda/rashoda** tada je preporučljivo **da se koriste:**

(3) Pomoćne knjige su analitičke evidencije koje se vode za nematerijalna sredstva, postrojenja i opremu, investicione nekretnine, dugoročne finansijske plasmane, zalihe, potraživanja, gotovinu i gotovinske ekvivalente, obaveze, kapital i drugo, kao što je knjiga ulaznih faktura-KUF, knjiga izlaznih faktura-KIF, knjiga izdatih čekova i knjiga blagajne. Jednostavno govoreći, pomoćne knjige sadrže detaljnije podatke o knjiženim iznosima u bilansima i dnevniku.

Knjiga (dnevnik) blagajne je pomoćna knjiga u kojoj se prikazuje stanje i promjene po osnovu gotovine i gotovinskih ekvivalenata. Knjiga blagajne je interna evidencija naloga za uplatu i naloga za isplatu i bez izvorne dokumentacije se ne može koristiti u dokazivanju nekog krivičnog djela.

Za potrebe istraga oduzimaju se nalozi za uplatu i isplatu sa pripadajućom dokumentacijom (npr. putni nalozi, računi za materijalne troškove, ugovori o pozajmicama i dr.). U istragama je blagajna važna kada se podižu velike sume gotovine sa računa ili se radi o gotovinskim pozajmicama.

Knjiga izlaznih faktura (KIF) i knjiga ulaznih faktura (KUF) se vode radi evidencije o izdatim i primljenim fakturama. U sistemu indirektnih poreza, vođenje ovih knjiga je zakonska obaveza, osim u slučaju kada je pravno lice u svom poslovnom knjigovodstvenom i računovodstvenom sistemu obezbijedilo sve podatke potrebne za tačno, pravilno i blagovremeno obračunavanje i plaćanje PDV-a. Podaci iz KIF-a i KUF-a se koriste za popunjavanje mjesečnih poreskih prijava. Osim faktura, i KIF i KUF sadrže podatke o dnevnom gotovinskom prometu (plaćanju i naplati), kao i sve druge isprave bitne za obračun i plaćanje PDV-a. Sve fakture koje se evidentiraju u KIF i KUF, knjiže se i na odgovarajuća analitička konta glavne knjige i moraju biti usklađene.

Treba napomenuti da se za naredni period (od 2021. godine) planira dostavljanje KIF i KUF evidencija u elektronski sistem UIO, čime će se olakšati postupak kontrole, analize i istrage vezane za promet između poslovnih subjekata.

Knjiga skladišne evidencije se koristi za evidentiranje materijala, sirovina i robe. **Lager lista** je dokument koji pokazuje koliko je materijala, sirovina i robe nabavljeno, koliko je utrošeno i koliko je trenutno stanje zaliha. Evidencije se vode **količinski i vrijednosno** (i to kako sam naziv kaže, za skladišta, uključujući i veleprodajna skladišta, dok maloprodajni objekti nisu obavezni voditi robno knjigovodstvo nego trgovačku knjigu na malo – TKM iz koje se vidi vrijednost zaliha robe, ali ne i količina). Razlika između zaliha evidentiranih na lager listama i u TKM, s jedne strane, i zaliha utvrđenih popisom, s druge strane, ukazuju na nepravilnosti u knjigovodstvenim evidencijama privrednog subjekta. **Manjak** u skladištu u većim iznosima često je indikator za prodaju robe na crnom tržištu, dok **višak** može ukazivati na postojanje robe bez ulazne dokumentacije. U ovim slučajevima neophodna je detaljna analiza ulaznih i izlaznih faktura, provjera njihove vjerodostojnosti, kao i način plaćanja (uglavnom se u tim slučajevima radi o gotovinskom plaćanju). Knjiga skladišne evidencije (lager lista) mora biti usklađena sa odgovarajućim analitičkim karticama zaliha robe, materijala i sirovina.

Knjiga evidencije osnovnih sredstava omogućuje prikaz stanja osnovnih sredstava, evidentiranih po inventarnim brojevima i kretanje osnovnih sredstava unutar poslovnih jedinica. Popis osnovnih sredstava se vrši jednom godišnje prije izrade završnog računa na dan 31.12, kada se utvrđuje stvarno stanje osnovnih sredstava (višak ili manjak).

Knjiga evidencije osnovnih sredstava bi trebala biti usklađena sa analitičkim karticama osnovnih sredstava, međutim one su često neažurne, a osnovna sredstva nemaju inventarski broj i ne mogu se identifikovati.

U istragama se ove evidencije mogu koristiti:

- kod **obračuna amortizacije** (npr. obračunava se amortizacija na sredstva koja nisu stavljena u upotrebu i nemaju inventurni broj, čime se povećavaju troškovi poslovanja, a smanjuje oporeziva dobit, ili uprava društva odredi previsoke/preniske stope amortizacije kako bi smanjila/povećala dobit, ili se za pojedina sredstva ne koristi stopa amortizacije koja je propisana odlukom društva. Uvijek je korisno uporediti stope amortizacije sa stopama koje koriste društva iz istih ili srodnih djelatnosti.
- kod korišćenja **prava odbitka ulaznog PDV-a** (osnovno sredstvo se naknadno proda, a ne izvrši se korekcija tj. ne umanj se odbitni ulazni PDV-a).

Knjiga udjela treba da osigura tačnu i potpunu evidenciju o članovima društva i njihovim udjelima, a svaku promjenu u knjizi udjela uprava društva je dužna prijaviti za upis u registar društava.

Knjiga akcija predstavlja evidenciju akcionara i akcija.

Ove dvije pomoćne knjige (knjiga udjela i akcija) se ne vode u računovodstvu, nego ih vodi uprava društva, ali se mogu koristiti kod identifikovanja povezanih pravnih lica, bilo da je neko fizičko lice većinski vlasnik ili akcionar u više pravnih lica, bilo da su pravna lica međusobni suvlasnici.

Finansijski izvještaji se izrađuju nakon što se evidentiraju sve knjigovodstvene isprave sa poslovnim promjenama u poslovne knjige privrednog subjekta, te se zbog toga kaže da je finansijsko izvještavanje završni korak u računovodstvenom procesu, što pokazuje da su finansijski izvještaji jedna cjelina poslovnih procesa koji su se dogodili i privrednom subjektu i kao takvi čine podlogu svake racionalne analize. Finansijski izvještaji daju informacije o finansijskom položaju, rentabilnosti, promjenama na kapitalu i novčanim tokovima jednog privrednog društva. Analiza finansijskih izvještaja daje sliku cjelokupnog poslovanja privrednog subjekta.

U Bosni i Hercegovini, u skladu sa važećom regulativom⁵, sva pravna lica finansijske izvještaje sastavljaju i prezentuju za poslovnu godinu i to za period od 1. januara do 31. decembra tekuće godine sa uporedivim podacima za prethodnu godinu, s tim da su velika i srednja pravna lica dužna sastavljati i prezentovati polugodišnje finansijske izvještaje, tj. izvještaje za poslovni period od 1. januara do 30. juna. Zavisno pravno lice čije matično pravno lice sa sjedištem u inostranstvu ima poslovnu godinu različitu od kalendarske godine, uz saglasnost ministarstva finansija može da sačinjava i prezentuje finansijske izvještaje za period koji je različit od kalendarske godine, ali koji obuhvata 12 mjeseci (npr. U Engleskoj od aprila do marta naredne godine). Finansijski izvještaji se predaju Agenciji za posredničke, informatičke i finansijske usluge – APIF u RS-u, a u FBiH Finansijsko-informatičkoj agenciji – FIA, najkasnije do kraja februara tekuće za prethodnu godinu.

Finansijski izvještaji sastavljaju se i u slučaju statusnih promjena, zatim otvaranja i zaključenja stečaja, kao i postupka likvidacije pravnog lica.

Finansijski izvještaji čuvaju se trajno u originalnom obliku, a pripremanje i čuvanje se vrši u poslovnim prostorijama pravnog lica ili u poslovnim prostorijama preduzetnika ili pravnog lica kome je povjereno vođenje poslovnih knjiga. Zakonom o računovodstvu i reviziji je propisan oblik i rokovi čuvanja poslovne dokumentacije. Ukoliko se postupi suprotno propisanim rokovima predviđene su novčane kazne za prekršaj, ali ako postoji sumnja u vezi namjere uništenja poslovne dokumentacije prije propisanog roka čuvanja dokumentacije može se pokrenuti istraga za krivično djelo uništavanja poslovne dokumentacije.

⁵ Zakon o računovodstvu i reviziji RS („Službeni glasnik RS“ broj 94/15) i Zakon o računovodstvu i reviziji FBiH („Službene novine FBiH“ broj 83/09). Pravilnik o sadržaju i formi obrazaca finansijskih izvještaja za privredna društva („Službene novine FBiH“ broj 82/10) i Pravilnik o sadržini i formi finansijskih izvještaja za privredna društva, zadruge, druga pravna lica i preduzetnike („Službeni glasnik RS“ broj 63/16).

U nastavku je tabelarni pregled zakonskih rokova čuvanja dokumentacije u FBiH, BD i RS.

DOKUMENTI	FBiH i BD	RS
-Platne liste	TRAJNO	TRAJNO
-Isprave o stečenim nekretninama	TRAJNO	TRAJNO
-Finansijski izvještaji i izvještaji o reviziji	TRAJNO	TRAJNO
-Interni akti koji utiču na finansijsko poslovanje	TRAJNO	TRAJNO
KNJIGOVODSTVENE ISPRAVE		
-na osnovu kojih se unose podaci u poslovne knjige		5 godina
-u glavnu knjigu i dnevnik	11 godina	
-u pomoćne knjige	7 godina	
-isprave platnog prometa	5 godina	
POSLOVNE KNJIGE		
-dnevnik i glavna knjiga	11 godina	10 godina
-pomoćne knjige	7 godina	5 godina
OBRAČUNI		
-godišnji obračuni	11 godina	10 godina
-periodični obračuni	5 godina	
-pomoćni obračuni	2 godine	

Tabela 1: Rokovi čuvanja poslovne dokumentacije u FBiH, BD i RS

Pored godišnjeg finansijskog izvještaja, velika i srednja pravna lica obavezna su da pripreme i Godišnji izvještaj o poslovanju, koji treba da pruži objektivni prikaz poslovanja pravnog lica i njegov imovinski, finansijski, pri-nosni i tržišni položaj, uključujući i opis glavnih rizika i neizvjesnosti sa kojima se suočava.

S obzirom na obavezu svih pravnih lica da sačinjavaju dokumentaciju i izvještavaju o nastalim poslovnim promjenama, samim tim nema ni dileme da ukoliko se trebaju istražiti određene informacije tada je neophodan pregled navedenih poslovnih knjiga. Jedino je pitanje: Koju ili **koje poslovne knjige tražiti odnosno analizirati?** Odgovor je da **izbor zavisi od toga šta tužiocima, ekonomskim savjetnicima ili istražiteljima treba u procesu istrage.**

Čitanje finansijskih izvještaja je zapravo njihova analiza sa ciljem razumijevanja finansijske pozicije posmatranog poslovnog subjekta. Da bi **finansijski izvještaji** ispunili navedene ciljeve (pružanje potrebnih informacija zainteresovanim stranama), oni moraju biti objektivni i realni, što se **ispituje** njihovom **revizijom** koju provode neovisni revizori. Zakon o računovodstvu definiše obveznike i rokove revizije finansijskih izvještaja. Valja naglasiti da pozitivan revizorski izvještaj nije jamstvo zakonitog poslovanja, niti negativno mišljenje revizora podrazumijeva da u poslovanju postoje elementi krivičnog djela.

Značaj Finansijskih izvještaja u istragama:

Finansijski izvještaji imaju vrlo značajnu ulogu u istragama kada se treba analizirati poslovanje privrednih subjekata nekoliko godina u nizu.

Upotreba finansijskih izvještaja kao dokaznog materijala je ograničena, bez izvorne dokumentacije na osnovu koje su sastavljeni.

Primjeri:

- Kod jednog pravnog lica je bila **uništena dokumentacija**. Inspektori su izvršili obračun poreza na osnovu podataka iz finansijskih izvještaja o ostvarenim prihodima i prometu po transakcionim računima. Promet na računima (tj. priliv sredstava) i prihodi nisu osnov za obračun poreza, budući da su se uplate na račun mogle odnositi na naplatu potraživanja iz ranijih perioda, moglo je biti i prihoda koji su oslobođeni plaćanja poreskih obaveza i slično.

- Često se sa računa privrednih društava vrši **isplata dobiti** (ili dohotka od samostalne djelatnosti) za nekoliko godina unazad. Tada treba provjeriti u finansijskim izvještajima (Bilansu uspjeha) da li je za navedene godine iskazana dobit, u kojem iznosu i da li je donešena odluka o raspodjeli (npr. za pokriće ranijih gubitaka, za investiciona ulaganja) i da li je u godini kada je iskazana dobit već izvršena isplata dobiti osnivačima ili vlasnicima.
- Finansijski izvještaji se mogu koristiti i kada je **pokrenut stečajni postupak**, a dokumentacija uništena. Ovo je posebno važno kada se sumnja da je stečaj prouzrokovan nesavjesnim radnjama (prekomjernim zaduživanjem, davanjem zajmova, prikrivanjem imovine ili prodajom ispod stvarne cijene, propuštanjem blagovremene naplate potraživanja i drugo). Iz finansijskih izvještaja (Bilans stanja i Bilans uspjeha) se vidi kretanje pojedinih pozicija, npr. konstantno se smanjuje vrijednost kapitala i sredstava, rastu obaveze i nenaplaćena potraživanja (posebno po osnovu datih pozajmica povezanim licima), nedostatak novčanih sredstava na računima i blokada računa, rast gubitaka i drugo. Detaljnije razumijevanje o stečajevima može se pronaći u 4. poglavlju ovog Priručnika.
- Finansijski izvještaji se koriste i kod **fiktivnih prometa**, kada se roba ili usluge kupuju ili prodaju neaktivnim i nedostupnim firmama, koje često godinama ne obavljaju djelatnost i ne vode računovodstvo. Iz njihovih finansijskih izvještaja, koje su predali nadležnim agencijama FIA i APIF, se može utvrditi njihova poslovna aktivnost nekoliko godina unazad, kolike su prihode ostvarile, imaju li gubitke, blokirane račune i drugo, što može potvrditi da zakonitog i stvarnog prometa sa tim firmama nije bilo.

REZIME

1. Da bi se otkrilo tj. dokazalo postojanje krivičnog djela **najbitnije je znati koje su nam informacije potrebne**. Potrebne informacije se definišu u procesu istrage. Treba imati na umu da je veliki broj modaliteta kako da dođemo do cilja i nema bezbjednog puta koji garantuje uspjeh. **Cilj ovog priručnika je informisati lica koja nisu ekonomske struke o osnovnim ekonomskim pojmovima, dati smjernice o tome iz kojih poslovnih evidencija i dokumentacije se mogu prikupiti određene informacije, te koje činjenice mogu ukazati na nepravilnosti u poslovanju.**
2. **Početi proces sa finansijskim izvještajima** (bilans stanja i bilans uspjeha) **dopunjenim sa Bruto bilansom koji je sigurno polazište** (podsjećamo, to je kao glavna knjiga, sa razlikom da su podaci zbirno prikazani). Njihovo čitanje i razumijevanje je ključ uspjeha. **Preporučljivo je da se isto uradi od strane poznavalaca finansijske analize** o kojima je bilo riječi u gornjem poglavlju.
3. Kada se **definiše potrebna informacija, selektuju se nosioci te informacije**. Za utvrđivanje osnovanosti potrebno je **izabrati analitičke podatke (kartice) i obavezno uraditi uporedbu sa izvornim dokumentom. Ovo je momenat kojim se utvrđuje krivotvorenje dokumentacije.**
4. **Ukoliko se radi o uništenju poslovne dokumentacije, tada je potreban dodatni izvor podataka**, a on se odnosi na registre sudova, poslovne partnere, poreske kartice, privatne račune lica koji su nosioci poslovnih odluka i privatne račune povezanih lica.
5. **Transakcije nisu samo u poslovnom/fizičkom subjektu koji je predmet istrage**, jer nema zarade ukoliko se posluje sam sa sobom. Treba **razumjeti** gdje je **izvor zarade, i njega slijediti** putem dokumenata, jer bit krivičnog djela u oblasti privrede je zarada, bilo da se umanjuje (krade), bilo da se povećava (izbegavanjem poreskih opterećenja).
6. Potrebno je posebnu pažnju obratiti na **neuobičajena knjiženja: okrugli brojevi, repetitivni brojevi, knjiženja u analitičkim karticama bez opisa ili sa nerazumljivim opisom poslovnog događaja, knjiženja vikendima ili za vrijeme državnih praznika, noćna knjiženja i slično.**
7. **Poslovni događaji sa povezanim pravnim licima**, posebno kada su upitanju velike poslovne transakcije koje nisu u sklopu redovnog poslovanja. Moguće je da prodavac proda robu kupcu – povezanom licu po nižoj cijeni. Međutim, prilikom obračuna poreza na dobit prodavac je dužan da prikaže prihod po tržišnoj cijeni. U praksi se dešava da se knjiže prihodi po tzv. transfernim cijenama i tako umanjuje porez na dobit.
8. Važno je **uporediti poslovanje posmatranog pravnog lica i pravnih lica iz okruženja** (najbolje konkurencijom) sa istom ili srodnom djelatnošću, upoređujući indikatore poslovanja (koristeći racio analize). Npr. neobično brz porast profitabilnosti (npr. profitna marža = bruto dobit/prihod od prodaje), u poređenju sa pravnim licima iz iste grane, može biti potkrepljujući za prispjelu prijavu u tužilaštvo o postojanju fiktivnog prihoda/kupaca/transakcija ili čak namještenih javnih nabavki posmatranog pravnog lica. Drugi način da otkrijemo fiktivne prihode/kupce/transakcije je čitanje bruto bilansa ili finansijskih izvještaja, na način da pratimo rast prihoda u odnosu na prethodnu godinu, te kretanje zaliha i potraživanja od kupaca u odnosu na prethodnu godinu. U prilog ovoj prijavi bi išla sljedeća situacija: ukoliko raste prihod, dok su zalihe i potraživanja od kupaca gotovo na istom nivou, i/ili promet na karticama zaliha i potraživanja od kupaca nemaju tako velik promet (pogledati analitičke kartice konta „potraživanje od kupaca“) kao što je rast prihoda veći u odnosu na prethodnu godinu.

LAŽIRANJA I MANIPULACIJE FINANSIJSKIH IZVJEŠTAJA

Autori: Nejlja Đurbuzović i Emir Muratagić

2. LAŽIRANJA I MANIPULACIJE FINANSIJSKIH IZVJEŠTAJA

2.1. Uvod

Nakon što smo u prvom poglavlju ovog Priručnika rekli šta su finansijski izvještaji (FI) i kako mogu pomoći u istragama, u ovom poglavlju ćemo govoriti o njihovoj višestrukoj ulozi, o tome ko su korisnici FI, te moguće zloupotrebe FI.

Finansijski izvještaji pokazuju uspješnost u poslovanju preduzeća. Investitorima pokazuju da li uložena sredstva donose očekivanu dobit, a poreskim organima služe kao osnov za oporezivanje. Menadžerima, kao upravljačkoj strukturi, su uobičajeno važni kao dokaz profesionalne uspješnosti, a često i kao osnov za bonuse. Osnovna pretpostavka za korišćenje finansijskih izvještaja je njihova pouzdanost, odnosno tačnost. Neistiniti finansijski izvještaji za posledicu imaju nepovjerenje kod korisnika finansijskih izvještaja. Lažiranje finansijskih izvještaja uvijek podrazumijeva i prevaru, dok prevare ne moraju biti povezane sa lažiranjem finansijskih izvještaja.

Prevare se mogu javljati i od strane zaposlenika. Kako je uopšte moguće sastaviti lažni bilans ili lažirati finansijske izvještaje? I konačno, zašto bi to neko radio?

U početku razvoja računovodstva i dugi niz godina poslije, evidentiranje poslovnih promjena bilo je isključivo vezano za tzv. troškovno vrednovanje nabavke imovine. Tako su finansijski izvještaji sastavljeni i prezentovani isključivo na bazi istorijskog troška nabavke. Koliko platim – toliko mi sredstvo i vrijedi.

Vremenom se uvidjelo da finansijski izvještaji sastavljeni i prezentovani na takav način ne prikazuju istinito stanje. Zašto? Na primjer, zemljište, građevine, patenti ili neka druga imovina u vlasništvu društva koja je nabavljena ranije, u sadašnjim uslovima može da ima veću vrijednost od one koja je stvarno plaćena prilikom nabavke, ukoliko je u međuvremenu postala atraktivnija. Ukoliko je vremenom izgubila vrijednost, može biti i manja od plaćene za njeno sticanje. Osim imovine, ovo vrijedi i za obaveze društva. Da bi se to uzelo u obzir, prilikom procjene vrijednosti imovine i obaveza, dozvoljena je određena fleksibilnost prilikom prezentovanja finansijskih izvještaja odnosno pojam „fer vrijednosti“. Uzmimo npr. akcije neke od brzorastućih tehnoloških kompanija. Od osnivanja te kompanije, akcije ne vrijede mnogo i plaćene su određeni iznos. Za taj plaćeni iznos akcije su uknjižene u poslovnim knjigama. Ukoliko kompanija tokom svog poslovanja uspije da kreira neki proizvod koji joj donosi ogroman profit, to se odražava i na vrijednost njihovih akcija. Akcije više ne vrijede onoliko koliko su plaćene, već puno više. Samim tim i akcije u vlasništvu pravnog lica vrijede više. Pomoću „fer vrijednosti“, akcije procjenjujemo na novu vrijednost, a razlika između plaćene i sadašnje cijene predstavlja dobit društva.

„Fer vrijednost“ kroz različite metode procjene, trebala bi da odražava sadašnju vrijednost imovine i obaveza. Prezentovanjem vrijednosti imovine i obaveza u finansijskim izvještajima **isključivo** po trošku nabavke takođe bi se dobili netačni podaci. Postavlja se logično pitanje da li bi finansijski izvještaji prezentovani isključivo po trošku nabavke takođe bili lažni ili netačni?

Nemoguće je nabrojati sve metode koje domišljati pojedinci mogu koristiti prilikom manipulacija finansijskim izvještajima. Menadžeri i vlasnici su svakim danom sve inovativniji u provođenju prevara i manipulaciji. Prilikom svake analize finansijskih stavki treba posebnu pažnju obratiti na sve nedosljedne i neuobičajene stavke u poslovnim knjigama i evidencijama.

Manipulacija finansijskih izvještaja, kao nedozvoljena aktivnost, odnosi se na namjerne radnje, većinom one koje su u suprotnosti sa zakonom, pomoću kojih se želi ostvariti željeni ishod koji najčešće ide u korist menadžmentu ili vlasniku društva. Manipulacija finansijskih izvještaja uključuje **namjerno** pogrešno prikazivanje salda određenih konta, bilo putem knjiženja lažnih računovodstvenih podataka, bilo namjernom pogrešnom primjenom računovodstvenih principa, a kao rezultat toga se javljaju netačni finansijski izvještaji. Manipulacijom finansijskih izvještaja dovode se u zabludu sva lica koja koriste finansijske izvještaje društva poput zaposlenika, akcionara, kreditora, investitora, dobavljača, kupaca, poreske uprave i mnogih drugih pravnih i fizičkih lica.

Različiti su motivi kojima se rukovode menadžeri u odnosu na vlasnike kada se odluče na manipulaciju finansijskim izvještajima. Menadžeri i zaposleni, lažnim knjiženjima žele da prikriju već učinjene krađe, vlasnici žele da prikažu imovinu većom ili vrednijom, a obaveze manjim. Zaposleni žele da svojim knjiženjima potpuno

sakriju trag, pa tako je jedan od načina da poslovne događaje knjiže češće i u manjim iznosima, kako sumnjive transakcije u poslovnim knjigama ne bi bile lako uočljive. Ukoliko se vlasnici odluče na manipulaciju finansijskog izvještaja, obično im je cilj da prikažu prihode i imovinu većom nego što jeste, a troškove i obaveze manje. Često se ta knjiženja odvijaju pred sami kraj ili na kraju poslovne godine u završnim knjiženjima.

Osnovni razlozi zbog kojih se menadžeri odluče da manipulišu finansijskim izvještajima su:

- Naknade mnogih visoko pozicioniranih menadžera povezane su sa finansijskim rezultatima društva. U tom smislu menadžerima odgovara da društvo u finansijskim izvještajima prikaže⁶ bolji finansijski rezultat.
- Prikazivanje lošijeg finansijskog rezultata društva nego što ono uistinu jeste kako bi se zaštitili od potencijalnih preuzimalaca koja ne idu na ruku menadžerima.

Osnovni motivi vlasnika da manipulišu finansijskim izvještajima su:

- Potreba da se dobiju povoljni vanjski izvori finansiranja, bilo da se odnosi na finansiranje od strane banaka, bilo emisijom akcija ili prodajom udjela.
- Povećanje vrijednosti društva.
- Smanjenje ili prolongiranje poreskih i drugih obaveza prema poreskom zakonodavstvu.

Ukoliko razumijemo o kojim motivima za manipuliranjem finansijskih izvještaja kod menadžera i vlasnika društva se radi, jednostavnije je i odbaciti dio mogućih računovodstvenih manipulacija.

Motivi kod upravljanja dobiti u vidu snižavanja prihoda u poreske ciljeve⁷ obično su suprotstavljeni motivima povećanja dobiti⁸.

Uz menadžere i vlasnike, kako smo prethodno napomenuli, i pojedini zaposlenici mogu radi prikrivanja svojih kriminalnih radnji biti motivisani za manipulisanjem finansijskim izvještajima.

2.2. Oblici manipulacija finansijskim izvještajima i njihov uticaj na finansijske izvještaje

Lažni finansijski izvještaji nastaju kao posljedica raznih manipulacija finansijskim podacima kroz određeni period. Oni mogu nastati i kao posljedica manipulacija u ranijim periodima pa tako možemo imati finansijski izvještaj koji u posljednjem periodu nema grešaka, ali je lažan zbog ranijih grešaka. Kao što smo u prvom poglavlju naveli, osnovni finansijski izvještaji su Bilans stanja, Bilans uspjeha, Izvještaj o promjenama na kapitalu i Izvještaj o novčanim tokovima. Istorijski posmatrano, većinu manipulacija u finansijskim izvještajima, društva su provodila putem manipulacija u приходima i rashodima kroz Bilans uspjeha i manipulacijama kroz pogrešne procjene imovine i obaveza u Bilansu stanja.

Lažnim finansijskim izvještavanjem, društva utiču na:

- visinu dobiti, kroz Bilans uspjeha. Prikazivanje veće ili manje dobiti u odnosu na onu koja je ostvorena. Veću dobit društva prikazuju kroz povećanje prihoda ili kroz smanjenje rashoda u obračunskom periodu. Manju dobit društva prikazuju kroz smanjenje prihoda ili povećanje rashoda.
- vrijednost imovine, kroz Bilans stanja. Prikazivanjem veće ili manje vrijednosti imovine u odnosu na tržišnu vrijednost kao posljedicu ima veću ili manju vrijednost cjelokupne imovine društva.
- visinu neto priliva gotovine od operativnih aktivnosti, kroz Izvještaj o novčanim tokovima. Društva su osnovana za ostvarivanje dobiti. Ukoliko društvo ne ostvaruje priliv gotovine kroz osnovnu aktivnost, smanjuje se vjerovatnoća uspješnog poslovanja u budućnosti.

2.2.1. Manipulacije u Bilansu uspjeha

(I) Manipulacije povećanjem prihoda - razlozi za lažno prikazivanje prihoda većeg od ostvarenog su namjere da se prikaže dobit veća od ostvarene. Kroz prikazivanje veće dobiti društvo skriva loše poslovanje i gubitke, koji bi bili iskazani da su finansijski izvještaji sastavljeni u skladu sa pravilima.

⁶ Ukoliko društvo kao rezultat uspješnog upravljanja ima dobar finansijski rezultat, nema potrebe da se nešto dodatno prikazuje boljim.

⁷ Aktivnost za koju su zainteresovani vlasnici.

⁸ Aktivnost za koju su zainteresovani menadžeri.

Dvostruko knjiženje istih računa kupaca

Jedan od načina da se neosnovano povećaju prihodi, a onda i dobit, je knjiženje jedne fakture dva puta. Prilikom knjiženja izlaznih računa prema kupcima, društvo u poslovnim knjigama dva puta evidentira istu transakciju. Na ovaj način društvo neosnovano povećava sopstvene prihode od prodaje u Bilansu uspjeha. U Bilansu stanja se na strani aktive povećava potraživanje od kupaca, a na strani pasive akumulirana dobit.

Dokumentacija koja može da posluži kao dokaz

U ovim slučajevima treba obratiti posebnu pažnju na uplate po tim računima, da li na poziciji kupaca ili nekih drugih potraživanja ima neuobičajeno velikih otpisa i da li je prije toga pokrenuta neka vrsta naplate. Tačnije, potrebno je imati uvid u analitičke kartice kupaca za koje se sumnja da su prometi lažirani (knjiženje jedne fakture dva puta), analitičke kartice uplata po svim računima, kao i prateće bankovne izvode. U situacijama kada se faktura izmiri plaćanjem, duplo knjižena faktura u poslovnim knjigama ili ostaje i dalje evidentirana kao otvoreno potraživanje prema kupcu (u ovom slučaju je potrebno tražiti IOS-e ili konfirmacije između dva pravna lica) ili se isknjižavaju na teret rashoda kao nenaplativa potraživanja (u ovom slučaju je potrebno uzeti sve odluke o otpisu imovine, ali i imati uvid u analitičke kartice konta *Ispravka vrijednosti kupaca* ili *otpis potraživanja od kupaca*).

Knjiženje fiktivnih računa

I ovim se oblikom manipulacije nastoje prikazati prihodi većim nego što zaista jesu. Postoji niz prevara koje su praćene fiktivnim računima, ali u nastavku ćemo govoriti o fiktivnim računima radi prikrivanja krađe robe, te krađe novca. Ove prevare ćemo objasniti kroz konta *Robe*.

U prevarama koje imaju za namjeru prikrivanje **krađe robe**, konto *Robe* se razdužuje (knjiži se izlaz robe, smanjenje na kontima robe), konto *kupaca* fiktivno povećava (povećava se potraživanje od kupaca) iako nikada nije došlo do stvarne prodaje, već otuđenja robe. Kada se želi ostaviti što vjerniji dojam, nerijetko se ovi iznosi dijele na manje iznose čiji zbir mora odgovarati ukupnom zbiru otuđene robe odnosno fiktivnog računa.

Dokumentacija koja može da posluži kao dokaz za manjak robe su inventurne liste, pod uslovom da je inventura napravljena od strane nezavisne komisije. U pojedinim slučajevima magaciner i lice zaduženo za fakturisanje robe mogu zajedno da prave fakture kupcima koje ne odražavaju pravo stanje. Tako je moguće da se isporučuju veće količine robe od one koja je na fakturi. Manjak koji nastane na taj način može biti pokriven ili neispravnim popisom ili otpisom manjka (tražiti odluke o popisu imovine, kao i popisne liste – provjeriti da li su adekvatno potpisane, tj. od strane komisije koja je formirana za popis). Osim na strani izlaza robe, imamo slučajeve gdje magacineri ovjeravaju fakture o prijemu robe koja stvarno nikada nije ni došla. U tom slučaju se faktura ovjerava i daje na plaćanje bez da je roba zaprimljena u magacin. Manjak koji je ovako napravljen se dalje može prikrivati ili lažnim fakturisanjem ili lažiranjem na inventurama ili otpisima robe. Naročita šteta nastupa tamo gdje je roba relativno kratkog roka trajanja pa je podložna kvarenju. U takvim slučajevima je vrlo teško utvrditi da li su otpisi nastupili zbog stvarnog otpisa ili nekog drugog razloga. Osim robe sa kratkim rokom trajanja, ovakvim manipulacijama su podložne i robe sa visokom cijenom. Kod trgovačkih preduzeća ove manipulacije su izražene na kontima *Roba*. Kod proizvodnih preduzeća ove manipulacije mogu biti izražene na kontima *Sirovina*, *Proizvodnje u toku* i *Skladišta gotovih proizvoda*.

U drugom slučaju se prikriva **krađa novca**, na način da se nikada ne knjiži uplata novca na blagajnu ili transakcioni račun, već se knjiži potraživanje od kupaca (kao neizmireno potraživanje).

Dokumentacija koja može da posluži kao dokaz za manjak novca na blagajni ili transakcionim računima su najčešće izvodi otvorenih stavki (IOS-i), odnosno sravnjivanje potraživanja i obaveza između kupaca koji su prema Zakonu o računovodstvu i reviziji društva u obavezi obavljati najmanje jednom godišnje.

Pored krađe skladišta, nerijetka pojava kod manipulacija u izvještajima je da se u poslovnim knjigama društava evidentira jedan ili niz kupaca koji nikada nisu ni poslovali sa ovim društvom ili uopšte ne postoje. Među njima je bilo i onih koji su uredno izmirmili pojedine račune (odnosno za koje se uplate po računima zaista i izvrše od

strane onoga ko vrši prevaru), a sve u cilju bolje manipulacije. Na ovaj način su ovi računi davali utisak da kupci zaista postoje i da sa njima imamo pravi poslovni odnos, a sve u cilju da se prikrije prodaja za gotov novac koji nije položen na račun nego je otuđen od vlasnika.

Prodaja povezanim društvima – fiktivni promet

Slično kao i u prethodnom primjeru, s tim što se ovdje ne radi o fiktivnim računima nego o fiktivnom prometu koji se obavlja između matične firme i povezanih društava, cilj je isti, prikazati promet većim nego što on zaista jeste ili prikriti manjak robe. Zato je važno prilikom pregleda kupaca naročitu pažnju obratiti na kupce – povezana društva. Pod pojmom „povezana lica“ misli se na lica u kojima je matično društvo u većinskom vlasništvu ili neko od vlasnika društva ima većinsko vlasništvo. Čest je slučaj da se ova društva registruju na nekim *offshore* destinacijama kako ne bi bio moguć nadzor nad njima. Ovakva društva se registruju i kako bi se izbjegla plaćanja poreza na dobit. Često se u tim tzv. „poreskim oazama“ uopšte ne mora voditi ni knjigovodstvo niti plaćati bilo kakav porez. Detaljnije o transakcijama sa „povezanim licima“ i modalitetima prevara može se pronaći u poglavlju 4. ovog Priručnika: „Prouzrokovanje stečajnog postupka, poslovanje preko povezanih lica (PL)“.

Neosnovano priznavanje prihoda unaprijed

Najpoznatiji primjer manipulacija priznavanjem prihoda unaprijed urađen je u američkoj kompaniji *Xerox*. Manipulacije su započete prodajom mašina za fotokopiranje uz servisiranje koje će biti obavljeno kroz nekoliko godina nakon realizovane prodaje. Prihod od servisiranja je priznat odmah po prodaji. Uz prodaju, kompanija se bavila i iznajmljivala mašine za fotokopiranje. U slučaju iznajmljivanja, prihod je priznat na početku ugovora o iznajmljivanju za cijeli period unaprijed. Na ovaj način *Xerox* je svoje prihode povećao da je bruto dobit bila veća za 1,5 milijardi dolara. Cilj je bio da cijena akcija raste (i to se desilo u periodu manipulacija), a da se menadžerima isplate neosnovani bonusi, iako prihod nije realizovan (jer prema računovodstvenim standardima, prihod se priznaje u vremenu u kojem je i nastao, odnosno po isporuci robe, a za usluge se prihod razgraničava na cijeli period pružanja usluge).

Čest slučaj priznavanja prihoda unaprijed je i kod prodaje robe u komisijama. Komisiona prodaja nije prodaja u pravom smislu te riječi, jer je roba još u vlasništvu društva, a samo je data u komisiju. U želji da povećaju prihode, društva često za robu datu u komisiju priznaju prihod od prodaje iako roba još nije rasprodana, i na taj način manipulišu prihodima, a roba se unosi u popis kao vlastita roba data u komisiju.

Veoma je čest slučaj neosnovanog **priznavanja prihoda unaprijed** kao rezultat nepoznavanja računovodstvenih standarda, ali ovaj oblik manipulacije veoma često može poslužiti kao indicija o namjeri činenja određenog krivičnog djela (npr. da se prodaja na kraju nikad i ne desi), te ga ne treba zanemarivati.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju neosnovanog priznavanja prihoda unaprijed

U opisanoj situaciji potrebno je za sve fakture po kojim je prihod knjižen tražiti i originalne otpremnice, potpisane od strane lica koje preuzima robu, kojima eliminišemo sumnju da se radi o fiktivnoj prodaji, kao i bankovne izvode kojim dodatno potvrđujemo da je roba isporučena i prihod zaista realizovan. S druge strane, ako se radi o uslugama, u tom slučaju otpremnice ne postoje, nego se traže dokazi da je usluga zaista i pružena. Datum pružanja usluge i knjiženja prihoda se moraju slagati. Datumi pružanja usluga moraju biti navedeni na fakturi i/ili ugovoru o pružanju usluga. Nedostatak informacije o tačnom periodu pružanja usluge takođe može biti indikativan u namjeri činenja krivičnog djela.

Prijevremeno priznavanje prihoda – primljeni avansi

Primjer prijevremenog priznavanja prihoda su knjiženja primljenih avansa od kupaca kao prihod od prodaje umjesto da se knjiže obaveze za primljene avanse. Uobičajeno je da se prihod priznaje tek kada se roba isporuči ili usluga izvrši. U ovim slučajevima prijevremenog priznavanja prihoda, osim promjena na Bilansu uspjeha (kao povećanju prihoda), promjene se bilježe i na Bilansu stanja. U Bilansu stanja nigdje nemamo evidentirane obaveze za primljene avanse (kako bi to bilo prema ispravnom knjiženju), te nam je ukupan iznos obaveza manji (prema ispravnom knjiženju obaveze se povećavaju).

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju da li su prihodi ispravno priznati

Kako bismo potvrdili ovu transakciju, potrebno je imati uvid u fakturu i potpisanu otpremnicu, sa akcentom na datum isporuke robe (koji treba da odgovara datumu priznavanja prihoda), ili period izvršenja usluge. Pored toga, usaglašena stanja potraživanja i obaveza, ali i prihoda i rashoda, između dva subjekta, odnosno IOS-i su neizostavna dokumentacija koja bi pokazala neslaganje.

Naduvavanje prihoda

Naduvavanje prihoda izvodi se na razne načine. Najčešća metoda je poboljšavanje rezultata perioda prodajom stalne imovine. Prodaja stalne imovine je u skladu sa zakonom i u potpunosti je legalna, i u ovom slučaju ne mora da se radi o manipulaciji finansijskih izvještaja, nego se na ovaj način skrivaju gubici iz osnovnih djelatnosti društva. Naduvavanje prihoda kroz *Ostale prihode* može biti pomoć u razumijevanju intencija društva da prikaže pozitivan poslovni rezultat na kraju izvještajne godine kako bi recimo ostvario određenu subvenciju od države ili kako vlasnici ne bi smijenili upravni odbor zbog lošeg poslovnog performansa. Dakle, ovdje nema neispravnosti u samom knjiženju ili izvještavanju, ali može imati funkciju manipulacije u razumijevanju stvarnog poslovnog rezultata društva.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

U opisanim slučajevima, odnosno slučajevima knjiženja vanrednih prihoda, od dokumentacije je bitno uzeti onu koja potkrepljuje osnovanost priznavanja prihoda, kao i momenta nastanka tog prihoda (da li je nedostajalo redovnih prihoda u izvještajima, odnosno kada se zanemari vanredni prihod, da li bi društvo i dalje poslovalo sa pozitivnim poslovnim rezultatom). Osnovanost prihoda dokazujemo kao i u prethodnim slučajevima, fakturama i otpremnicama, kao i IOS-ima dva poslovna partnera.

Pretvaranje revalorizacijskih rezervi u prihode (fer procjene imovine)

Utvrđivanje fer vrijednosti imovine, posebno ako ne postoji aktivno tržište tj. lako dostupne cijene predmetne imovine, smatra se područjem mogućih manipulacija jer podrazumijeva procjene menadžmenta. U praksi se događa da menadžment revalorizaciju materijalne i nematerijalne imovine knjiži kroz Bilans uspjeha, onda kada bi trebao knjižiti kroz kapital (prema računovodstvenim standardima), kako bi ostvario iskrivljenu sliku neto rezultata za određenu poslovnu godinu (priznajući neosnovano prihode ili rashode, u zavisnosti od toga šta želi prikazati u toj poslovnoj godini). Ove manipulacije imaju cilj i u krivom iskazivanju obaveza poreza na dobit. Formiranje revalorizacionih rezervi u izvještaju o promjenama na kapitalu ne uključuje se u osnovicu poreza na dobit. Međutim, ako se nerealizovani dobiti iskazani kroz rezerve u kapitalu knjiže kroz Bilans uspjeha, sa njima se postupa kao da su realizovani (kao, recimo, da se desila prodaja).

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

U prvom slučaju, tj. u slučaju fer procjena vrijednosti imovine veoma je važna uloga vještaka ekonomske struke, jer se radi o veoma složenom knjigovodstvenom tretmanu imovine. Od dokumentacije je važno tražiti originalne procjene vrijednosti imovine od strane nezavisnog procjenitelja kojeg je društvo angažovalo za procjenu predmetne imovine. Pored toga, potreban je uvid u sve analitičke kartice knjižene revalorizacije (konta stalnih sredstava, registar stalnih sredstava, konta kapitala, kao i kartice nastalih prihoda i troškova). Važno je provjeriti kompetencije nezavisnog procjenitelja imovine, te da li postoji određeni sukob interesa u njegovom angažmanu.

(II) Manipulacije smanjenjem prihoda – jedan od mogućih razloga za umanjenjem prihoda je namjera odgovornih lica za ujednačavanjem trenda prihoda. Karakteristika ovih manipulacija je redukcija dobiti u periodima sa dobrim poslovanjem i prebacivanje prihoda u periode sa lošim poslovanjem. Ukoliko u poslovnoj godini imamo prihod koji je iznad prosjeka, to naredne godine može stvoriti dojam značajnog pada prometa, što za posledicu ima smanjenje kapitalizacije društva. U takvim slučajevima dio prihoda se „ostavi“ za naredni obračunski period. Razlog za smanjenje prihoda može biti i namjera da se plati manji porez na dobit. Ovim manipulacijama se koriste i manja društva, koja osim manjih poreskih obaveza, za cilj mogu imati i podsticanje na istupanje pojedinih članova ili na prodaju akcija.

Nefakturisanje isporuka na kraju obračunskog perioda

Nefakturisanjem isporučene robe i izvršenih usluga u periodu kada su nastali, prihodi se prebacuju na naredni obračunski period. Prihodi sadašnjeg perioda se smanjuju i niži su od realnih, a narednog perioda se povećavaju i veći su od realnog.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

Dokumentacija u koju je korisno imati uvid u ovim slučajevima je knjiga izlaznih računa (KIF), pa je tako moguće uočiti manipulaciju prihodima ukoliko izlazne fakture sa datumom valute iz tekuće godine društvo knjiži u narednoj godini, kako bi prihod koji je trebao biti priznat u prvoj godini, bio priznat u narednoj. Osim toga, nezaobilazno je tražiti analitičke kartice prihoda, u kojim je potrebno „pronaći“ te fakture, jer KIF je samo pomoćna evidencija (ne nužno stanje koje je u glavnoj knjizi).

Prodaja „na crno“ bez evidentiranja u poslovnim knjigama

Ova metoda je vjerovatno dominantna u manipulisanju finansijskim izvještajima. Razlog ovome je višestruka korist koja se ostvaruje prodajom robe na crno. U ovakvim slučajevima dobit je manja i izbjegavaju se poreska davanja. Manipulacije koje se javljaju u finansijskim izvještajima kod ovakvog poslovanja su mnogobrojne. U Bilansu uspjeha prikazani prihodi su manji nego bi trebali biti, a nisu prikazani ni prilivi novca. U Bilansu stanja, stanje imovine nije realno prikazano, odnosno veće su zalihe jer izlaz robe nije knjižen, ali je s druge strane manje novčanih sredstava evidentirano.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

Potrebna dokumentacija za otkrivanje prodaje „na crno“ su potvrde sa kupcima i analitičke kartice potraživanja od kupaca, ali i analitičke kartice zaliha i lager liste zaliha. Analitičke kartice zaliha mogu potkrijepiti da roba nikada nije izašla iz skladišta (knjigovodstveno) u vremenu prodaje „na crno“. Osim toga, ukoliko je došlo do stvarnog izlaza robe a naplata nije evidentirana, potrebna dokumentacija su IOS-i, ali i odluke o otpisima imovine i obaveza (ukoliko se stanje potraživanja od kupaca u knjigama zadržalo kao neizmireno, jer se naplata nije nikad evidentirala, tada se nakon godinu dana staro potraživanje ispravlja 100% ili otpisuje iz knjiga).

Nefakturisanje usluga koje su djelimično izvršene

Nefakturisanje usluga koje su djelimično izvršene sa krajem godine i njihovo prenošenje u naredni obračunski period je oblik manipulisanja prihodima. Na ovaj način se prihod tekućeg perioda smanjuje, a prihod narednog perioda povećava. Ovaj vid manipulacija je prilično lagan za otkrivanje jer zahtijeva antidatiranje mnogobrojne prateće dokumentacije, otpremnica robe ili naloga o izvršenim uslugama.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

S obzirom na to da se radi o manipulaciji prihoda od usluga kao što je prethodno objašnjeno, prihod se priznaje u momentu kada je usluga pružena. Stoga su bitne fakture i/ili ugovor gdje je naznačen period izvršenja usluge, te analitičke kartice prihoda. Tačan datum izvršenja usluge treba da odgovara periodu u kojem je priznat prihod.

Prenošenje prihoda na sljedeći obračunski period – naplaćena prethodno otpisana potraživanja

Na dan 31.12. prethodnog obračunskog perioda pravno lice je procijenilo kao nenaplativa potraživanja od kupaca iznos od 700.000 KM. Isti iznos je otpisan na teret troškova kao nenaplativo potraživanje. U tekućem periodu dio tih potraživanja je ipak naplaćen. U slučajevima kada uprava želi da dio prihoda prenese na sljedeći obračunski period, dio od ovih naplaćenih potraživanja ne priznaje odmah, nego to uradi naredni period. Na taj način prihod tekućeg perioda ostaje manji, dok se prihod narednog perioda povećava.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

Najjednostavniji način dokazivanja ovog manipulativnog knjiženja je uvid u bankovne izvode. Tačan datum uplate mora odgovarati datumu knjiženja prihoda, jer se kod prethodno otpisanih potraživanja prihod priznaje onda kada je društvo zaista namirilo potraživanje. Osim toga, potrebno je provjeriti da li je potraživanje trebalo biti otpisano uopšte, u tom slučaju tražiti od dokumentacije odluke o otpisu potraživanja, provjeriti da

li je potraživanje bilo starije od 365 dana, kao i da li su preduzete sve radnje kako bi se potraživanje naplatilo (opomene pred tužbu, tužbe i slično).

(III) Manipulacije povećanjem troškova

Knjiženje fiktivnih računa za troškove usluga

Ovakav vid prevare je usko povezan sa izvlačenjem novca iz kompanija. Jedan od načina da se provede prevara je da se računi za usluge uvećavaju, kako bi se novac preusmjerio na druga pravna lica, koja potom, na tako dobijen novac, plate potrebna davanja i podižu ga sa računa kao ostvarenu dobit.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

Prevare je moguće otkriti poređenjem fakturisanih računa za izvršene usluge sa tržišnim vrijednostima istih usluga. Kompanije (često povezane kompanije) koje su fakturisale visoke usluge obično imaju neobičajeno visoku dobit koja se isplaćuje vlasnicima. Nastanak troškova usluge je obično jako teško verifikovati naknadnim provjerama, i ukoliko je jedini dokaz faktura, veoma je teško verifikovati da je usluga ikada i pružena, i način na koji je pružena.

Otpis imovine – potraživanja

Na dan 31. 12. pravno lice E ima potraživanja od kupaca u ukupnom iznosu od 3,5 miliona KM. Od tog iznosa 2,1 milion KM nije dospjelo na naplatu, 262.500 KM je unutar roka od 60 dana, a isti toliki iznos je unutar roka od 61 do 120 dana, dok je iznos od 875.000 KM preko tog roka. Iznos od 700.000 KM je nenaplativ preko godinu dana. Cilj uprave je prikazati troškove obračunskog perioda većim, te se odlučuju cjelokupan iznos od 875.000 KM otpisati i predstaviti kao trošak perioda, iako se jedino potraživanja starija od godinu dana mogu otpisati. Na taj način su troškovi prikazani većim za 175.000 KM nego što bi zaista trebali da budu.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

Uvidom u pregled kupaca i/ili faktura po valutama (datum kada dopijeva na naplatu) je najbrži način provjere da li su, i u kojem iznosu, potraživanja opravdano otpisana. Kako bismo procijenili da li je došlo do otpisa, da li je on opravdan i u tačnom iznosu naveden, potrebna dokumentacija su Odluke o otpisu potraživanja, te IOS-i sa kupcima za koja su potraživanja otpisana.

Razgraničenje troškova

Na dan sastavljana finansijskih izvještaja određene troškove je potrebno razgraničiti. To se radi kako bi se troškovi pravilno evidentirali u periodu u kome su nastali i kako bi se sa njima teretio rezultat perioda u kome su i nastali. Propuštanje da se troškovi pravilno razgraniče stvara lažnu sliku o visini troškova. U slučaju kada društvo određene troškove plaća unaprijed, npr. troškove obezbjeđenja, takvi troškovi se moraju razgraničiti (rasporediti) na periode na koje se odnose. U slučaju kada se oni knjiže u cijelom iznosu sa datumom prijema računa, trošak tekućeg perioda se nepravilno iskazuje većim.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

Kako bismo odredili period kada trošak nastaje, potreban je uvid u ulazne fakture i/ili ugovore o određenoj usluzi koja će biti pružena posmatranom društvu. Stoga će se trošak za uslugu, koja će se pružati npr. u periodu od novembra tekuće do februara naredne godine, knjižiti u tekućoj godini kao 50% ukupnog troška usluge, odnosno dva mjeseca tekuće i dva mjeseca naredne godine.

Povećanje troškova amortizacije

Amortizacija predstavlja trošak korištenja stalnih sredstava (imovine). Ovaj trošak je podijeljen na periode korištenja imovine. U slučajevima kada uprava društva ima namjeru da poveća troškove poslovanja u određenom periodu, može donijeti odluku da skрати period korišćenja te imovine, odnosno poveća stopu amortizacije. U takvim slučajevima se povećava trošak amortizacije za pojedine periode. Poreskim zakonima su propisane maksimalne stope amortizacije za određenu vrstu imovine.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

Od dokumentacije su potrebne odluke o amortizacionim stopama, registar stalnih sredstava sa pregledom amortizacionih stopa koje je potrebno uporediti sa stopama navedenim u internim pravilnicima koji definišu visinu amortizacionih stopa.

Osim toga, dobar način je da se stope amortizacije uporede sa onim stopama koje koristi konkurencija, odnosno firme iz iste ili slične djelatnosti. U svakom godišnjem finansijskom izvještaju društava navedene su stope amortizacije za grupe sredstava koje koristi društvo, pa se brzo i lako mogu uporediti stope koje koriste dva ista ili slična društva. Stope ne moraju nužno biti iste, ali prevelike razlike u odnosu na stope amortizacije društava iz iste industrije i djelatnosti mogu ukazivati na određene manipulacije u ovoj metodi procjene koju definiše menadžment.

(IV) Manipulacije smanjenjem troškova

Smanjenje troškova amortizacije

Manipulacija smanjenjem troškova amortizacije podrazumijeva produžavanje perioda amortizacije osnovnih sredstava ili smanjenjem stopa amortizacije. Primjer ovakvih manipulacija je američka kompanija AOL. Ova kompanija je dva puta povećala period amortizacije i samim tim prepolovila trošak amortizacije.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

Na isti način kako je to opisano u gornjem tekstu, odnosno „povećanje troškova amortizacije“.

Neispravna knjiženja računa troškova

Način manipulisanja troškovima je i njihova nepravilna kapitalizacija. Uprava društva standardne troškove poslovanja ne evidentira kao troškove nego ih pripisuje kontima imovine (tj. kapitalizira troškove). Na taj način se prikazuje dvostruko povoljniji bilans. S jedne strane se smanjuju troškovi perioda odnosno povećava se dobit, a s druge strane se povećava vrijednost imovine. Treba naglasiti da ova, kao i druge slične metode, ima kratkoročan efekat i na Bilans uspjeha i na Bilans stanja. Vrijednost imovine se kroz amortizaciju opet knjiži na troškove, tako da društvo u dovoljno dugom vremenskom roku sve troškove koje trenutno ne prikaže, mora prikazati u nekom od narednih perioda. Poznati su primjeri kapitaliziranja troškova velikih američkih kompanija *WorldCom* i *AOL*. Ove kompanije su skrivale svoje troškove na način da su tekuće troškove priznavali kao materijalnu i nematerijalnu imovinu.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

Registar stalnih sredstava, analitičke kartice materijalne i nematerijalne imovine, svi iznosi koji se knjiže u registar stalnih sredstava, kao i dugovnoj strani (lijeva strana) na analitičkim karticama imovine u malim iznosima mogu aludirati da se radi o standardnim održavanjima, a ne o nabavci nove imovine. Moguće je dobiti i pregled svih nabavki tokom godine, sa opisima sa faktura, gdje se može jasno razmotriti da li se radi o tekućem održavanju ili nabavci sredstva.

Neknjiženje računa troškova

Računovodstvo pravnih lica se vodi po tzv. akrealnom principu. Taj princip označava da se prihodi i rashodi priznaju u periodu u kojem su nastali. Kod ovog primjera troškovi se smanjuju na jednostavan način, da se ne knjiže u obračunskom periodu u kojem bi trebali. Obično pri kraju poslovne godine se radi projekcija prihoda i rashoda. Kada se procijeni da će troškovi preći očekivane, jednostavno se prestanu knjižiti. Na taj način društvo fiktivno prikazuje troškove manje od stvarnih.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

Dokumentacija u koju je korisno imati uvid u ovim slučajevima su bankovni izvodi i blagajnički dnevnik, kao i analitičke kartice (dugovna strana) novca i novčanih ekvivalenata, ukoliko je trošak izmiren, ali nije računovodstveno knjižen rashod u Bilansu uspjeha. Osim toga, moguće je uporediti srodan trošak prethodne i tekuće godine, i razumjeti zašto su troškovi u tekućem periodu manji u odnosu na prethodnu godinu ukoliko

su ostali kvantitativni pokazatelji na istom nivou. Na primjer, broj održanih edukacija/treninga za zaposlenike ove i prošle godine je isti (za koju se veže nedostajući trošak), ali je znatno manji trošak *Cateringa* (nedostajući trošak) ove godine u odnosu na prethodnu.

Neevidentiranje otpisa imovine – potraživanja

U suprotnosti sa ranije opisanim primjerom u dijelu „Otpis imovine“, u kojem se kroz povećanje troškova prekomjernim otpisom imovine smanjuje dobit, u ovom primjeru je slučaj da je uprava motivisana da poveća dobit. Propustiće da otpiše u cijelosti ili djelimično svoja nenaplativa potraživanja i na taj način uvećati dobit perioda. U opisanom primjeru iznos koji treba da bude otpisan je 700.000 KM, kao iznos za čiju naplatu je proteklo više od godinu dana. Ukoliko uprava otpiše manji iznos ili ne otpiše ništa, dobit perioda će biti veća od one dobiti koja je trebala biti prikazana.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

Kao što je i prethodno opisano u „Otpisu imovine“, uvidom u pregled kupaca i/ili faktura po valutama (datum kada dospijeva na naplatu) je najbrži način provjere da li su, i u kojem iznosu, potraživanja opravdano otpisana. Takođe, odluke o otpisu potraživanja, te IOS-i sa kupcima za koja su potraživanja otpisana.

2.2.2. Manipulacije u Bilansu stanja

(I) Manipulacije povećanjem imovine

Najčešći motivi za manipulaciju finansijskih izvještaja u cilju povećanja imovine društva su sljedeći:

- dobivanje povoljnijih kredita od banaka ili drugih investitora,
- reprogram postojećih obaveza,
- prodaja udjela,
- prodaja obveznica,
- isplata većih dividendi i
- povećanje cijena akcija.

Manipulacije sa zalihama

Na osnovu Zakona o računovodstvu i reviziji, svaki poslovni subjekat najmanje jednom u toku kalendarske godine mora da izvrši popis svoje imovine i obaveza. Obaveza poslovnih subjekata je da popisom usklade računovodstveno i stvarno stanje imovine i obaveze. Popis imovine uključuje i popis zaliha robe. Ukoliko je cilj imovinu prikazati većom, precjenjuju se količine zaliha. Ukoliko je cilj imovinu prikazati manjom, zalihe se podcjenjuju. Manipulisanjem zalihama skriva se i prodaja robe na crno, bez evidentiranja u poslovnim knjigama. U slučajevima kada se društvo zadužuje kod banaka ili drugih finansijskih institucija, zalihe robe su stavka koja je najlikvidnija. Tako imamo slučaj jednog pravnog lica koje je na zalihama kroz više perioda imalo robe od preko jedan i po milion KM. Prihod od prodaje nije bio ni blizu očekivanog, s obzirom na to da se radilo o zalihama maloprodajne robe, očekivano je da se ta roba proda u relativno kratkom periodu i zbog kratkog roka trajanja iste. Kada pravno lice, poslije višestrukog zanačavanja kredita, isti nije moglo da vrati, banka je pokušala da naplati kroz prodaju zaliha. U isto vrijeme, pravno lice je zalihe robe fiktivno preknjižilo na konto prodaja ostalim pravnim licima. Uporedo s tim je izvršilo i njihov otpis, te to u Bilansu uspjeha prikazalo kao gubitak perioda. Gubitak je „pokriven“ knjiženjem na račun kapitala, a umanjenjem stavke akumulisana neraspoređena dobit. Na taj način je banka ostala bez mogućnosti da vrati uložena sredstva, dobavljači bez mogućnosti naplate svojih potraživanja, a zaposleni bez plata. Pravno lice je u međuvremenu pokrenulo postupak likvidacije. Sud je odbio zahtjev jer nije bilo imovine da se provede postupak likvidacije. Pravno lice je pokrenulo stečajni postupak.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

Uobičajeno je da kod velikih kredita, banke zahtijevaju da društvo prilaže mišljenje nezavisnog revizora na finansijske izvještaje društva, dobivajući na taj način razumno uvjerenje da su činjenična stanja fer i istinito prikazana, jer su bila podvrgnuta revizorskim procedurama. Osim revizorskog mišljenja, od dokumentacije je potrebno tražiti odluke o godišnjem popisu, popisne liste, odluke o manjkovima/viškovima, lager liste na određeni dan i analitičke kartice zaliha.

Manipulacije sa nematerijalnom imovinom

Nematerijalna imovina, kao što joj samo ime kaže, nema svoj materijalni oblik i veoma je kompleksna za priznavanje u poslovnim knjigama. Najčešći oblik ovakvih manipulacija je nepriznavanje rashoda u trenutku njihovog nastanka već kapitalizacija nematerijalne imovine. Propisi iz oblasti računovodstva nastoje spriječiti zloupotrebu nastalu priznavanjem tekućih troškova u povećanje nematerijalne imovine. Međutim, postoji određena fleksibilnost u primjeni ovih propisa. Sigurno jedan od najvećih primjera ovakve vrste manipulacija je kompanija *WorldCom*. Ova kompanija je zbog prevara u svojim finansijskim izvještajima bankrotirala 2002. godine. Područje poslovanja kompanije je internet i *e-mail*. Kapitalizacija kompanije je iznosila preko stotinu milijardi američkih dolara. Polovica vrijednosti je bila nematerijalna imovina. Glavnina prevara koju je provodila ova kompanija se odnosila na nedozvoljeno priznavanje tekućih rashoda, najviše u dijelu kompjuterske imovine. Najvažnija lažiranja se odnose na aktivnosti koje je provodila kompanija u cilju smanjenja troškova zakupa telefonskih mreža i računarskih rashoda. Ovi troškovi plaćeni dobavljačima su prebačeni na dugotrajnu nematerijalnu imovinu (ulaganja u softver i ulaganja na tuđoj imovini). Posljedica smanjenja tekućih troškova je značajno visoka dobit od poslovanja. Ovako visoka dobit je omogućila isplatu visokih bonusa menadžerima, kao i dividende vlasnicima akcija. Vrijednost prevare je preko milijardu američkih dolara.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

Kod ovih i sličnih manipulacija važna je uloga vještaka ekonomske struke, kojem je za analizu potreban registar stalnih sredstava (materijalne i nematerijalne imovine) sa naznačenim procijenjenim vijekom trajanja sredstva (amortizacionim stopama), analitičke kartice stalnih sredstava, pregledi nabavki stalnih sredstava u toku godine i nalozi za knjiženje nabavki.

(II) Manipulacije sa smanjenjem imovine – obaveza

Mnogo češći slučajevi su oni u kojima društvo povećava vrijednost imovine, a manipulacije u cilju smanjenja imovine su po pravilu veoma rijete.

Najčešći motivi za manipulaciju finansijskih izvještaja u cilju smanjenja imovine i obaveza društva su sljedeći:

- očekivano istupanje pojedinih vlasnika udjela,
- lažni stečaj,
- poreske prevare i
- namjerno smanjenje cijena akcija.

Obaveze se smanjuju kako bi se stvorio dojam manje zaduženosti, na osnovu kojeg bi banka lakše i pod povoljnijim uslovima odobrila kredit, kako bi se privukli novi ulagači i kako bi se zavarali ostali povjerioci. Kod skrivanja obaveza se radi o veoma velikim i dugotrajnim računovodstvenim manipulacijama u finansijskim izvještajima.

(III) Manipulacije sa pogrešnim klasifikovanjem imovine i obaveza

Veoma česti slučajevi manipulacija finansijskih izvještaja odnose se na namjerno pogrešno prikazivanje imovine i obaveza društva prema vremenu njihove naplate. Društvo izgleda likvidnije ako ima veću vrijednost kratkotrajne imovine (novac, roba, potraživanja od kupaca), a manju vrijednost dugotrajne imovine (zgrade i oprema), ili, kada ima veću vrijednost dugoročnih obaveza (kapital i dugoročni krediti), a manju vrijednost kratkoročnih obaveza (obaveza prema dobavljačima i kratkoročni krediti). Najčešći slučaj je pogrešna klasifikacija obaveza prema bankama ili prema samom vlasniku. Svaka obaveza koja dospijeva za naplatu u roku od 12 mjeseci treba biti klasifikovana kao kratkoročna, a ako dospijeva nakon 12 mjeseci klasifikuje se kao dugoročna. Cilj ovih manipulacija u finansijskim izvještajima je namjera da poboljša svoju likvidnost na dan bilansa.

Dokumentacija koja može da posluži u otkrivanju ovih manipulacija

Važna polazna osnova u eliminisanju sumnji u netačnost klasifikacija imovine i obaveza u finansijskim izvještajima je mišljenje nezavisnog revizora, u kojem se navodi da je klasifikacija imovine i/ili obaveza u suprotnosti sa računovodstvenim standardima. Pogrešna klasifikacija u FIA/APIF-ovim izvještajima nije isključena, jer spomenute agencije ne vrše detaljne provjere tačnosti predatih izvještaja, pa tako ni tačnosti u klasifikaciji imovine i obaveza u izvještajima. Zbog ovih činjenica, ukoliko je riječ o prijavi određenog krivičnog djela, FIA/APIF-ovi izvještaji mogu biti samo jedan od izvještaja od ukupne potrebne dokumentacije, odnosno ne možemo se u potpunosti i sa sigurnošću u njihovu tačnost osloniti

2.3. Primjeri računovodstvenih prevara u svijetu

Kako bismo bolje razumjeli negativne efekte lažiranja finansijskih izvještaja, te razmjera koje imaju po društvo i ekonomiju, u nastavku navodimo par primjera računovodstvenih prevara u svijetu. Najveći broj kompanija dolazi iz SAD-a. Najpoznatiji slučaj računovodstvenih manipulacija u finansijskim izvještajima je slučaj kompanije *Enron* iz 2001. godine. Kompanija je na kraju bankrotirala. Vrijednost imovine *Enrona* je bila 63,4 milijardi dolara. Investiciona banka *Lehman Brothers Holdings* je kompanija sa najvećom vrijednošću imovine koja je zbog manipulisanja svojih finansijskih izvještaja bankrotirala. Vrijednost imovine ove kompanije je bila 691 milijardi dolara.

Najpoznatija evropska kompanija s lažiranim finansijskim izvještajima je italijanska kompanija *Parmalat*. Skandal je otkriven 2003. godine i smatra se jednim od najvećih evropskih bankrota.

Na području našeg regiona najpoznatiji je slučaj kompanije A⁹ iz 2017. godine. Kompanija koja je na vrhuncu svog poslovanja imala preko 60.000 zaposlenih u šest država.

A. d. d. Zagreb

U nastavku teksta citiramo dijelove iz optužnice koju je *Županijsko državno odvjetništvo u Zagrebu* nakon provedene istrage podiglo 14. septembra 2020. pred *Županijskim sudom u Zagrebu* u slučaju "A".¹⁰

„... u pojedinačnim godišnjim finansijskim izvještajima trgovačkog društva A. d. d. lažno prikazivali finansijski rezultat i položaj tog trgovačkog društva boljim od stvarnog i neosnovano isplaćivali dividendu na štetu trgovačkog društva A. d. d. ...

... Okrivljenici se terete da su iako svjesni da su pojedinačni godišnji finansijski izvještaji trgovačkog društva A. d. d. kao velikog preduzetnika sastavljeni i prezentovani protivno Međunarodnim standardima finansijskog izvještavanja i ne odražavaju istinito finansijske rezultate poslovanja i položaj, javno objavili i koristili u poslovanju, obmanjujući tako opštu i privrednu javnost. Tako su u inkriminiranom periodu u pojedinačnim godišnjim finansijskim izvještajima trgovačkog društva A. d. d. za period od 2006. do 2015. godine lažno prikazivali poslovne rezultate i značajnu akumulisanu dobit iz koje je neosnovano isplaćivana dividenda. Osim toga, terete se da su istovremeno preduzimanim raznim radnjama **prikrivali potraživanja** trgovačkog društva A. d. d. prema prvookrivljeniku, **zatim dugovanja** tog trgovačkog društva prema bankama i drugim trgovačkim društvima, kao i istovremeno **lažno prikazivali iznos novčanih ekvivalenata**, tih ključnih pokazatelja finansijskog položaja društva. U svakom od navedenih elemenata finansijskog izvještavanja, nesrazmjer između objavljenog u godišnjim finansijskim izvještajima A. d. d. za period od 2006. do 2015. godine i stvarnog stanja, mjerljiv je u milijardama kuna. Konkretno, od 2006. godine pa nadalje **lažno su prikazivali poslovne rezultate i značajnu akumulisanu dobit** iz koje je bez stvarnog osnova isplaćivana dividenda.“

Enron Corporation – SAD

Kompanija *Enron* je bila vođa energetskeg sektora u SAD-u. Prihodi kompanije su se mjerili u milijardama dolara sve do 2000. godine, da bi u 2001. godini bankrotirala nakon što su otkrivene brojne računovodstvene prevare. Više od deset godina kompanija je varala akcionare, investitore i partnere prikazujući lažne informacije o svom poslovanju. Kompanija je **lažirala svoje prihode**, a svoja **potraživanja je precijenila** za 1,2 milijarde dolara. Finansijske izvještaje kompanije godinama je revidirala revizorska kuća *Artur Andersen*, koja je bila revizor i konsultant *Enron-a*. Revizori ove kuće su godinama **uništavali svu dokumentaciju** o poslovanju *Enron-a*. Neposredno prije bankrota, cijena akcija kompanije *Enron* sredinom 2000. godine iznosila je 90 dolara, da bi nakon saopštenja bankrotstva pala na jedan dolar. Tom prilikom, akcionari su izgubili oko 11 milijardi dolara, kompanija je izgubila 25 milijardi dolara svoje tržišne vrijednosti, a stečajni troškovi su iznosili 17,3 miliona dolara. Tokom 2006. godine donesene su i presude. Predsjednik *Enron-a*, *Keneth Lay* trebao je biti osuđen za svih šest tačaka optužnice na 45 godina zatvora, ali je prije izricanja presude umro. *Jeffery Skilling* osuđen je na 24 godine i 4 mjeseca zatvora i mora platiti milione dolara odštete, a *Rick Causey* je osuđen na 7 godina zatvora.

⁹ Kako je predmet bio u fazi suđenja u toku pisanja ovog Priručnika, neće se navoditi činjenični detalji iz predmeta.

¹⁰ Dijelovi preuzeti sa <http://www.dorh.hr/zagr15092020>, pristupano 10. 11. 2020. godine

Lehman Brothers Holdings - SAD

Bankrot investicione banke **Lehman Brothers Holdings** najveći je u američkoj historiji. Propast ove banke sa tradicijom od preko 150 godina je pokrenuo globalni finansijski slom 2008. godine. Razlog propasti je davanje hipotekarnih kredita subjektima koji nisu mogli da ih otplaćuju. Da bi to prikrija, banka je kredite pretvarala u hartije od vrijednosti koje je prodavala raznim investitorima. Banka je, da bi mogla da realizuje ove operacije, kupovala i brokerske kuće koje su ostvarivale ogromne dobiti. Suština prevare je da se prikazivalo 50 milijardi dolara više vrijednosti u novcu, a u isto vrijeme isto toliko manje u rizičnim plasmanima.

Parmalat – Italija

Ova kompanija je u momentu kada je bankrotirala bila jedna od najvećih prehrambenih kompanija u Evropi. Prije bankrota kompanija je slovila kao model uspješnosti, model kako od male kompanije za preradu mlijeka postati mega-kompanija. Kompanija je osnovana 1961. godine i u početku se bavila preradom mlijeka. Ubrzo poslije toga, kompanija se širila velikom brzinom kupovinom kompanija u Evropi, Južnoj Americi i Africi. Početkom devedesetih godina južnoameričke kompanije posluju sa gubitkom. Da bi se to prikriilo, direktori kompanije osnivaju mrežu *offshore* kompanija sa sjedištima u poreskim oazama. Manipulisanje finansijskim izvještajima sastojalo se od lažnog prikazivanja uspješnosti kroz **skrivanje troškova i njihovim prenošenjem na sljedeći period, lažnog fakturisanja, umanjenja imovine i priznavanja nepostojećih prihoda**. Prve naznake u lažiranje finansijskih izvještaja su se pojavile 2002. godine. Sumnju su izazvale potrebe kompanije za dodatnim zaduživanjem iako su stavke u gotovini prikazivale veoma visoke vrijednosti. Krajem 2003. godine kompanija koja ima četiri milijarde dolara na računima nije uspjela da plati dospjele obveznice u vrijednosti od 150 miliona dolara. Dug kompanije na kraju je iznosio 14 milijardi dolara.

PORESKA UTAJA

Autor: Danijela Raič

3. PORESKA UTAJA

3.1. PORESKI SISTEM U BOSNI I HERCEGOVINI

Bosna i Hercegovina je država sa vrlo kompleksnim i neujednačenim poreskim sistemom koji je zakonski regulisan na više nivoa i to:

- indirektni porezi na nivou države i
- direktni porezi na nivou entiteta Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko Distrikta.

Porezi se generalno dijele na indirektno, koji predstavljaju poreze na potrošnju i čine ih porez na dodanu vrijednost, carine, trošarine ili akcize i putarine, te direktno poreze koji predstavljaju poreze na primanja i čine ih porez na dohodak, porez na dobit, doprinosi socijalnog osiguranja i drugo.

Za primjenu poreskih propisa iz oblasti indirektnih propisa nadležna je isključivo Uprava za indirektno oporezivanje Bosne i Hercegovine, a za primjenu propisa iz oblasti direktnih poreza nadležne su Poreska uprava Federacije BiH, Poreska uprava Republike Srpske i Poreska uprava Brčko Distrikta.

3.2. Indirektni porezi

Indirektni porezi se primjenjuju na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine i odnose na uvozne i izvozne dažbine, odnosno carine, trošarine (akcize), porez na dodanu vrijednost, putarinu i sve druge poreze na državnom nivou zaračunate na robu i usluge. Indirektni porezi se uplaćuju na jedinstven račun trezora BiH (JRT), koji vodi UIO i vrši raspodjelu prihoda prema državnom budžetu i budžetima Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH na način regulisan Zakonom o sistemu indirektnog oporezivanja u BiH.

Uprava za indirektno oporezivanje BiH je jedina institucija nadležna za obračun i naplatu indirektnih poreza, te je nadležna i za provođenje carinske politike.

Zakonom o upravi za indirektno oporezivanje¹¹ propisana su prava, dužnosti i nadležnost Uprave za indirektno oporezivanje BiH, koja između ostalog sprečava, otkriva i istražuje carinske, poreske i druge prekršaje, te u skladu sa uputstvima nadležnog tužioca, vodi aktivnosti u vezi sa istragom krivičnih djela vezanih za indirektno oporezivanje i nadležnim organima podnosi prijave za povredu propisa o indirektnom oporezivanju.

Zakonom o postupku indirektnog oporezivanja BiH¹² uređuje se postupak utvrđivanja, naplate i kontrole indirektnih poreza i poreskih prekršaja.

3.2.1. Porez na dodanu vrijednost

Zakonom o porezu na dodanu vrijednost počevši od 2006. godine uvedena je obaveza i regulisan sistem plaćanja poreza na dodanu vrijednost na jedinstvenoj teritoriji Bosne i Hercegovine i isti je usklađen sa Šestom direktivom Evropske unije o PDV-u.

Zakon propisuje sljedeće: predmet oporezivanja, definiše promet dobara i usluga, poreske obveznike, mjesto oporezivanja, nastanak poreske obaveze, poresku osnovicu i stopu, uslove oslobađanja od plaćanja PDV-a, uslove odbitka ulaznog PDV-a, period oporezivanja, obračunavanja i plaćanja PDV-a, posebne postupke oporezivanja, uslove povrata PDV-a, obavezu ispostavljanja fakture, knjigovodstvene evidencije i obavezu čuvanja dokumentacije, registraciju PDV obveznika, nadzor obračunavanja, plaćanja i naplate PDV-a, preventivne mjere protiv obveznika koji vrše fiktivni promet i krivične odredbe.

Specifičnost poreza na dodanu vrijednost, za razliku od prethodnog sistema poreza na promet koji je bio ubiran na entitetskom nivou i plaćao se na krajnju potrošnju, je da registrovani PDV obveznici obračunavaju PDV na svaki oporezivi **promet dobara i usluga**¹³, te tako obračunati porez iskazuju kao obavezu za **izlazni PDV**, dok PDV iskazan na ulaznim računima dobavljača i PDV plaćen pri uvozu **evidentiraju kao potraživanje za ulazni**

¹¹ „Službeni glasnik BiH“ broj 89/2005

¹² „Službeni glasnik BiH“ broj 89/2005 i 100/2013

¹³ Jedinstvena stopa PDV-a na oporezivi promet dobara i usluga i uvoz dobara je 17,00%, iznos PDV-a uključen u cijenu proizvoda računa se po preračunatoj stopi od 14,5299%.

PDV i stižu pravo odbitka ulaznog PDV-a, ukoliko je zakonom propisano pravo na odbitak. PDV po ulaznim fakturama za registrovane PDV obveznike ne predstavlja trošak, dok za lica koji nisu registrovana kao PDV obveznici isti predstavlja cijenu koštanja. Razlika ova dva poreza (ulaznog i izlaznog) predstavlja PDV obavezu za poreski period. Poreski period je kalendarski mjesec.

Obveznici PDV-a po poreskoj prijavi plaćaju PDV samo na vrijednost koju oni dodaju svojim dobrima ili uslugama i zato govorimo o tzv. *svefaznom* porezu. PDV obavezu u konačnici snosi krajnji potrošač u lancu, gdje je PDV uključen u krajnju cijenu dobara ili usluga.

Poslovna dokumentacija i knjigovodstvo

Zakon o porezu na dodanu vrijednost BiH nalaže da je svaki obveznik obavezan da vodi knjige sa dovoljno podataka koji će omogućiti urednu primjenu PDV-a, uključujući i obračunavanje obaveze PDV-a za svaki period PDV-a i inspekciju od strane UIO BiH. Zakon nalaže da se vode knjige u skladu sa propisima o računovodstvu.

Poslovna dokumentacija i evidencije na osnovu koje se utvrđuje PDV obaveza, a koji su značajni za postupak utvrđivanja utaje poreza, gdje obim dokaza zavisi od modela utaje su:

- knjige ulaznih i izlaznih faktura¹⁴ (KUF/KIF evidencije),
- PDV prijave,
- ulazne i izlazne fakture, uključujući i fakture za zavisne troškove (transport, špedicija, ležarina, troškovi terminala i drugo),
- uvozne carinske deklaracije,
- izvozne carinske deklaracije sa pečatom carinarnice kao dokazom izlaska robe van granica BiH,
- dokaz o PDV registraciji dobavljača PDV obveznika,
- analitičke kartice obaveza za PDV,
- analitičke kartice potraživanja za ulazni PDV,
- analitičke kartice osnovnih sredstava,
- dokaz o plaćanju PDV-a i obaveza po uvoznim carinskim deklaracijama,
- analitičke kartice troškova na koje nije moguće odbiti PDV (reprezentacija, nabavka limuzine, gorivo nabavljeno za pogon limuzine, PDV po fakturama koje se ne koriste u poslovne ciljeve),
- analitičke kartice prihoda,
- analitičke kartice obaveza prema dobavljačima,
- zapisnike o promijeni izlaznih cijena (nivelacije),
- analitički bruto bilansi na mjesečnom nivou,
- evidencije stanja skladišta,
- popisne liste imovine i obaveza i druga relevantna dokumentacija obveznika i
- evidencije koje se vode kod UIO BiH.

Korišćenje navedene dokumentacije je objašnjeno u dijelu modaliteta poreskih utaja.

3.3. Direktni porezi

Obračun, naplata i kontrola primjene zakonskih propisa u oblasti direktnih poreza regulisana je entitetskim zakonima i zakonima Brčko Distrikta BiH. Porez je svaka obaveza plaćanja propisana poreskim propisima koju je poreski obveznik dužan da uplati u korist budžeta Republike Srpske, Federacije ili Brčko Distrikta BiH. Ključni zakoni koji regulišu postupak direktnog oporezivanja i postupak obračuna i plaćanja doprinosa, komunalnih taksa su: Zakon o poreskoj upravi (Federacije i Brčko Distrikta BiH), Zakon o poreskom postupku RS, Zakon o poreskom sistemu RS, Zakon o porezu na dobit, Zakon o porezu na dohodak, Zakon o doprinosima (Federacije BiH i RS), Zakon o Jedinostvenom sistemu registracije, kontrole i naplate doprinosa FBiH, Zakon o fiskalnim sistemima, Zakon o igrama na sreću, Zakon o administrativnim taksama, Zakon o porezu na promet nepokretnosti,

¹⁴ Uputstvom o dostavljanju podataka iz knjigovodstvenih evidencija elektronskim putem („Službeni glasnik BiH“ broj 83/19) predviđeno je da obveznik može dostavljati elektronske evidencije isporuke i nabavki u elektronski sistem UIO BiH od poreskog perioda januar 2020. godine, dok su od poreskog perioda januar 2021. obveznici dužni dostavljati e-evidencije.

Zakon o porezu na imovinu, Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom i drugo.

Zakonom o Poreskoj upravi FBiH i Brčko Distrikta BiH, te Zakonom o poreskom postupku RS¹⁵ regulisana je osnova za primjenu direktnih poreza, prava i obaveze poreskih obveznika, poreski postupak, postupak redovne i prinudne naplate poreza, organizacija i nadležnost poreskih uprava. Poreske uprave entiteta vode evidencije o prijavljenim i plaćenim porezima i doprinosima, dok Poreska uprava Brčko Distrikta vodi evidenciju o obračunu i naplati poreza.

Ni u svijetu, ni u našoj zemlji koja zasad nije jedinstvena poreska teritorija u smislu direktnih poreza, ne postoji jedinstvena definicija obveznika, dohotka, poreskih olakšica, poreskih poticaja. Tako npr. zaposlenici koji ostvaruju dohodak od nesamostalnog rada, sa jednakom ugovorenom bruto platom na teritoriji entiteta RS i Federacije BiH ne ostvaruju jednaku neto isplatu, iako je zakonom propisana stopa poreza na dohodak u oba entiteta 10,00%.

Porez na dobit

Zakon o Porezu na dobit na nivou entiteta i Brčko Distrikta BiH¹⁶ propisuje sljedeće: poreskog obveznika, koja lica su izuzeta od plaćanja poreza na dobit, definisan je status rezidenta i nerezidenta, postupak utvrđivanja poreske osnovice, postupak usklađivanja prihoda i rashoda, postupak utvrđivanja kapitalnih dobitaka, poreska stopa, uslovi otklanjanja dvostrukog oporezivanja, poreski poticaji, definisana je obaveza plaćanja poreza po odbitku¹⁷, postupak obrade transfernih cijena¹⁸, poreski period, način plaćanja poreza, oblik i sadržaj poreske prijave, obim poslovnih evidencija, te su propisane prekršajne sankcije.

Osnovni cilj zakona je oporezovati dobit nastalu poslovanjem pravnih lica, a osnovica poreza na dobit se utvrđuje kao dobit iskazana u finansijskom izvještaju uvećana za poresko nepriznate rashode i druge poresko nepriznate stavke i umanjena za neoporezive stavke i prenesene poreske gubitke u skladu sa poreskim propisima.

Za postupak utvrđivanja poreske osnovice poreza na dobit mjerodavne su poslovne knjige i evidencije koje se vode u skladu sa računovodstvenim propisima. Poreski period je kalendarska godina.

Poreski obveznik u toku godine vrši plaćanje akontacija poreza na dobit u jednakim mjesečnim iznosima, na osnovu prijave poreza na dobit iz prethodnog poreskog perioda.

Prijavu poreza na dobit i poreski bilans obveznici podnose u roku od 30 dana od predaje završnih finansijskih izvještaja.

Porez na dohodak

Zakonima o porezu na dohodak na nivou entiteta i Brčko Distrikta BiH¹⁹ između ostalog propisano je: lice poreski obveznik, koja lica ne podliježu oporezivanju, predmet oporezivanja, koji prihodi se ne smaraju dohotkom, na koje prihode se ne plaća porez na dohodak, postupak utvrđivanja poreske osnovice, poresko razdoblje, poslovne knjige koje su dužni voditi obveznici dohotka od samostalnog rada, način usklađivanja dohotka, postupak utvrđivanja akontacije poreza na dohodak, način plaćanja poreza po odbitku²⁰, mogućnost izmirivanja obaveze u paušalnom iznosu, oblik i sadržaj poreske prijave, te rokovi podnošenja.

Obveznici poreza na dohodak su rezidenti i nerezidenti entiteta i Brčko Distrikta (fizička lica i samostalni preduzetnici).

Generalno, **porezom na dohodak oporezuju se dohoci** koje poreski obveznik ostvari od: nesamostalne djelatnosti, samostalne djelatnosti, imovine i imovinskih prava, ulaganja kapitala, dobitaka od učešća u nagradnim igrama i igrama na sreću, stranih izvora i drugi dohodak kako to propisuje zakon.

¹⁵ „Službene novine FBiH“ broj 33/02, 28/04, 57/09, 40/10, 27/12, 7/13, 71/14 i 91/15, „Službeni glasnik RS“ broj 78/2020, „Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“ broj 11/2020

¹⁶ „Službene novine FBiH“ broj 15/2016 i 15/2020, „Službeni glasnik RS“ broj 94/2015, 1/2017, 58/2019, Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH broj 60/2010, 57/2011, 33/2012 i 30/2020

¹⁷ Porez na prihod koji je ostvario nerezident obavljanjem povremene djelatnosti na teritoriji entiteta, a obračunava ga isplatilac prilikom isplate. Zakonom o porezu na dobit su propisana izuzeća od oporezivanja.

¹⁸ Transferne cijene predstavljaju cijene po kojima su obavljaju transakcije između povezanih lica, ukoliko su takve vrijednosti različite od tržišnih. U takvim slučajevima dobit učesnika u transakciji nije realno iskazana.

¹⁹ „Službene novine Federacije BiH“ broj 10/08, 9/10, 44/11, 7/13 i 65/13, „Službeni glasnik RS“ broj 60/15, 5/2016- ispr. i 66/2018,105/2019, 123/2020, „Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“ broj 60/2010, 14/2017 i 24/2020

²⁰ Isplatilac umanjuje bruto isplatu za porez i uplaćuje u budžet.

Prihodi i rashodi na osnovu kojih se utvrđuje oporezivi dohodak utvrđuju se po principu blagajne. To znači da se primici evidentiraju nakon što su naplaćeni, a izdaci nakon što su plaćeni.

Poreski obveznici dužni su nakon isteka poreskog perioda, odnosno najkasnije do 31. marta tekuće godine podnijeti godišnju poresku prijavu za proteklu godinu, osim ako im se akontativna uplata poreza na dohodak smatra konačnom, što propisuje zakon.

Doprinosi

Zakonom na nivou entiteta i Brčko Distrikta se uređuje sistem obaveznih doprinosa, kao osnovnih instrumenata za finansiranje obaveznog penzijskog i invalidskog osiguranja, zdravstvenog osiguranja i osiguranja od nezaposlenosti, a u Republici Srpskoj dodatno i dječije zaštite. Zakon o doprinosima na nivou entiteta²¹ propisuje vrstu propisanih doprinosa, obveznike doprinosa, osnovicu za obračun, stope doprinosa, obveznika obračuna i uplate doprinosa, te krivične odredbe.

Osnovica za obračun doprinosa je ukupan prihod obveznika doprinosa na koji se plaća porez na dohodak. Bruto plata sadrži porez na dohodak i doprinose (u entitetu Federacije doprinose iz plate). Doprinosi se ne plaćaju na prihode koji ne predstavljaju dohodak ili koji su oslobođeni plaćanja poreza na dohodak. Doprinosi uplaćuje isplatilac prihoda, te doprinose na platu u FBiH snosi poslodavac.

Isplatioci plata, drugih ličnih primanja i fizičko lice obveznik dužni su za svaku isplatu plate, odnosno isplatu oporezivih primanja, sačiniti specifikaciju o uplati doprinosa i poreza na dohodak i isplati primanja i dostaviti je nadležnoj ispostavi Poreske uprave, na način kako to propisuju zakonski i provedbeni propisi.

Zakonom o jedinstvenom sistemu registracije, kontrole i naplate doprinosa FBiH²² i Zakonom o poreskom postupku RS²³ uspostavljen je Jedinostveni sistem registracije, kontrole i naplate doprinosa u poreskim upravama čija je funkcija obrada, unos, usklađivanje i razmjena podataka o doprinosima, kontrola uplate doprinosa i dostavljenih podataka, te davanje informacija obveznicima uplate doprinosa i osiguranim licima. Uspostavom ovakvog sistema u ova dva entiteta omogućeno je da se evidencije poreskih i obaveza za socijalna davanja vode i prikupljaju na jednom mjestu.

Obveznici u Brčko Distriktu doprinose za penzijsko osiguranje usmjeravaju u fondove entiteta zavisno za koji fond se obveznik odluči.

Dokumentacija i evidencije na osnovu koje se utvrđuje poreska obaveza za direktne poreze

Dokumentacija obveznika o poslovanju, transakcijama, plaćanjima, prihodima poreskog obveznika koja je bitna za utvrđivanje njegove poreske obaveze uključuje: poslovne knjige (dnevnik knjiženja, glavnu knjigu gdje se najčešće u analizi koriste analitičke konto kartice, knjigu blagajne, knjigu prihoda i rashoda i drugo)²⁴, ulazne/izlazne račune, otpremnice, tovarne listove, carinsku dokumentaciju, izvještaje o promjenama i stanju novca na računima kod finansijskih institucija, poslovne ugovore, naloge za knjiženje i računovodstvene evidencije u svim oblicima, uključujući i elektronske evidencije, dokumentaciju o primicima i izdacima poreskog obveznika i drugu relevantnu dokumentaciju.

3.4. PORESKA UTAJA

Poreski obveznik mora postupati u skladu sa poreskim zakonodavstvom, računovodstvenim i drugim propisima. Zakonski propisi daju mogućnost umanjjenja poreskih obaveza na način da obveznik iskoristi pravo umanjjenja poreske obaveze za poreske olakšice, lične i dodatne odbitke, prenese gubitak prethodnih godina, iskoristi poreski poticaj i drugo.

Utaja poreza²⁵ predstavlja **potpuno ili djelimično izbjegavanje plaćanja** zakonom propisanih poreza i doprinosa socijalnog osiguranja. Počinilac krivičnog djela je onaj ko ne daje podatke o svojim stečenim oporezivim

²¹ „Službene novine Federacije BiH“ broj 35/98, 54/00, 16/01, 37/01, 1/02, 17/06, 14/08, 91/15, 104/16, 34/18, 99/19, 4/2021, „Službeni glasnik RS“ broj 114/2017 i 112/2019

²² „Službene novine Federacije BiH“ broj 42/09, 109/12 i 86/15

²³ „Službeni glasnik RS“ broj 78/2020

²⁴ Detaljnije objašnjeno u poglavlju knjigovodstvene isprave, poslovne knjige, finansijski izvještaji i značaj poslovne dokumentacije u otkrivanju krivičnih djela.

²⁵ Član 273. Krivičnog zakona FBiH, („Službene novine Federacije BiH“ broj 36/2003, 21/2004 – ispravka, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017), član 264. Krivičnog zakonika Republike Srpske, („Službeni glasnik RS“ broj 64/2017 i 104/2018 – odluka US, 15/21), član 267. Krivičnog zakona Brčko Distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“ broj 33/2013 – prečišćen tekst, 47/2014 – ispravka 26/2016, 13/2017 i 50/2018)

prihodima ili ko daje lažne podatke o stečenim prihodima ili dugim činjenicama koje su od uticaja za utvrđivanje obaveza, a da iznos obaveze koja se izbjegava prelazi 10.000,00 KM.

Propisima Krivičnog zakona²⁶ i to Krivičnim zakonom FBiH, poglavlje XXIII, obuhvaćena su krivična djela iz oblasti poreza i odnose se na poresku utaju, podnošenje lažne poreske isprave, nepravilno izdvajanje sredstava pravnih lica, podnošenje lažne poreske prijave i drugo. Propisima Krivičnog zakonika Republike Srpske, poglavlje XXI, obuhvaćena su djela protiv privrede i platnog prometa, a djelo utaje poreza i doprinosa propisano je članom 264., dok je djelo neuplaćivanja poreza po odbitku propisano članom 265. zakona, Krivičnim Zakonom Brčko Distrikta BiH, poglavlje XXIII, i to propisima iz članova 267. do 272. obuhvaćena su krivična djela iz oblasti poreza. U Krivičnom zakonu BiH, u poglavlju XVIII²⁷, propisima iz članova 204. do 216. obuhvaćena se djela protiv privrede i jedinstva tržišta, te krivična djela iz oblasti carina.

U krivičnim zakonima BiH, FBiH i Brčko Distrikta BiH su gotovo identična obilježja djela *utaje poreza*, dok Krivični zakon Brčko Distrikta BiH članom 267a). i Krivični zakon BiH članom 211. propisuju djelo neplaćanja poreza, a Krivični zakonik RS članom 265. propisuje krivično djelo neuplaćivanja poreza po odbitku.

Nezakonito izbjegavanje poreske obveze podrazumijeva preduzimanje nezakonitih radnji ili namjerna propuštanja kojima se prikriva poreska obaveza, odnosno radi se o namjernom, svjesnom prikrivanju prihoda ili knjigovodstvenom evidentiranju fiktivnih troškova radi povećanja rashoda, a sve u cilju potpunog ili djelimičnog izbjegavanja plaćanja poreza.

Sa druge strane Krivični zakon BiH propisuje da krivično djelo **neplaćanja poreza** čini onaj obveznik koji ne plati poreske obaveze u skladu sa **poreskim zakonodavstvom Bosne i Hercegovine**, i to onaj ko prenosom ili otuđenjem imovine, gašenjem privrednog subjekta ili na drugi način onemogući naplatu prijavljenog poreza, a gdje iznos obaveze čije se plaćanje izbjegava prelazi 50.000 KM. Gotovo identičan propis je na snazi u Brčko Distriktu za one koji onemoguće naplatu prijavljenog poreza u skladu sa zakonodavstvom Brčko Distrikta. Član 265. Krivičnog zakonika RS propisuje da će se odgovorno lice u pravnom licu, kao i preduzetnik koji u namjeri da izbjegne plaćanje poreza po odbitku, doprinosa za obavezno socijalno osiguranje po odbitku ili drugih propisanih dažbina, ne uplati iznos koji je obračunat na ime poreza po odbitku, odnosno doprinosa za obavezno socijalno osiguranje po odbitku, na propisani uplatni račun javnih prihoda ili ne uplati druge propisane dažbine, kazniće se kaznom zatvora i novčanom kaznom.

Najčešći modaliteti poreske utaje

- U poslovnim knjigama se prikazuje umanjeni promet, što rezultuje umanjnjem poreske osnovice direktnih i indirektnih poreza. Ukoliko postoje sumnje u ovakve radnje, preporuka je da se izvrši analiza ostvarenih prihoda, analiziraju kupci i dobavljači poreskog obveznika, utvrdi da li ima evidentiranog poslovanja sa povezanim licima, analizira evidentirani promet zaliha, i ukoliko je izvedivo utvrdi da li stvarno stanje zaliha odgovara knjigovodstvenom stanju;
- U poslovnim knjigama se evidentiraju fiktivni poslovni događaji, kao npr. ulazne fakture za troškove koji uopšte nisu nastali što rezultira umanjnjem poreske osnovice direktnih poreza, a ukoliko se radi o ulaznoj fakturi PDV obveznika, PDV se uobičajeno evidentira kao ulazni iako za isti ne postoji zakonsko pravo odbitka iz razloga što se promet nije ni dogodio, te u takvim slučajevima dolazi do utaje PDV-a. Preporuka je da se izvrši kontrola dobavljača, utvrdi da li dobavljač ima kapacitete da pruži uslugu ili isporuči robu u obimu kako je navedeno na fakturi, utvrdi da li je dobavljač evidentirao takvu fakturu i u svojim knjigovodstvenim evidencijama iskazao i platio poresku obavezu po istom, utvrdi da li je roba ili usluga iskazana na fakturi korišćena u poslovne ciljeve. Od obveznika treba prikupiti analitičke bruto bilanse za inkriminirani period, analitičke kartice troškova, analitičke kartice potraživanja za ulazni PDV, PDV prijave, poreske bilanse, ako se radilo o sumnji u fiktivni promet robe tražiti kartice zaduženja i razduženja u robnom knjigovodstvu i ukoliko je moguće utvrditi stanje zaliha;

²⁶ „Službene novine Federacije BiH“ broj 36/2003, 21/2004 – ispravka, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017, „Službeni glasnik RS“ broj 64/2017 i 104/2018 – odluka US, 15/21, „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“ broj 33/2013 – prečišćen tekst, 47/2014 – ispravka 26/2016, 13/2017 i 50/2018

²⁷ „Službeni Glasnik BiH“ broj 3/2003, 32/2003 – ispravka 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015 i 35/2018

- Primaoci novčanih uplata koje se odnose na zarade iz inostranstva (npr. dohodak od naknade po ugovoru o djelu sklopljen između fizičkog lica iz Bosne i Hercegovine i inostrane kompanije tzv. *freelancer-i* ne prijavljuju poreskim organima tako ostvareni dohodak iz inostranstva, isti dohodak nije predmet oporezivanja u Bosni i Hercegovini, a najčešće ni u zemlji isplatioca. Preporuka je da se prikupe bankovni izvodi, poreske prijave u BiH i zemlji gdje je nastala uplata. Svakako provjeriti i da li se primjenjuju međunarodni sporazumi o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja;
- Izmirenje duga u protivisporuci (ne iskazuje se stvarna tržišna vrijednost dobara i usluga). U ovakvim slučajevima kao dokazi se koriste ulazne i izlazne fakture, te dokazi o knjigovodstvenoj evidenciji istih. Nužno je utvrditi tržišnu vrijednosti razmijenjenih dobara i usluga;
- Rad na crno, isplata cijele ili dijela plate u gotovini (umanjuje se osnovica za obračun doprinosa, poreza na dohodak drugih fiskalnih davanja na platu). Preporuka je u ovakvim slučajevima izuzeti svu dokumentaciju koju posjeduju radnici, jer ista može biti različita od onih koju prezentuje obveznik, izuzeti ugovore o radu, pravilnik o radu, pravilnik o sistematizaciji radnih mjesta, pravilnik o platama i drugim naknadama i poreske bilanse;
- Oporeziva primanja se prikazuju kao neoporeziva (npr. knjigovodstvena evidencija isplate neoporezive naknade za službeni put, a zapravo se radi o isplati plate za redovan rad, te na taj način dolazi do umanjenja osnovice za obračun poreza na dohodak, doprinosa i drugih fiskalnih davanja). U ovakvim slučajevima preporuka je da se izuzmu platne liste, ugovori o radu, nalozi za službeni put, pravilnik o radu, pravilnik o sistematizaciji radnih mjesta, pravilnik o platama i druge evidencije o izvršenim isplatama. Nerijetko, obveznici imaju dvojne spiskove plata, te se u postupku izuzimanja dokumentacije isti često i pribave;
- Sklapanje ugovora o djelu za obavljanje redovnih, sistematizovanih poslova koji se obavljaju u kontinuitetu (umjesto punih doprinosa na platu obračunavaju se tzv. mali doprinosi, a radnik biva oštećen za prava iz radnog odnosa). U ovakvim slučajevima se preporučuje izuzeti: ugovore o djelu, sistematizaciju radnih mjesta, utvrditi stvarnu prirodu posla koju obavlja fizičko lice, izuzeti evidencije dostavljene poreskim upravama o prijavljenim naknadama i pripadajućim fiskalnim davanjima i pravilnik o radu;
- Knjigovodstveno evidentiranje fiktivnih troškova angažmana studenata preko fiktivnih studentskih zadruga (značajan broj poslovnih subjekata sklapa ugovore sa klijentima gdje se izdaju fakture za usluge radnog angažmana studenata, gdje navodni isporučilac usluge najma radne snage najčešće nije registrovan kod Ministarstva pravde, a gdje se poslovni događaj angažmana studenata nije ni dogodio. Na taj način se izvlači gotovina od naručioca usluge, umanjuje osnovica za obračun poreza na dobit i najvjerovatnije finansira rad na crno, čime se dodatno umanjuje prihod vanbudžetskih fondova i oštećuju radnici za prava iz radnog odnosa). Preporuka je da se u ovakvim slučajevima izuzmu sljedeći dokazi: ugovori o pružanju usluga, poslovne evidencije o prisustvu angažovanih lica kod naručioca usluge, fakture za obavljanje usluga, dokaze o plaćanju faktura, te pratiti daljnji tok novca kod navodnog pružaoca usluge, prikupiti izjave lica koja su navedena na fakturama na okolnosti njihovog angažmana i primanja naknade za isto;
- Fiktivan izvoz roba (prodaju u zemlji prikazuju kao izvoz i promet oporezuju stopom 0%) i evidentiranje fiktivnih izvoznih usluga. Kod fiktivnog izvoza roba vrlo često se krivotvori izvozna carinska deklaracija, što se može provjeriti kod UIO – sektor za carine. Fiktivna izvozna usluga se najčešće prikazuje prema povezanim licima i *offshore* kompanijama, a koristi se najčešće za legalizovanje nezakonito stečenog novca. U ovom slučaju nužna je provjera ino klijenta na način da se utvrdi ko je vlasnik i odgovorno lice istog, da li je kod ino klijenta evidentirana usluga, da li je obveznik mogao izvršiti uslugu u obimu i na način kako je to navedeno na fakturi, ko je izvršio plaćanje, te utvrditi porijeklo novca kojim je izvršeno plaćanje;
- Prikrivanje stvarnog manjka robe, gdje su stvarni iznosi manjka veći od poresko dopustivog (u knjigovodstvu se ne evidentiraju stvarni rezultati godišnjeg popisa). Dokaz u ovakvim situacijama su popisne liste, koje najčešće nisu usklađene sa stvarnim popisom;
- Stvari promet robe se u knjigovodstvu evidentira kao poresko dopustivi manjak, koji manjak se zapravo nije dogodio, a stvarni promet se naplaćuje gotovinski. Dokazi u ovakvim situacijama su interni akti o visini rastura, kala i loma, popisi uništene, oštećene ili manjkave robe, odluke o otpisu i dokaz o knjigovodstvenom evidentiranju istih.

Knjigovodstvene evidencije i druge činjenice koje mogu da ukazuju na porezanu utaju

- Finansiranje poslovanja preko pozajmica primljenih od vlasnika, povezanih ili trećih lica na način da poslovni subjekat vrši nelegalnu prodaju tzv. prodaju na crno i istu naplaćuje gotovinski. Prodaja na tzv. crnom tržištu se ne evidentira u knjigovodstvu, niti se prikazuje novac od naplate iste. Takvim načinom poslovanja poslovni subjekat vrlo često postaje nelikvidan, a posebno ako svoje ulazne račune evidentira u poslovnim knjigama, te ako ih izmiruje žiralno. Ukoliko poslovni subjekat dođe u stanje povoljne likvidnosti, vrši povrat pozajmice, na koji način se nizom transakcija prikriva stvarno porijeklo novca, zajmodavac ostvaruje imovinsku korist i dolazi u vlasništvo legalnog novca. U ovakvim predmetima nužno je utvrditi izvore iz kojih je zajmodavac stekao novac koji pozajmljuje, odnosno utvrditi porijeklo novca²⁸;
- Ulazni PDV je veći od izlaznog kroz duži period poslovanja. Česta je situacija da poslovni subjekti u svojim knjigama evidentiraju fiktivne fakture najčešće za nabavku opreme i primljene usluge, gdje njihovi dobavljači iskažu PDV koji u pravilu ne plaćaju, poreski obveznik takav PDV koristi kao ulazni, a u suštini po takvoj fakturi ne stvara dodanu vrijednost. Poreski obveznici koji umanjuju svoje izlazne fakture ili prodaju dobra na crnom tržištu, a nabavke tih istih dobara vrše od PDV obveznika, konstantno imaju ulazni PDV veći od izlaznog. Država je oštećena ukoliko izvrši povrat PDV-a. Pravilo je da poreski obveznici dodaju vrijednost i da bi u poslovnim knjigama trebali iskazati izlazni PDV veći od ulaznog, osim naravno ako je riječ o izvozniku, sezonskim nabavkama i slično. U ovakvim slučajevima nužno je izuzeti PDV evidencije svih učesnika u poslovnom procesu (KUF/KIF, PDV prijave, analitičke kartice obaveza i potraživanja za PDV, analizirati promet roba, utvrditi stanje zaliha);
- U knjigovodstvenim evidencijama nisu vidljive oscilacije poslovanja za specifične djelatnosti (npr. ugostiteljski objekat sa ljetnom terasom ima jednak prihod u ljetno i zimsko doba, građevinska firma jednako posluje u ljetno i zimsko vrijeme). Česta je pojava da obveznici u svojim knjigama prikazuju visinu prometa proporcionalno porezu koji su spremni platiti (najčešće samostalni preduzetnici). U ovakvim slučajevima je nužno analizirati nabavku, promet, stanje zalihe i provesti kontrolu evidencije prometa preko fiskalnih uređaja;
- Visok nivo ili stalni rast zaliha mogu ukazivati na poresku utaju iz razloga što je moguće da se dobra prodaju na crnom tržištu, te se ne vrši knjigovodstveno rasknjižavanje zalihe, dok se nabavke i dalje evidentiraju. Ekonomski cilj poslovnog subjekta je visok obrt zaliha, dok nivo zaliha nužno ne mora rasti;
- Neposjedovanje poslovne dokumentacije;
- Posjedovanje dokumentacije koja nije evidentirana u poslovnim knjigama što može ukazivati na dvojno knjigovodstvo. U ovakvim slučajevima treba razmisliti o izuzimanju kompletne dokumentacije obveznika;
- Veliki udio prodaje novoizgrađenih nekretnina u fazi roh-bau, na način da investitor na fakturi iskaže promet građevinski nedovršene nekretnine, a u suštini se prodaje nekretnina spremna za upotrebu. Razlika cijene se naplaćuje u gotovu. Na taj način se umanjuje osnovica za obračun PDV-a, te osnovica poreza na dobit. U ovim slučajevima preporučuje se i kontrola nabavke građevinskog materijala od strane izvođača radova, te kontrola i izuzimanje dokumentacije od podizvođača radova ukoliko su isti angažovani;
- Vlasništvo većeg broja nekretnina (stanova, apartmana, kuća za odmor) gdje vlasnik ne prijavljuje dohodak od najma istih, a gotovo je nezamislivo da vlasnici pojedinci ne iznajmljuju svoje nekretnine, koje su značajan izvor prihoda. Država bi trebala ulagati više u podizanje svijesti svojih građana o obavezi prijave dohotka i plaćanja poreza, te posljedicama neplaćanja istih i poticati prijavu svakog saznanja o poreskoj utaji;
- Značajan udio troškova službenog puta, terenskog rada u ukupnim troškovima zaposlenika, gdje se na takav način dio stvarno ugovorene plate prikazuje kao neoporezivi trošak službenog puta koji se zapravo nije dogodio. U ovakvim slučajevima nužno je izuzeti naloge za službena putovanja, ugovore o radu, pravilnik o radu, pravilnik o sistematizaciji radnih mjesta i mjesečne evidencije o prisustvu na poslu;
- Visok udio troškova konsultantskih usluga, usluga advokata, poreskih savjetnika, gdje usluga najčešće nije izvršena u obimu kako je to navedeno u knjigovodstvenoj dokumentaciji, a na koji način se izvlači gotovina i umanjuje osnovica za poreze. U ovakvim slučajevima nužno je izuzeti ugovore o pružanju usluga, dokaze da je usluga pružena na način i u obimu kako je to navedeno na fakturi;

²⁸ Vidi poglavlje: Finansijske istrage i pranje novca

- Značajan iznos nenaplaćenih i isknjiženih neutuženih potraživanja gdje je vrlo lako moguće da se ista naplaćuju u gotovini, usvajaju se odluke o isknjižavanju ili se ista ispravljaju pozivajući se na primjenu računovodstvenih propisa. Ispravka potraživanja se evidentira kao trošak poslovanja, te se na taj način umanjuje osnovica poreza na dobit. U ovakvim predmetima se svakako preporučuje izvršiti uvid u poslovne evidencije kupaca, te svakako izuzeti njihovu poslovnu dokumentaciju i evidencije;
- Veći broj zaposlenih invalidnih lica na ime kojih se koriste poreske povlastice, a koji ne dolaze na posao i za koje ne postoje jasni programi radnog angažmana niti su sistematizovana radna mjesta. U ovakvim predmetima nužno je izuzeti spiskove invalidnih lica, ugovore potpisane sa invalidnim licima ili njihovim zakonskim zastupnicima, evidencije prisustva na poslu, izjave zakonskih zastupnika ili invalidnih lica o prisustvu na poslu;
- Lični standard, način života, imovina kojom raspolaže poreski obveznik nije srazmjerna sa prijavljenim prihodima iz poslovne djelatnosti (samostalni preduzetnici, vlasnici pravnih lica) i drugo.

Kod utvrđivanja poreske obaveze, odnosno činjenica da li u postupanjima obveznika ima elemenata krivičnog djela poreske utaje, nužno je utvrditi činjenično stanje stvari te utvrditi eventualnu utaju poreza svih učesnika u poslovnim transakcijama.

Vrlo često nadzorni organi u postupku nadzora razrežu porez u visini „najpovoljnije“ opcije za poreskog obveznika, a gdje nije utvrđeno činjenično stanje stvari. Npr. svako povlačenje novca u blagajnu izvršeno od strane vlasnika i odgovornog lica je od strane nadzornog organa tretirano kao isplata naknade po ugovoru o djelu (prihod od samostalnog rada), gdje poreski organ u postupku nadzora nije utvrdio koje poslove je fizičko lice, primalac isplate, obavio za isplatioca niti gdje je novac završio²⁹.

Krivično djelo utaje poreza je često povezano sa djelom krivotvorenja službene ili knjigovodstvene isprave, podnošenja lažne poreske prijave, uništavanja poslovne dokumentacije, pranja novca, korupcije, gdje se djelo vrlo često izvršava udruživanjem u kriminalne grupe. U Bosni i Hercegovini je provedeno više akcija zbog sumnje da su poreski obveznici utajili porez softverskim prevarama s fiskalnim kasama, gdje se sumnja da je poreska utaja povezana sa djelima kompjuterskog krivotvorenja i kompjuterske prevare.

Krivotvorena isprava, npr. faktura, upotrebljava se kao sredstvo za izvršenje djela poreske utaje, jer se iskazuje stanje koje ne odgovara stvarnom, a na osnovu takvog friziranog stanja se utvrđuje porez, koji je zbog takvih evidencija manji. Krivotvorena ulazna faktura istovremeno smanjuje obaveze za PDV kroz povećanje odbitnog PDV-a ako je riječ o dokumentu izdatom od PDV obveznika, ali direktno mijenja dobit poslovnog subjekta te se kroz povećanje rashoda umanjuje osnovica za obračun poreza na dobit. Zato je međusobna razmjena podataka između UIO i poreskih uprava od velikog značaja, pogotovo kada se radi o velikim utajama poreza.

Vrlo je česta pojava, ne samo kod nas nego i u svijetu, da poslovni ljudi, javni funkcioneri, političari i kriminalci svoje poslovanje i oporezivi dohodak prebacuju na *offshore* poslovne račune, u države koje predstavljaju poreske oaze, kako bi sakrili zakonito i nezakonito pribavljenu imovinu od oporezivanja³⁰.

3.5. PRIMJER KRIVIČNOG DJELA UTAJE POREZA

Utaja poreza na dohodak, doprinosa i drugih zakonom propisanih fiskalnih davanja

Predmet otvoren po prijavi novog direktora društva, za period prije postavljanja na funkciju.

Po nalogu odgovornog lica, privredni subjekat XY d. o. o. dio bruto plate zaposlenika u poslovnim knjigama je iskazivao i isplaćivao radnicima kao trošak službenog puta, te se na taj način umanjivao iznos plaćanja zakonom propisanog poreza na dohodak i doprinosa i drugih fiskalnih davanja (porez na nesreće, vodne naknade, posebni doprinosi za rehabilitaciju i radno osposobljavanje invalida).

Obveznik zaposlenicima nije uručivao mjesečni obračuni plate (platne liste) što je bila obaveza poslodavca u skladu sa propisima Zakona o radu i internim aktima društva.

²⁹ Vidi poglavlje: Finansijske istrage

³⁰ Vidi poglavlje: Finansijske istrage i pranje novca

Prijedlog za izuzimanje dokumentacije sačinjen od strane ekonomskog savjetnika:

Od prijavljenog privrednog subjekta prikupiti:

- ugovore o radu za sve zaposlenike;
- platne liste;
- mjesečne evidencije radnog vremena zaposlenika (tzv. šihtarice);
- godišnji izvještaj o isplaćenim platama i drugim primanjima zaposlenika predate Poreskoj upravi entiteta za sve zaposlenike za inkriminirani period;
- mjesečni izvještaj o isplaćenim platama, ostvarenim koristima i drugim oporezivim prihodima zaposlenika od nesamostalne djelatnosti, plaćenim doprinosima i akontaciji poreza na dohodak;
- mjesečne specifikacije isplate plate;
- dokaze o uplati doprinosa (bankovne izvode, platne naloge);
- rješenje o ovlaštenjima i odgovornosti odgovornog lica;
- pravilnik o platama i naknadama;
- pravilnik o radu;
- sistematizaciju radnih mjesta;
- analitičke bruto bilanse privrednog subjekta za inkriminirani period;
- završne finansijske izvještaje za inkriminirani period;
- poreske bilanse privrednog društva za inkriminirani period;
- analitičke finansijske kartice troška i obaveza za službena putovanja;
- analitičke finansijske kartice obaveza za plate, obaveza za doprinose iz i na platu, obaveze poreza na dohodak;
- analitičke finansijske kartice troškova plata i doprinosa i
- obrasce naloga za službeni put za svaku evidentiranu isplatu.

Od Poreske uprave prikupiti:

- sve zapisnike o poreskoj kontroli za inkriminirani period;
- sva rješenja o dodatno utvrđenoj poreskoj obavezi za inkriminirani period;
- rješenja o prekršajnom sankcionisanju u inkriminiranom periodu ako je bilo istog;
- godišnje izvještaje o ukupno isplaćenim platama i drugim ličnim primanjima za inkriminirani period;
- mjesečne izvještaje o isplaćenim platama, ostvarenim koristima i drugim oporezivim prihodima zaposlenika od nesamostalne djelatnosti, obračunatim i uplaćenim doprinosima i porezu na dohodak za inkriminirani period;
- godišnje poreske prijave za sve zaposlenike za inkriminirani period i
- analitičke kartice poreza i doprinosa.

Cilj analize i način utvrđivanja ostvarene koristi

Utvrđiti razliku između stvarno obračunatih poreza, doprinosa i drugih davanja na platu i obaveza koje je privredni subjekat kao poslodavac bio dužan da obračuna i uplati u skladu sa usvojenim internim aktima i ugovorima o radu. Prikupljeni dokazi: platne liste evidentirane u knjigovodstvu, platne liste sa obračunatim dohotkom i drugim naknadama u skladu sa ugovorima o radu i internim aktima obveznika koje nisu evidentirane u knjigovodstvu a koje su izuzete od obveznika, nalozi za službena putovanja, godišnji izvještaj o isplaćenim platama i drugim primanjima zaposlenika, mjesečni izvještaj o isplaćenim platama, ostvarenim koristima i drugim oporezivim prihodima zaposlenika od nesamostalne djelatnosti, plaćenim doprinosima i akontaciji poreza na dohodak, godišnje poreske prijave, pravilnik o radu, pravilnik o platama, pravilnik o sistematizaciji radnih mjesta.

Problemi u istrazi

- Dio dokumentacije koji je odložen u vlažnim prostorijama. Ista je zbog protoka vremena dijelom i uništena, te nije mogla služiti kao dokaz za vještačenje, pa se postavlja pitanje namjere prikriivanja djela uništavanjem poslovne dokumentacije;
- Privredni subjekat je imao poresku kontrolu za inkriminirani period gdje nisu utvrđene dodatne poreske obaveze. Razlog tome je što poreski organi u upravnom postupku nisu radili suštinsku kontrolu, nego se ista bazirala na knjigovodstvenim evidencijama i računskoj kontroli obračuna poreza i doprinosa, bez

uvida u originalnu poslovnu dokumentaciju (pravilnik o radu, ugovore o radu, naloge za službeni put) na osnovu koje je obveznik trebao obračunati platu i izvršiti isplatu, a na osnovu koje je vještačenjem u krivičnom postupku utvrđeno stvarno činjenično stanje;

- Knjigovodstveno evidentiranje bez odgovarajuće poslovne dokumentacije (nalozi za službeni put, platne liste za pojedine mjesece);
- Dvojna knjigovodstvena dokumentacija (platna lista sa ugovorenom bruto platom i obračunatim davanjima na istu, te platna lista sa umanjenom bruto platom);
- Nevjerodostojne izjave svjedoka.

Organi koji su učestvovali u procesu dokazivanja krivičnog djela

- Poreska uprava FBiH
- Tužilaštvo
- Vještak ekonomske struke

3.6. SUGESTIJE

Kod dokazivanja krivičnog djela poreske utaje preporučuje se sljedeće:

- Ekonomske stručnjake uključiti u najranijoj fazi krivičnog postupka;
- Definirati izvore iz kojih se mogu prikupiti informacije (poslovna dokumentacija, knjigovodstvene evidencije, dokazi iz evidencija eksternih korisnika – poreske uprave, fondovi, finansijske institucije i drugo). U ovom poglavlju date su preporuke koju dokumentaciju izuzeti po modalitetima utaje, no izuzimanje dokumentacije u praksi zavisi od specifičnosti slučaja te je poželjno da u specifikaciji iste učestvuju ekonomski stručnjaci;
- Utvrditi nepravilnosti i zakonsku regulativu koja je prekršena/zaobiđena;
- Poticati redovnu komunikaciju između tužioca, ekonomskog savjetnika, ekonomskog vještaka i agencija;
- Utvrditi utajeni porez u skladu sa poreskom regulativom, sve na osnovu stvarnog činjeničnog stanja, obavezno isključiti bilo kakve pretpostavke;
- Gotovinske isplate, čija namjena nije poznata, mogu se vezati i za krivična djela pranja novca, a ako se radi o čestim i velikim isplatama nužno je predložiti finansijsku istragu u cilju utvrđivanja daljnjeg toka i namjene novca;
- Više ulagati u podizanje svijesti obveznika o nužnosti poreske discipline i to edukacijom, poticanjem transparentnosti i unapređenjem poreskih usluga, kako bi sprečavanje poreskih utaja bilo što efikasnije i
- Poticati međusobnu saradnju i razmjenu podataka između UIO i poreskih uprava, pogotovo kada se radi o velikim utajama poreza.

3.7. REZIME

- Ukoliko poreski obveznik ne prijavi stvarni iznos ostvarenog prihoda, odnosno dohodak koji podliježe oporezivanju, ako ne prijavi posjedovanje imovine koja je predmet oporezivanja ili ako prikrije određene relevantne činjenice ili događaje relevantne za oporezivanje, kada podnosi nepotpunu ili lažnu poresku prijavu, onda govorimo o slučaju potpune ili djelimične utaje poreza.
- Bosna i Hercegovina ima vrlo kompleksan i neujednačen poreski sistem, koji kao takav odgovara kriminalnim radnjama utaje poreza, dodatno iz razloga što poresko opterećenje nije ravnopravno raspoređeno na nivou države niti je uspostavljen jedinstveni sistem kontrole, te se vrlo malo polaže u edukaciju o poreskim zakonima i stvaranju svijesti o nužnosti plaćanja i posljedicama neplaćanja poreza.
- Svaka poreska utaja je po nečemu specifična, te dokazi relevantni za postupak dokazivanja utaje poreza zavise od samog modaliteta utaje i ne mogu biti jedinstveni.
- Izvršiocima poreskih utaja koriste najnovije tehnologije, ekonomske i pravne stručnjake koji im pomažu u pronalasku modela utaje poreza, te je nužna kontinuirana edukacija i tehnička opremljenost svih učesnika u poreskom nadzoru, kako bi se smanjile utaje poreza i siva ekonomija.

PROUZROKOVANJE STEČAJNOG
POSTUPKA, POSLOVANJE PREKO
POVEZANIH LICA (PL)

Autori: Ljiljana Mandić i Muhamed Hamidović

4. PROUZROKOVANJE STEČAJNOG POSTUPKA, POSLOVANJE PREKO POVEZANIH LICA (PL)

4.1. Pojam povezanih lica (PL)

Povezana privredna društva čine dva ili više društava koja se mogu povezati učešćem u kapitalu, putem ugovora i putem kapitala i ugovora, a rad istih je regulisan Zakonom o privrednim društvima član 357. RS.

Lica koja su povezana sa stečajnim dužnikom predstavljaju sljedeća lica (član 141. Zakona o stečaju RS):

- direktor, član organa upravljanja ili organa nadzora stečajnog dužnika,
- član stečajnog dužnika koji za njegove obaveze odgovara lično svojom imovinom,
- akcionar društva koji posjeduje više od 10% kapitala društva,
- pravno lice koje stečajni dužnik kontroliše u smislu Zakona kojim se uređuju privredna društva,
- lica koja zbog svog posebnog položaja imaju pristup povjerljivim informacijama ili imaju mogućnost da se upoznaju sa finansijskim stanjem stečajnog dužnika,
- lica koja su u srodstvu sa stečajnim dužnikom u pravoj liniji bez obzira na stepen, do četvrtog stepena pobočnog srodstva, do drugog stepena po tazbinskom srodstvu i bračni drug fizičkih lica i
- treće lica koje može da utiče na poslovanje stečajnog dužnika.

Član 51. Zakona o privrednim društvima FBiH („Službene novine FBiH“ broj 81/15) koristi i definiše istorodni pojam *povezana društva* koji je definisan kao dva ili više društava koji se povezuju učešćem u kapitalu, putem ugovora ili/i putem kapitala i ugovora (mješovito povezano društvo). Prema odredbama istog člana zakona, povezana društva obuhvataju jedno vladajuće i jedno ili više zavisnih društava gdje vladajuće društvo u pravilu ima većinsko učešće (preko 50%) u osnovnom kapitalu zavisnog društva.

4.2. Pojam stečajnog postupka i osnovne karakteristike stečajnog postupka

U prethodnom periodu tranzicije prelaska sa državnog na privatni kapital novi vlasnici privrednih društava uglavnom nisu ispunjavali obaveze iz Ugovora o privatizaciji, s obzirom na to da u većini slučajeva nisu pokretali proizvodnju niti su održavali broj preuzetih radnika, već su uglavnom gledali da podižu kredite, kupljenu imovinu daju pod hipoteku, a sredstva prenesu na račune povezanih lica (PL), potom prekomjerno trošili sredstva, imovinu otuđivali u bescijenje, sačinjavali fiktivne ugovore i tako dovodili društvo u stanje da ne raspolaze imovinom iz koje bi se mogla namiriti potraživanja povjerilaca.

Stečajna legislativa u Bosni i Hercegovini je u nadležnosti njenih entiteta, čiji su zakonodavni organi donijeli skoro identične zakone iz oblasti stečajnog postupka. Zakon o stečaju u Republici Srpskoj je usvojen 2016. godine („Službeni glasnik RS“ broj 16/16), dok je isti zakon u Federaciji Bosne i Hercegovine donesen 2003. godine („Službene novine FBiH“ broj 29/03).

Stečaj predstavlja stanje privrednog društva u kojem zbog platežne nesposobnosti, nastale zbog finansijske nediscipline odgovornih lica, društvo ne izmiruje svoje obaveze.

U poslovanju privrednog društva platežna nesposobnost nastaje kao posljedica sljedećih radnji koje čine krivično djelo, a to su:

- prenos imovine na drugo pravno lice čiji je osnivač prvo lice, besplatno ili po znatno nižoj cijeni, a koja imovina predstavlja buduću stečajnu masu i
- zaključenje fiktivnog ugovora ili priznavanje nepostojećeg potraživanja.

Osnovni ciljevi stečajnog postupka su:

- da se svi povjerioci namire u što većem iznosu i
- da se stečajni postupak provede što brže.

Ispunjavanje navedenih ciljeva najčešće predstavlja izazov, s obzirom na činjenicu da se prijedlozi za otvaranje stečaja provode kada bude kasno, odnosno kada su zastarjela potraživanja, blokirani svi računi, imovina rasparčana, prenesena na povezana pravna lica ili je pod hipotekom, imovinu je teško unovčiti, što je u današ-

njem poslovnom ambijentu BiH sve teže jer strani investitori nemaju bezbjednost ulaganja, velika dugovanja za plate radnicima, dugovanja za poreske obaveze, nezavršeni izvršni postupci na imovini, često postojanje kriminalnih radnji i sl. Kod zaključenja stečajnih postupaka zapaža se da je najveći povjerilac koji ostaje nena-miren uglavnom nadležna Poreska uprava i UO, tj. budžeti entiteta i države, često i pored odobrenih i zaklju-čenih Sporazuma o reprogramu obaveza od strane Poreske uprave entiteta. Stečaj kao otvoreni postupak ima određene karakteristike i podrazumijeva sljedeće faze:

- Formiranje posebnog organa, odnosno stečajne mase nakon otvaranja stečajnog postupka, gdje ste-čajni upravnik ulazi u posjed imovine koja spada u stečajnu masu;
- Stečajni upravnik vrši popis aktive i pasive društva u stečaju, ispituje potraživanje povjerilaca, pomaže u formiranju odbora povjerilaca (organu koji donosi Odluke);
- Ispitivanje mogućnosti reorganizacije društva u stečajnom postupku, u cilju revitalizacije, odnosno uspostavljanja finansijskog zdravlja stečajnog dužnika, gdje stečajni upravnik nakon analize procjenju-je izgleda za namirenje svih povjerilaca putem reorganizacije, u cilju izbjegavanja likvidacije društva;
- Nakon izvršene analize, stečajni upravnik podnosi izvještaj skupštini povjerilaca o finansijskoj situaciji društva u stečaju sa preporukom da li unovčiti sredstva dužnika odnosno izvršiti likvidaciju ili izvršiti reorganizaciju društva i
- Na izvještajnom ročištu, skupština povjerilaca donosi konačnu odluku o reorganizaciji ili likvidaciji društva u stečaju, a stečajni upravnik izvršava odluke povjerilaca.

4.3. STEČAJ KROZ BILANSNE POZICIJE - bilans stanja i bilans uspjeha

U cilju boljeg razumijevanja stečajne problematike za nosioce pravosudnih funkcija i drugih zaposlenih u pra-vosudnim organima, opština, kantona i entiteta BiH, posebno za zaposlene u nadležnim tužilaštvima, u ovom dijelu priručnika ćemo ukazati na određene pojave odnosno predstaviti procesne radnje koje se preduzi-maju prilikom dokazivanja krivičnih djela koja su vezana za stečaj kao kompleksan i čest postupak u poslovnoj praksi privrednih društava.

IMOVINA, stalna sredstva: zemljište, zgrade, mašine, oprema (bilans stanja)

- **Prodaja imovine** (ugovori o prodaji, notarski otpravci, izlazni računi, KIF, kompenzacioni obračun, ugovor o cesiji)

Imovina koju čine nekretnine se obavezno prodaje sačinjavanjem ugovora o kupoprodaji kod notara, dok se pokretna imovina prodaje po osnovu procijenjene vrijednosti ili knjigovodstvene vrijednosti sa troškovima poreskih obaveza.

Prodaja nepokretne imovine se ne vrši na osnovu procjena vještaka građevinske struke kojom se utvrđuje tržišna vrijednost imovine, nego na osnovu knjigovodstvene vrijednosti ili po osnovu vrijednosti utvrđene od strane Poreske uprave koja je značajno niža. Nakon dogovorene cijene zaključuje se ugovor o kupoprodaji nekretnine koji je jedini dokument za prenos imovine sa prethodnog na novog vlasnika. Veoma je česta pojava da direktor akcionarskog društva kod kojih je upisan samo jedan „većinski akcionar“ koji posjeduje natpolo-vičan broj akcija, prethodno dogovara sa Upravnim odborom način prodaje imovine. Zatim Upravni odbor saziva vanrednu sjednicu Skupštine akcionara radi zaključenja posla, sticanja i raspolaganja imovinom velike vrijednosti, donosi Odluku o prodaji ili zaduženju kod banaka zbog upisa hipoteke na imovinu.

Sticanje i raspolaganje imovinom velike vrijednosti obuhvata prodaju imovine ili zaduženje poslovnog subjek-ta za kredite kod banaka, čime bi imovina bila kao hipotekarno obezbjeđenje kredita, a namjena kredita je upitna. Po ovom poslu se donosi odluka o prodaji nekretnina, čime se dogovara cijena nekretnine samo sa jednim ponuđačem, sklapa posao samo sa jednim kupcem, bez adekvatne procjene vrijednosti imovine od strane ovlašćenog procjenitelja odgovarajuće struke. Kod istrage akcionarskih društava, gdje je kao većinski akcionar upisano jedno fizičko lice, pažnju treba obratiti na:

- organe koji donose Odluke o zaključenju posla sticanja i raspolaganja imovinom velike vrijednosti,
- objavu navedenih Odluka u dnevnim listovima,

- poziv Fondovima za Skupštinu (veoma je bitno njihovo mišljenje i prijedlozi u pismenoj formi ukoliko nisu prisutni sjednicama Skupštine),
- način provođenja prodaje imovine (pismo namjere, pribavljanje više ponuda),
- uplatu kupoprodajne cijene, potvrde o podmirenom dugu u zadanom roku bez koje se ne može podnijeti Notarski otpravak na uknjižbu u ZK kancelariju,
- uknjižavanje imovine na kupca,
- način trošenja sredstava od prodane imovine (vidjeti u izvodima banke transakcije poslije uplaćenih sredstava od strane kupca),
- saglasnost malih akcionara za unovčenje ako su prisutni na Skupštini,
- nesaglasnost malih akcionara (vidjeti u zapisniku Skupštine akcionara) i
- ukoliko neki od malih akcionara, zbog smanjenja vrijednosti imovine, ponudi svoje akcije na tržištu, provjeriti da li je urađena procjena vrijednosti kapitala, odnosno da li je procijenjena vrijednost jedne akcije po kojoj bi se izvršila ponuda nesaglasnim akcionarima (tražiti procjenu kapitala od ovlaštenog procjenitelja).

Takođe, u istrazi pažnju obratiti na ulazak **novih akcionara** umjesto državnih Fondova, sve iz razloga jer su Fondovi uvijek „protiv” prodaje imovine, tako da se sa Fondovima kao akcionarima ne može ostvariti namjera prodaje imovine, ili eventualno uzimanja kreditnih zaduženja kojima je obezbjeđenje hipoteka na imovinu.

Kod **prodaje nepokretne imovine** je neophodno objaviti javni poziv za prikupljanje više ponuda za datu imovinu sa konkretnim opisom imovine, procjenom tržišne vrijednosti i početnom cijenom, pragu povećanja cijene kod licitacije, povratu depozita ukoliko se ne izvrši plaćanje.

Prodaja imovine je **evidentirana kroz bilans stanja** gdje se u aktivi stavke stalne imovine smanjuju, a u pasivi bi trebale biti umanjene obaveze prema bankama, dobavljačima, povrat pozajmica vlasnicima kapitala i slično (upotrijebiti bilanse stanja za protekle tri godine i to pozicije stalnih sredstava, i pozicije obaveza koje moraju biti umanjene), pribaviti završne račune iz privrednog društva, a ukoliko ih nema onda tražiti od APIF nadležne Agencije RS ili FIA nadležne Agencije Federacije BiH.

Prije prodaje pokretne imovine neophodno je utvrditi vrijeme, mjesto i način upotrebe pokretne imovine, način plaćanja, te da li se zbog blokade računa, plaćanje vrši obračunskim načinom odnosno kompenzacionim poslom ili Ugovorom o asignaciji. Ovim poslovima se prometuje imovina tako da se potpisivanjem odgovarajućih obrazaca – Izjava o kompenzaciji ili asignaciji, upisuje vrsta i vrijednost pokretne imovine kojom stečajni dužnik plaća svoje obaveze prema povjeriocu a dokumenat se knjiži bez bankarske transakcije, čime je kupac imovine privilegovan u odnosu na druge povjerioce jer je naplatio svoje potraživanje. U slučajevima kada se vrši obračunsko plaćanje zbog blokade računa, važno je obratiti pažnju koji su povjerioci stavljeni u povoljniji položaj, a koji su oštećeni povjerioci. Od APIF ili FIA pribaviti Izvod o otvorenim računima gdje se evidentiraju podaci o bankama u kojima privredni subjekat posjeduje otvorene račune, datumima blokade računa, na kartici dobavljača utvrditi dug na dan prije prodaje imovine i nakon prodaje, pogledati račune izdate kupcu, uplatu na žiro-račun, ukoliko se vrši kompenzacioni posao uporediti datum kompenzacije sa danom blokade računa. Pribaviti karticu *kupac-dobavljač* privrednog subjekta kojem je imovina prodana radi uvida u knjiženje.

- **Prodaja imovine povezanom licu** (u daljnjem tekstu: PL), način plaćanja i cijena ostvarena prodajom

Ovlašćeno lice matičnog privrednog subjekta koje ima namjeru prodaje imovine povezanom licu zanemaruje Organe privrednog subjekta koji donose odluke o prodaji. Često sa vještakom dogovara procjenu imovine, prodaje po poreskoj vrijednosti imovinu i sl. čime korist stiče povezano lice. Značajno je pribaviti od Poreske uprave fiskalne račune nepokretnosti u kojima je navedena poreska vrijednost imovine, od ovlaštenog procjenitelja građevinske ili mašinske struke pribaviti procjenu tržišne vrijednosti, ako je imovina bila predmet upisane hipoteke za kredit ili pokretna imovina predmet zaloga upisanog u nadležnom Ministarstvu pravde BiH, uporediti vrijednost navedenu u notarskim otpравcima ili Ugovorima o kreditu. Sve navedeno pribaviti od privrednog subjekta ako posjeduje dokumentaciju, a ako ne posjeduje, u tom slučaju od banke ili Ministarstva pravde BiH. Česta pojava je da se imovina procjenjuje po nižoj vrijednosti kako bi po osnovu Zakona o privrednim društvima ili drugih podzakonskih akata mogla unovčiti po osnovu Odluka upravnih odbora ili ovlaštenog lica, bez odlučivanja Skupštine osnivača.

- **Prenos imovine** kao osnov povećanja osnivačkog uloga povezanog lica

Naime, često se dešava da društva u krizi, blokadi računa, registruju nova društva kao povezana lica na koja prenose dio imovine kao osnivački ulog. Prenos ove imovine se vrši realokacijom imovine u finansijskom izvještaju – bilans stanja sa konta osnovnih sredstava na konto učešća u kapitalu drugih pravnih lica (ovaj prenos se vidi u aktivni bilansa stanja pregledom na kontu 03 – dugoročni finansijski plasmani, odnosno konto 030 – **učešće u kapitalu PL ako je stečajni dužnik osnivač PL gdje su osnovna sredstva umanjena, a učešće u kapitalu drugih lica povećana, navedeno knjiženje prati Odluka organa upravljanja** koja se pribavlja iz privrednog društva). Svaki prenos imovine obuhvata obračun, prijavu i plaćanje poreza na dodanu vrijednost, čiji obračun često rukovodni organi propuste (kod ove transakcije tražiti od knjigovođe PDV prijavu ili Obavještenje UIO da se imovina dalje koristi za istu namjenu po kojem je pravno lice oslobođeno plaćanja PDV).

Društva nepokretnu i pokretnu imovinu prenose na jedno pravno lice često prodajući po minimalnoj cijeni, a radnike prijavljuju na drugo pravno lice da bi nastavili istu djelatnost proizvodnje sa novim imenom, a za prethodno društvo otvaraju stečajni postupak i brišu iz registracione dokumentacije radi neplaćenih izvršnih presuda, obaveza prema Poreskim upravama, povjeriocima, radnicima i slično. (Ukoliko su radnici ostali prijavljeni da rade u matičnom društvu a rade u PL, od Fonda PIO zahtijevati spisak radnika koji su prijavljeni u matičnom društvu i spisak radnika prijavljenih u PL, zatim od matičnog privrednog društva i PL uzeti bilanse uspjeha za period od osnivanja PL, uporediti ostvarene prihode i rashode u okviru kojih su troškovi zarada i naknada zarada zaposlenih veoma važni – konto 450 da bi vidjeli da li su knjižene obaveze prema radnicima u matičnom privrednom društvu a ostvaruju novostvorenu vrijednost i prihod u PL).

- **Visina kupoprodajne cijene**

Kupoprodajna cijena se određuje na osnovu procjene ovlašćenog procjenitelja date struke, s tim što se često dešava da visinu kupoprodajne cijene određuje Poreska uprava, na osnovu prijave nekretnine u fiskalni račun nepokretnosti. Prometovana vrijednost imovine često nije i tržišna vrijednost imovine. Veoma je bitno izvršiti uporedbu knjigovodstvene vrijednosti nekretnina pri čemu pažnju treba obratiti na usklađivanje vrijednosti nekretnina, da li je u skorije vrijeme vršena procjena imovine, razmotriti procijenjenu vrijednost sačinjenu od strane ovlašćenog procjenitelja i vrijednost nekretnina određenu na osnovu prijave Poreske uprave (od knjigovođe tražiti procjenu imovine, način knjiženja, odluku o knjiženju). Ukoliko je u bilansu stanja na strani pasive evidentirana stavka revalorizacione rezerve, znači da je u prethodnom periodu vršeno usklađivanje vrijednosti imovine čime je direktno povećan kapital.

- **Popisne liste osnovnih sredstava** na dan 31.12. za posljednje tri godine prije otvaranja stečajnog postupka

Analizom izvršenih popisa u privrednom društvu za posljednje tri godine utvrđuje se promjena stanja osnovnih sredstava. Izvršiti uvid koji organ je donio odluku o imenovanju članova popisnih komisija, (npr. kod popisa novčanih sredstava, blagajnik ne može biti član popisne komisije i slično), izvještaje o popisu.

- **Odluke o rashodovanju, otpisu i uništenju osnovnih sredstava**

Godišnji popis imovine i obaveza se vrši na dan 31.12. tekuće poslovne godine ili na dan otvaranja stečajnog postupka i provodi u cilju utvrđivanja stvarnog stanja imovine i obaveza, odnosno zbog utvrđivanja odstupa nja knjigovodstvenog od stvarnog stanja, i ukoliko postoji odstupanje, potrebno je svođenje knjigovodstvenog na stvarno stanje.

Popis imovine i obaveza privrednog subjekta se evidentira u pomoćnim knjigama društva.

Prije popisa neophodno je provesti sljedeće radnje: imenovati članove komisije za popis, sačiniti uputstvo za vršenje popisa i plan popisa. Nakon izvršenog popisa Organ upravljanja privrednog subjekta donosi odluku o usvajanju Izvještaja o izvršenom popisu. Izvještaj o izvršenom popisu, popisne liste i odluka organa upravljanja (odluke o rashodovanju, otpisu i uništenju osnovnih sredstava) o načinu knjiženja utvrđenih razlika, dostavlja ju se računovodstvenoj službi na knjiženje radi usklađivanja knjigovodstvenog sa stvarnim stanjem od kojeg zavisi konačan godišnji izvještaj društva i shodno tome i poreski izvještaj.

Popis imovine je najznačajniji postupak interne kontrole. Pored redovnog popisa koji se vrši na kraju poslovne godine, vrši se vanredan popis primopredajom dužnosti računopolagača, promjenom cijena, statusnom promjenom i otvaranjem stečajnog ili likvidacionog postupka (dokumentaciju o popisu pribaviti od knjigovođe matičnog privrednog društva i PL).

- Stečajni **dužnik kao zakupodavac** – ugovor o zakupu, način plaćanja

Ugovori o zakupu u kojima je privredni subjekat zakupodavac mogu biti zaključeni sa licima ili društvima koji nisu u mogućnosti da plaćaju obaveze zakupnine, čime se značajno smanjuje vrijednost imovine. Plaćanje zakupnine se često vrši kompenzacijom za novčana ulaganja u objekte od strane zakupoprimca, čime se prikazuje visoka ulaganja u opremanje objekata koja u stvarnosti nisu izvršena. Veoma je bitno izvršiti uvid u uložena sredstva u zakupljenom objektu kroz fakture o izvršenim ulaganjima dostavljene od strane zakupoprimca i procjene ovlašćenih procjenitelja o izvršenim ulaganjima.

- Stečajni **dužnik kao zakupoprimac** – ugovor o zakupu

Ugovor o zakupu u kojima je privredni subjekat zakupoprimac može da bude zaključen sa zakupodavcem ako je to PL na koje je prethodno prenesena imovina, po veoma visokoj cijeni na osnovu kojeg se odlivaju sredstva na način da se kroz plaćanja visoke zakupnine terete troškovi, a PL ostvaruje visoke prihode, čime se ostvaruje povoljniji poslovni rezultat, a koji dalje poslodavac koristi za investiranje i razvoj PL.

- **Imovina data pod hipoteku** radi kreditnog zaduženja – način trošenja kreditnih sredstava, namjensko i nenamjensko trošenje

Kreditna zaduženja su još jedna dodatna stavka opterećenja privrednog subjekta koja nisu dobro procijenila svoj poslovni plan, stoga dolaze u situaciju da ne mogu servisirati kreditne obaveze, čime se pokreću izvršenja na imovini koja je predmet obezbjeđenja kredita. Česta pojava nenamjenskog korišćenja kredita uglavnom za nabavke luksuznih automobila, izgradnje objekata za vlastite potrebe, kupovina luksuznog namještaja i sl. dovode do nemogućnosti ispunjenja kreditnih obaveza. Naime, svako nenamjensko trošenje sredstava umanjuje mogućnost povrata kreditnih zaduženja, jer ulaganja nisu omogućila povećanje nove vrijednosti, a time i prihoda iz kojeg bi se servisirale kreditne obaveze. Neophodno je analizirati poslovni plan privrednog subjekta na osnovu kojeg je Kreditni odbor banke donio Odluku o odobrenju kreditnih sredstava, i uporediti sa plaćanjima, odnosno namjenskom trošenju kreditnih sredstava. Kod istrage je veoma bitno utvrditi „dobru namjeru“ trošenja kreditnih sredstava pri čemu koristimo izvještaje banke o namjenskom trošenju sredstava, donesene odluke Kreditnog odbora o dodjeli i korišćenju sredstava i izvode privrednog subjekta o plaćanjima po planu investiranja. Ukoliko je kreditni plasman odobren u više tranši, treba pribaviti zahtjeve upućene banci za uplatu kreditnih sredstava i izvode o uplatama kao i izvode o daljnjim plaćanjima prema dobavljačima i drugima.

- **Prodaja imovine** u toku blokade računa, obračunsko plaćanje, kompenzacija – osnov prenosa, povrat u stečajnu masu

Svako otuđenje imovine, upisi u zemljišne knjige ili registre zaloga su ništavni ako se izvrše u posljednjih godinu dana prije otvaranja stečajnog postupka. Blokadom računa društva, neki povjerioci zaključuju Ugovor o asignaciji ili Ugovore o kompenzaciji kojim namiruju svoja potraživanja, čime se od strane stečajnog dužnika ti povjerioci stavljaju u povlašćeni položaj. Takođe, upise često provode Poreske uprave entiteta kao i UIO BiH upisujući Zakonsku hipoteku. Svi ti ugovori i provedene radnje su ništavni jer otvaranjem stečajnog postupka i prijavom nenaplaćenih potraživanja svi povjerioci, osim razlučnih koji su u ZK ranije upisali svoje pravo, stavljaju se u isti red naplate potraživanja.

- Prijave **krađe imovine** (lažne prijave), zapisnici policije, usklađivanje i otpis na karticama kod popisa

Česta pojava kod evidencije imovine je prijava krađe imovine, posebno zaliha materijala ili gotovih proizvoda. Navedene krađe se prijavljuju radi pribavljanja zapisnika od policijske uprave, da bi se pokrilo stanje manjka zaliha. Manjak zaliha u društvima koja su u krizi, pojavljuje se zbog prodaje robe na crno da bi se stekli prihodi i isplatile zarade prema radnicima i slično. Od Policijske uprave treba tražiti navedene zapisnike o eventualnoj krađi, zahtijevati od knjigovođe zapisnik o vrsti i količini otuđene robe, materijala i slično, koji se upoređuje

sa zapisnikom. Ako se radi o proizvodima iz uvoza, treba uzeti ulazne fakture sa carinskim priložima. Ako su u pitanju domaći dobavljači, treba uzeti ulazne fakture i uporediti sa stanjem zaliha.

- **Status sredstava** koja se izlučuju u stečajnom postupku, ugovor o korišćenju tuđih sredstava, rok, cijena, period

U stečajnom postupku kod stečajnog dužnika mogu da se nalaze tuđa sredstva koje je koristio, koja nemaju inventarni broj, nisu u evidenciji osnovnih sredstava, ali je evidentiran Ugovor o korišćenju isti sa zadanim rokom i cijenom korišćenja, stoga je neophodno na osnovu tih podataka navedena sredstva vratiti vlasniku. Ako su stvari koje su predmet izlučivanja potrebne za nastavak proizvodnje kod stečajnog dužnika, iste se mogu na zahtjev nastaviti koristiti do 90 dana, počevši od izvještajnog ročišta u stečajnom postupku, i to u slučaju da je nastavljena proizvodnja kod stečajnog dužnika.

PRIHODI I RASHODI (bilans uspjeha)

U postupku analize FI radi utvrđivanja kretanja imovine, potraživanja, obaveza, zaduživanja, sticanja prihoda i rashoda, broja zaposlenih, neophodno je pribaviti bilanse stanja i uspjeha za posljednjih pet godina stečajnog dužnika kao i povezanih pravnih lica.

- **Pokazatelji likvidnosti, zaduženosti, profitabilnosti preduzeća**

Kod privrednih društava neophodno je analizirati visinu potraživanja i obaveza, da bi odredili da li je društvo likvidno, odnosno može li plaćati redovno obaveze, koliko je zaduženo, visinu kreditnih zaduženja, plaćanje kreditnih obaveza, namjenu kreditnih sredstava, obezbjeđenje kredita, način procjene imovine date bankama za kredit i slično. Visoka zaduženost, često korišćenje kratkoročnih kredita za plaćanje obaveza, bez stalnih poslovnih prihoda, visoki troškovi, ostvareni gubici, sa neosnovanim plaćanjima prema PL, dovodi u sumnju daljnji tok novčanih sredstava i dobru namjeru kreditnih aranžmana. Pored državnih institucija, kojima od strane stečajnog dužnika ostaju neplaćene obaveze, isto mjesto zauzimaju i banke, ali se iste obezbijede za upisanim hipotekama koje često upisanu imovinu same kupuju zbog teškog tržišnog stanja u poslovnom ambijentu.

- **Stalan pad prihoda, a rast poslovnih aktivnosti PL**

Nerijetko se može uočiti situacija da se kod stečajnog dužnika evidentira stalan pad prihoda, a kod PL povećaje prihoda i evidentiranje troškova koji se ostvaruju kod povezanog lica, a knjiže kod stečajnog dužnika (najčešće se radi o troškovima zarada radnika). Kod istrage pažnju treba obratiti na iznose računa i način plaćanja. Česta pojava je da se zbog neplaćanja obaveza od strane PL zahtijeva upis hipoteke kao obezbjeđenja za naplatu duga, tako se navedenim radnjama imovina prenosi sa stečajnog dužnika na PL.

- **Uporediti vrstu osnove djelatnosti stečajnog dužnika i PL**

Šifru djelatnosti je potrebno pronaći u registraciji društva, s tim što se osnovna djelatnost upisuje i na FI. Upoređivanjem djelatnosti može se saznati da li stečajni dužnik nastavlja poslovanje preko povezanog pravnog lica.

- **Uporediti kupce i dobavljače stečajnog dužnika i PL**

Upoređivanjem kartica kupaca i dobavljača stečajnog dužnika i PL na kontu 201 kupci i 432 dobavljači analizirati sljedeće:

Analitička kartica potraživanja od kupaca (konto 201), dugovna strana kod stečajnog dužnika se iz godine u godinu smanjuje, a naplata od kupaca, tj. potražna strana je nepromijenjena.

Analitička kartica potraživanja od kupaca (konto 201), dugovna strana kod PL se iz godine u godinu povećava, a saldo potraživanja je smanjen u odnosu na stečajnog dužnika.

Upoređivanjem ovih kartica stečajnog dužnika i povezanog lica utvrđuje se kako stečajni dužnik umanjuje prihode i prenosi na povezano lice koje nastavlja da ostvaruje prihod od kupaca i naplaćuje potraživanja stvorena u poslovanju, a što je pokazatelj nastavka poslovanja stečajnog dužnika preko povezanog pravnog lica.

Takođe, u toku istrage je neophodno izvršiti i uvid ulaznih računa od PL, uporediti da li su praćeni sa fiskalnim računima, jer se dešava da se knjiži fiktivan ulazni račun radi prijave povrata PDV, a u prilogu nema fiskalnog računa koji je dokaz izlaza robe. Ako su navedene robe stranog porijekla, tražiti uvozne račune od PL carinske evidencije, utvrditi plaćane obaveze za PDV i slično.

- **Uporediti osnivače** iz aktuelnog izvoda registracije, ovlašćena lica i vezu između stečajnog dužnika i PL

Stečajni dužnik i PL uglavnom imaju kao osnivača ili ovlašćeno lice isto lice, ili lica koja su u rodbinskoj vezi, ista lica su u organima uprave u Upravnim Odborima ili u raznim komisijama i slično, što se može utvrditi izuzimanjem dokumentacije sa sjednice Skupština (zapisnici sa sjednica kao i prateća relevantna dokumentacija koja se spominje u zapisnicima), načina imenovanja članova uprave, imenovanja direktora ili upoređivanjem istorijskih izvoda iz sudskog registra.

- **Obračunsko plaćanje, provizioni ugovori, neobične transakcije** između stečajnog dužnika i PL

Obračunsko plaćanje obuhvata razne kompenzacione poslove kojim se obično ugovaraju dužničko povjerilački odnosi i vrši prebijanje dugova kada je društvo u krizi i kada su blokirani računi privrednog subjekta. Najčešća blokada računa je od strane Poreske uprave entiteta ili UIO BiH. Takođe, ugovara se obračunsko plaćanje cesije, asignacije, pristupanje dugu, preuzimanje duga i slično, zatim kompenzacije ili prebijanje duga čime se potraživanje od jednog lica prenosi uglavnom na PL. Zabranjeno je poslovnim subjektima da izmiruju svoje obaveze gotovim novcem ili obračunskim plaćanjem ako imaju blokirane račune (članovi 27. i 28. Zakona o unutrašnjem platnom prometu RS – sve ove radnje su zakonom zabranjene).

Neobične transakcije čine uplate avansa prema PL koji nikada ne bude vraćen ili zatvoren sa računom za ugovorenu isporuku, isplate na račune sindikalnih organizacija za daljnje plaćanje zarada radnicima, razna plaćanja visokih advokatskih usluga, usluga stručnog savjetovanja, konsalting usluga. Često se u poslovnim subjektima nakon blokade računa počinje sa poslovanjem preko računa sindikalne organizacije, tako da je neophodno utvrditi ko je evidentiran kao potpisnik na kartonu deponovanih potpisa kod banke, kod kojih banaka su otvoreni dati računi sindikata, ko je donosio odluke da se sredstva uplate na te račune i sa kojom namjenom, način knjiženja plata u matičnom društvu. Naime, kod stečajnog dužnika se knjiže obaveze za plate, šalju se prijave u Poresku upravu sa upisanim minimalnim iznosom plate, dok je osnov plate veći i razlika stvarno zarađene plate se isplaćuje iz drugih izvora (blagajne, isplate pozajmica, sindikalne isplate, isplate visokih troškova službenih putovanja, nezakonite isplate troškova goriva bez evidencije putnih naloga i slično).

- **Odluke o isplati dobiti, Odluke o isplati akontativne dobiti**

Kod ove analize, isplata dobiti se može vršiti samo ako društvo nije u gubitku, ako su za isplatu donesene odluke organa uprave. Često se u privrednom društvu donosi Odluka o visokom blagajničkom maksimumu na osnovu kojeg se vrši podizanje sredstava u blagajnu, nakon čega se gotovina isplaćuje na ruke kao isplata dobiti. Blagajnički maksimum se određuje zavisno od djelatnosti poslovnog subjekta i potreba za gotovinskim plaćanjem.

4.4. PREGLED POTRAŽIVANJA (bilans stanja)

- **Pregled kartica kupaca** (zajednički kupci stečajnog dužnika i PL)

U finansijskom izvještaju bilans stanja-aktiva (klasi 2) se iskazuju potraživanja od kupaca, potraživanja od matičnih, zavisnih i ostalih PPL u zemlji i inostranstvu po osnovu prodaje roba i usluga, plasmani koje čine plasmani u matična i zavisna društva, plasmani u PL, hartije od vrijednosti, kratkoročni krediti do godinu dana, otkupljene sopstvene akcije, gotovinski ekvivalenti i gotovina. Poslovanje sa PL često obuhvata prodaju robe PL, a zatim od strane PL daljnju prodaju drugom kupcu. Naime, ovaj način prodaje je posrednički zbog nemogućnosti naplate na račun društva koje je u blokadi. Veoma bitno je uporediti fakturisane cijene prema PL, i daljnje PL prema krajnjem kupcu, zbog ostvarivanja ekstra dobiti od strane PL. PL uglavnom nemaju svoju proizvodnju, poslovanje, i registrovana djelatnost je ista kao i kod stečajnog dužnika. Obavljajući poslove posredovanja na opisan način, ostvaruju visoku dobit jer se troškovi radne snage knjiže na stečajnog dužnika. Naime, neophodno je evidentirati najveće kupce iz prethodnog perioda samog dužnika i kupce PL na čijim

karticama je evidentno povećanje prometa, kako domaćim, tako i ino kupcima. Ukoliko se neka potraživanja ne naplate i čija naplata je neizvjesna, popisom na kraju godine se ta potraživanja uz Odluku nadležnih organa prenose na ispravku vrijednosti, koja predstavlja umanjeno zbog neizvjesne naplate, a kojom se terete troškovi poslovanja. Kod analize ovih parametara je veoma bitno na kontima utvrditi razlog nemogućnosti naplate potraživanja, preduzete mjere oko naplate, eventualne upise hipoteka za obezbjeđenje potraživanja, potvrđene Izvode Otvorenih Stavki (IOS), obrasce koji se usaglašavaju između dužnika i povjerioca, i na kraju preduzete sudske postupke oko naplate potraživanja. Često se dešava da se velika potraživanja otpišu kao zastarjela jer nisu naplaćena u prethodne tri godine, a naplatu izvrši PL. Stoga je veoma bitno identifikovati nastanak dužničko-povjerilačkog odnosa i pratiti kretanja na potražnoj strani kartice, tj. uplate koje su bile i iz godine u godinu, i tako pratiti stanje svakog od kupaca.

- **Pregled izlaznih računa**, posebno ino kupaca, razlog nemogućnosti naplate, preduzete radnje oko naplate

Kod uočavanja visokih potraživanja duži vremenski period od stranih kupaca, obaveza svakog privrednog subjekta je da na bilo koji način izvrši naplatu svojih potraživanja. U ovim slučajevima se dešava da potraživanje ostane nenaplaćeno, a u stvarnosti je ino kupac u aranžmanu sa ovlašćenim licima izvršio kupovinu imovine za privatne potrebe ovlašćenih lica, vlasnika i sl. Kod istrage treba tražiti dokumentaciju od ino kupaca radi uvida u stvarna knjiženja.

U nastavku navodimo i ostale analize koje značajno mogu pomoći u istražnim radnjama:

- Uvid u razna usaglašavanja na dan 31.12., česta pojava su transakcije, prenosi na PL visokih okruglih novčanih iznosa koje nisu dokumentovane.
- Plaćanje advokatskih usluga, konsultantskih usluga, po visokim iznosima u odnosu na izvršene usluge, pogledati ugovore za advokatske usluge i prateću dokumentaciju o održanim konsultacijama (pozive za seminare, spiskove učesnika, predavača, način isplate predavačima i slično), kako bi se utvrdilo činjenično stanje. Fiktivnim uslugama se nastoje povećavati rashodi, čime se umanjuje dobit privrednog subjekta, a time se umanjuje obaveza plaćanja poreza na dobit.
- Pregled kartica potraživanja prema zaposlenim (da li su knjižena jemstva za kredite koje su zaposleni uzimali, kako bi kreditna sredstva davali vlasnicima firmi kao uslov ostanka na poslu i slično).
- Pregled kartice obaveze prema osnivačima (pozajmice koje je vlasnik uplatio društvu, ugovore o pozajmicama i slično).
- U slučaju nepostojanja finansijske dokumentacije poput Glavne knjige sa analitičkim karticama potraživanja, od koristi mogu biti i eksterne knjigovodstvene isprave (otpremnice, izlazni računi iz drugih firmi) iz kojih se može dokazivati otuđenje sredstava firme u stečaju u korist PL i trećih lica.

4.5. PREGLED OBAVEZA (bilans stanja)

- **Pregled obaveza**, kartice dobavljača

Obaveze se vode u Finansijskom izvještaju bilans stanja-pasiva na kontu grupe računa 43 i predstavljaju obaveze redovne djelatnosti za koje se očekuje da će biti izmirene u toku uobičajenog poslovnog ciklusa, i koje dospijevaju za plaćanje u roku do 12 mjeseci. Obaveze prema dobavljačima i obaveze prema PL se evidentiraju na kontu 432 po osnovu nabavke materijala, rezervnih dijelova, inventara i alata, robe, nekretnina, postrojenja opreme i ostalih dobara, kao i od vršenja usluga. Često se dešava da se kod društva u predstečaju knjiže obaveze za neke vrste troškova pomoćnih materijala, usluga održavanja opreme, mašina koje su u vlasništvu društva, a koristi ih PL. Navedeni troškovi se odnose na stvaranje nove vrijednosti kod PL čime se umanjuju troškovi PL i isto ostvaruje visoku dobit poslovanja.

- **Usaglašavanje obaveza**, IOS obrasci

Prema zakonskoj obavezi, kupci i dobavljači, odnosno poslovni partneri su dužni jednom godišnje da usaglašavaju stanje potraživanja i obaveza. Na obrazac Izvod otvorenih stavki ili IOS navode se iznosi koji se vode u

knjigovodstvenim evidencijama oba subjekta i koji moraju biti identični. Poslovni partneri potpisuju obrazac. Navedeni obrazac služi u cilju popisa imovine i obaveza na dan 31.12. tekuće godine.

- **Obaveze za poreze, plate radnika i slično**

Na grupi računa 45 u bilansu stanja evidentiraju se obaveze za zarade i naknade zarada po osnovu radnog odnosa. Visini obaveza za zarade i naknade zarada odgovara u bilansu uspjeha konto 52- troškova zarada.

- **Obaveze za kredite**

Na grupi računa 41 evidentiraju se obaveze prema PL, i ostalim subjektima, koje dospijevaju u roku dužem od godinu dana, od dana nastanka. Dugoročne obaveze čine obaveze po osnovu primljenih kredita čiji je rok dospjeća duži od jedne godine, obaveze po osnovu finansijskog i operativnog lizinga. Na grupi računa 42 evidentiraju se obaveze po kreditima, hartijama od vrijednosti čiji je rok dospjeća do jedne godine od dana nastanka.

Kratkoročne obaveze čine obaveze po kratkoročnim kreditima, zajmovima primljenim od PL ili obaveze po osnovu primljenih pozajmica od PL. Kod analize obaveza za pozajmice, obavezno treba prikupiti Ugovore o uzetim pozajmicama i utvrditi namjenu pozajmljenih sredstava. Često se na ime uzetih pozajmica traži od organa uprave, Upravnog odbora ili Skupštine akcionara, da se na ime uzetih pozajmica uknjiži neka imovina kao obezbjeđenje, bez procjene imovine koja je višestruko veće vrijednosti od pozajmljenih sredstava, sa ciljem da se imovina prevede u vlasništvo lica davalaca pozajmica.

4.6. PREGLED PREKRŠAJNIH/SUDSKIH POSTUPAKA (bilans stanja/bilans uspjeha)

Pregled svih vrsta prekršajnih/sudskih postupaka je neophodan radi saznanja da li se vode postupci protiv imovine u korist radnika, u korist privrednog subjekta, kako će se postupci odraziti na daljnju vrijednost imovine, koja je imovina predmet postupka kod izvršenja ako je stečajni dužnik izvršenik, koja je imovina predmet naplate gdje je stečajni dužnik tražilac izvršenja i slično.

- **Sudski postupci sa kupcima, dobavljačima**

Kod analize sudskih postupaka prema kupcima i dobavljačima, treba utvrditi faze u kojoj se postupak nalazi, vidjeti da li je donesena presuda, da li su osnov tužbe računi koji nisu zastarjeli, da li su prije tužbe preduzimate radnje za naplatu, potraživanja. Uvid u ove postupke je važan radi mogućnosti postojanja namjernih propusta i nečinjenja kod naplate potraživanja (dešava se da se vodi postupak, a u stvarnosti je potraživanje naplaćeno gotovinom ili protivčinidbom za ličnu korist koja neće biti oporeziva).

- **Sudski postupci koji se vode sa radnicima**

Kod analize sudskih postupaka sa radnicima, uglavnom se radi o parnicama koje se vode zbog neisplaćenih plata radnicima ili parnice koje se vode zbog naplate odštete za povrede na radu i slično. Treba utvrditi koliko je neisplaćenih plata, da li su od strane poslodavaca isplaćivane tzv. pozajmice, isplaćivana gotovina iz blagajne, da li je neko od suvlasnika društva unosi lična sredstva u blagajnu radi daljnje isplate iz blagajne, analizirati poslovanje blagajne, prikupiti blagajničke izvještaje, Ugovore o pozajmicama, naloge za isplate sa potpisom radnika.

- **Upravni postupci**

Upravni postupci sa državnim organima se vode zbog neriješenih imovinskih odnosa. Treba istražiti razloge podnesenih tužbi, pribaviti dokumentaciju od organa koji su nadležni za te poslove kao RUGIP i Opštinska odjeljenja za stambeno-komunalne poslove.

- **Prekršajni nalozi Poreske uprave i UIO**

Prekršajni nalozi poreskih organa se podnose zbog nepodnošenja poreskih prijava u zakonskim rokovima i izvršenim kontrolama utvrđivanja neprijavljenih i neplaćenih poreskih obaveza.

- **Zapisnici o provedenom inspekcijskom nadzoru**

Ovi zapisnici se odnose na zapisnike protivpožarne zaštite, zaštite na radu, kojima se predlažu mjere i veoma su važni iz razloga bezbjednosti radnika i opreme. Često se kod imovine iz neobjašnjivih razloga dogodi požar da bi se uništila dokumentacija za izvršeno krivično djelo, pa je neophodno izvršiti uvid u Zapisnike koji se mogu dobiti u policijskoj upravi.

4.7. ORGANI ZA PROVOĐENJE ZAKONA U BiH

U postupku preduzimanja istražnih radnji kod dokazivanja Krivičnog djela u vezi stečaja, organi i institucije kojima se postupajući tužilac obraća i s kojima saraduje u cilju prikupljanja i obezbjeđivanja materijalnih dokaza za dokazivanje krivičnog djela su:

Uprava za indirektno oporezivanje Bosne i Hercegovine (UIO BiH) – u slučajevima kad je potrebno utvrditi stanje obaveza privrednog subjekta u stečaju na određeni datum, po osnovu indirektnih poreza i carina, gdje se pribavljaju Zapisnici o provedenom inspekcijskom nadzoru, zatim u slučaju provjere nabavnih cijena opreme u privrednom subjektu u stečaju prilikom uvoza i zavisnih troškova nabavke iste i tako dalje;

Poreska uprava Federacije BiH i Republike Srpske – odnosno nadležne Poreske ispostave u mjestu registracije firme u stečaju, u slučajevima kad je potrebno utvrditi stanje obaveza po osnovu poreskih obaveza i doprinosa društva u stečaju na određeni datum. Takođe, u slučaju provjere datuma prijave/odjave radnika privrednog subjekta u stečaju (da li su isti prijavljeni u matičnom društvu ili u PPL), upoređivanja ovlašćenih lica i vezu između stečajnog dužnika i PL, potom provjera prijave vrijednosti pokretnina i nekretnina kod njihovog prometa (otuđenja);

Agencija za statistiku Federacije BiH i Republike Srpske – u slučajevima kad je potrebno identifikovati vrstu djelatnosti privrednog subjekta u stečaju i PL gdje se traži klasifikacija djelatnosti sa šifrom, kako bi se izvršilo upoređivanje da li su u pitanju iste i/li srodne djelatnosti u poređenju matičnog društva u stečaju i PL;

Policijske uprave Federacije BiH i Republike Srpske – u zavisnosti od mjesta registracije privrednog subjekta u stečaju, po potrebi u slučajevima kada je izvršena prijava krađe opreme i/ili zaliha sirovina i materijala i robe, kako bi se analizirali zapisnici te pristupilo usaglašavanju stanja sa otpisom materijala i/ili robe proknjiženom na kartici društva;

Centralna Banka BiH – Registar transakcionih računa – u slučaju kad je potrebno izvršiti provjere, status aktivnih, blokiranih i zatvorenih transakcionih računa privrednog subjekta u stečaju i PL, ovlašćene komercijalne banke preko kojih je obavljan platni promet privrednog subjekta i datum statusnih promjena identifikovanih transakcionih računa;

APIF u Republici Srpskoj i FIA u Federaciji BiH – u slučaju potrebe pribavljanja finansijskih izvještaja privrednog subjekta, u slučaju nepostojanja finansijske dokumentacije uslijed uništenja i/li protoka značajnog vremenskog perioda od dana nastupanja stečajnih okolnosti do dana preduzimanja istražnih radnji;

Razvojna Banka Federacije - i druge komercijalne Banke preko kojih je privredni subjekt u stečaju aplicirao za kreditna sredstva, i/ili obavljao platni promet kod utvrđivanja namjene trošenja odobrenih sredstava po osnovu kredita, i/ili u slučaju potrebe analiziranja gotovinskog toka društva u stečaju u određenom vremenskom periodu i

Sudovi na području Federacije BiH i Republike Srpske – u slučaju potrebe pribavljanja sudskog spisa koji se odnosi na pokrenuti stečajni postupak privrednog subjekta, gdje postupajući tužilac može dobiti više informacija o hronologiji pokretanja stečajnog postupka, o imenovanom stečajnom upravniku i isplatnim redovima povjerilaca, sa iznosom duga privrednog subjekta u stečaju.

Stečajni upravnici su lica koja mogu dati izjave o svim pitanjima vezanim za stečajnog dužnika kao i finansijsko-računovodstvenu dokumentaciju koju posjeduju. U slučaju preduzimanja istražnih radnji stečajni upravnici su, od dana pokretanja stečaja, odgovorna lica kojima se postupajući tužioci obraćaju u slučaju potrebe za dodatnom finansijsko-računovodstvenom dokumentacijom.

RELEVANTNI ZAKONSKI OKVIR

Krivični zakonik RS („Službeni glasnik“ broj 64/17)

- **član 251.** prouzrokovanje stečaja
- **član 252.** zloupotreba lažnog stečaja
- **član 253.** zloupotreba u stečajnom postupku i postupku restrukturisanja
- **član 244.** oštećenje povjerilaca

Krivični zakon FBiH („ Službene novine FBiH“ broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16 i 75/17)

- **član 242.** nesavjesno privredno poslovanje (koje može prouzrokovati stečaj)
- **član 243.** prouzrokovanje stečaja
- **član 244.** lažni stečaj
- **član 245.** zloupotreba u stečajnom postupku
- **član 246.** oštećenje povjerilaca

KRIVIČNA DJELA KORUPCIJE

Autori: Anđelija Milekić, Gorana Avlijaš i Nihad Spahić

5. KRIVIČNA DJELA KORUPCIJE

5.1. Pojam i normativa

Korupcija, kao negativna društvena pojava, može se naći u svim sferama društva, a karakteriše je svaki oblik nezakonite i nemoralne radnje. Sama riječ korupcija potiče od latinske riječi „*corruptio*”³¹ što u prevodu znači „*kvarenje*”. S obzirom na to da je korupcija prvobitno pitanje morala, u prenesenom značenju ovaj pojam mogao bi se tumačiti kao „*moralna pokvarenost*” ili „*iskvarenost*”.

Najčešće citirana, ujedno i najkraća definicija korupcije je ona koju je ponudila Svjetska banka i koja glasi: „Korupcija je zloupotreba javne funkcije radi ostvarivanja privatne koristi”. Iako se pojam korupcije može posmatrati široko i sa različitih aspekata, ovu kratku definiciju Evropska unija je prihvatila kao opštu i ona se koristi u gotovo svim međunarodnim razmatranjima ovog fenomena.

Ipak, Zakon o Agenciji za prevenciju korupcije i koordinaciju u borbi protiv korupcije BiH³², u članu 2. je dao tačno određenu definiciju korupcije. Prema ovoj definiciji, korupcija predstavlja svaku zloupotrebu moći povjerene javnom službeniku ili licu na političkom položaju na državnom, entitetskom, kantonalnom nivou, nivou Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, gradskom ili opštinskom nivou, koja može dovesti do privatne koristi. Korupcija posebno može uključivati direktno ili indirektno zahtijevanje, nuđenje, davanje ili prihvatanje mita ili neke druge nedopuštene prednosti ili njenu mogućnost, kojima se narušava odgovarajuće obavljanje bilo kakve dužnosti ili ponašanja očekivanih od primaoca mita.

Koruptivna krivična djela propisana su krivičnim zakonima Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, te su ona najčešće grupisana zajedno: u KZ BiH poglavlje XIX. – Krivična djela korupcije i krivična djela protiv službene i druge odgovorne dužnosti; u KZ FBiH poglavlje XXXI. – Krivična djela podmićivanja i krivična djela protiv službene i druge odgovorne funkcije; u KZ RS poglavlje XXV. – Krivična djela protiv službene dužnosti i u KZ Brčko Distrikta BiH poglavlje XXXI. – Krivična djela podmićivanja i krivična djela protiv službene i druge odgovorne dužnosti. Krivična djela protiv službene dužnosti nastaju u slučajevima zloupotrebe od strane službenika ili odgovornih lica, koji koristeći svoj službeni položaj i ovlašćenja nastoje da nezakonitim radnjama ostvare nekakav vid koristi za sebe ili za neko drugo lice. Postoje krivična djela koja imaju obilježje korupcije i u drugim poglavljima krivičnih zakona u BiH koja mogu biti samostalna ili u vezi sa krivičnim djelima iz navedenih poglavlja.

Visoki sudski i tužilački savjet Bosne i Hercegovine je 2015. godine usvojio Listu koruptivnih krivičnih djela, prema kojoj Krivični zakon Bosne i Hercegovine obuhvata 12, Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine 20, Krivični zakon Brčko Distrikta 20, te Krivični zakonik Republike Srpske 22 krivična djela.³³ U praksi se najčešće istražuju i vode postupci za zloupotrebu položaja ili ovlašćenja, pronevjera u službi/pronevjera, nesavjestan rad u službi, primanje dara i drugih oblika koristi/primanje mita, davanje dara i drugih oblika koristi/davanje mita, primanje nagrade ili drugog oblika koristi za trgovinu uticajem/trgovina uticajem, zloupotreba ovlašćenja u privrednom poslovanju, zloupotreba položaja odgovornog lica (KZ BD i KZ RS).

5.2. Zakonski okvir u BiH za borbu protiv korupcije

Može se reći da u Bosni i Hercegovini, pored krivičnih zakona na svim nivoima koji propisuju koruptivna krivična djela, postoje i drugi zakoni koji direktno ili indirektno tretiraju pitanje borbe protiv korupcije. To su:

- Zakon o zaštiti lica koja prijavljuju korupciju u institucijama vlasti BiH („Službeni glasnik BiH” broj 100/13 od 23. 12. 2013. godine);
- Zakon o suzbijanju korupcije i organizovanog kriminala u Federaciji BiH („Službene novine FBiH” broj 59/14 od 23. 7. 2014. godine);
- Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom Federacije BiH („Službene novine FBiH” broj 71/14 od 3. 9. 2015. godine);

³¹ Rječnik stranih riječi Bratoljub Klaić

³² „Službeni glasnik BiH” broj 103/09, objavljen 30. 12. 2009. godine

³³ VSTS BiH je na sjednici održanoj 13. i 14. maja 2015. godine usvojio jedinstvenu listu krivičnih djela korupcije, koji je uz akt broj 13-02-2-1906-1/2015 od 18. 5. 2015. godine dostavljen svim tužilaštvima u BiH.

- Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela Republike Srpske („Službeni glasnik RS“ broj 12/10);
- Zakon o finansiranju političkih stranaka BiH („Službeni glasnik BiH“ broj 41/16);
- Zakoni o sprečavanju sukoba interesa u organima vlasti BiH, FBiH, RS.

5.3. Uzroci i posljedice korupcije

Uzroci korupcije su raznoliki, a prvenstveno mogu biti: nedostatak profesionalne etike, nedovoljna institucionalna kontrola, potpuno odsustvo kontrole, nedovoljna transparentnost, nejasni zakoni i drugi propisi, niske plate itd.

Korupcija nanosi ogromnu štetu svakom sistemu, a te posljedice se odnose na:

- Političke – uništava se povjerenje između političara i građana, i narušava se kredibilitet demokratskih institucija. U demokratskom društvenom sistemu, preduzeća i institucije gube svoju legitimnost kada se zloupotrijebe za privatne koristi. Politička korupcija³⁴ je veoma opasna za svako društvo, a najviše za građane;
- Ekonomske – korupcija sprečava sigurno i racionalno investiranje, pošteno tržište, dovodi do rasipanja novca, osiromašuje državni i druge budžete. Svjetska banka je identifikovala korupciju kao jednu od najvećih prepreka ekonomskog i društvenog razvoja. Ona narušava razvoj kroz vladavinu zakona, te slabi institucionalne osnove od kojih zavisi ekonomski rast. U političkoj ekonomiji svakog sistema važan je odnos baze i nadgradnje. Kroz adekvatne zakone i druge propise nadgradnja bi trebala da omogući razvoj tj. da napravi prostor za napredak baze društva na način da stvori pretpostavke za investicije, nabavku modernije tehnologije, opreme, konkurenciju i drugo. Korupcija je kočničar tog napretka;
- Socijalne – korupcija povećava siromaštvo, najviše pogađa najslabije i nezaštićene, povećava nejednakost građana, pridonosi opštem osjećaju nesigurnosti i nezadovoljstva. Socijalni efekti korupcije negativno utiču na povjerenje građana u politički sistem i njegove institucije.

5.4. KRIVIČNO DJELO „ZLOUPOTREBA SLUŽBENOG POLOŽAJA ILI OVLAŠĆENJA“

(I) Opis krivičnog djela

Izvršiocima ovih krivičnih djela su službena ili odgovorna lica koja vršenjem službene dužnosti, ali ne u interesu i za potrebe službe koju vrše već u drugom cilju ili interesu, najčešće u namjeri da se na ovaj ili onaj način sebi ili drugom pribavi određena korist, odnosno da se drugom nanese šteta ili teže povrede prava drugih. Većina krivičnih djela koja su izvršena u vezi sa službom su djela zloupotrebe službenih ili odgovornih lica. Izvršilac ovog krivičnog djela može biti samo „službeno ili odgovorno lice“. Pojam i njihov pravni sadržaj propisani su u krivičnim zakonima. U praksi se često pojavljuju izvršiocima krivičnih djela i službena lica koja rješavaju i odlučuju o određenim pravima i obavezama građana, pravnih lica, kao što je izdavanje određenih administrativnih dozvola ili saglasnosti, izdavanje uvjerenja, rješenja, diploma, raznih poreskih, carinskih i drugih finansijskih obaveza prema državi. Pojam „odgovorno lice“ koristi se s obzirom na to da se brojne funkcije javno-pravnog karaktera obavljaju van klasičnih državnih organa. Pojam „odgovorno lice“ obuhvata veći broj subjekata kojima je u privrednim društvima ili u drugim pravnim licima povjeren veći broj poslova koji se odnose na primjenu zakona na teritoriji BiH. Dakle, radi se o ovlašćenjima vezanim najčešće za upravljanje i rukovođenje imovinom ili proizvodnjom, nekim drugim privrednim procesom ili nadzorom nad njima. Ovdje spadaju ovlašćenja vezana za korišćenje stambenog fonda, radnih odnosa, zdravstvenog i socijalnog osiguranja (subjekti na koja su prenesena javna ovlašćenja).

U Krivičnom zakonu FBiH u poglavlju XXXI, odredba člana 383, u poglavlju XIX. Krivičnog zakona BiH član 220, u Krivičnom zakonu RS u poglavlju XXVII, član 347. i Krivičnom zakonu Brčko Distrikta BiH u poglavlju XXXI, član 377, sadržano je ovo krivično djelo. U Krivičnim zakonima BiH, FBiH i Brčko Distrikta BiH su skoro identična obilježja djela, dok su u Krivičnom zakonu RS znatno drugačije opisana bitna obilježja bića krivičnog djela, kvalifikatorne okolnosti, kao i zapriječena sankcija. Prema Krivičnom zakonu RS-a potreban je direktan umišljaj („ko u namjeri“) te razlikuje koristoljubivu od nekoristoljubive zloupotrebe, a zapriječene kazne su manje.

³⁴ Pojam političke korupcije potiče od engleske riječi *grand corruption*.

Studija slučaja I

Opis predmeta

Kantonalni sud u Zenici je donio **pravosnažnu presudu** izabranom funkcioneru u izvršnoj vlasti koji je osuđen po 25 tačaka optužnice za krivična djela Zloupotrebe položaja ili ovlašćenja iz člana 383. stav (3) i Posluge u službi Krivičnog zakona FBiH. Iz ovog predmeta ćemo obrazložiti pet tačaka.

Po svim tačkama optužnice korišćeni su propisi sa izmjenama i dopunama istih i akti institucije: Statut, budžeti, odluke i izvještaji o izvršavanju budžeta za svaku godinu, Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji, izvodi banaka, ugovori sa bankama za otvaranje transakcionih računa i biznis (engl. *business*) kartice, zapisnici sa sjednica Opštinskog vijeća, djelovodni protokol – akti načelnika, popisne liste stalnih sredstava, sitnog inventara, obaveza i potraživanja i drugo.

1. Osuđeni je u periodu od 2013. do 2016. godine **koristio viza biznis karticu** po kojoj je imao limit 10.000,00 KM kojom je, umjesto plaćanja službenih troškova na službenom putu, istu **koristio za plaćanje privatnih stvari** i to: kozmetički proizvodi, kožni i krzneni proizvodi, tehnički predmeti (satovi, mobiteli, laptopi, biznis karticom podizao gotov novac u poslovnicama JP BH Pošte i koristio za privatne ciljeve) – sve u ukupnom iznosu od 67.000,00 KM. Kupljene stvari je zadržao za sebe, a naredio **blagajniku da sa transakcionog računa te lokalne zajednice** u drugoj banci **izvrši prenos na viza biznis karticu** koju je on koristio. Prekršio je proceduru prilikom otvaranja biznis kartice, jer nije imao saglasnost Opštinskog vijeća, koju je po Statutu Opštine morao imati, te je od blagajnika tražio da sa računa institucije u 15 navrata uplati razne iznose na otvorenu biznis karticu iako nije dostavljao račune u knjigovodstvo na knjiženje (isti su pronađeni prilikom pretresa zajedno sa isteklom biznis karticom). Pismeno je obavijestio banku da njemu dostavlja izvode, te je zaključio novi ugovor za biznis karticu prema kojem je on bio jedini potpisnik, iako su ranije bila dva supotpisnika. Takođe, račune po plaćenju roba biznis karticom je lično preuzimao i tražio od blagajnika da sa transakcionog računa Opštine izvrši uplatu na biznis karticu ne dostavljajući račune koje je dobijao u prodavnicama nadležnoj službi radi knjiženja. Ove radnje su suprotne Statutu, Zakonu o budžetima FBiH i Odluci o izvršenju budžeta.

Analiza dokumentacije

U pitanju je bila sljedeća dokumentacija: računi iz velikog broja brendiranih prodavnica sportske opreme, kozmetike, kožne galanterije, konfekcije, optičkih radnji o kupovini brendiranih sunčanih naočala, kupovine za privatne ciljeve mobitela i laptopa koji nisu evidentirani u popisnim listama niti je kupljena roba „unesena“ u Opštinu, prehrambene i druge artikle, 15 uplata sa transakcionog računa Opštine na biznis karticu koju je koristio osuđeni. Kupljena roba nije zaprimljena u Opštini niti je evidentirana i ne nalazi se na popisnim listama i robnim karticama. Suština je da je osuđeni prisvojio kupljenu robu koja je plaćena budžetskim sredstvima.

Pored kršenja Zakona o finansijskom poslovanju, Zakona o unutrašnjem platnom prometu, ovim radnjama su, između ostalog prekršene odredbe Zakona o javnim nabavkama za period od 2004. do 2014. godine jer je imao obavezu primjenjivati odredbe članova 6, 45, 46. i 47. i odredbe članova 14, 87, 88. i 90. ZoJN iz 2014. godine te odredbe člana 45. stav (2) ZoJN iz perioda od 2004. do 2013. godine i člana 87. ZoJN iz 2014. godine.

2. Po njegovoj naredbi isplaćene su mu **akontacije plate** u ukupnom iznosu od 50.000,00 KM od čega je vraćeno 13.000,00 KM, a ostalih 37.000,00 KM nakon isteka mandata nije vratio, niti opravdao, čime je oštećen budžet za koji je on kao rukovodilac institucije odgovoran da se troši u skladu sa važećim zakonima (Zakon o budžetima u FBiH, Zakon o finansijskom poslovanju, Zakon o unutrašnjem platnom prometu, Zakon o računovodstvu i reviziji kao i podzakonski akti (Statut, Odluka o izvršenju budžeta)). Navedene isplate su izvršene u 24 navrata kao akontacije za službena putovanja, uplata ličnih rata kredita, uplata na ličnu kreditnu karticu i uplate pozajmica, tako što je naredio Službi za finansije i budžet da izvrši navedene uplate sa računa Opštine i blagajne opštinskom načelniku. U Službi za finansije i budžet su ove isplate evidentirane kao akontacije plate.

Analiza dokumentacije

U pitanju je bila sljedeća dokumentacija: putni nalozi, prekršajni nalog, uplate sa računa i blagajne institucije u korist optuženog, izvodi i kreditne kartice ličnog računa, platne liste, nalozi blagajne za isplatu, isplate sa Post banke, prenosi sa transakcionog računa na privatni račun optuženog, uplatnice za rate kredita, uplatnice o pozajmici optuženom, transakcije blagajne *UniCredit* banke optuženom.

Ovom dokumentacijom je dokazano da je osuđeni naplatio novčana sredstva koja mu nisu pripadala i to na svoj račun, putem blagajne ili je podizao u *Post banci*. Služba je ispravno knjižila isplate kao akontaciju plate. Opštinski načelnik je opisanim radnjama uticao na nadležnu službu da mu izvrši uplatu novca koji mu ne pripada, u smislu da Opština vraća njegove privatne kredite u više banaka, davanje pozajmica, nepravdanje dijela naloga za službeni put itd.

- Suprotno zakonitom vršenju svojih službenih dužnosti i interesima službe, sa ciljem da sebi pribavi imovinsku korist i oštetiti budžet institucije za koji je on najodgovorniji, naredio je zaposlenicima Službe za privredu i finansije da sa transakcionog računa otvorenog kod *UniCredit* banke izvrše **uplate na račun građanina**, otvoren u *NLB* banci d. d. Sarajevo, novčani iznos od 6.000,00 KM, a u cilju navodne pomoći za liječenje tog građanina. To je i učinjeno, iako je znao i bio svjestan da sredstva u iznosu od 6.000,00 KM uopšte **nisu namijenjena u tu svrhu**, već radi plaćanja cijene vozila koje je za privatne potrebe kupio sebi. Donio je lažan zaključak za pomoć tom građaninu za operaciju iako je zapravo novac bio za kupoprodaju auta.

Analiza dokumentacije

Iz dokumentacije se vidi da je načelnik donio zaključak o dodjeli pomoći licu iz Živinica za operaciju iako su ti podaci netačni, te iz dokumentacije o dosijeu vozila MUP-a TK i ZDK da je vozilo kupljeno od navedenog lica i registrovano na ime pravosnažno osuđenog izabranog funkcionera. Pored izvoda iz banke, iz kojih se vidi prenos sredstava sa transakcionog računa opštine, korišćena je sljedeća dokumentacija: Zaključak o dodjeli interventnih novčanih sredstava kao pomoć za operaciju M. Z., Analitičke finansijske kartice Opštine Vareš – konto 613991-Ostale nespomenute usluge i dadžbine, Uplatnica Opštine Vareš u cilju uplate pomoći za liječenje na ime M. Z., Akt *NLB* Banke od 23. 11. 2017. godine, Djelovodni protokol Opštine Vareš za 2013. godinu, Akt MUP TK Tuzla, Sektor za upravno pravne i kadrovske poslove sa priložima kao u aktu, Akt MUP ZDK, Sektor za administraciju dosije vozila marke *Daimler Chrysler*. Iz popisnih lista se vidi da vozilo nije upisano kao imovina institucije, a plaćeno je sredstvima Opštine za navodno liječenje po zaključku osuđenog. To je potvrđeno u istrazi, optužnici i u pravosnažnoj presudi.

- Po odluci Opštinskog vijeća je **podignut kredit** u iznosu od 250.000,00 KM radi **plaćanja obaveza prema Poreskoj upravi FBiH** kako ne bi došlo do blokade računa. Kao službeno lice u svojstvu izabranog funkcionera na lokalnim izborima svjesno je iskoristio svoj službeni položaj ili ovlašćenja s ciljem da drugim pribavi imovinsku korist, oštetio Poresku upravu FBiH i teže povrijedio pravo iste na naplatu dospjelih potraživanja Poreske uprave FBiH, tako što je postupao suprotno zakonitom vršenju svojih službenih dužnosti i interesima službe i zbog svog nezakonitog trošenja sredstava na način opisan u prethodnim tačkama i dovođenja do manjka novca za redovno funkcionisanje na računima institucije kojom rukovodi. Odobreni kredit je iskoristio u drugu svrhu (nenamjenski) od one za koju su sredstava odobrena po Odluci. **Kredit** je iskoristio **za nenamjensko plaćanje** obaveza prema javnim preduzećima i javnim ustanovama, obaveze za plate zaposlenicima, nabavku zimnice za zaposlenike suprotno navedenoj odluci, na koji način je i pribavio imovinsku korist licima koja su naplatila svoja potraživanja iz navedenih namjenskih sredstava, i oštetio Poresku upravu za iznos neuplaćenog novca i teže povrijedio prava Poreske uprave na naplatu dospjelih potraživanja u iznosu podignutog kredita od 250.000,00 KM.

Analiza dokumentacije

U pitanju je bila sljedeća dokumentacija: Odluka Opštinskog vijeća o kreditnom zaduženju Opštine, Izmjena i dopuna budžeta Opštine, Stenogram 11 sa sjednice OS, Zapisnik sa 14. sjednice OS, Ugovor o dugoročnom kreditu između *BOR BANKE* d. d. Sarajevo i Opštine, Obavijest o odobrenju dugoročnog kredita, Akt Opštinskog načelnika, dostavljanje mjenica i mjeničnih izvjava, mjenična izvjava, Potvrda *BOR BANKE* o izmirenim obavezama po kreditu, plan otplate kredita, analitičke finansijske kartice konto: 331331 – Obaveze domaćih finansijskih institucija, obavijest Poreske uprave FBiH, Sporazum o plaćanju dužnih javnih prihoda u ratama između Poreske

uprave FBiH i Opštine, Rješenje o naplati poreske obaveze iz novčanih sredstava Poreske uprave FBiH – KPK Zenica, Rješenje o naplati poreske obaveze, Rješenje o obustavi transakcija preko računa poreskog obveznika, Rješenje o pokretanju postupka prinudne naplate Poreske uprave FBiH, Ostavka, Rješenje Poreske uprave FBiH na 100% otpis zatezne kamate, molba Opštine Vareš za odgođeno plaćanje u ratama, Rješenje Federalnog ministarstva finansija, Zapisnik o inspeksijskom nadzoru Poreske uprave FBiH – KPK Zenica.

Ovim je prekršen član 26. stav (3) Zakona o budžetima u Federaciji BiH – nenamjensko trošenje budžetskih sredstava.

5. Prekoračio je granice svoje službene ovlasti u cilju da sebi pribavi imovinsku korist i ošteti instituciju kojom rukovodi postupajući protivno zakonitom vršenju svojih službenih dužnosti i interesima službe na način da je u ime institucije – lokalne zajednice kojom rukovodi, kao zajmoprimca sa ovlaštenim predstavnikom privrednog društva „A“ d. o. o. Sarajevo, zaključio Ugovor o zajmu, iako je znao da mu je u skladu sa članom 22. stav (1) tačkom 7. i 8. Statuta **za zaključivanje takvog ugovora o zajmu bila potrebna saglasnost predstavničkog organa** – Vijeća, jer to navedene odredbe Statuta propisuju. Prema ugovoru, zajmodavac se obavezao zajmoprimcu uplatiti 60.000,00 KM na račun otvoren u banci u kojoj institucija ima biznis karticu institucije (korisnik kartice je osuđeni), a navodno za potrebe pokrivanja administrativnih troškova formiranja jednog javnog preduzeća. Iznos je od strane zajmodavca 2013. godine u potpunosti uplaćen na navedeni račun biznis kartice, a račun je otvorio lično i bez odluke Vijeća. Taj novac je potrošio za lične potrebe tako što je u tri navrata podigao gotov novac na PIOS aparatima Pošte u Varešu, a ne za potrebe institucije kojom rukovodi, čime je stekao imovinsku korist, a ošteti tu instituciju. Kada je došlo vrijeme povrata pozajmice, naložio je blagajniku da uplati 60.000,00 KM zajmodavcu za zimnicu iako je znao da nije naručena zimnica, nego je on taj novac lično potrošio. Blagajnik ga je upozorio da je to neispravno, što je osuđeni ignorisao i naložio da izvrši uplatu, koju će on potpisati. Time je dodatno ošteti opštinu za 60.000,00 KM. Opština je ukupno oštećena za 120.000,00 KM po osnovu opisanih radnji.

Analiza dokumentacije

U pitanju je bila sljedeća dokumentacija: Ugovor o zajmu, analitička kartica *kupca i potraživanja za date pozajmice* kod zajmodavca, analitička kartica zajmoprimca za *unaprijed plaćenu robu*, kao i kartica *potraživanja za isporučenu robu i usluge*, i kartice *obaveze prema dobavljačima*, bankovni izvod na dan 19. 2. 2014. godine, uplatnica od 18. 2. 2014. godine na iznos od 60.000,00 KM, kartica zajmoprimca – promet po izvodu UCB prelazni na dan 19. 2. 2014. godine, izvod na dan 19. 2. 2014. godine, izvod na dan 20. 8. 2013. godine, uplatnica od 20. 8. 2013. godine na iznos od 60.000,00 KM, račun od 10. 11. 2014. godine, narudžbenica od 29. 9. 2014. i od 29. 10. 2014. godine, račun od 22. 11. 2013. godine, račun od 19. 11. 2014. godine, narudžbenica od 6. 11. 2013. godine, akt Opštine Vareš od 17. 10. 2018. godine, akt Centra za socijalni rad Vareš od 16. 10. 2018. godine.

Iz navedene dokumentacije se vidi da je osuđeni zaključio ugovor o zajmu po kojem je uplaćeno na biznis karticu koju on koristi 60.000,00 KM, da je on podigao taj iznos u gotovom novcu i zadržao za sebe, a kada je došlo vrijeme povrata pozajmice naredio je blagajniku da uplati zajmodavcu iznos od 60.000,00 KM i to na ime navodne nabavke zimnice za zaposlene opštine, a ne za povrat pozajmice, čime je instituciji pričinjena šteta od 120.000,00 KM, od čega je on imao imovinsku korist od 60.000,00 KM.

5.5. KRIVIČNO DJELO „ZLOUPOTREBA OVLAŠĆENJA U PRIVREDI“ / „NEZAKONITO POSTUPANJE U PRIVREDNOM POSLOVANJU“

(II) Opis krivičnog djela

Krivično djelo “Zloupotreba ovlašćenja u privredi” sadržano je u Glavi XXII krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine član 247., Krivičnom zakonu Brčko Distrikta BiH u Glavi XXII član 241., a u Krivičnom zakoniku Republike Srpske u Glavi XXI, u članu 248. pod novim nazivom “Nezakonito postupanje u privrednom poslovanju” (sadržajno, preuzete su sve odredbe iz ranije važećeg Krivičnog zakona RS, člana 263. – Zloupotreba ovlašćenja u privredi, sa izmjenama u sankciji).

Studija slučaja

U nastavku je data studija slučaja za krivično djelo “Nezakonito postupanje u privrednom poslovanju” član 248. stav 1. tačka 2. Krivičnog zakonika Republike Srpske.

Opis predmeta

Osumnjičeno lice XX je u vremenskom periodu od 25. 5. 2015. do 10. 3. 2018. godine obavljalo dužnost direktora u firmi Y. U tom vremenskom periodu osumnjičeni je izdavao naloge, usmeno ili putem *e-maila*, rukovodiocu finansija u navedenom Društvu, da sa transakcionog računa preduzeća Y uplati određene iznose sredstava na račune dva preduzeća, preduzeća BC, koje je u vlasništvu sina osumnjičenog i preduzeća GG.

Kao osnov za izdavanje naloga za plaćanje određenih iznosa sa računa preduzeća Y u korist računa navedena dva preduzeća, osumnjičeni je koristio račune, predračune i ugovore za određene radove i usluge, iako je znao da ti radovi i usluge nisu i neće biti izvršeni. Navedenu dokumentaciju je dostavljao rukovodiocu finansija preduzeća u kome je bio direktor putem *e-maila* uz napomenu da će originalni računi naknadno biti dostavljani.

Dobavljači su naknadno preduzeću Y dostavljali originalne račune, ali bez prateće dokumentacije kojom se dokumentuje da su fakturisani radovi i usluge stvarno i izvršeni.

Na osnovu tako nepotpune dokumentacije, izvršena su plaćanja sa računa preduzeća Y u korist računa dva navedena preduzeća u iznosu od 550.323,05 KM, čime je preduzeće Y oštećeno za isti iznos.

Analiza dokumentacije

U pitanju je bila sljedeća dokumentacija:

1. Ugovor o radu na neodređeno vrijeme, od 25.5.2015. godine, zaključen između lica XX i preduzeća Y,
2. Odluka Skupštine preduzeća Y kojom je lice XX imenovano na mjesto direktora Društva,
3. Rješenje Okružnog privrednog suda (lica ovlašćena za zastupanje subjekta upisa),
4. Odluka o razrješenju direktora od 10.3.2018. godine,
5. Računi, predračuni i ugovor za određene radove i usluge, aneksi ugovora,
6. *E-mailovi*,
7. Nalozi za plaćanje,
8. Kartice dobavljača i kupaca oštećenog pravnog lica i poslovnih partnera BC i GG,
9. Izvodi po računima,
10. Knjiga evidencija primopredaje dužnosti,
11. Izvodi otvorenih stavki,
12. Uviđaj po naredbi tužioca na koji je angažovano stručno lice građevinske struke, kojem je prisutan i osumnjičeni,
13. Građevinski dnevnik izvođača radova,
14. Provjera da li je nadzorni organ potpisao građevinski dnevnik, fakturu (privremenu situaciju i okončanu situaciju) i
15. Zapisnik o tehničkom prijemu objekta – ukoliko postoji.

Na osnovu Ugovora o radu na neodređeno vrijeme od 25.5.2015. godine, Odluke Skupštine preduzeća Y kojom je lice XX imenovano na mjesto direktora Društva, Rješenja Okružnog privrednog suda (lica ovlašćena za zastupanje subjekta upisa) i Odluke o razrješenju direktora od 10.3.2018. godine, može se zaključiti da je lice XX za vrijeme izvršenja sumnjivih plaćanja imalo svojstvo odgovornog lica u preduzeću Y.

Odlukom Skupštine preduzeća Y, kojom je lice XX postavljeno za direktora Društva, utvrđeno je da direktor ne može, bez pismene saglasnosti Skupštine Društva, potpisivati bilo kakav nalog za plaćanje ukoliko takav nalog pojedinačno prelazi iznos od 10.000 KM, te da naloge po jednom poslu ne može dijeliti na više naloga kako bi izbjegao navedeno ograničenje. Plaćanja sa transakcionog računa preduzeća Y u korist preduzeća BC (423.156,36 KM) i preduzeća GG (127.166,69 KM) je izvršeno po nalogu tadašnjeg direktora lica XX, bez znanja i saglasnosti Skupštine Društva kao i bez znanja vlasnika Društva. Pojedinačni iznosi svih računa veći su od 10.000 KM.

Računi koji su plaćeni u korist preduzeća BC odnose se na sanaciju klizišta i pristupnih puteva, te izgradnju betonskih potpornih zidova. Svi računi su potpisani od strane direktora preduzeća BC i ovjereni pečatom navedenog preduzeća, isti su potpisani i od strane lica XX, nakon čega su plaćeni u korist računa preduzeća BC.

Međutim, na računima ili u prilogu istih ne postoje dokazi da su fakturisani radovi stvarno i izvršeni. Prema izjavi jednog zaposlenog u preduzeću Y zaduženog za praćenje izvođenja vanjskih radova, nikakvi radovi na sanaciji klizišta ili pristupnih puteva nisu izvođeni. Pored toga, u Knjizi evidencije primopredaje dužnosti, u kojoj se evidentiraju podaci o ulasku i izlasku lica i mehanizacije u krug preduzeća Y, nisu evidentirani ulasci radnika niti mehanizacije preduzeća BC.

Lice XX je, u vremenskom periodu od marta 2017. do januara 2018. godine, šefu finansija u preduzeću Y izdao putem *e-maila* naloge za plaćanje po osnovu sedam predračuna preduzeća GG na ukupan iznos od 127.166,69 KM. Prije izdavanja naloga za plaćanje, predračuni su dostavljeni preduzeću Y, a odnose se na usluge miniranja, usluge korišćenja bagera te usluge savjetovanja rudarskog inženjera. Originalni računi dostavljeni su naknadno poštom, potpisani od strane direktora preduzeća GG, ovjereni pečatom istog preduzeća, a iste je potpisalo i lice XX. Međutim, na računima ili u prilogu istih ne postoje dokazi da su fakturisane usluge stvarno izvršene.

Naime, preduzeće Y i preduzeće GG zaključili su Ugovor o izvođenju miniranja, a predmet ugovora je isporuka M-E sredstava i obavljanje usluge miniranja. Ugovorom je definisano da će se obračun izvršenih radova vršiti na osnovu utrošenih količina M-E sredstava.

Uz račune za usluge miniranja nije priložena dokumentacija o utrošenim količinama M-E sredstava, kako je definisano Ugovorom. Nadalje, uz račun za usluge korišćenja bagera nije priložena specifikacija vremena korišćenja po danima, kao ni ugovor ili drugi dokument kojim su definisani uslovi korišćenja istog. Takođe, ni račun za usluge savjetovanja rudarskog inženjera ne sadrži dokaze da su te usluge stvarno pružene, kao ni ugovor o pružanju tih usluga.

Izlaskom na lice mjesta po naredbi tužioca u prisustvu stručnog lica i osumnjičenog utvrđeno je da radovi nisu izvršeni, o čemu je sačinjen zapisnik koji su potpisali policijski službenici (inspektor i kriminalistički tehničar), građevinski inženjer i osumnjičeni. Sačinjena je fotodokumentacija.

Istragom je potrebno privremeno oduzeti građevinske dnevnikе ako postoje, izvršiti uvid u iste i, ukoliko su sačinjeni, daljnjim provjerama utvrditi ko ih je sačinio, po čijem nalogu, da li su falsifikovani tj. da li su sačinjeni na osnovu neistinitih činjenica.

Za razliku od preduzeća BC, kod koga je iznos sumnjivih računa identičan iznosu ukupnog potražnog prometa konta *Dobavljači*, ukupan iznos sumnjivih računa preduzeća GG je za 98.423,66 KM manji u odnosu na ukupan potražni promet konta 4320 – *Dobavljači*, koji je evidentiran u periodu od marta 2017. do januara 2018. godine.

Izvodi otvorenih stavki nisu ispostavljeni iako su obavezni po Zakonu o računovodstvu Republike Srpske, tako da nije izvršeno spravljivanje obaveza i potraživanja.

Budući da nije izvršeno spravljivanje IOS-a, izvršiće se spravljivanje kartice dobavljača oštećenog i kartice kupca radi utvrđivanja razloga zašto je knjiženo više računa kod kupca GG i BC. Veliki dio dokumentacije koja je korišćena prilikom utvrđivanja postojanja štete, te kasnije služila za dokazivanje da je krivično djelo i učinjeno, dostavljena je od strane oštećenog pravnog lica.

5.6. KRIVIČNO DJELO „PRONEVJERA“

(III) Opis krivičnog djela

Ovo krivično djelo karakteriše prisvajanje određene stvari (novca, hartije od vrijednosti ili druge pokretne stvari) koja je povjerena službenom licu u radu, u namjeri da se ostvari protivpravna imovinska korist sebi ili nekom drugom licu. Povjerene stvari su najčešće izvršiocu dostupne u radu da pomoću njih obavlja svoje službene ili radne obaveze.

Krivično djelo „Pronevjera“ sadržano je u Krivičnom zakonu BiH u poglavlju XIX. odredba član 221, u poglavlju XXXI. Krivičnog zakona FBiH član 384, Krivičnom zakonu Brčko Distrikta BiH u poglavlju XXXI. član 378. i u Krivičnom zakonu RS u poglavlju XXVII. član 348.

Studija slučaja I

Opis predmeta

Službeno lice, zaposleni radnik u privrednom društvu koje se bavi spoljnom i unutrašnjom trgovinom i uslugama (trgovina na veliko farmaceutskim proizvodima), je u vremenskom periodu od aprila 2015. do februara 2016. godine **prisvajao novac** koji mu je povjeren u radu, **falsifikujući finansijsku dokumentaciju** i na taj način **pribavio imovinsku korist** koja prelazi iznos od 50.000,00 KM, a **poslovnu dokumentaciju** pripremljenu za predaju kontrolnom organu Agenciji za lijekove i medicinska sredstva BiH radi registracije medicinskih sredstava, **prikrio i učinio neupotrebljivom**.

Naime, optuženi je obavljajući dužnost Rukovodioca sektora opštih i spoljnotrgovinskih poslova vršio podizanja gotovine za potrebe blagajne u ukupnom iznosu od 132.710,00 KM, pri čemu je iznos od 50.845,00 KM evidentiran u blagajni, a iznos od 81.865,00 KM nije evidentiran **kao priliv gotovine u blagajnu**. Novčana sredstva je optuženi prisvajao sukcesivno u vremenskom periodu od 23. 4. 2015. do 9. 2. 2016. godine. Analizom prikupljene dokumentacije utvrđeno je da postoje evidencije netačnih podataka o stvarno ostvarenom prilivu novčanih sredstava u blagajnu društva, fiktivno prikazivanje da su određeni troškovi plaćeni znajući da nisu, uplate ličnih sredstava na transakcioni račun ili u blagajnu koja su evidentirana kao sredstva društva sa ciljem da se prikriju novčana sredstva koja su nedostajala. Na osnovu toga, zaključeno je da je optuženi prisvojio novčani iznos od 77.405,00 KM. **Podizanje novčanih sredstava** za potrebe blagajne vršeno je **putem čekova** u tri različite banke. Utvrđeno je da su u vremenskom periodu od aprila 2015. do februara 2016. godine vršene isplate sa blagajne u korist javne ustanove za izvršene usluge, te je u svrhu plaćanja administrativne takse u ukupnom iznosu evidentirano da je ukupno isplaćeno 27.075,00 KM, dok su stvarno izvršene isplate bile u ukupnom iznosu od 419,90 KM, te je zaključeno da razlika između evidentiranih i stvarnih isplata za ovu svrhu iznosi 26.390,10 KM.

Obavljajući funkciju Rukovodioca sektora opštih i spoljnotrgovinskih poslova, radnik je imao obavezu da u oktobru 2015. godine određenu poslovnu dokumentaciju dostavi Agenciji za lijekove i medicinska sredstva BiH radi upisa medicinskih sredstava u Registar medicinskih sredstava. U poslovnoj dokumentaciji nalazili su se zahtjevi za 25.000 artikala, koji su bili razvrstani po klasama u 14 pojedinačnih registratora. Navedenu dokumentaciju optuženi je preuzeo iz prostorija društva da bi je po dogovoru predao Agenciji za lijekove i medicinska sredstva BiH, u čemu mu je pri utovaru pomogao radnik društva. Međutim, dokumentaciju nije predao, već je zadržao i odložio na sasvim drugu lokaciju. Da je dokumentacija prikriena i da nije predata kontrolnom organu radi upisa u registar saznali su nakon obavljenog telefonskog razgovora sa Agencijom za lijekove i medicinska sredstva BiH, te su tada i izvršili provjeru. Na ovaj način društvu je načinjena šteta jer je otuđena dokumentacija vitalna za daljnji rad i poslovanje društva u okviru registrovane djelatnosti.

Iz svega navedenog proizilazi da je optuženi počinio produženo krivično djelo Pronevjere, član 348, stav (3) u vezi sa stavom (1) Krivičnog zakonika Republike Srpske u sticaju sa krivičnim djelom Falsifikovanja ili uništavanja poslovnih ili trgovačkih knjiga ili ispravka iz člana 274, stav (2) u vezi sa stavom (1) Krivičnog zakonika Republike Srpske.

Analiza dokumentacije

Materijalno-finansijska dokumentacija koja je korišćena u analizi je sljedeća:

1. Izvod iz sudskog registra privrednog subjekta,
2. Ugovor o radu na neodređeno vrijeme za optuženo službeno lice,
3. Mjesečni dnevni blagajne za period od 1.1. do 31.12.2015. godine i za period 1.1. do 29.2.2016. godine,
4. Dnevni nalozi blagajne za dane kada je vršeno evidentiranje priliva u blagajnu,
5. Čekovi evidentirani putem blagajne,
6. Finansijske kartice oštećenog privrednog subjekta dostavljeni od strane *Raiffeisen* a. d. Banja Luka za period od 1.1. do 31.12.2015. godine i za period od 1.1. do 12.02.2016. godine,
7. Finansijske kartice oštećenog privrednog subjekta dostavljeni od strane *Sparkasse* banke a. d. Banja Luka za period od 1.1. do 31.12.2015. godine,
8. Finansijske kartice oštećenog privrednog subjekta dostavljeni od strane *MF* banke a. d. Banja Luka za period od 1.1. do 31.12.2015. godine,

9. Gotovinski čekovi realizovani u *Raiffeisen* banci a. d. Banja Luka – neevidentirani u blagajni privrednog subjekta,
10. Falsifikovani izvodi *Raiffeisen* banke,
11. Analitička kartica knjiženja konto 55912 – *Taksa* za izdavanje saglasnosti za uvoz lijekova,
12. Agencija za lijekove i medicinska sredstva BiH – Lista izvoda,
13. Blagajnički dnevnicima za dane kada je vršeno evidentiranje isplata prema javnoj ustanovi sa original računima za plaćenu administrativnu taksu,
14. Dopis od javne ustanove,
15. Računi izdati u javnoj ustanovi za izvršene usluge.

Kroz analizu korišćena je zakonska regulativa:

- Zakon o računovodstvu i reviziji Republike Srpske („Službeni glasnik RS“ broj 36/09);
- Uredba o uslovima i načinu plaćanja gotovim novcem u Republici Srpskoj („Službeni glasnik RS“ broj 86/12 od 14.9.2012. godine);
- Zakon o lijekovima i medicinskim sredstvima („Službeni glasnik BiH“ broj 58/08);
- Pravilnik o vrsti, visini i načinu plaćanja troškova za obavljanje poslova Agencije za lijekove i medicinska sredstva Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“ broj 70/09 od 7.9.2009. godine).

I. Izvod iz sudskog registra privrednog subjekta

Preduzeće se bavi uvozom i distribucijom osteosintetskog materijala i instrumentarijuma za njegovu implantaciju u organizam, a klasifikacija djelatnosti je 46.46 „Trgovina na veliko farmaceutskim proizvodima“. Kontrolni organ kome je preduzeće odgovorno za svoj rad je Agencija za lijekove i medicinska sredstva Bosne i Hercegovine. Agencija za lijekove i medicinska sredstva je ovlašćeni organ za oblast lijekova i medicinskih sredstava koji se proizvode i upotrebljavaju u medicini u Bosni i Hercegovini.

II. Ugovor o radu na neodređeno vreme

Ugovor o radu zaključen je sa radnikom na neodređeno vreme 1. 6. 2010. godine, te je raspoređen na radno mjesto Rukovodioca sektora opštih i spoljnotrgovinskih poslova. U sklopu obavljanja svojih redovnih poslovnih aktivnosti i obaveza radnik je između ostalog vršio i: dostavljanje naloga za plaćanje obaveza (virmana) bankama, polaganje gotovine na račune društva, podizanje gotovine za potrebe blagajne društva, predaju gotovine u blagajnu, podizanje novčanih sredstava sa blagajne društva uz pravdanje utroška podignutih sredstava iz blagajne, primao izvode o promjenama na računu iz banaka elektronskim putem te ih dostavljao knjigovođi na knjigovodstveno evidentiranje kao i druge operativne poslove po nalogu nadređenog.

III. Finansijska dokumentacija

Pregledom dnevnika blagajne za vremenski period od 1.1.2015. do 22.2.2016. godine utvrđeno je da je gotovinsku blagajnu vodio optuženi. Dnevna evidencija o ulazu novčanih sredstava kao i pravdanja utrošaka istih, vođena je u elektronskoj formi koja je zatim štampana, te potpisivana od strane optuženog. Iz ovih podataka može se utvrditi da je gotovinski priliv evidentiran isključivo po osnovu podizanja sredstava društva sa poslovnih računa u bankama.

Podizanje gotovine za potrebe blagajne vršio je optuženi, što je vidljivo iz podataka na samim čekovima, odnosno na mjestu koje je predviđeno za potpis primaoca novčanih sredstava. U blagajnu je ukupno evidentiran novčani priliv u iznosu od 50.845,00 KM dok je odliv iz banaka bio 132.710,00 KM, što je moguće sagledati iz **finansijskih kartica** dostavljenih iz banaka na kojima su evidentirane promjene na računima društva. Stvarni broj iskorišćenih čekova za podizanje novčanih sredstava je 136, dok je samo 81 evidentiran, od čega je na 4 falsifikovan potpis. Svi izvodi koji su dostavljeni iz jedne banke, a koji su evidentirani u knjigovodstvu u vremenskom periodu od 23.4.2015. do 19.1.2016. godine su rezultat falsifikovanja, sa ciljem prikriivanja podizanja gotovine putem čekova. **Izvodi** su iz banke stizali optuženom **na e-mail**, a on ih je dalje korigovane odnosno **falsifikovane prosljeđivao računovođi** na knjiženje. Ispravljajući primljene izvode na pozicijama koje su mogle da prikriju podizanje gotovine, optuženi je osmislio da su išle uplate Agenciji za lijekove i medicinska sredstva BiH, što u stvarnosti nije bio slučaj. Agenciji za lijekove i medicinska sredstva BiH visina i način plaćanja obaveze za obavljene usluge plaća se na osnovu Pravilnika („Službeni glasnik BiH“ broj 70/09), a za primljene uplate Agencija nije dužna da izdaje fakture, već se naknade

plaćaju u skladu sa tarifom iz Pravilnika, te je samim tim bilo teško utvrditi da li su uplate bile stvarno izvršene, a računovođa ih je knjižio kao da jesu, što je moguće sagledati sa analitičke kartice konta 55912 *Takse za izdavanje saglasnosti za uvoz lijekova*. Naime, na analitičkoj kartici konta 55912 evidentirane su uplate Agenciji za lijekove i medicinska sredstva BiH na ime obaveza za izvršene usluge, koje je knjigovođa evidentirao iz razloga što je falsifikovani izvod sadržavao podatke o izvršenoj uplati, koja se u stvarnosti nije desila. Dokaz da novac nije uplaćen Agenciji za lijekove i medicinska sredstva BiH bili su njihovi dostavljeni izvodi na određene datume, sa kojih se može sagledati da ne postoje dokazi o uplati, te se na ovaj način moglo zaključiti da plaćanje nije ni izvršeno Agenciji.

Uslovi i način plaćanja gotovim novcem u RS regulisani su Uredbom o uslovima i načinu plaćanja gotovim novcem u RS („Službeni glasnik RS“ broj 86/12 od 14.9.2012. godine).

Navedenom uredbom u članu 3. stav (1) i tačka đ. regulisano je da poslovni subjekti mogu u toku obavljanja svoje djelatnosti vršiti **plaćanja gotovinom uz dozvoljeni limit** od 200,00 KM. Promet novca koji se odvijao putem blagajne, evidentiran je u dnevnik blagajne. Analizom blagajničkog dnevnika moglo se utvrditi koliki je bio ulaz/izlaz gotovog novca u blagajnu na određeni datum. **Pregledom dnevnika isplate** za posmatrani period od 1.1.2015. do 22.2.2016. godine utvrđeno je da su između ostalog evidentirane isplate javnom preduzeću, po osnovu plaćanja administrativne takse, u ukupnom iznosu od 27.075,00 KM. Pojedinačne isplate koje su evidentirane prema javnoj ustanovi, u većem broju slučajeva premašuju limitirani iznos od 200,00 KM, a značajan broj priloženih računa upućuje na sumnju da su isti falsifikovani, na način da je prepravljani i uvećavan iznos za plaćanje. U cilju utvrđivanja važnih činjenica izvršeno je **poređenje spornih računa i originalnih računa** dostavljenih iz arhiva javne ustanove, te je utvrđeno da je u blagajnu društva evidentirano plaćanje administrativne takse u ukupnom iznosu od 26.810,00 KM, a da je stvarno izvršeno plaćanje po ovom osnovu 419,90 KM, te dalje proizilazi da je po ovom osnovu prisvojen novčani iznos od 26.390,10 KM.

Uzimajući u obzir činjenicu da su određena novčana sredstva prisvojena pa nakon toga vraćana u cilju prikriivanja ovih radnji, ukupan iznos prisvojenih novčanih sredstava je **77.405,00 KM**.

Potrebnu dokumentaciju za utvrđivanje nastale štete i dokazivanje iste dostavilo je oštećeno preduzeće, izuzev dokumentacije koju su dostavljale finansijske institucije – banke i javnog preduzeća koje je uz dopis dostavilo i račune za izvršene usluge.

Organi za provođenje zakona

Krivična prijava podnesena je od strane oštećenog društva **Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srbije, Sektoru kriminalističke policije**, koji su dostavili Izvještaj o izvršenim krivičnim djelima, sa već pribavljenim dokazima i ostalom dokumentacijom neophodnom za utvrđivanje visine štete koja je načinjena društvu. Veliki dio poslovne dokumentacije **dostavila je oštećena strana**, a iz **banaka je tražena finansijska dokumentacija**. S obzirom na to da je izlazne račune za obavljene usluge izdavala javna ustanova, oni su radi daljnje analize dostavili svoju dokumentaciju za utvrđivanje i dokazivanje nastalih nepravilnosti.

Najčešće greške, problemi i nedostaci

Zakonom o računovodstvu i reviziji Republike Srpske propisano je da knjigovodstvena **dokumentacija treba da bude vjerodostojna odnosno istinita, potpuna, računski tačna i da prikazuje poslovnu promjenu koja se stvarno desila**, kao i ko su lica koja mogu i trebaju biti odgovorna za kontrolu knjigovodstvenih isprava. Računovođa je u ovom slučaju bio zadužen za knjigovodstveno evidentiranje poslovnih događaja na osnovu dostavljane poslovne dokumentacije, pa je čak i u slučajevima kada ta **dokumentacija nije ispunjavala uslove** da se prihvati kao ispravna i vjerodostojna, prihvatao i knjigovodstveno evidentirao podatke u poslovne knjige društva. Naime, knjigovodstveno **evidentiranje čekova** koji su bili dokaz za podizanje gotovine, računovođa je knjižio iako je bilo očito da isti nisu bili prilagani **po redosljed³⁵** iskorišćavanja, odnosno postojala je praznina u rednim brojevima na čekovima što ukazuje da nedostaje značajan broj čekova. Takođe su u poslovnim knjigama društva knjigovodstveno evidentirani **računi gotovinskog plaćanja** koji su **falsifikovani** i na kojima se vidi da se radi o prepravljanim uvećanim iznosima koji prelaze **maksimalno dozvoljen iznos gotovinskog plaćanja propisan Uredbom o uslovima i načinu plaćanja gotovim novcem u RS**.

³⁵ Važnost praćenja sekvence ili rednih brojeva dokumentacije u knjigovodstvenoj dokumentaciji je opisano u poglavlju 1. ovog Priručnika.

Nedovoljna pažnja računovođe za vrijeme obavljanja svakodnevnih radnih obaveza i aktivnosti u velikoj mjeri je doprinijela da optuženi izvrši pronevjeru sredstava društva na način i u mjeri kako je to u tekstu gore opisano.

Studija slučaja II

Opis predmeta

Obavljajući svoje radne obaveze radnik je kao materijalno odgovorno lice zaposleno u veterinarskoj ambulanti, prisvajao pokretne stvari povjerene mu u radu vršeći izmjene odnosno umanjenja ili potpuna **brisanja/storniranja pojedinih artikala na ulaznim kalkulacijama**, čime je **pribavio protivpravnu imovinsku korist** koja prelazi iznos od 50.000,00 KM.

Odgovorno lice u privrednom subjektu koji obavlja veterinarsku djelatnost, povjerilo je zaposlenom radniku, veterinarskom tehničaru, da u sklopu svojih radnih aktivnosti zaprima, evidentira i prodaje veterinarsku opremu. Nakon određenog vremenskog perioda pojavila se sumnja da je **količina robe/veterinarske opreme** u ambulanti **sve manja**, dok su **plaćanja prema dobavljaču ujednačena kao i u ranijem periodu**. Vršeći provjere, utvrđeno je da postoje određena odstupanja, odnosno **neslaganja između podataka** koje je vodio **knjigovođa** i **podataka** koje je unosi radnik **kroz programsku aplikaciju u kompjuteru**. Naime, radnik je u vremenskom periodu od 1.1.2014. godine pa do novembra 2014. godine, evidentirao iznose sa ulaznih faktura, a zatim kroz drugi nalog **stornirao određene količine** i na taj način **stvarao privid** da je **manja količina opreme zaprimljena** u skladište, te je iz tog razloga stanje robe po evidenciji iz ambulante znatno manje u odnosu na stanje robe/veterinarske opreme koje je prikazano u evidenciji koju je vodio knjigovođa.

Zaposleni radnik je u istom vremenskom periodu određenu količinu opreme razduživao, odnosno isknjižavao kao potrošni materijal, evidentirajući određene količine kroz izlaze (pojedini proizvodi koji se koriste u veterinarskoj ambulanti prilikom nekih intervencija se ne naplaćuju), te je na ovaj način provodio knjigovodstveno evidentiranje izlaza robe, koje se u stvarnosti nije dogodilo.

Popisom robe, popisna komisija je utvrdila stvarno stanje robe/opreme u ambulanti na dan 6.12.2014. godine, kada je izvršeno i poređenje sa knjigovodstvenim stanjem koje je dostavio knjigovođa. Tako je **konstatovana razlika/manjak** u iznosu od 58.666,00 KM.

Na osnovu svega navedenog proizilazi da je odgovorno lice izvršilo krivično djelo „Pronevjera“, član 348, stav (3) u vezi sa stavom (1) Krivičnog zakonika Republike Srpske.

Analiza dokumentacije

Dokumentacija koja je korišćena u analizi je sljedeća:

1. Rješenje o registraciji društva,
2. Ugovor o radu na neodređeno vrijeme za radnika,
3. Lager lista,
4. Izvještaj o izvršenom popisu i popisne liste,
5. Kalkulacije cijena,
6. Analitičke kartice artikla zbirno i odvojeno po dobavljačima,
7. Knjiga ulaznih faktura (KUF), ulazne fakture i otpremnice,
8. Analitička kartica izlaza materijala i
9. Izvod otvorenih stavki sa dobavljačima.

1. Ugovor o radu zaposlenog radnika

Zasnivanjem radnog odnosa u veterinarskoj ambulanti radnik je bio angažovan ugovorom o radu od 30.9.2011. godine, raspoređen na radno mjesto veterinarskog tehničara, a 1.4.2013. godine je sa radnikom potpisan ugovor na neodređeno vrijeme. Iz dostavljenog ugovora o radu može se precizno utvrditi period od kada je radnik zasnovao svoj radni odnos kod poslodavca i privilegiju pristupa robi i unosu podataka, a opis poslova precizira i definiše njegova zaduženja i obaveze kao radnika.

Od momenta kada je utvrđeno da je radnik, koji je bio materijalno odgovoran za zalihe robe, zloupotrebjavao svoja prava i ovlašćenja, odnosno da je određenu količinu robe otuđio bez znanja povjerioca, radnik je udaljen sa radnog mjesta.

II. Finansijska dokumentacija

Analizom dokumentacije zaključeno je da su ulazne kalkulacije rađene na osnovu dostavljenih ulaznih faktura prvi put ispravno, ali da su kroz drugi nalog određene **količine stornirane** (umanjene za neki broj artikala).

Faktura/otpremnicu koju dostavljaju dobavljači prilikom dostave robe, izuzev osnovnih podataka o količini i cijeni artikala, nazivu kupca kojem se dostavlja roba, datumu izdavanja fakture i slično, na dnu dokumenta sadrži i prostor za **potpis lica koje je izdalo račun**, lica koje je **izdalo robu, vozača i lica koje je primilo robu**. Ovi potpisi potvrđuju da je količina artikala, koja je navedena na računu, odgovarajuća stvarnoj količini isporučene robe. Na osnovu ulaznih faktura radnik je evidentirao i formirao ulazne kalkulacije koje sadrže šifru i naziv artikla, jedinicu mjere/količinu i iznos poreza na dodanu vrijednost. Nakon ispravnog unosa u novom nalogu **radnik stornira određene artikle**, na način da unosi šifru artikla ali ispred oznake za količinu ima predznak minus (-) kojom oznakom umanjuje ukupnu vrijednost tog proizvoda, kako bi baš te stornirane količine prisvojio. Uz ulaznu fakturu štampao bi prvi primjerak kalkulacije, koji je ispravno unesen na osnovu pravih podataka iz fakture, koji bi zajedno sa fakturom dalje prosljeđivao računovođi. Analizom je utvrđeno da je za pojedine artikle evidentiran izlaz robe kao potrošni materijal za koji se kasnije utvrdilo da se događaj nije u stvarnosti desio već je i na ovaj način radnik oslobađao određene količine robe koje je kasnije prisvajao.

Na analitičkim karticama artikla koje je oštećeni vodio **po dobavljačima**, moguće je sagledati kojeg je datuma, koliko je artikala i od kojeg dobavljača dostavljeno u skladište, a koliko je artikala izašlo iz skladišta. Takođe je kontrolisana i **lager lista** koja predstavlja dokument na kojem se prikazuje stanje i vrijednost robe koja se nalazi u skladištu. Računovođa je, zbog sumnje da je do nepravilnosti koje su se dogodile došlo iz namjere da se otuđi roba, zatražio **od određenih dobavljača njihove analitičke kartice** kao i **IOS-e** odnosno izvode otvorenih stavki kako bi se na osnovu ovih izvještaja moglo utvrditi da li postoje u evidencijama obaveze ili potraživanja koja nisu izmirena. Analizom je utvrđeno da su **knjigovodstvene evidencije faktura** kao i **uplata** za izdate fakture **usklađene između kupca i dobavljača**, odnosno pregledom Izvoda otvorenih stavki zaključeno je da se evidencije slažu. Nakon ove provjere slijedila je provjera unosa podataka u naloge za kalkulacije koje su se dalje nalazile u **lager listama** koje je unosi odgovorni radnik, nakon čega je utvrđeno da unesena količina ne odgovara količinama sa ulaznih faktura dobavljača, te su tada i otkriveni nalozi u kojima su stornirane pojedine količine robe.

Popisna komisija uradila je **popis robe** na način da je u popisne liste unijela provjerene/prebrojane količine robe koja je zatečena na dan 6.12.2014. godine u skladištu. Svaki **artikal ima jedinstvenu šifru** uz naziv koji ne dozvoljava da prilikom popisa dođe do zamjene odnosno greške u toku prebrojavanja artikala. Na dan popisa sačinjen je i izvještaj o popisu u kojem su navedena odstupanja odnosno razlike između **knjigovodstvenog stanja** koje je dostavio računovođa i **stvarnog stanja robe** koja je bila predmet popisa. U izvještaju o izvršenom popisu koji je sačinila popisna komisija naveden je **manjak robe** u vrijednosti od 58.666,66 KM, te je utvrđeno da je optuženi otuđenjem opreme koja mu je povjerena u radu pribavio protivpravnu imovinsku korist u iznosu od 58.666,66 KM, a za isti iznos oštetio veterinarsku ambulantu.

Dokumentaciju koja je bila neophodna prilikom utvrđivanja postojanja štete, a koja bi kasnije služila i za dokazivanje da je krivično djelo izvršeno dostavljena je od strane oštećenog pravnog lica. Izvode otvorenih stavki dostavljali su dobavljači koji su u datom periodu imali i evidentirali poslovne događaje sa oštećenim društvom.

Najčešće greške, problemi i nedostaci

Radnik koji je osumnjičen da je opremu koja mu je povjerena u radu prisvajao za sebe u cilju stvaranja koristi, a na štetu privrednog subjekta u kojem je zaposlen, imao je privilegiju i ukazano puno povjerenje od strane odgovornog lica za obavljanje ove vrste posla. **Nepostojanje ili nepoštovanje propisanih internih procedura i kontrola** kao i primjene istih unutar poslovne jedinice, stvara mogućnost da se krivično djelo izvrši. Konkretno u ovom primjeru **nije postojao** nikakav **vid kontrole** ili **verifikacija kroz programsku aplikaciju** od strane drugog lica koje bi potvrdilo ispravnost odnosno neispravnost unesenih podataka.

Zakonska regulativa (Zakon o računovodstvu i reviziji Republike Srpske kao i podzakonski propisi) nalaže da pravno lice vodi poslovne knjige poštujući računovodstvene standarde, principe, obilježja i principe urednog knjigovodstva. U ovom slučaju službeno lice je načinilo povredu jer knjigovodstveno evidentiranje nije odgovaralo stvarnim poslovnim događajima, odnosno stornirane su određene količine opreme iz namjere da se ostvari korist i načini šteta privrednom društvu.

ISTRAGE ZLOUPOTREBA U JAVNIM NABAVKAMA

Autor: Velimir Rašević

6. ISTRAGE ZLOUPOTREBA U JAVNIM NABAVKAMA

6.1. Teoretska pojašnjenja

- Postupak javne nabavke odnosi se na postupke nabavke *robe, usluga ili radova* koje provodi ugovorni organ ili sektorski ugovorni organ, na zakonskim i podzakonskim aktima uređen način. Javna nabavka bi se mogla definisati kao pribavljanje dobara i usluga ili ustupanje izvođenja javnih radova od strane državnog organa, organizacije, ustanove ili drugih pravnih lica koji se smatraju naručiocima, a koji su obavezni primjenjivati Zakon o javnim nabavkama BiH (u daljnjem tekstu: ZJN). ZJN propisuje ko su obveznici primjene. Radi se uglavnom o nabavkama bilo kog tipa, za sve subjekte koji se finansiraju iz budžeta, direktno ili posredno, dakle novcem poreskih obveznika. Cilj je da se nabavke vrše na način koji će spriječiti zloupotrebe, omogućiti nabavke ne samo pod najpovoljnijim uslovima, već i prema principima javnih nabavki, a to su: „(1) Ugovorni organ dužan je da postupa transparentno, da se u postupku javne nabavke prema kandidatima/ponuđačima ponaša jednako i nediskriminatorno, na način da obezbijedi pravičnu i aktivnu konkurenciju, s ciljem najefikasnijeg korišćenja javnih sredstava u vezi s predmetom nabavke i njegovom svrhom. (2) Opšti principi obavezno se primjenjuju i poštuju i u postupku pravne zaštite“ (član 3. ZJN BiH, „Službeni glasnik BiH“ broj 39/14).
- **Pravni okvir** za javne nabavke je ustanovljen donošenjem **Zakona o javnim nabavkama BiH**. Bez namjere da se detaljnije bavimo zakonskim rješenjima javnih nabavki u Bosni i Hercegovini, radi boljeg razumijevanja ovog dijela Priručnika, navešćemo kratko da je u Bosni i Hercegovini u septembru 2004. godine donesen jedinstven *Zakon o javnim nabavkama* koji su dužni primjenjivati institucije BiH, entiteta i Brčko Distrikt. Nakon stupanja na snagu ovog zakona prestali su da važe: Odluka o postupku nabavke roba, usluga i ustupanju radova za potrebe institucija Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“ broj 13/03 i 7/04) kao i svi ostali propisi koji su regulisali materiju propisanu ovim zakonom, a u roku od 60 dana nakon stupanja na snagu ovog zakona, nadležni organi entiteta i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine stavili su van snage Zakon o postupku nabavke robe, usluga i ustupanju radova Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“ broj 20/01), Uredbu o postupku nabavke roba, o uslugama i ustupanju radova u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“ broj 40/03, 58/03 i 11/04), Pravilnik o postupku nabavke robe, obavljanju usluga i ustupanju radova u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko Distrikta“ broj 14/02), kao i sve ostale propise koji su regulisali materiju utvrđenu ovim zakonom. Nakon donošenja ZJN BiH, doneseni su i podzakonski akti, pravilnici i slično, koji su bliže uredili pojedine odredbe Zakona. Formirana je Agencija za javne nabavke BiH i Kancelarija za razmatranje žalbi sa važnim nadležnostima za provođenje Zakona. Takođe, svi obveznici primjene ZJN su bili dužni donijeti svoje pravilnike o provođenju postupaka javnih nabavki. Uz određene izmjene i dopune, Zakon je važio do maja 2014. godine kada je usvojen **novi Zakon o javnim nabavkama BiH** („Službeni glasnik BiH“ broj 39/14) koji je i sada na snazi.
- **Zloupotrebe i kršenje odredbi ZJN različito su tretirani u krivičnom zakonodavstvu BiH**. Samim ZJN, članom 116, propisani su prekršaji za pravno lice i odgovorno lice u pravnom licu za kršenje pojedinih odredbi Zakona o javnim nabavkama. Što se tiče krivičnih sankcija u Krivičnom zakonu Republike Srpske, član 250. je definisao KD „Zloupotreba u postupku javne nabavke“ kao posebno krivično djelo. Isto je regulisano i u Krivičnom zakonu Brčko Distrikta u članu 236a. Krivičnog zakona Brčko Distrikta. Kada su u pitanju krivična djela protiv službene dužnosti (koja se odnose na radnje službenih ili odgovornih lica ugovornih organa u postupcima javnih nabavki), zakonodavci Republike Srpske i Brčko Distrikta su normirali, član 325. KZ RS-a određeno krivično djelo „Nezakonito davanje pogodnosti privrednim subjektima“, a u članu 377a. KZ BD-a krivično djelo „Nezakonito pogodovanje“, kojima su inkriminisane radnje pogodovanja službenih ili odgovornih lica prema ponuđačima i to radnje prilagođavanja uslova javne nabavke ponuđaču i radnje zaključenja ugovora protivno uslovima tenderske dokumentacije. Na kraju, kada je riječ o KZ-u Republike Srpske i KZ-u Brčko Distrikta, treba naglasiti da je zakonodavac RS-a jedini u stavu 4. krivičnog djela „Zloupotreba službenog položaja ili ovlašćenja“ iz člana 315. KZ-a RS-a definisao kvalifikovani oblik (najteži oblik) istog, kada je zloupotreba izvršenja pri vršenju javnih nabav-

ki ili na štetu sredstava budžeta RS-a. Sa druge strane, zakonodavci BiH i FBiH nemaju posebna krivična djela koja tretiraju zloupotrebe u postupcima javnih nabavki, niti iste kao kvalifikovani oblik krivičnog djela zloupotrebe položaja ili ovlašćenja. U tom slučaju zloupotrebe u postupku provođenja javnih nabavki najlakše je tretirati sa aspekta Zloupotrebe položaja ili ovlašćenja kao opšteg krivičnog djela, sa jednakim obilježjima u svim krivičnim zakonima u BiH.

- Kao i prethodni, i novi zakon je donesen u cilju da uredi sistem javnih nabavki u Bosni i Hercegovini, utvrdi pravila za postupke javnih nabavki, i to na način da se definišu prava, dužnosti, odgovornosti i pravna zaštita učesnika u postupku javne nabavke, te nadležnosti Agencije za javne nabavke Bosne i Hercegovine i Kancelarije za razmatranje žalbi Bosne i Hercegovine.
- Zakonom o javnim nabavkama BiH definisani su postupci javnih nabavki koji se mogu podijeliti na osnovne ili **redovne, a to su:**

1) Otvoreni postupak – predstavlja osnovnu vrstu postupka u kome svi zainteresovani ponuđači na osnovu javnog poziva mogu podnijeti ponudu, a provodi se u skladu sa članom 25. ZJN;

2) Ograničeni postupak – primjenjuje se kada se radi o kompleksnijim projektima kada ugovorni organi izvrše prethodnu kvalifikaciju ponuđača vezano za njihovu sposobnost da isporuče određene proizvode, izvrše tražene usluge ili izvedu radove, nakon čega samo kvalifikovane ponuđače poziva da dostave ponude, a provodi se u skladu sa članom 26. ZJN;

3) Pregovarački postupak s objavom obavještenja o nabavci, primjenjuje se kada su ispunjeni uslovi propisani članom 20. a provodi se u skladu sa članom 27. ZJN;

4) Pregovarački postupak bez objave obavještenja o nabavci, primjenjuje se kada su ispunjeni uslovi propisani članom 21.,22.,23. i 24. a provodi se u skladu sa članom 28. ZJN;

5) Takmičarski dijalog, koji ugovornim organima ostavlja prostor da sa ponuđačima vode dijalog o razvijanju jednog ili više odgovarajućih rješenja koja mogu ispuniti njihove zahtjeve, na osnovu kojih će izabrane ponuđače pozvati da podnesu ponude, a provodi se u skladu sa članovima 29.,30. i 31. ZJN.;

6) Konkurs za izradu idejnog rješenja – provodi se kako bi ugovorni organ izabrao učesnika ili učesnike koji su ponudili najbolje rješenje, odnosno idejno rješenje prilikom nabavki iz specifičnih oblasti, poput arhitekture, građevinarstva ili prostornog uređenja, a provodi se u skladu sa člano 33. i 34. ZJN;

i postupke koji se primjenjuju u **izuzetnim situacijama ili ugovori manje vrijednosti, a to su:**

a) konkurentski zahtjev sa ili bez objave, provodi se u slučaju kada je procijenjena vrijednost za nabavke roba ili usluga manja od 50.000,00 KM, odnosno kada je za nabavku tj. izvođenje radova manja od iznosa od 80.000,00 KM, a provodi se u skladu sa članom 88. i 89. ZJN.

b) direktni sporazum, provodi se u slučaju kada je procijenjena vrijednost za nabavke roba, usluga ili radova, jednaka ili manja od iznosa od 6.000,00 KM, a provodi se u skladu sa članom 90. ZJN.

Ugovorni organi, utvrđeni članom 4. ZJN za dodjelu ugovora o javnoj nabavci treba da primjenjuje otvoreni ili ograničeni postupak, kao osnovne i redovne postupke.

Sušтина kod primjene ovih postupaka koji se ne smatraju redovnim je da je potrebno da se *ispune određeni preduslovi da bi mogli biti primijenjeni, kao što su: krajnja, dokaziva hitnost, tehnička ograničenja ili ekskluzivna prava koja uslovljavaju da određenu robu može ponuditi samo jedan, tačno određeni ponuđač.*

- Rizik od korupcije u postupcima javnih nabavki je, po svim ocjenama, jako izražen. Kao najvažniji argumenti za takvu ocjenu mogu se istaći:
 1. Veoma značajan dio novca iz budžeta institucija, budžetskih fondova i javnih preduzeća, ukratko svih obveznika primjene ZJN BiH na svim nivoima političko-teritorijalne organizacije BiH, se troši na javne nabavke;
 2. Percepcija javnosti, ali i svih subjekata koji se na bilo koji način bave problematikom korupcije, je da su javne nabavke među najrizičnijim područjima sa aspekta korupcije;

3. Službe za reviziju javnog sektora na svim nivoima često kao najznačajnije nedostatke ističu upravo nepravilnosti pri primjeni Zakona o javnim nabavkama i, možda najvažnije,
4. Odgovor tužilaštava, sudova i agencija za provođenje zakona do sada je bio bez vidljivih značajnih rezultata. To je opšta ocjena i stalna tema u bosanskohercegovačkoj javnosti.

6.2. Modaliteti prevara u postupcima javnih nabavki

Ako postupak javnih nabavki posmatramo kao proces, onda se mogu izdvojiti sljedeće faze tog procesa:

- Planiranje javnih nabavki od strane ugovornog organa, uključujući i donošenje odluke nadležnog organa u ugovornom organu i planiranje potrebnih sredstava u budžetu/finansijskom planu ugovornog organa. U fazi planiranja javnih nabavki i budžetskih sredstva koja će biti izdvojena za te nabavke, privilegovani ponuđači su oni koji već u toj fazi znaju šta se planira raditi i koliko sredstava će biti izdvojeno u te ciljeve, koji su izvori finansiranja, dinamika realizacije i druge relevantne podatke, tako da se mogu adekvatno pripremiti za učešće na tenderu, znači korak su ispred potencijalne konkurencije, što često može biti presudno (odlučujuće) u nadmetanju za dodjelu ugovora u konkretnoj nabavci. Misli se prije svega da onaj koji ima informacije prije ostalih konkurenata može da ispita tržište, obezbijedi finansijska sredstva, repromaterijale, kooperante i kvalitetnije pripremi ponudu u odnosu na konkurenciju.
- Preciziranje tehničkih karakteristika predmeta nabavke, sastavni je dio TD (tenderske dokumentacije). Vrlo često se dešava da su **uslovi budućeg tendera prilagođeni tačno određenom ponuđaču kroz tehničku specifikaciju ili kvalifikacione uslove** koji se definišu na način da će potencijalna konkurencija biti unaprijed eliminisana pošto neće moći ispuniti jedan od formalnih, ali eliminatornih uslova u tenderu. Naime, definisanjem minimuma kvalifikacionih uslova na način da se postavljaju nerazumni i/ili nepotrebni uslovi u pogledu tehničke osposobljenosti kandidata/ponuđača, eliminisaće veći broj potencijalnih ponuđača, a pogodovaće ponuđaču prema kojem su uslovi postavljeni. ZJN insistira na odredbi da „tehničke specifikacije moraju svim kandidatima/ponuđačima omogućiti jednak i nediskriminatorni pristup nadmetanju“ (član 54. stav (1)) i u tom pogledu je Zakon usklađen sa Direktivama EU o javnim nabavkama. Naime, tehničke specifikacije ni na koji način ne smiju diskriminisati određene ponuđače, biti prepreka za ravnopravno učešće na nadmetanju, niti određene ponuđače protežirati tako što bi im te specifikacije bile prilagođene. Pored toga, „ugovorni organ ne smije ponudu odbiti s obrazloženjem da ponuđena roba i usluge ne odgovaraju specifikacijama koje je on naveo, ako ponuđač odgovarajućim sredstvima (tehnički dosije, izvještaj o izvršenom testiranju od ovlašćenog organa i drugi slični dokumenti izdati od nadležnih institucija) u svojoj ponudi dokaže da rješenja koja je on u ponudi predložio u jednakoj mjeri odgovaraju tehničkim specifikacijama na koje se poziva“ (član 54. stav (3) ZJN BiH).
- Izbor postupka po kojem će se konkretna nabavka obaviti, sastavni dio TD, a veliki je broj slučajeva gdje se procesom javnih nabavki upravlja u smislu stvaranja uslova da se konkurencija izbjegne i ugovor dodijeli „podobnom“ dobavljaču upravo izbjegavanjem *redovnih postupaka* i izborom nekog od postupaka koji se primjenjuju u *izuzetnim situacijama* iako za to nisu stečeni Zakonom propisani uslovi. Najčešće se radi o tzv. *hitnim postupcima* ili o primjeni izuzeća od primjene Zakona o javnim nabavkama u vezi sa članom 10. ZJN. Najbolji primjeri su konkurentski zahtjevi bez objave obavještenja o nabavci, tzv. postupci za dodjelu ugovora male vrijednosti (konkurentski zahtjev i direktni sporazum) i u situacijama kada nisu ispunjeni zakonom predviđeni uslovi za primjenu tih izuzeća. Nakon tako postavljenih uslova favorizovani dobavljač sam sebi bira „konkurente“ na tenderu koji će dati ponude po njegovim uputstvima te stvoriti privid aktivne i pravične konkurencije. Na taj način se stvara slika da su procedure zadovoljene, a ponuda unaprijed odabranog ponuđača bude i najpovoljnija tako da nema prepreka da ugovorni organ istom i dodijeli ugovor. Ili, još češći slučaj primjene pregovaračkog postupka bez objave obavještenja u slučajevima naročite „hitnosti“. Iako ZJN definiše šta je to „dokaziva hitnost“, koji su preduslovi potrebni da se primijeni ova vrsta postupka, vrlo su česte zloupotrebe ove vrste postupka. Pregovarački postupak bez objavljivanja obavještenja počinje slanjem poziva za učešće, koji se direktno šalju odabranim potencijalnim ponuđačima, ali to ne znači da je ugovornom organu ostavljena puna sloboda da sam, po vlastitom nahođenju i subjektivnoj procjeni, odredi kojem ponuđaču/ponuđačima će uputiti pozive za dostavljanje ponuda. Na-

protiv, odabir kandidata za pregovaranje mora biti baziran na objektivnim i nediskriminatornim kriterijima koji se provode na transparentan način, što u pravilu nije slučaj kod primjene ove vrste postupka javnih nabavki. Kako je navedeno, do određenih manipulacija može doći i kod korišćenja izuzeća od primjene Zakona o javnim nabavkama u slučajevima predviđenim članom 10. Zakona (član 5. starog Zakona iz 2004. godine), koji nosi naziv „Izuzeci od primjene odredaba ovog zakona“, i u kojim slučajevima obveznik Zakona nije dužan primjenjivati procedure i postupke propisane tim zakonom. Radi se uglavnom o ugovorima o javnoj nabavci koji su zakonima u Bosni i Hercegovini proglašeni državnim tajnom, ugovorima o javnoj nabavci čije izvršenje zahtijeva posebne mjere bezbjednosti, u skladu sa zakonima u Bosni i Hercegovini, ugovorima o kupovini ili zakupu postojećih zgrada i slično.

- ***Imenovanje komisije*** za konkretnu javnu nabavku ili stalne komisije za određeni period kao i evaluacija pristiglih ponuda i preporuka ugovornom organu, su dvije faze u postupku dodjele ugovora koje su međusobno povezane i sa mnogim do sada uočenim pojavama zloupotreba u fazi evaluacije. Preduslov za zloupotrebu je izbor komisije od poslušnih ili nekompetentnih članova komisije. Moguće zloupotrebe u **fazi evaluacije ponuda** od strane komisije i dodjele ugovora jednom od kandidata/ponuđača, dešavaju se na način da komisija svjesno nepravilno boduje pristigle ponude, zanemari neki nedostatak u ponudi privilegovanog ponuđača i predloži dodjelu ugovora kandidatu čija ponuda u stvari nije najpovoljnija ili ne ispunjava sve tražene uslove. Iako je ovakve prevare lako otkriti i žalbama u upravnom postupku osporiti, dešava se i da one „prođu“. Naime evidentni su slučajevi gdje se u fazi evaluacije, odnosno ocjena pristiglih ponuda po kriterijumima utvrđenim u TD, „na mala vrata“ uvedu uslovi koji nisu bili postavljeni u TD ili se najpovoljniji ponuđač eliminiše zbog nepostojećih nedostataka koji samo komisija vidi i ocijeni. Nisu rijetki ni slučajevi da rukovodilac ugovornog organa nakon pregleda prispjelih ponuda od strane komisije, formira tzv. „ekspertsku komisiju“ koja ima zadatak da ocijeni tehničko-tehnološku osposobljenost ponuđača da isporuči traženu robu/uslugu ili izvede tražene radove iako je već utvrđeno da ispunjavaju uslove iz TD. Dakle, uvodi se nešto što uopšte nije bilo predviđeno niti je u toj fazi postupka bilo moguće izvoditi takve dokaze. Nakon podnošenja izvještaja „Ekspertske komisije“ ponuđač nije bio prvorangiran, prije svega po ponuđenoj cijeni roba, a stiže odlučujuću prednost i dodjeljuje mu se ugovor.
- ***Dodjela ugovora*** odabranom dobavljaču, zaključenje ugovora i ***realizacija*** dodijeljenog ugovora, su faze postupka javne nabavke koje su međusobno usko povezane tj. nastavljaju se jedna na drugu. Dosadašnja iskustva u primjeni ZJN BiH navode na zaključak da se u **fazi realizacije dodijeljenog ugovora** vrlo često dešavaju odstupanja od ugovorenih uslova, u pravilu na štetu ugovornog organa. Modaliteti su različiti. Neki od najčešćih su da ugovorni organ i odabrani dobavljač, prije formalnog zaključenja ugovora, izmijene pojedine, bitne, uslove propisane tenderskom dokumentacijom u pogledu predmeta isporuke, cijene, uslova i načina plaćanja i slično, naravno u korist dobavljača, a na štetu ugovornog organa. Isto tako, dešava se da se ugovor izigra prećutno, na način da ugovorne strane pristanu na izmjenu cijene ili produženje roka isporuke. Ponuđač često svjesno nudi znatno nižu cijenu stičući na taj način odlučujuću prednost prilikom bodovanja ponuda, računajući da će tokom realizacije ugovora isporučiti jeftiniju i robu lošijih karakteristika. Isto tako, česte su situacije da ponuđač prihvati neizvodljivo kratke rokove isporuke predmeta nabavke propisane TD, zbog kojih ostali potencijalni dobavljači odustanu, svjestan da je nemoguće postići zadate rokove ali i siguran da neće snositi posljedice zbog kašnjenja u isporuci predmeta nabavke, odnosno da će mu kašnjenje biti prećutno tolerisano ili će se prihvatiti neko opravdanje koje, niti je objektivne prirode, niti je prihvatljivo iz bilo kojeg opravdanog razloga.

Dakle, očigledno je da je svaka od navedenih faza u provođenju javnih nabavki potencijalno rizična sa aspekta korupcije i zloupotreba, što znači da je u svakoj od navedenih faza moguće zloupotrebama ili prevarama stvoriti uslove da se unaprijed favorizovanom dobavljaču na kraju postupka dodijeli ugovor, a da se pri tom stvori privid da je kompletna procedura provedena u skladu sa ZJN i podzakonskim aktima u vezi provedbe tog zakona. Ne treba posebno naglašavati štetne posljedice kada se procedure javnih nabavki diriguju, usmjeravaju na način da se zanemarujući osnovne principe ZJN, nabavke obavljaju bez stvarne, aktivne i pravične konkurencije, što sa praktičnog aspekta znači znatno skuplje, lošijeg kvaliteta i dugoročne štete po budžete/fondove i javna sredstva u cjelini.

U nastavku dajemo nekoliko pretpostavljenih primjera koji su česti u praksi provođenja postupaka javnih nabavki i koji na slikovit način prikazuju neke od navedenih modaliteta zloupotreba.

Primjer broj 1.

Ugovorni organ, javna ustanova, planira nabavku veće količine uređaja u vrijednosti oko 1.500.000,00 KM koja se planira isporučiti sukcesivno u periodu od godinu dana. Nabavka, s obzirom na vrijednost, mora biti objavljena i provedena otvorenim postupkom. Znatno je broj kompanija koje mogu dati ponudu za isporuku tražene opreme. Tenderskom dokumentacijom propisane su tehničke karakteristike opreme, koja je uglavnom već definisana Zakonom i Pravilnikom koji uređuju predmetnu problematiku. Ključni elementi za nadmetanje su cijena, uslovi plaćanja i rokovi isporuke uređaja po fazama. Naime, dinamika isporuke predviđela je da prva količina, npr. 20.000 jedinica tražene opreme, bude isporučena praktično dvadesetak radnih dana od zaključenja ugovora što je tehnički i fizički skoro neizvodljivo, osim u slučaju da odabrani ponuđač unaprijed zna da će mu ugovor biti dodijeljen, da je obezbijedio neophodni repromaterijal izvršio tehničku pripremu, uradio probne primjerke i slično. Tendersku dokumentaciju radi učešća na tenderu preuzima deset respektabilnih kompanija koje su u toj oblasti poznate i dokazane. Međutim, na sam tender ponudu dostavlja samo jedna kompanija. Kompanija, dostavlja ponudu koja zadovoljava sve tražene uslove uključujući i vrlo zahtjevni rok isporuke prve količine uređaja. Komisija za javne nabavke je nakon evaluacije ponuda preporučila ugovornom organu da se ugovor dodijeli jedinoj kompaniji koja je dostavila ponudu, jer u cijelosti zadovoljava tražene uslove.

Međutim, nakon potpisivanja ugovora izabrani ponuđač i ugovorni organ na prijedlog dobavljača koriguju, prolongiraju rok isporuke prvih 20.000 jedinica predmeta isporuke zbog navodnih nepreciznih i nejasnih tehničkih detalja oko dimenzija i vizuelnog izgleda predmeta nabavke. U vezi s tim prave se protokoli u kojima se usvajaju neki tehnički detalji i karakteristike, u suštini neznačajni i već u fazi objave TD poznati. Sve dileme su u toj fazi i trebale biti otklonjene, prije zaključenja ugovora. Suština je da je rok isporuke prolongiran i odabranom dobavljaču omogućeno da nekažnjeno kasni i isporuči predmet nabavke u nekom, njemu prihvatljivom roku. Naravno da su ovakvim postupcima povrijeđena prava drugih potencijalnih ponuđača koji su vjerovatno zbog nerealno kratkog roka odustali od nadmetanja za dodjelu ugovora.

Elementi za dokazivanje zloupotrebe:

- ✓ *Prikupiti sve dokumente vezane za predmetni tender, kao što su elaborat o pokretanju nabavke, odluku o pokretanju postupka nabavke, tendersku dokumentaciju, preporuku komisije i odluku ugovornog organa i naročito korespondenciju između odabranog dobavljača i ugovornog organa u vezi izmjena rokova za izradu i isporuku opreme, kako bi se ukazalo na svjesno mijenjanje bitnih karakteristika predmeta nabavke,*
- ✓ *Vještačenje vještaka tehničke struke radi dokazivanja tehničkih mogućnosti za izradu predmeta nabavke u rokovima propisanim u tenderskoj dokumentaciji i naknadno ponuđenih i ugovorenih rokova,*
- ✓ *Vještačenje vještaka ekonomske struke radi utvrđivanja koristi i štete kao posljedice nezakonite izmjene tenderskih uslova u zaključenom ugovoru,*
- ✓ *Dokumentovanje cjelokupne isporuke i poređenje sa TD i ugovorom i*
- ✓ *Saslušanja svjedoka.*

Već je navedeno da su manipulacije u procesu javnih nabavki česte kod korišćenja izuzeća od primjene Zakona o javnim nabavkama u slučajevima predviđenim članom 10. Zakona (član 5. starog Zakona, koji nosi naziv „Izuzeci od primjene odredaba ovog zakona“), i u kojim slučajevima obveznik Zakona nije dužan primjenjivati procedure i postupke propisane tim zakonom. U nastavku ćemo navesti primjer zloupotrebe izuzetka predviđenog u članu 10. stav (1) tačka b), Zakona koji se odnosi na „ugovor o javnoj nabavci čije izvršenje zahtijeva

posebne mjere bezbjednosti, u skladu sa zakonima u BiH“, u kombinaciji sa zamjenom predmeta isporuke nakon dodijeljenog ugovora. Vrlo je bitno istaći da izuzeće od primjene ZJN ne znači apsolutnu slobodu izbora dobavljača za robe ili usluge koje su navedene u pomenutim članovima ZJN, naprotiv, ugovorni organ je takvu nabavku dužan provesti vodeći dodatno računa o racionalnom utrošku javnih sredstava, maksimalno štiteći interese ugovornog organa. Međutim, u praksi se o ovom drugom aspektu veoma malo vodi računa, bolje reći jednostavno se zanemari, iskoristi se samo mogućnost da se konkretna nabavka izuzme od primjene odredbi ZJN kako bi se ugovor za određenu nabavku mogao dodijeliti željenom dobavljaču. U primjeru broj dva dat je prikaz jednog hipotetičkog slučaja koji ilustruje moguće zloupotrebe ovog postupka.

Primjer broj 2.

Jedan od mogućih scenarija zloupotrebe ove vrste postupka je sljedeći:

- Ugovorni organ donosi odluku o nabavci rezervnih dijelova za opremu koja se radi specifičnih karakteristika nalazi na tzv. listi sredstava posebne namjene. Za nabavku tih dijelova potrebna je dozvola za uvoz od nadležnog ministarstva u skladu sa odredbama Zakona o spoljnotrgovinskoj kontroli prometa naoružanja, vojne opreme i sredstava posebne namjene. Imajući u vidu karakteristike i namjenu dijelova, ugovorni organ donosi odluku da nabavku izuzme od obaveze primjene Zakona o javnim nabavkama na osnovu člana 10. stav (1) tačka b), te poziv za dostavljanje ponude za dijelove dostavlja samo jednoj kompaniji koja je registrovana za trgovinu robom tražene namjene kod nadležnog ministarstva u skladu sa odredbama već pomenutog zakona. Iako je naizgled sve uokvireno u citiranu odredbu ZJN, bitno je dodatno razjasniti zašto je ova nabavka izuzeta od primjene ZJN, šta bi bilo ugroženo da je primijenjen jedan od postupaka propisan ZJN, ograničeni postupak, pregovarački sa ili bez objave obavještenja.

- Ugovorom su definisane tehničke karakteristike dijelova, količina i jedinična cijena te ukupna vrijednost nabavke. Od nadležnog ministarstva je pribavljena dozvola za uvoz i kompanija kojoj je dodijeljen ugovor je u predviđenom roku isporučila dijelove u magacin ugovornog organa. Ugovorena roba je u cijelosti plaćena u skladu sa TD uslovima i ugovorom.

Međutim, prilikom preuzimanja na uskladištenje, rukovodilac službe za čuvanje i manipulisanje tom vrstom dijelova je uočio da dijelovi koji su isporučeni ne odgovaraju deklarisanim na carinskoj i drugoj pratećoj dokumentaciji. Nakon provođenja istrage utvrđeno je da su isporučeni dijelovi koji uopšte nemaju karakteristike kakve su tražene i ugovorene, da su isporučeni dijelovi koji nisu na listi sredstava posebne namjene tako da za njihovu nabavku i nije trebala uvozna dozvola. Ono što je najvažnije, jedinična cijena dijelova koji su isporučeni je desetostruko niža od traženih i ugovorenih dijelova. Pored toga, za nabavku dijelova sa karakteristikama koje imaju isporučeni dijelovi, nisu ispunjeni uslovi za primjenu izuzeća od primjene ZJN tako da je ugovorni organ bio dužan provesti jednu od procedura propisanih Zakonom.

Elementi za dokazivanje zloupotreba u ovom slučaju:

- ✓ *Prikupiti kompletnu dokumentaciju o nabavci, tj. Odluku ugovornog organa o pokretanju nabavke, korespondenciju između ugovornog organa i dobavljača, dozvolu za uvoz sa kompletnom pripadajućom dokumentacijom, uvoznu i izvoznu carinsku dokumentaciju, račune i otpremnice ino-dobavljača, kako bi se utvrdilo da je predviđena nabavka jedne vrste dijelova sa već navedenim karakteristikama i za to iskorišćena odredba Zakona koja omogućava da se ne primjenjuju procedure propisane zakonom, a da su u konačnici isporučeni dijelovi za koje nisu bile potrebne uvozne dozvole i čija nabavka je morala biti provedena po postupcima i procedurama u skladu sa odredbama Zakona o javnim nabavkama,*
- ✓ *Uviđaj u skladištu spornih dijelova,*
- ✓ *Privremeno oduzimanje predmeta, odnosno uzorak spornih dijelova i*
- ✓ *Vještačenje vještaka tehničke i ekonomske struke.*

Prethodne tri radnje dokazivanja trebalo bi preduzeti kako bi se obezbijedio dokaz da su dijelovi u skladištu kvaliteta koji ne odgovara ugovorenom i kako bi se onemogućilo da dijelovi budu uklonjeni, stavljeni u upotrebu ili učinjeni nedostupnim na drugi način. Privremeno oduzimanje predmeta služi kako bi se obezbijedio uzorak radi vještačenja koje će meritorno dokazati da je zaista došlo do zamjene dijelova koji su trebali biti isporučeni. Vještačenjem će se utvrditi da li su isporučeni dijelovi uopšte upotrebljivi, od čega zavisi visina štete ugovornom organu, koja može biti u visini cijelog iznosa nabavke ako roba nije upotrebljiva u bilo koje svrhe ili u visini razlike u cijeni ako se isporučeni dijelovi mogu upotrijebiti za neke druge svrhe.

- ✓ *Saslušanje stručnih svjedoka na okolnosti da li sporni dijelovi po karakteristikama pripadaju listama sredstava posebne namjene ili ne.*
- ✓ *Identifikovati svjedoke koji mogu dati relevantne informacije o kompletnom toku događaja oko sporne nabavke.*

6.3. Zaključna razmatranje i preporuke

Iako su javne nabavke označene kao visoko rizične sa aspekta korupcije, mali je broj do sada evidentiranih slučajeva procesuiranja krivičnih djela povezanih sa korupcijom u javnim nabavkama. U do sada zabilježenim slučajevima istraga zlorabotrebna u javnim nabavkama, rijetko kada se bavila javnim nabavkama u širem smislu. Naime, u dosadašnjoj praksi, istragama mogućih krivičnih djela vezanih za provođenje javnih nabavki se najčešće pristupalo na način da su se vršile formalne provjere samog postupka: da li je primijenjen jedan od postupaka predviđenih ZJN, da li je bilo dovoljno kvalifikovanih ponuda i da li je ugovor dodijeljen u skladu sa propisanim tenderskim uslovima. To je u stvari dio istrage kojem bi istražni organi trebali posvetiti najmanje pažnje jer o tome vode računa prije svega Agencija za javne nabavke, Kancelarija za razmatranje žalbi, ali i službe za reviziju javnog sektora u BiH. Proces javnih nabavki se mora posmatrati mnogo šire, počevši od planiranja budžeta za nabavke pa do realizacije nabavke, odnosno isporuke roba, usluga ili radova. Ne treba posebno naglašavati da postoji niz objektivnih razloga zašto je teško dokazati da je neki od identifikovanih propusta ili nedostataka u postupku javnih nabavki ujedno i krivično djelo. Već je bilo riječi kako je u krivičnom zakonodavstvu sankcionisano kršenje odredbi ZJN. Međutim, neophodno je istaći i da su Zakonom o javnim nabavkama u članu 116. propisane prekršajne sankcije koje se odnose na postupanje suprotno pojedinim odredbama Zakona, a koje u suštini obuhvataju dobar dio identifikovanih propusta i mogućih zlorabotrebna ZJN. Dakle, za prekršaj će odgovarati ugovorni organ koji, između ostalog, nabavi robu ili usluge bez provođenja procedure po ZJN, ako zaključi ugovor o javnoj nabavci koji nije u skladu sa odabranom ponudom i uslovima određenim u tenderskoj dokumentaciji, ako predmet ugovora, konkursne uslove, tehničke specifikacije ili druge elemente javnog poziva prilagodi konkretnom ponuđaču, ako se ne pridržava uslova i načina javne nabavke prema procijenjenim vrijednostima i dijeli vrijednost nabavke sa namjerom izbjegavanja primjene propisanog postupka nabavke itd. Ovo svakako treba imati u vidu prije donošenja odluke o postupanju u konkretnom slučaju koji se odnosi na eventualne zlorabotrebne u javnim nabavkama. Istim članom ZJN, u stavu (6) propisano je da Zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka KRŽ podnosi nadležnom sudu prema sjedištu ugovornog organa. Kancelarija za razmatranje žalbi može rješavajući u postupku po žalbi, a na osnovu stanja u spisima, podnijeti krivičnu prijavu (stav 7). Ovdje se otvara prostor za dileme, da li to znači da će KRŽ zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka ili krivičnu prijavu podnijeti samo u slučajevima kada predmet bude razmatran po žalbi. Naime, u Odjeljku C, pravna zaštita pred KRŽ-om ZJN BiH regulisana je kada KRŽ postupa po službenoj dužnosti i na osnovu toga se može zaključiti da je to ograničen, mali krug pitanja koja se odnose na *bitne povrede ZJN* (neusklađenost tenderske dokumentacije Zakonom ili podzakonskim aktima; provođenje postupka javne nabavke bez donošenja odluke o početku postupka; objave obavještenja o postupku javne nabavke koje nisu u skladu sa Zakonom ili podzakonskim aktima i tenderskom dokumentacijom i povrede postupka prilikom otvaranja ponuda, odnosno propuštanje roka za ocjenu zahtjeva za učešće). Očigledno je da će eventualni propusti u značajnom broju slučajeva ostati neprimijećeni ako niko ne podnese žalbu i ne dođe do odlučivanja po žalbi. Jedna od nedovoljno korišćenih pogodnosti je svakako korišćenje stručne pomoći Agencije za javne nabavke BiH, prije svega koristeći mogućnost koju pruža Pravilnik o praćenju postupaka javnih nabavki koji je donio Savjet ministara BiH 31. 8. 2016. godine i koji je zamijenio dotadašnji

Pravilnik o monitoringu. Naime, odredbe Pravilnika omogućavaju: „Praćenje postupka javne nabavke u smislu usklađenosti pojedinačnih postupaka javne nabavke koje provode ugovorni organi u Bosni i Hercegovini sa Zakonom i podzakonskim aktima“ (član 3. stav (1) Pravilnika), po zahtjevu ponuđača, ugovornih organa i drugih zainteresovanih strana, među kojima mogu biti policijske agencije i tužilaštva. Osnovni kriterijumi koji definišu prioritete u praćenju postupaka javnih nabavki su: procijenjena vrijednost, težina nepravilnosti i posredan značaj (povezanost sa prethodnim postupcima i slično).

Na koji način doći do početnih saznanja o mogućim zloupotrebama u postupcima javnih nabavki?

U praksi su najčešći slučajevi putem prijave i to: anonimne ili autorizovane prijave oštećenih ili svjedoka, prijave državnih, društvenih ili privrednih subjekata, javno objavljeni nalazi revizorskih izvještaja o obavljenim revizijama javnog sektora, obavještenja o nabavci, obavještenja o dodjeli ugovora, obavještenja o poništenju postupka javne nabavke, obavještenja o dodjeli ugovora putem pregovaračkog postupka bez objave obavještenja, planovi nabavki, a po zahtjevu ponuđača, ugovornih organa i drugih zainteresovanih strana (nevladinih organizacija, medija, osnovni elementi ugovora i izmjena ugovora koji se objavljuju na internetskim stranicama ugovornih organa, a po zahtjevu ponuđača, ugovornih organa i drugih zainteresovanih strana).

Na čemu zasnivati dokaze o mogućim zloupotrebama?

S obzirom na to da je više modaliteta prevara u postupcima javnih nabavki, odnosno zloupotreba u pojedinim fazama procesa, materijalno-finansijska dokumentacija koju je potrebno pribaviti u konkretnim slučajevima biće različita ali je i moguće izdvojiti dokumente koji su zajednički u svim ili bolje rečeno većini slučajeva. Takođe, zloupotrebe se mogu desiti u različitim fazama postupka javne nabavke. Potrebna dokumentacija, dokazi i radnje dokazivanja mogli bi se razvrstati zavisno od toga.

- Za *fazu planiranja* nabavke bitno je utvrditi ko je pokrenuo tzv. nabavni zahtjev, ko je tražio da se planira nabavka baš te robe, usluge ili izvođenje radova, da li su potrebe za takvom nabavkom ekonomski opravdane, povezane sa unapređenjem rada ugovornog organa i da li su možda povezane sa ličnim interesom pojedinca ili grupe koji imaju uticaj na odlučivanje u samoj instituciji. Dakle, potrebno je utvrditi i formalni tok dokumenta koji čine podlogu za donošenje plana nabavki u konkretnoj instituciji. Druga, jako bitna stvar u ovoj fazi postupka je utvrditi kako je, ko i na bazi čega izvršio procjenu vrijednosti sporne nabavke, posebno kada se radi o uslugama koje su teško mjerljive kao što su konsultantske usluge, izrada programa i projekata, revizija funkcionisanja IT sistema, nadogradnja ili izrada novog softvera itd.
- Kada je u pitanju *faza definisanja tehničkih* karakteristika bitno je utvrditi ko je presudno uticao na određivanje tehničkih specifikacija budućeg predmeta nabavke, sa kojim motivom, da li su tehničke specifikacije definisane po uzoru na konkretan proizvod, robnu marku ili ciljano prilagođene određenom poslovnom subjektu. Ovo svakako nije lak ni jednostavan posao, potrebna je kombinacija dokaza, dokumentacije, vrlo često i vještačenja po vještacima tehničke struke i izjava svjedoka i stručnih svjedoka, konsultacije sa zavodima i institutima mjerodavnim da daju pouzdanu ocjenu o podudranosti tehničkih specifikacija robe koja se planira nabaviti i robe koju kao ekskluzivni dobavljač nudi neki poslovni subjekat.
- Za *faze imenovanja komisije za JN, evaluacije ponuda i davanja preporuke* ugovornom organu od strane komisije, jedan od indikatora namjere da se diriguje procesom JN u konkretnom slučaju je da li je formirana stalna komisija za javne nabavke u određenom vremenskom periodu ili je za konkretnu nabavku birana posebna komisija, da li postoje ozbiljni indikatori da su pojedini članovi komisije nekompetentni i da li se zbog toga njima manipuliše, naravno sve u slučaju da komisija ne postupa u skladu sa ZJN, podzakonskim i internim aktima koji uređuju rad komisija za javne nabavke. Važno je i utvrditi koji su sve zadaci poslovnikom o radu dati komisiji za javne nabavke. Naime, često se komisiji daju neprimjereni zadaci i ovlaštenja, npr. da raspisuju tendere prema planu nabavki, da prati tok izvršenja dodijeljenog ugovora, što objektivno komisija nije u stanju niti je prirodno jer za to odgovornost mogu da snose samo stručne službe ili referati u komercijalnim ili tehničkim službama. Međutim, na taj način se odgovornost za eventualne propuste prebacuje sa stvarno odgovornih pojedinaca ili službi na članove komisije koji objektivno nisu u mogućnosti pratiti tok izvršenja ugovora niti to trebaju činiti. U principu, komisija je svoj zadatak izvršila davanjem preporuke za dodjelu ugovora ugovornom organu koji može da prihvati datu preporuku ili ne, s tim što u tom slučaju mora pismeno obrazložiti odgovor.

- Rečeno je već da je veoma značajan broj zloupotreba u fazi *zaključenja i realizacije ugovora*. Stoga je u ovoj fazi, zavisno od konkretnog slučaja, potrebno pravilno definisati dokaze koje je potrebno prikupiti i radnje dokazivanja koje je potrebno provesti kako bi se provjerilo da li u konkretnom slučaju postoji sumnja da je u postupku javnih nabavki izvršeno krivično djelo. Kao što je navedeno u navedenim hipotetičkim slučajevima, potrebno je na osnovu vjerodostojne dokumentacije utvrditi da li je ugovor zaključen u skladu sa uslovima propisanim u tenderu u svim detaljima, da li su ispoštovani traženi rokovi obezbijeđene propisane garancije i sve ono na osnovu čega je odabranom dobavljaču i dodijeljen ugovor. Zatim, na osnovu faktura, otpremnica, građevinskih knjiga i dnevnika utvrditi da li je predmet ugovora isporučen u cijelosti u skladu sa ugovorenim uslovima (kvalitet, obim, vrsta rokovi i dinamika isporuke) i na kraju, na osnovu bankovnih izvoda i slično, da li su plaćanja izvršena u skladu sa ugovorom.

Javne nabavke su bez sumnje visoko rizično područje sa aspekta korupcije. Percepcija javnosti je da su javne nabavke u javnom sektoru, javnim kompanijama i institucijama bez izuzetka povezane sa korupcijom, a da su rezultati u borbi protiv zloupotreba u oblasti javnih nabavki i korupcije generalno loši ili bolje rečeno nikakvi.

BANKARSKI I MIKROKREDITNI SEKTOR,
TRŽIŠTE HARTIJA OD VRIJEDNOSTI

Autor: Zahida Karić

7. BANKARSKI I MIKROKREDITNI SEKTOR, TRŽIŠTE HARTIJA OD VRIJEDNOSTI

7.1. Bankarski sektor

Jedna centralna banka i dvije agencije za nadzor banaka (po jedna za svaki entitet) formirane su u Bosni i Hercegovini nakon završetka sukoba koji je trajao od 1992. do 1995. godine. **Agencija za bankarstvo** FBiH³⁶ (u daljnjem tekstu: FBA) zadužena je za **nadzor i licenciranje banaka** koje posluju u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH), dok Agencija za bankarstvo Republike Srpske (u daljnjem tekstu: BA-RS)³⁷ nadgleda i licencira banke koje posluju u Republici Srpskoj (RS). Postoje dva odvojena skupa zakona o bankama i dva skupa propisa za koje je ocjena potpune harmonizacije.

Federacija Bosne i Hercegovine: član 5. Zakona o Agenciji za bankarstvo FBiH (Službene novine FBiH, broj 75/17) utvrđuje **ključne operativne odgovornosti FBA-e**. One uključuju odgovornost za licenciranje banaka podnosioca zahtjeva, **kontinuirani nadzor banaka**, preduzimanje neophodnih mjera gdje je to potrebno; nadzor nad sanacijom ili likvidacijom banaka, izrada propisa o bankama i **odobranje novih izdanja akcija**. Njeni organizacioni ciljevi uključuju stvaranje snažnog i stabilnog bankarskog sistema i zaštitu novca i interesa štediša.

Republika Srpska: regulatorni ciljevi Agencije za bankarstvo Republike Srpske odražavaju ciljeve FBA i vezuju se za član 5. Zakona o Agenciji za bankarstvo Republike Srpske („Službeni glasnik RS“ broj 59/13, 4/17).

Operativna nezavisnost agencija za bankarstvo

Federacija Bosne i Hercegovine: član 8. Zakona o Agenciji za bankarstvo FBiH govori o **samostalnosti i nezavisnosti u obavljanju nadležnosti**, pa je tako FBA uspostavljena kao nezavisna institucija koja je odgovorna Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine i dužna je godišnje izvještavati o postizanju svojih operativnih odgovornosti. Finansira se iz naknada licenciranih finansijskih institucija i ne prima sredstva iz budžeta.

Republika Srpska: Uredbom o proglašenju Agencije za bankarstvo Republike Srpske koja je usvojena u martu 1998. godine i dopunjena u aprilu 2000. godine, **BA-RS je osnovana kao nezavisni neprofitni organ**. Član 39. Zakona o bankarskoj agenciji RS zahtijeva od BA-RS da svakih šest mjeseci izvještava Vladu o svom poslovanju, a Narodnu skupštinu Republike Srpske jednom godišnje. BA-RS kao i RBA se finansira iz naknada koje se zaračunavaju finansijskom sektoru, naknadama za licenciranje banaka i drugim ad hok (lat. *Ad hoc*) naknadama.

Pitanja relevantna za agencije za bankarstvo

Odnos sa Centralnom bankom: Centralna banka Bosne i Hercegovine potpisala je u junu 2003. godine Memorandum o saradnji i razmjeni informacija sa BA-RS i FBA-om. Ovaj **memorandum formalizuje aranžmane razmjene informacija između tri institucije**. Uslovi tog memoranduma obavezuju bankarske agencije da Centralnoj banci podnose tromjesečne i godišnje izvještaje o bankarskom sektoru. Ovi izvještaji uključuju informacije koje se odnose na promjene statusa, dovođenje administratora i predložene bankarske licence. Centralna banka za uzvrat dostavlja bankarskim agencijama informacije o obaveznim minimalnim rezervama, mjesečne izvještaje o bankarskim transakcijama i mjesečne izvještaje o opsegu platnih transakcija u svakoj banci.

Imunitet zaposlenih: Zaposlenici FBA i BA-RS imaju imunitet od građanskog krivičnog gonjenja za radnje počinjene u odsustvu „dobre vjere“. Ova zaštita sadržana je u članu 8. Zakona o agenciji za bankarstvo FBiH, odnosno u članu 7. Zakona o agenciji za bankarstvo u RS. Za odgovornost je potrebno dokazati u odgovarajućem postupku pred nadležnim organom pravosnažnom odlukom da su određenu radnju iz koje je nastupila štetna posljedica počinili ili propustili počiniti namjerno ili grubom nepažnjom. Oslobođanje od odgovornosti se odnosi na period trajanja njihovog zaposlenja kao i nakon isteka istog.

Postojanje odgovarajućeg pravnog okvira: Federacija BiH i Republika Srpska posjeduju sveobuhvatan skup bankarskih propisa u skladu sa međunarodnim standardima, a izrađeni su uz pomoć trećih strana – najče-

³⁶ Agencija za bankarstvo FBiH: <https://www.fba.ba/>

³⁷ Agencija za bankarstvo Republike Srpske: <https://abrs.ba/>

šće stranih konsultanata. Osnovni tekstovi sada važećih zakona o bankama potiču iz 2017. godine i proces izmjene zakona je rezultovao sa usklađivanjem ta dva zakona kako bi se obezbijedila dosljednost između dva entiteta.

Ono što je bitno za finansijski sektor je razvijenost pravnog sistema u zemlji zbog potrebe da isti prati relativno sofisticirani set bankarskih propisa. Naročito je bitan zemljišni registar koji se vezuje za uspostavu hipoteke, te proces realizacije kolaterala kroz sudski sistem kao i postojanost sekundarnog tržišta na kojem bi se mogla prodati imovina ili drugi oblici osiguranja jednom kada se preuzme vlasništvo nad istima. Zbog toga, vrlo je vjerovatno da propisi iz domena katastra i izvršnog postupka će se morati konsultovati u krivičnom procesu koji se vezuje za stečaj, naročito stečaj u kome su uključene i banke.

Bitne odredbe iz entitetskih zakona o bankama

Udjeli banke: Federacija BiH (član 94. Zakona o bankama) i Republika Srpska (član 111. Zakona o bankama) **zabranjuju banci** (bez prethodnog pismenog odobrenja nadležne agencije za bankarstvo) da posjeduje udio u pravnom licu ili indirektno u podružnici pravnog lica, gdje taj **udio prelazi 5%** regulatornog kapitala. **Ukupna neto vrijednost svih udjela banke** u drugim pravnim licima i u zavisnim društvima tih pravnih lica **ne smije prelaziti 20% regulatornog kapitala**.

Napomena: visina regulatornog kapitala koja se koristi za utvrđivanje usaglašenosti banke nije jednaka visini kapitala koja je prikazana u bilansu stanja banke. Za precizan izračun visine regulatornog kapitala najbolje je koristiti izvještaje koje banka radi za potrebe regulatorne agencije, tačnije izvještaj koji govori o kapitalnoj adekvatnosti.

Sticanje kvalifikovanog učešća u bankama: Federacija BiH (član 29. Zakona o bankama) i Republika Srpska (član 41. Zakona o bankama) predviđaju da je potrebno **prethodno odobrenje od FBA / BA-RS** kada **fizičko ili pravno lice nastoji povećati svoje glasačko pravo u banci** iznad pragova od 20%, 30% i 50%. U tim okolnostima Agencija za bankarstvo razmotriće poslovno i finansijsko stanje podnosioca zahtjeva i sve druge informacije koje smatra relevantnim prije donošenja odluke. Odluka se mora donijeti u roku od 60 dana od dana prijema pismenog zahtjeva.

Banke moraju tražiti prethodno odobrenje odgovarajuće Agencije za bankarstvo prije spajanja ili bilo koje druge promjene statusa.

Odobranje kredita od strane banke: Federacija BiH (član 26. Zakona o bankama – Zabranjene radnje) i Republika Srpska (član 40. Zakona o bankama) predviđaju:

(1) Banka **ne može** neposredno ili posredno **kreditirati sticanje ili izdavati garancije ili druga jemstva za sticanje svojih akcija ili akcija, odnosno udjela u pravnom licu u čijem kapitalu banka učestvuje sa najmanje 20%**, osim ako takvim sticanjem akcija, odnosno udjela prestaje svaka kapitalna povezanost banke sa odnosnim društvom.

(2) Banka **ne može** neposredno ili posredno **kreditirati sticanje ili izdavati garancije ili druga jemstva za sticanje drugih finansijskih instrumenata koje sama izdaje, odnosno koje izdaje pravno lice u čijem kapitalu učestvuje sa najmanje 20%**, a koji se s obzirom na svoje karakteristike uključuju u izračun regulatornog kapitala te banke.

(3) **Kreditiranjem** iz stava (1) i (2) ovog člana **smatra se i zaključivanje drugog pravnog posla** koji je po svojoj **ekonomskoj namjeni jednak kreditu**.

(4) **Agencija (za bankarstvo) ima pravo da izvrši provjeru** toka novčanih sredstava kod banke, korisnika kredita i njegovog povezanog lica i obavezna je da u slučaju kršenja odredaba ovog člana, tako uplaćene akcije i druge finansijske instrumente **odbije da prizna i isključi iz obračuna kapitala banke**.

(5) **Sticanje akcija i drugih finansijskih instrumenata suprotno stavu (1) i (2) ovog člana ništavan je pravni posao**.

Podzakonski akti iz domena boniteta primaoca kreditnih sredstava

Kada postoji osnovana sumnja da dodijeljeni **kredit nije zasnovan na zdravim bankarskim principima**, tada je potrebno analizirati kreditnu aplikaciju na osnovu koje je odobren „sumnjivi“ kredit i informacije iz aplikacije uporediti sa internim aktima banke prvenstveno iz domena kreditnog rizika kao i propisima agencije za bankarstvo kojom se uređuju standardi vezani za kreditni rizik koje banka mora da zadovoljava.

- a) **Upravljanje kreditnim rizikom** je zasnovano na Odluci o upravljanju kreditnim rizikom i utvrđivanju očekivanih kreditnih gubitaka. U skladu sa Odlukom sve banke moraju „nadzirati, pregledavati i klasifikovati kredite i pojedine vanbilančne stavke“. Standardi za odobravanje, podnošenje, nadgledanje i naplatu kredita su obuhvaćeni ovom odlukom. Ista odluka odnosi se i na Federaciju BiH i na Republiku Srpsku.
- b) **Odluka o uslovima za procjenu i dokumentovanje kreditne sposobnosti** je bitna kod provjere boniteta primaoca kreditnih sredstava. Procjena kreditne sposobnosti primaoca kreditnih sredstava (misli se na preduzeća, a ne fizička lica) je najdelikatniji proces s obzirom na to da male banke izbjegavaju da u svojim aktima precizno definišu visinu indikatora (koeficijenta) koji se očekuju da budu zadovoljeni od strane primaoca sredstava. U takvim okolnostima kada nema egzaktno visine koeficijenta potrebno je osloniti se na standarde iz domena korporativnih finansija i njih koristiti kao visinu koja je preporučena za održavanje. Kako nema prakse u ovom domenu, preporučljivo je da analizu finansijske pozicije primaoca kreditnih sredstava urade nezavisni konsultanti. Bitno je znati, već neko vrijeme te izvještaje rade finansijsko-informatičke agencije u FBiH (FIA) odnosno Agencija za posredničke, informatičke i finansijske usluge u Republici Srpskoj (APIF).
- c) **Procjena kvaliteta imovine i adekvatnosti rezervi i rezervi za gubitke od kredita** je predstavljena u Uputstvu za klasifikaciju i vrednovanje finansijske aktive.
- d) **Sprečavanje i ograničenje koncentracije rizika i velikih izloženosti** je precizirana u Odluci o velikim izloženostima banke.
- e) **Sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma** će biti obrađeno u nekom drugom poglavlju ovog priručnika i bitno je znati da postoji Odluka o minimalnim standardima aktivnosti banke na sprečavanju pranja novca i finansiranju terorizma.

Bankarska supervizija se realizuje putem odvojenih organizacionih dijelova koji postoje unutar svake od dvije agencije za bankarstvo. Jedan organizacioni dio je zadužen za superviziju putem posjeta bankama i kontrole na licu mjesta tzv. *On i Off site* kontrole. Od banaka se traži da podnesu (elektronski ili ručno) niz osnovnih izvještaja uključujući:

- a) Bilans stanja i devizne pozicije na mjesečnom nivou;
- b) Adekvatnost kapitala, klasifikacija imovine i nekvalitetni krediti, koncentracija rizika, likvidnost i pozicije u stranoj valuti, analiza dospjeća, bilans uspjeha i izvještaj o novčanom toku kvartalno i
- c) Pozicija likvidnosti svakih 10 dana (FBA je tražila od banaka da svakodnevno izvještavaju o svojim pozicijama likvidnosti u prošlosti gdje je to bilo opravdano).

Kod analize banaka i ocjene boniteta primaoca kreditnih sredstava jako je korisno koristiti izvještaje koje rade agencije za bankarstvo i odnose se na svaku pojedinačnu banku koja je kod njih licencirana. Izvještaji mogu biti sveobuhvatni, rade se po isteku 5 godina³⁸ od prethodnog izvještaja kao i vanredni izvještaji koji se rade nakon ciljane kontrole koji se izvode u kraćim vremenskim periodima i vrlo često mogu biti vezani za provjeru ispunjenosti prethodno postavljenih naloga agencije za bankarstvo. Takođe, preporučljivo je koristiti izvještaje koje banke podnose agencijama za bankarstvo jer sadrže jako detaljne podatke o finansijskim transakcijama, rezervisanju, kapitalnoj adekvatnosti kao i izloženostima prema pravnim/fizičkim licima.

³⁸ Novi Zakon o bankama iz 2017.godine je predvidio kraći rok, 3 godine

Udruženje banaka³⁹ je nezavisna profesionalna bankarska asocijacija formirana radi unapređivanja bankarskog poslovanja i usklađivanja djelatnosti sa zahtjevima tržišta, propisima, pravilima struke i međunarodnim standardima. Formirana je na nivou BiH i jako je aktivna u svom djelovanju, a njen predsjednik je uvijek bivši bankar sa ugledom u sektoru koji dobro poznaje aktere i propise/standarde sektora. Može biti jako korisna u predistražnim radnjama.

7.2. Mikrokreditni sektor

U BiH, mikrokreditne organizacije se isključivo bave odobravanjem malih zajmovima, bilo pojedincima, bilo preduzećima i **nisu institucije koje primaju depozite.**

Zakon o mikrokreditnim organizacijama

Pravni oblik mikrokreditne organizacije: svojstvo pravnog lica stiče osnivanjem kao mikrokreditno društvo ili mikrokreditna fondacija. U slučaju mikrokreditnog društva, svojstvo pravnog lica se stiče upisom u registar poslovnih subjekata kod nadležnog suda (u daljnjem tekstu: sudski registar) dok svojstvo pravnog lica mikrokreditna fondacija stiče upisom u registar fondacija odnosno sudski registar udruženja građana (posljednje se odnosi na Republiku Srpsku).

Federacija BiH⁴⁰ – prema članu 3. Zakona o mikrokreditnim organizacijama (u daljnjem tekstu: Zakona o MKO ili Zakona), prijava za upis u sudski registar odnosno registar fondacija podnosi se najkasnije 30 dana od dana dobijanja dozvole za rad za obavljanje poslova davanja mikrokredita Agencije za bankarstvo FBiH dok prema članu 7. istoga FBA donosi rješenje u roku od 60 dana od dana prijema urednog i potpunog zahtjeva. Isto je propisano i prema Zakonu o MKO Republike Srpske⁴¹.

Djelokrug rada: poslove davanja mikrokredita kao djelatnost mogu obavljati isključivo mikrokreditne organizacije koje su za obavljanje tih poslova dobile dozvolu nadležne agencije za bankarstvo i izvršile upis u sudski registar ili registar fondacija (odnosno sudski registar udruženja građana u slučaju Republike Srpske).

Visina kredita koje dodjeljuju: član 4. Zakona o MKO oba entiteta, mikrokredit je kredit koji se može odobriti u najvećem iznosu do 50.000 KM od mikrokreditnog društva ili do 10.000 KM od mikrokreditne fondacije.

Nadzor nad radom: član 20. Zakona u FBiH odnosno član 21. Zakona u Republici Srpskoj, definiše nadležnost entitetskih agencija za bankarstvo za poslove nadzora nad poslovanjem:

- mikrokreditnih organizacija sa sjedištem u predmetnom entitetu kao i njihovih organizacionih dijelova u tom entitetu;
- organizacionih dijelova u mikrokreditnim organizacijama koje su formirane u drugom entitetu i
- organizacionih dijelova stranih organizacija (ovo u slučaju Agencije za bankarstvo FBiH).

Agencija nalaže mjere za otklanjanje nepravilnosti utvrđenih u vršenju nadzora.

Uslovi za oduzimanje dozvole za obavljanje poslova: član 22. Zakona o MKO Federacije BiH odnosno član 23. Zakona o MKO Republike Srpske:

1. u roku od 30 dana od dana izdavanja dozvole **ne podnese zahtjev za upis u nadležni registar,**

....6. obavlja djelatnosti koje nisu poslovi mikrokreditiranja,

....8. ne ispunjava uslove za poslovanje i **poslove davanja mikrokredita ne obavlja u skladu sa odredbama ovoga Zakona i aktima Agencije (za bankarstvo),**

Krivična djela iz Zakona o MKO: član 47. u Federaciji BiH odnosno član 48. u Republici Srpskoj definiše „Ko se bez dozvole ili **protivno uslovima pod kojima je ona data bavi mikrokreditnom djelatnošću,** kazniće se zatvorom od tri mjeseca do pet godina.“

³⁹ Udruženje banka BiH: <https://ubbih.ba/>

⁴⁰ Zakon o mikrokreditnim organizacijama je donio Parlament Federacije BiH na sjednici Zastupničkog doma od 30. avgusta 2006. godine i na sjednici Doma naroda od 5. septembra 2006. godine. Broj 01-02-695/06 od 27. septembra 2006. godine.

⁴¹ „Službeni glasnik RS“ broj 64/06, 116/11

Ako je djelom iz stava (1) ovoga člana pribavljena imovinska korist koja prelazi iznos od 10.000 KM, počinitelj će biti kažnjen zatvorom od jedne do osam godina, ako taj iznos prelazi 50.000 KM, biće kažnjen zatvorom od dvije do deset godina, a ako taj iznos prelazi 200.000 KM biće kažnjen zatvorom od najmanje pet godina.

Kao i bankarski sektor tako je i sektor mikrokreditnih organizacija formirao udruženje AMFI –Udruženje mikrokreditnih organizacija u Bosni i Hercegovini.

Podzakonski akti iz domena boniteta primaoca kreditnih sredstava:

1. Odluka o uslovima i ostalim standardima poslovanja i ograničenjima u mikrokreditnoj organizaciji
2. **Izveštavanje:** Odluka o izvještajima koje mikrokreditna organizacija dostavlja Agenciji za bankarstvo i Uputstvo za izradu izvještaja mikrokreditnih organizacija
3. **Upravljanje kreditnim rizikom i ocjeni boniteta klijenta** zasnovano na:
 - a. Odluci o minimalnim standardima za dokumentovanje kreditnih aktivnosti mikrokreditnih organizacija i procjenu kreditne sposobnosti i
 - b. Odluci o visini i načinu formiranja i održavanju rezervi za pokriće kreditnih gubitaka mikrokreditnih organizacija.
4. **Sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma:** Odluka o minimalnim standardima mikrokreditnih organizacija na sprečavanju pranja novca i finansiranju terorističkih organizacija.

7.3. Institucije vezane za transakcije sa akcijama

Najjednostavnija definicija kapitala je da je to novac koji se koristi u investicione svrhe, pa shodno tome **tržište kapitala predstavlja tržište gdje se trguje novcem koji se koristi u investicione svrhe**. Tržište kapitala određeno je kao tržište dugoročnih hartija od vrijednosti. Ono je najznačajnije sa stajališta pribavljanja novčanih sredstava potrebnih za poslovanje i ekspanziju preduzeća jer predstavljaju najveći dio dugoročnih potreba preduzeća.

S obzirom na to da li se hartije od vrijednosti pojavljuju po prvi put na tržištu kapitala ili se pak obavlja njihova preprodaja, razlikuju se primarno i sekundarno tržište kapitala hartija od vrijednosti.

Primarno tržište hartija od vrijednosti je ono na kojem se one po prvi put nude potencijalnim kupcima. Na tom tržištu preduzeća vrše emisiju hartija od vrijednosti i njihovu prvu prodaju na tržištu kapitala radi pribavljanja, prvenstveno, novčanih sredstava. Ovdje se odvija mobilizacija minijaturizovane štednje stanovništva u privredne ciljeve, pa stoga primarno tržište povećava imovinu privrede. Na primarnom tržištu hartija od vrijednosti emisije novih akcija uglavnom se odvijaju putem zatvorene prodaje – emisije akcija unaprijed poznatim kupcima.

Sekundarno tržište hartija od vrijednosti predstavlja tržište na kojem se obavlja promet već postojećih dugoročnih hartija od vrijednosti, tj. onih koje su već emitovane na primarnom tržištu. Ovdje se radi o njihovoj ponovnoj prodaji. Transakcije na sekundarnom tržištu kapitala pokrenute su različitim motivima. Prvenstveno se radi o investicionom motivu koji se zasniva na dugoročnom zarađivanju kroz ulaganje i upravljanje investicijama.

Učesnici na tržištu kapitala – glavni učesnici na tržištu kapitala su sljedeći:

(1) **Komisija za hartije od vrijednosti** Federacije BiH je vrhovni regulatorni organ koji nadzire rad svih učesnika na tržištu i ima široke ovlasti.

(2) **Sarajevska berza** hartija od vrijednosti je centralno mjesto gdje dolazi do povezivanja ponude i potražnje za hartijama od vrijednosti. Pored toga, berza je i mjesto gdje se na osnovu ovih podataka formira tržišna cijena hartija od vrijednosti.

(3) **Registar hartija od vrijednosti** u Federaciji BiH je akcionarsko društvo koje obavlja poslove registrovanja, čuvanja i održavanja podataka o hartijama od vrijednosti i poslove prenosa, u skladu sa zakonom kojim se uređuje emisija i promet hartija od vrijednosti.

(4) **Brokerske kuće** – ovlašćeni berzanski posrednici, jedinstveno, imaju dozvolu obavljanja trgovine na berzi. Građani svoje naloge izvršavaju preko brokerskih kuća, koji ih prosljeđuju na berzu.

Sarajevska berza – SASE

Osam brokerskih kuća, 13. septembra 2001. godine, osniva Sarajevsku berzu hartija od vrijednosti d. d. Sarajevo (SASE) dok berza u Banjoj Luci datira od 9. maja 2001. godine kada je potpisan Ugovor o osnivanju Banjalučke berze od strane osam banaka i jednog preduzeća za poslovanje sa hartijama od vrijednosti.

Sa aspekta kontrole učesnika u berzanskim transakcijama bitan je 24. april 2007. godine, odnosno prva sjednica Berzanske komisije, čiji je zadatak **izricanje mjera brokerskim kućama** zbog kršenja Pravila SASE. Paralelno, u Republici Srpskoj to se dešava **preko Sektora za trgovanje i nadzor** koje je definisano članom 138. Pravila berze⁴². Zbog toga, u uslovima kršenja pravila poslovanja provodeći transakcije na berzi, primjereno je obratiti se berzanskim nadležnim organima zbog preduzimanja kontrole i izdavanja primjerenog nalaza.

Uobičajeno je dnevno trgovanje izdavanjem kupovnih/prodanih naloga putem ovlašćenih posrednika. Međutim, u uslovima transakcija velikim brojem akcija primjereno je organizovanje posebne aukcije, a što je omogućeno u aprilu 2010. godine kada su uvedene posebne aukcije na SASE – za investitore koji žele prodati minimalno 5% od ukupnog broja emitovanih hartija od vrijednosti jedne klase određenog emitenta. U avgustu 2003. godine na Banjalučkoj berzi održana je prva aukcija za pakete akcija državnog kapitala.

Trgovanje je potpuno kompjuterizovano i bazirano na softverskom sistemu BTS (berzanski trgovački sistem). Pravilima berze predviđena je organizacija trgovanja hartijama od vrijednosti u dva tržišna segmenta – zvaničnoj berzanskoj kotaciji i slobodnom tržištu. Kako bi uvrstili određene hartije od vrijednosti u zvaničnu kotaciju potrebno je da emitent ispunjava uslove u pogledu osnovnog kapitala i distribucije emitovanih hartija od vrijednosti, kao i druge uslove koje je propisala Komisija za hartije od vrijednosti, dok su uslovi za uvrštenje hartija od vrijednosti u trgovanju na slobodnom tržištu znatno blaži.

Zahtjev za uvrštenje u zvaničnu kotaciju podnosi emitent hartije od vrijednosti, a zahtjev za uvrštenje u trgovanje na slobodnom tržištu može podnijeti emitent, ali i profesionalni posrednik ukoliko postoji interes njegovih klijenata.

Trgovanje je organizovano tako da brokeri iz svojih kancelarija, posredstvom računarskih radnih stanica, pristupaju BTS-u, gdje unose naloge za kupovinu i prodaju hartija od vrijednosti koje su dobili od svojih klijenata. Nalozi se unose svakim radnim danom, primjenom metoda održavanja ravnotežnog kursa za svaku hartiju od vrijednosti – cijena po kojoj će se aukcija izvršiti tako da se ostvari najveći mogući obim prometa. Nakon obavljene aukcije i zaključenih transakcija, berza sačinjava izvještaj o zaključenim transakcijama i dostavlja ga brokerskim kućama, bankama depozitarima brokerskih kuća i Registru hartija od vrijednosti.

Po dobijanju izvještaja sa berze, brokerske kuće pripremaju i dostavljaju bankama depozitarima instrukcije za izvršenje novčanih obaveza iz transakcija u kojima su kupile hartije od vrijednosti za svoje klijente. Banke depozitari kontrolišu dostavljene instrukcije, poredeći ih sa izvještajem koji je dostavila berza i vrše prenos novca na račun brokerskih kuća koje su prodavale hartije od vrijednosti.

Nakon što od banaka depozitara dobije izvještaj da je novčano poravnanje uspješno okončano, Registar hartija od vrijednosti u Federaciji BiH, na osnovu izvještaja berze, izvrši prenos vlasništva po transakcijama zaključenim na berzi.

Zakon o tržištu hartija od vrijednosti – ukoliko se susrećete sa problematikom koja uključuje:

- a) hartije od vrijednosti, poslove sa hartijama od vrijednosti i ovlašćene učesnike na tržištu hartija od vrijednosti;
- b) aktivnosti koje se dešavaju na berzi i drugom uređenom javnom tržištu;
- c) dileme vezane za ovlašćenje i obaveze Registra hartija od vrijednosti i
- d) dileme u ovlašćenjima Komisije za hartije od vrijednosti (u daljnjem tekstu: Komisija),

preporuka je konsultovanje Zakona o tržištu hartija od vrijednosti.

⁴² Pravila Banjalučke berze donesena 16. 11. 2012. godine od strane Upravnog odbora Banjalučke berze.

Proces sa hartijama od vrijednosti kreće sa emisijom hartija od vrijednosti, pri čemu proces emisije je jasno definisan te nije čest slučaj da se javljaju krivična djela kao posljedica povrede provedenog postupka emisije. Češći je slučaj da se krivična djela javljaju u fazi finansiranja postupka kupovine tako izdatih hartija od vrijednosti⁴³.

Ali uprkos spomenutom, ukoliko se žele provjeriti radnje u emisiji hartija od vrijednosti bitno je konsultovati član 25. odnosno 46. Zakona o tržištu hartija od vrijednosti u FBiH (u daljnjem tekstu: ZTHV FBiH) zavisno do toga da li se emisija obavlja javnom ili zatvorenom ponudom. Cijeli proces se završava Rješenjem Komisije o uspješnosti emisije i objavljivanjem izvještaja koje je regulisano članom 41. odnosno 52. Zakona ZTHV FBiH. Proces podrazumijeva i upisu u registar emitenta kod Komisije. Napomena: Zakon o tržištu hartijama od vrijednosti Republike Srpske je objavljen u „Službenom glasniku Republike Srpske“ broj 92 od 22. septembra 2006, 34/09, 30/12, 59/13,86/13, 108/13, 4/17.

Svakako je jasno da se transakcije sa hartijama od vrijednosti dešavaju na inicijativu klijenata (pravnih i fizičkih lica), ali te transakcije izvršavaju profesionalni posrednici. Da bi bili precizni, u istražnim radnjama svakako će se pojaviti brokeri, staratelj, depozitar i vrlo često društva za upravljanje investicionim fondovima kao i investicioni fondovi. Najmanje problema u cijelom istražnom procesu mogu predstavljati staratelji i depozitari, ali isto tako treba biti svjestan da poslove posrednika može obavljati i banka ukoliko ima u svom sastavu poseban organizacioni dio. Banke su vrlo često formirale posebna pravna lica za bavljenje poslovima sa hartijama od vrijednosti. Međutim, kako zbog limitiranosti tih transakcija i potrebe za većom efikasnošću, sve je češći slučaj da banke spajaju te organizacione dijelove i „uvlače“ ih u svoje okrilje. Vrlo bitan za istražne radnje, kao i dokazivanje odgovornosti profesionalnih posrednika je član 82. ZTHV FBiH koji govori o tajnosti podataka, osim u okolnostima kada su informacije tražene od Komisije, Berze, pravosudnih organa i sl. Međutim, kada se dođe u fazu da se traže podaci od strane navedenih organa, tada je obično već kasno jer su aktivnosti preduzete i implementirane⁴⁴. Aktivnosti profesionalnih posrednika u procesu stupanja u poslovni odnos sa njihovim klijentima su definisani u poglavlju 5. Postupanje u obavljanju poslova, dok je evidenciju koju treba očekivati da društvo posjeduje moguće pronaći u članovima 84. i 85. Ukoliko postoji dilema koje podatke tražiti od posrednika, potrebno je referisati se na ova dva člana. Međutim, ne treba zanemariti ni članove 110, 113. i 114, jer se i iz tih članova mogu dobiti informacije koje sve dokumente treba pronaći u fajlovima klijenata koje vode profesionalni posrednici. Ovi članovi su jako bitni za fazu istražnih radnji.

Nadzor na profesionalnim posrednicima: obavlja Komisija i njihov nadzor se odnosi na učesnike na tržištu hartija od vrijednosti. Ali, jako je bitno znati da Komisija ostvaruje i nadzor nad transakcijama, što znači da u uslovima transakcija sa akcijama nadležnosti nadzora nisu samo na berzi nego i na Komisiji. U istražnim radnjama najbitnije je utvrditi postojanje manipulacijama npr. sa cijenama i u tim okolnostima berza je nadležna da utvrdi mjere kojima se sprečavaju te manipulacije, dok transakcije koje se dešavaju mimo berze nadležnosti nadzora su na Komisiji. Mjere koje Komisija može izreći u vršenju funkcije nadzora su utvrđene u članovima 253-255.

Član 154. ZTHV FBiH govori o osnovnim postulatima pravila berze kao što je to uvrštavanje i isključivanje hartija od vrijednosti, cijene hartija od vrijednosti kojima se trguje na berzi, nadzor nad berzom, način informisanja o cijenama ponude i potražnje i slično.

Zabrana zloupotreba na tržištu: Odjeljak B – ZTHV FBiH govori o povlašćenim informacijama i njihovom korišćenju pri realizaciji transakcija sa hartijama od vrijednosti. Jako je teško dokazati korišćenje povlašćenih informacija i u tim procesima dokazivanja više se oslanja na dokumentaciju koja govori o korporativnim procesima kao što su zapisnici sa sjednica nadzornog odbora ili sjednica uprave predmetnog pravnog lica, postojanje cijena u instrukcijama za kupoprodaju i slično. Može se reći da je najznačajnija povlašćena informacija ona koja govori o cijeni i namjeri odnosno periodu vršenja transakcije. Takođe, bitna informacija se odnosi na status, zdravlje, bonitet i skrivene koristi koje postoje u pravnom entitetu čije hartije od vrijednosti su predmet prometa. Zbog toga je teško utvrditi koja informacija je bila javno dostupna i ko je sve mogao doći u kontakt sa tim informacijama te proces utvrđivanja predstavlja istraživački postupak prije nego stručnu ekspertizu. U

⁴³ U ovom dokumentu termin hartija od vrijednosti se poistovjećuje sa akcijama iako postoji veliki broj drugih pojava oblika. Pored akcija, na našem BiH tržištu su zastupljene i obveznice, odnosno trezorski zapisi. Međutim, za sada značajniji obim trgovanja sa obveznicama i trezorskim zapisima se vezuje za vladine institucije (entitetske) zbog čega su ti oblici hartija od vrijednosti isključene iz ovoga dokumenta.

⁴⁴ Kasnije, kroz primjere, biće ilustracija na ovu temu.

okviru ovog dijela mogu se uključiti i dijelovi koji se odnose na manipulacije na tržištu hartija od vrijednosti. Manipulacije koje uključuju uticaj na cijenu su najčešći oblik i takve manipulacije stvaraju privid zaključenja posla i spadaju u grupu nedozvoljenih naloga. Misli se na sljedeće:

a) **dati nalog** za kupovinu ili prodaju hartija od vrijednosti **znajući da je dat ili će biti dat nalog** za prodaju ili kupovinu tih hartija od vrijednosti od istog ili drugog lica **po cijeni ili količini koja je ista ili približno ista** radi stvaranja privida cijene ili aktivnog prometa;

b) **davati naloge** za kupovinu ili prodaju određenih hartija od vrijednosti, **bez namjere da se oni i izvrše** tako da transakcije prema tim nalogima **mijenjaju najbolju ponudu ili ponuđenu cijenu** za određenu hartiju od vrijednosti izvršenu na berzi ili drugom uređenom javnom tržištu;

c) **dati dva ili više naloga** za kupovinu ili prodaju istih hartija od vrijednosti na berzi ili drugom uređenom javnom tržištu **u tačno ili približno tačno vrijeme** i u različitim količinama u cilju ispitivanja prihvatljivosti cijene na tržištu ili uticaja na cijenu na tržištu;

d) **transakcije u cilju da se poveća cijena hartije od vrijednosti** i na taj način potaknu drugi investitori da kupuju tu hartiju od vrijednosti;

e) **transakcije u cilju da se smanji cijena hartije od vrijednosti** i na taj način potaknu drugi investitori na prodaju te hartije od vrijednosti i

f) **stvari privid aktivnog prometa hartija od vrijednosti** i na taj način potaknu drugi investitori na kupovinu i/ili prodaju te hartije od vrijednosti.

Ispitivanje postojanja osnovane sumnje u manipulaciju sa transakcijama predstavlja najsloženiji posao analitičara, i jedina mogućnost za njegovu izvedbu je korišćenje podataka koji su sadržani u izvještaju koji govori o svim nalogima unesenim u sistem berze, a period posmatranja i analize zavisi od dužine aktivnog trgovanja sa tim instrumentima. Radi se o izvještajima koji su dostupni samo na zahtjev i izdaje ih berza. Izvještaj nije unaprijed napravljen nego je potrebno navesti podatke koje želite da dobijete od berze. Po dobijenom zahtjevu, berza filtrira raspoložive podatke i tako pravi za vas potreban izvještaj.

Manipulacije na tržištu i korišćenje povlašćenih informacija predstavljaju krivična djela kažnjiva po članu 259. i 260. ZTHV FBiH.

Komisija za hartije od vrijednosti

Djelokrug rada i nadležnosti Komisije za hartije od vrijednosti su propisane Zakonom o Komisiji za hartije od vrijednosti FBiH odnosno Zakonom o tržištu hartija od vrijednosti RS⁴⁵.

U vršenju ovlašćenja Komisija⁴⁶:

- 1) nadzire primjenu zakona i drugih propisa o emisiji i prometu hartija od vrijednosti, i ima pravo zahtijevati od svih pravnih i fizičkih lica informacije i isprave koje su prema procjeni Komisije potrebne za vršenje nadzora, kao i za vršenje drugih njenih ovlašćenja i odgovornosti, na način i u roku koji odredi;
- 2) koordinira aktivnosti organa uprave, federalnih ustanova i agencija Federacije BiH u pitanjima regulisanja i nadzora aktivnosti u prometu hartija od vrijednosti;
- 3) propisuje uslove i pravila prometa hartija od vrijednosti;
- 9) donosi akta kojima se propisuje promet hartija od vrijednosti na osnovu povlašćenih informacija; 10) obustavlja emisiju i promet pojedinih hartija od vrijednosti i druge aktivnosti u prometu hartija od vrijednosti, u slučaju manipulacija ili špekulacija u prometu ili kada procijeni da su tim aktivnostima ugroženi interesi investitora i javnosti, ili one nisu u skladu sa zakonom i drugim propisima;
- 15) nadzire rad registra hartija od vrijednosti i depozitara;
- 16) propisuje uslove i pravila učešća društava za upravljanje, investicionih fondova, penzijskih fondova i osiguravajućih društava u prometu hartija od vrijednosti;
- 17) propisuje uslove i procedure i odobrava provođenje podjele i spajanja akcija i pripajanja i preuzimanja akcionarskih društava i
- 30) nadzire provođenje drugih propisa kojima se direktno ili indirektno utiče na emisiju i promet hartija od vrijednosti, i o nalazima izvještava nadležne organe uprave, upravne organizacije i agencije Federacije.

⁴⁵ Zakon o Komisiji za hartije od vrijednosti FBiH („Službene novine FBiH“ broj 39/98, 36/99, 33/04.) odnosno Zakon o hartijama od vrijednosti Republike Srpske (poglavlje VII.)

⁴⁶ Vezuje se za FBiH

Prema članu 14a. – nadzoru Komisije podliježu emitenti hartija od vrijednosti, pravna i druga lica ovlašćena za poslovanje sa hartijama od vrijednosti i lica koja vrše druge poslove u vezi sa hartijama od vrijednosti, u vezi sa emisijom i prometom hartijama od vrijednosti u skladu sa ovim i drugim zakonima, kao i pravna i druga lica u vezi sa primjenom standarda upravljanja akcionarskim društvima (u daljnjem tekstu: subjekat nadzora).

Član 14b. – u sklopu nadzora nad subjektom nadzora Komisija vrši:

- uvid, pregled, provjeru i analizu informacija, izvještaja i dokumentacije koju joj on-subjekt nadzora dostavlja na osnovu zakona i drugih propisa;
- pregled poslovanja i vršenja djelatnosti u prostorijama subjekta nadzora (u daljnjem tekstu: nadzor poslovanja).

Ukoliko se nadzor vrši po inicijativi pravnih ili fizičkih lica, radi zaštite njihovih prava i interesa, Komisija je dužna, nakon okončanja nadzora, pisano ih obavijestiti o tome šta je preduzela.

Registar hartija od vrijednosti

Za istražne postupke vezane za transakcije sa hartijama od vrijednosti bitno je konsultovati član 184. ZTHV FBiH iz razloga što isti reguliše poslove koje obavlja Registar hartija od vrijednosti (u daljnjem tekstu: Registar), što između ostalog podrazumijeva:

- čuvanje podataka o hartijama od vrijednosti i svim transakcijama u pogledu prenosa vlasništva,
- otvaranje o vođenju računa hartija od vrijednosti,
- vođenje liste akcionara kao i izdavanje izvještaja, izvod o stanju i promjenama na tim računima i
- obračun, poravnanje i prenos hartija od vrijednosti zaključenim na berzi i drugom uređenom javnom tržištu.

Istovremeno, Zakon o registru hartija od vrijednosti⁴⁷, koji je na nivou entiteta, propisuje detaljnije djelatnosti Registra te je bitno napomenuti da Komisija nadzire rad Registra.

7.4. PREDMETI

Organizovano finansijsko tržište – berza

Opis problema

„Utvrđivanja fer vrijednosti akcija privrednog društva 'Zelena dolina – akcije predmet kupovine' u vrijeme kupoprodaje od strane privrednog društva 'Privredno društvo – kupac akcija', te da li je u predmetnoj kupoprodaji bilo odstupanja od tržišne fer vrijednosti akcija i u kom iznosu i na čiju štetu, odnosno korist.“

Radi se o osnovu sumnje o počinjenom krivičnom djelu „Manipulacije na tržištu“ iz člana 260. Zakona o tržištu hartijama od vrijednosti, u vezi sa:

- a) članom 33. Krivičnog zakona BiH⁴⁸ i
- b) članom 342. stav (2) Krivičnog zakona FBiH⁴⁹.

Opis krivičnog djela

Fizičko lice, A. A. kao direktor i odgovorno lice u pravnom licu „Privredno društvo – kupac akcija“, pokreće aktivnosti sa ciljem kupovine akcija u vlasništvu „Zelena dolina – akcije predmet kupovine“, tako što je prvo od strane B. B. kao osnivača navedenog pravnog lica, donesena odluka o kreditnim zaduženjima ovog pravnog lica kod lokalne banke u iznosu od 2 miliona KM, u cilju kupovine većinskog paketa akcija pravnog lica „Zelena dolina – akcije predmet kupovine“. Dobijeni kredit za kupovinu akcija „Zelena dolina – akcije predmet kupovine“ je obezbijeđen sa novčanim sredstvima koje je „Zelena dolina – akcije predmet kupovine“, dobila na ime prodaje nekretnine.

⁴⁷ Zakon o registru hartija od vrijednosti FBiH („Službene novine FBiH“ broj 39/98, 36/99 i 33/04), odnosno u Republici Srpskoj to je sadržano u članovima 188-244. Zakonu o tržištu hartija od vrijednosti („Službeni Glasnik RS“ broj 92/06)

⁴⁸ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ broj 3/2003, 32/2003- ispravka, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015 i 35/2018)

⁴⁹ „Službene novine Federacije BiH“ broj 36/2003, 21/2004- ispravka, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017

Odgovorno lice „Privredno društvo – kupac akcija“, A. A. kao ovlašćenik za raspolaganje računom ovog pravnog lica, posredstvom Brokerske kuće „Broker d. o. o.“ u čijoj upravljačkoj strukturi su bila osumnjičena lica, realizovali su kupovinu akcija vlasništvu „Zelena dolina – akcije predmet kupovine“ od većeg broja lica, među kojima su B. B., C. C. i D.D., tako što je A. A. istog dana po prijemu novčanih sredstava na račun pravnog lica „Privredno društvo – kupac akcija“, od lokalne banke po osnovu komisionog kredita odnosno 2.xx.2008. godine, sa računa ovog pravnog lica izvršio uplatu avansa od 2 miliona KM na račun Broker d. o. o. Sarajevo za unaprijed dogovorenu kupovinu akcija emitenta „Zelena dolina – akcije predmet kupovine“ po znatno većoj vrijednosti od tržišne, odnosno po cijeni od 450,00 KM po akciji, koristeći novčana sredstva suprotno namjeni komisionog kredita i suprotno članu 18. Zakona o obligacionim odnosima FBiH koji za učesnike u privrednom poslovanju propisuje obavezu postupanja sa pažnjom dobrog privrednika, a na štetu pravnog lica „Privredno društvo – kupac akcija“.

Organizovana grupa je omogućila i izvršila otkup akcija „Zelena dolina – akcije predmet kupovine“, po unaprijed dogovorenoj znatno većoj cijeni od vrijednosti koja bi se postigla na tržištu akcija SASE, čime je pribavljena protivpravna imovinska korist licima koja su rodbinski i poslovno povezana sa B. B.

Dokumenti

Osnova za sačinjavanje analize i formiranje mišljenja po osnovu gore navedenog problema je dobijeni elektronski fajl koji sadržava podatke sa trgovanja na Sarajevskoj berzi (u daljnjem tekstu: SASE ili Berza) SASE u periodu od 1. 1. 2006. do 31. 12. 2008. godine za hartije od vrijednosti (akcije) koje nose oznaku AAAAAA1 i odnose se na emitenta „Zelena dolina – akcije predmet kupovine“. Za dobijanje elektronskog fajla bilo je potrebno formirati oficijelni zahtjev prema SASE – **Zahtjev za ispis iz BTS datih naloga za trgovanje akcijama emitenta „Zelena dolina – akcije predmet kupovine“, oznake AAAAAA1, filtriranih po vremenu unosa u BTS kao i sve sekvence promjena istih za period od 2006. do kraja 2008. godine (u daljnjem tekstu: Zahtjev).** Oficijelni zahtjev prema SASE se dostavlja putem nadležnog suda koji za njega izdaje naredbu.

Tabele, niže prikazane u tekstu, sačinjene su na bazi pregleda dobijenog od SASE.

Tabela 1. Transakcije u 2008. godini

2008	Prodajni nalozi po brokerskim kućama	Vrsta naloga	Broj dionica-trgovanje	Broj naloga	Broj realizovanih naloga	Cijena u trgovanju	Vrijednost	Količina	Ponderisana cijena	Isteklo naloga	Otkazano naloga
	A-Broker	MFTS	224	1	1	450	100.800	224	450,00	0	0
	B-Broker	1Aukcija, MFTS	2.409	38	32	400-500	1.005.983	2.193	458,72	1	5
	C-Broker	MFTS	40	2	1	450	9.000	20	450,00	1	0
	D-Broker	MFTS	2.083	31	8	350-500	103.885	247	420,59	3	20
	E-Broker	MFTS	104	1	1	489	48.880	104	470,00	0	0
	F-Broker	MFTS	249	3	1	450	37.350	83	450,00	0	2
	G-Broker	1Aukcija, MFTS	5.675	96	69	350-500	2.330.850	5.093	457,66	13	14
	H-Broker	MFTS	3.199	47	16	399,99-500	278.168	620	448,66	25	6
	J-Broker	MFTS	14.658	11	7	450-500	6.581.550	14.623	450,08	0	4
	K-Broker	MFTS	1.117	17	12	300-500	307.680	750	410,24	2	3
	L-Broker	2Aukcija, MFTS	17.212	266	62	330-560	2.653.612	5.785	458,71	119	85
	U-Broker	MFTS	1.192	31	4	450	113.847	253	449,99	25	2
	M-Broker	MFTS	75	3	1	450	11.250	25	450,00	2	0
2008	Statistika kupovine		48.237	547	215		13.582.855	30.020	452,46	191	141
2008	Prosječan broj dionica u kupovnom nalogu		88					140			

Tako dobijeni elektronski fajl (nikako izvještaj u papirnoj verziji) je potrebno sortirati po mnogim kriterijumima kako bi se mogli dobiti određeni zaključci. Iz pregleda u gornjoj tabeli, sasvim je očigledno da u 2008. godini akcije „Zelena dolina – akcije predmet kupovine“, nisu bile „nelikvidne“. Trgovalo se sa 30.020 akcija i u trgovini je učestvovalo 13 brokerskih firmi pri čemu prosječan broj akcija u jednom nalogu je bio 140. Trgovanje je bilo MFTS naložima, sa izuzetkom četiri Aukcijska naloga koji su bili u prvoj polovini januara 2008. godine. Bitno je za napomenuti da je **broj transakcija svaki put bio mali, 83, 10 i dva puta po 5 akcija, što može da bude odlika manipulacija na tržištu i stvaranje privida cijene i aktivnosti trgovanja.** To potvrđuje i statistika

navedena gore prema kojoj kupovni nalog je u prosjeku brojio 88 akcija (davalo se više naloga sa malim iznosima), a realizovani kupovni nalogi su bili u prosjeku na 140 akcija. Raskorak između datih naloga i realizovanih je posljedica velikog broja nerealizovanih naloga (bilo je preko 300 naloga koji su ili istekli za trgovanje-191 nalog ili su bili povučeni sa trgovanja-141 nalog). **Povlačenje izdatih naloga** je takođe **karakteristika manipulacija** na tržištu.

I posljednje, **službeni kurs prodajne cijene** realizovanih naloga je **odstupao od početnih cijena** na tržištu u rasponu od 20% do 40%. Vjerovatno je da su akcije bile u sekciji ST2 (Slobodno tržište Subsegment 2) čije cijene su se mogle mijenjati +/- 50%, a da ne bude povreda SASE pravila koja se vezuju za dozvoljeni procenat promjene cijene kod predmetnog subsegmenta. U slučaju povreda propisa Berze, Berza pristupa procesu kontrole. U ovom slučaju, Berza je 5 puta realizovala kontrolu nad prometom tih akcija. U svakom putu je obustavila transakciju, ali je većinom istog dana oslobodila za daljnje trgovanje. **Ove informacije su ključne** za definisanje fer vrijednosti akcija **u uslovima manipulacija na tržištu** hartija od vrijednosti zato što se **moglo doći do velikog rasta cijene akcija u kratkom vremenu, a da nije prekršeno nijedno pravilo trgovanja**⁵⁰.

U ovom slučaju, evidentna je bila kupovina velikog broja akcija na dan 2. xx. 2008. godine kada se desila kupoprodaja akcija koje su predmet ovog predmeta, zbog čega su sve transakcije koje su bile na dan 2. xx. 2008. godine izdvojene, kao i one koje su uslijedile nakon toga pa do kraja godine, da bi se dobila informacija o ponderisanoj cijeni tih akcija u 2008. godini, tj. informacija o fer vrijednosti akcija predmetnog pravnog lica.

Tabela 2. Transakcije akcijama od xx. xx. 2008. do kraja 2008. godine

01. - 28.08.2008.	Prodajni nalogi po brokerskim kućama	Vrsta naloga	Broj dionica-trgovanje	Broj naloga	Broj realizovanih naloga	Cijena u trgovanju	Vrijednost	Količina	Ponderisana cijena	Isteklo naloga	Otkazano naloga
	A-Broker	0	0	0	0	0	0	0	0,00	0	0
	B-Broker	1Aukcija, MFTS	620	19	14	499,99-530	195.083	391	498,93	1	4
	C-Broker	MFTS	20	1	0		0	0	#DIV/0!	1	0
	D-Broker	MFTS	1.370	18	2	350-500	6.250	17	367,65	2	14
	E-Broker	MFTS	104	1	1	489	48.880	104	470,00	0	0
	F-Broker	MFTS	166	1	0		0	0	#DIV/0!	0	1
	G-Broker	1Aukcija, MFTS	1.998	57	34	350-500	676.200	1.416	477,54	13	10
	H-Broker	MFTS	2.746	42	13	399,99-500	117.740	263	447,68	23	6
	I-Broker	MFTS	59	6	2	500	12.000	24	500,00	0	4
	J-Broker	MFTS	606	8	6	300-500	155.660	369	421,84	1	1
	K-Broker	2Aukcija, MFTS	12.398	218	31	330-560	528.098	1.048	503,91	115	72
	L-Broker	MFTS	1.036	27	0		0	0	#DIV/0!	25	2
	LI-Broker	MFTS	50	2	0		0	0	#DIV/0!	2	0
	Statistika kupovine		21.173	400	103		1.739.911	3.632	479,05	183	114
	Prosječan broj dionica u kupovnom nalogu		53					35			

Prema pregledu, nema mnogo promjena sa aspekta isteklih i otkazanih naloga, što znači da transakcije akcijama od 1. xx. pa do kraja 2008. su zasnovane na stvarnoj potražnji tržišta, a ne na aktivnostima stvaranja privida.

Najbitniji dio iz ove tabele je **ponderisana cijena za naloge za period od 1. do 28.xx.2008. godine i iznosila je 479,05 KM**, pa bi ta ponderisana cijena mogla biti fer vrijednost za akcije koje nisu likvidne i čija vrijednost varira značajno.

Napomena: 3.632 je broj akcija kojima se trgovalo bez da se uključe akcije koje su se desile na dan 2.xx.2008. godine.

⁵⁰ Više se može naći u „Pravilima Sarajevske berze“ <http://www.sase.ba/v1/Legislativa/Propisi-SASE>

Tabela 3. Transakcije akcijama od 28. xx. 2008. do 2. xx. 2008. godine

Vrijeme trgovanja	Akcija	Količina	Cijena
10:14:24	Prodaja	9	450
12:40:00	Prodaja	83	465
12:40:09	Prodaja	144	465
09:01:21	Prodaja	45	450
09:01:23	Prodaja	11	450
09:01:25	Prodaja	35	450
09:15:07	Prodaja	12	450
09:43:34	Prodaja	75	460
10:23:20	Prodaja	80	460
10:59:01	Prodaja	6	450
10:59:06	Prodaja	6	460
11:03:24	Prodaja	8	449
11:23:24	Prodaja	70	449
11:53:24	Prodaja	7	449
11:53:28	Prodaja	10	449
12:52:12	Prodaja	23	449
12:52:16	Prodaja	30	449
12:52:52	Prodaja	12	449
09:02:01	Prodaja	15	449,95
09:04:01	Prodaja	4	449,9
09:05:01	Prodaja	4	449,9
09:05:21	Prodaja	14	450
09:14:01	Prodaja	9	449,95
09:42:01	Prodaja	9	449,95
09:52:01	Prodaja	9	450

Ova tabela (koja je formirana filtriranjem podataka iz dobijenog fajla SASE) je ključna za definisanje fer vrijednosti akcija. U tabeli su iskazani prodajni nalozi koji su uneseni u sistem SASE za akcije „Zelena dolina – akcije predmet kupovine“. Kao što se može vidjeti uneseni su nalozi sa cijenom od 450 KM. Radi se o jako malim nalozima (mali broj akcija) ali su svi konzistentni sa cijenom i pokazuju „volju strane“ da se razmjena uradi na organizovanom tržištu metodom MFTS tj. redovnim trgovanjem u realnom vremenu.

Okvir računovodstva za iskazivanje fer vrijednosti

Dokumentacija: Međunarodni računovodstveni standardi koji regulišu spomenutu materiju:

- ✓ MRS 32 – Finansijski instrumenti: Objavljivanje i prezentacija,
- ✓ MRS 39 – Finansijski instrumenti: Priznavanje i mjerenje odnosno MSFI – Finansijski instrumenti (od 1. 1. 2018. godine),
- ✓ MSFI 7 – Finansijski instrumenti: Objavljivanje,
- ✓ MSFI 9 – Finansijski instrumenti i
- ✓ MSFI 13 – Mjerenje fer vrijednosti.

Vještak se u ovom nalazu opredijelio za primjenu standarda MRS 39 – Finansijski instrumenti: Priznavanje i mjerenje koji ima za cilj da uspostavi principe za priznavanje i mjerenje finansijske imovine⁵¹.

U standardu 39. ključna je tačka 81: „Ako se finansijskim instrumentom trguje na aktivnom tržištu ili likvidnom tržištu, njegova kotirana tržišna cijena, korigovana za troškove transakcije koji bi se pojavili u stvarnoj transakciji, pruža najbolji dokaz o fer vrijednosti. Primjerena kotirana cijena za sredstvo u posjedu ili obavezu koja će se emitovati obično je tekuća ponudbena cijena (engl. bid price), te za sredstvo koje će se kupiti ili obavezu u posjedu jeste tekuća prodajna cijena ili tražena cijena (engl. offered price ili asking price). Ako tekuće kupovne ili prodajne cijene nisu dostupne, dokaz o tekućoj fer vrijednosti može obezbijediti i cijena zadnje transakcije, uz uslov da nije došlo do značajnih promjena u privrednim okolnostima između transakcije i datu-

⁵¹ Opaska: Tekst Standarda je preuzet iz knjige Računovodstveni standardi, Revikon, Urednik: Mehmed Jahić iz 1999, a za provjeru ažurnosti je korišćena stranica Deloitte <https://www.iasplus.com/en/standards/ias/ias39>.

ma izvještavanja. Ako pravno lice sukobljava stavke sredstava i obaveza, može biti primjereno upotrijebiti prosječne tržišne cijene kao osnovu za utvrđivanje fer vrijednosti.“

Takođe, bitna je i tačka 83: „**Fer vrijednost finansijskog sredstva ili finansijske obaveze pravnog lica nezavisno od toga je li određena iz tržišne vrijednosti ili drugačije, uzima u obzir troškove koji bi nastali kod razmjene ili izmirenja odnosno finansijskog instrumenta...**“

Da bi imali isto razumijevanje fer vrijednosti **potrebno je koristiti MSFI 13 – Mjerenje fer vrijednosti** koje u tački 9. kaže „**Ovaj MSFI definiše fer vrijednost kao cijenu koja bi se mogla ostvariti prodajom neke stavke imovine ili plaćena za prenos neke obaveze u redovnoj transakciji između tržišnih sudionika na datum mjerenja.**“

Dokumentacija: Finansijski izvještaj „Zelena dolina – akcije predmet kupovine“, za period od 2006. do 2008. godine koji pokazuje da finansijska pozicija privrednog društva čije akcije su predmet kupovine je loša i nije refleksija cijene koja se ostvaruje na tržištu.

Dokumentacija: Izvod iz registra za privredno društvo čije akcije su predmet akvizicije, kao i za pravno lice koje se pojavljuje u ulozi kupca zbog dokazivanja međusobne povezanosti vlasnika odnosno ovlaštenog i odgovornog lica u tim pravnim licima.

Dokumentacija: Izvještaj sa SASE za tzv. Blue Chip kompanije o zvaničnom kursu njihovih akcija za period od 2006. do 2008. godine da bi se moglo uporediti koliko su njihove akcije vrijedile. Na primjer, kod nas bi to bile firme BH Telekom i Elektroprivreda.

Mišljenje

Za transakcije na dan 2. xx. 2008. godine koristi se pravilo „za sredstvo koje će se kupiti ili obavezu u posjedu je tekuća prodajna cijena ili tražena cijena (engl. *offered price ili asking price*).“

U ovom slučaju, kao što se može vidjeti iz gore prikazane Tabele 3, tekuća prodajna cijena je 450 KM.

Kako kod utvrđivanja fer vrijednosti nema apsolutne tačnosti, nego se primjenjuje najbolja procjena to bi opravdano bilo i da se tvrdi da je **fer cijena za te akcije 399 KM**, tj. cijena koja je u SASE izvještaju navedena kao cijena koja je bila kod otvaranja berze na dan 2. xx. 2008. godine. U ovom slučaju govorimo o dokumentu za SASE Izvještaj o zvaničnim cijenama za hartiju od vrijednosti „Zelena dolina – akcije predmet kupovine“ oznake AAAAAA1 za period trgovanja od 2006. do 2008. godine.

Cijena od 450 KM je bila ponuđena na dan 2. xx. 2008. godine, predmet dokazivanja putem izvještaja SASE i relevantnih MRS-ova, a cijena 399 KM je bila cijena sa kojom je Berza bila otvorena za akcije „Zelena dolina – akcije predmet kupovine“. Ova druga se ne mora dokazivati, SASE izvještaj je pokazuje kao objektivan i nepristrasan podatak.

Ukoliko se ima potreba utvrđivanja zarade učesnika u kupoprodaji, tada se ta zarada računa kao razlika između 450 KM, cijena po kojoj je zvanično bila trgovina na dan prometovanja i cijene koja je izračunata kao fer vrijednost tih akcija. U našem slučaju zarada se ostvaruje jedino u opciji ukoliko se 399 KM uzme kao fer vrijednost. Bitno je naglasiti da zarada sa aspekta manipulacije na tržištu nije razlika između nabavne cijene po kojoj su vlasnici akcija inicijalno nabavili akcije i 399 KM, s obzirom na to da se ovdje radi o dokazivanju ekstra profita zbog manipulacije. Znači, zarada je razlika između 450 KM i 399 KM po jednoj akciji.

Za transakcije kupovine akcija nakon toga datuma, a koje su nastale nakon odobrenog tendera za preuzimanje „Zelena dolina – akcije predmet kupovine“ od strane „Privredno društvo – kupac akcija“ koristi se pravilo „Ako pravno lice sukobljava stavke sredstava i obaveza, može biti primjereno upotrijebiti prosječne tržišne cijene kao osnovu za utvrđivanje fer vrijednosti.“

Najčešće greške, problemi i nedostaci

Indikacije koje mogu proširiti istražne radnje

Kupovni nalozi

U toku 2006. godine dato je ukupno 194 naloga za kupovinu 47.067 akcija kojima se trgovalo aukcijski sa izuzetkom 2 naloga koja su imala MTFS trgovanje. Ponderisana cijena u 2006. godini je bila 78,88 KM i nalozi su

bili u prosjeku za kupovinu nešto više od 200 akcija, na bazi čega se može pretpostaviti da su njima vjerovatno trgovala fizička lica.

Transakcije su bile preko 8 brokerskih kuća pri čemu je F Broker dominirao, sa učešćem od 66% u ukupnom broju izdatih naloga. Oni su istovremeno imali i najveći broj isteklih naloga i mnogi od njih su imali cijenu 130 KM i više. Slično se desilo i sa C Brokerom koji je imao više isteklih nego realizovanih naloga, kao i H broker.

Kod navedene tri brokerske kuće, istekle transakcije su imale dosta obilježja manipulacije na tržištu i to: veliki broj isteklih naloga, visoku cijenu kupovnih naloga – mnogo višu od ponderisane cijene na tržištu, ograničene transakcije sa trajanjem od jednog dana.

Tabela 4: Prodajni nalozi

2006	Kupovni nalozi po brokerskim	Vrsta naloga	Broj dionica-trgovanje	Broj naloga	Broj realizovanih naloga	Cijena u trgovanju	Vrijednost	Količina	Ponderisana cijena	Isteklo naloga	Otkazano naloga
	A-Broker	Aukcija	139	2	0	30; 55	-		0	1	1
	B-Broker	Aukcija	22	1	0	40	-		0		1
	C-Broker	Aukcija	12.065	36	15	19-170	-	0	#DIV/0!	20	1
	D-Broker	Aukcija	458	5	2	40;56.01	-	0	#DIV/0!	3	0
	E-Broker	Aukcija	100	1	0	55				1	
	F-Broker	2 MTFS	32.414	129	29	19-130	-	0	#DIV/0!	94	6
	G-Broker	Aukcija	5	1		30				1	
	H-Broker	Aukcija	1.864	19	5	24.38-100	-	0	#DIV/0!	13	1
2006	Statistika kupovine		47.067	194	51		-	0	#DIV/0!	133	10
2006	Prosječan # dionica		243					0			

U toku 2006. godine dato je ukupno 222 naloga za prodaju 35.221 akcija kojima se trgovalo aukcijski sa izuzetkom 4 naloga koja su imala MTFS trgovanje. Ponderisana cijena u 2006. godini je bila 76.70 KM i nalozi su bili u prosjeku za prodaju skoro 100 akcija, što kao i u slučaju kupovine upućuje na trgovanje fizičkih lica.

Transakcije su bile preko 11 brokerskih kuća pri čemu „I broker“ je dominirao sa učešćem od 44% u ukupnom broju izdatih naloga. Oni su istovremeno imali i najveći broj isteklih i otkazanih naloga, njih 48, mnogi od njih su imali cijenu od 150 do 170 KM. Slično se desilo i sa K brokerom koji je imao više isteklih nego realizovanih naloga.

Kod te tri brokerske kuće istekle i otkazane transakcije su imale dosta **obilježja manipulacije na tržištu** i to: veliki broj isteklih naloga, visoku cijenu – mnogo višu od ponderisane cijene na tržištu, transakcije sa trajanjem od jednog dana.

Tabela 5: Prodajni nalozi

2006	Prodajni nalozi po brokerskim	Vrsta naloga	Broj dionica-trgovanje	Broj naloga	Broj realizovanih naloga	Cijena u trgovanju	Vrijednost	Količina	Ponderisana cijena	Isteklo naloga	Otkazano naloga
	A-Broker	1MTFS, Aukcija	1.080,00	13	5	20-55	11.885,00	393	30,24	3	5
	B-Broker	Aukcija	83,00	1	1	30	2.490,00	83	30,00	0	0
	C-Broker	1MTFS, Aukcija	3.003,00	25	18	19-170	172.397,87	2.318	74,37	3	4
	D-Broker	1MTFS, Aukcija	4.616,00	57	32	20-110	153.593,43	2.298	66,84	14	11
	E-Broker	-	452	5	0	0	-	0		1	4
	F-Broker	Aukcija	212,00	4	4	20-24	6.748,00	295	22,87	0	0
	G-Broker	Aukcija	104,00	1	1	24	2.496,00	104	24,00	0	0
	H-Broker	MTFS	83,00	1	1	40	3.320,00	83	40,00	0	0
	I-Broker	Aukcija	24.207,00	99	51	24-170	502.829,08	5.590	89,95	36	12
	J-Broker	-	198	2						2	0
	K-Broker	Aukcija	1.183,00	14	2	30-130	13.280,00	166	80,00	12	0
2006	Statistika kupovine		35.221	222	115		869.039	11.330	76,70	71	36
2006	Prosječan # dionica		159					99			

Analizirajući izvještaje koji su bili u prilogu Zapisnika sa saslušanja svjedoka „Pere Djetlića“ uočeno je da je najznačajniji period u trgovanju akcijama „Zelena dolina – akcije predmet kupovine“ bio u periodu od 19. xx. 2006. do 18. xx. 200x. godine, kada je cijena akcija povećana sa 20 KM na 500 KM. U izvještajima je navedeno da se radilo o aukcijskom trgovanju. Aukcijsko trgovanje se primjenjuje jedino kada se radi o akcijama koje kotiraju na berzi i nose ST3 oznaku, što znači da nije bilo trgovanja posljednjih 12 mjeseci. Ukoliko se akcije nalaze u ovoj grupi, tada se njihova cijena može mijenjati +/- 100% bez da bude prekidnih transakcija. Bitno pitanje je, kako je firma tako dugo mogla biti u tom statusu, a imala je transakcije i mogla je biti u sekciji ST2 čije cijene su se mogle mijenjati +/- 50%. Sudeći prema izvještajima, firma je 01.200x. godine prešla u ST2, prestala je sa aukcijskim trgovanjem i prebacila se na MFTS. Međutim, i tada su njene cijene mogle rasti +/- 50%, a da ne bude povrede SASE pravila.

U 200x. godini (Tabela 1. i Tabela 2. koje su navedene u gornjem tekstu) imaju oznake za brokerske kuće (zaokružene su crveno) čije transakcije su imale obilježje manipulacije, navodeći karakteristike tih manipulacija u tekstu koji pripada tim tabelama. Jako je teško izvršiti manipulaciju na tržištu u tako dugom periodu sa velikim brojem transakcija, a da nisu bile uključene brokerske kuće.

Organi za provođenje zakona

Osnovi sumnje protiv osumnjičenih da su počinili krivična djela proizilaze iz:

- 1) Izvještaja Državne agencije za istrage i zaštitu (SIPA) i
- 2) Nalaza i mišljenja vještaka finansijske struke xx, te
- 3) dokumentacije pribavljene naredbama suda od banaka, osumnjičenih pravnih lica, suda, Registra hartija od vrijednosti FBiH, SASE i drugih ustanova, izjava svjedoka i drugih dokaza.

U cilju razjašnjenja okolnosti pod kojima su izvršena krivična djela i prikupljanja dokaza u istrazi će se provesti sljedeće istražne radnje:

1. ispitivanje osumnjičenih,
2. ispitivanje svjedoka,
3. ispitivanje lica koja imaju saznanja o okolnostima bitnim za rasvjetljavanje krivičnih radnji,
4. izvršenje eventualno dodatnog vještačenja po stalnom sudskom vještaku finansijske struke,
5. provođenje finansijske istrage, privremeno oduzimanje imovine radi obezbjeđenja,
6. pribavljanje dokaza putem međunarodne pravne pomoći,
7. pribavljanje izvoda iz krivične evidencije za osumnjičene i
8. po potrebi preduzeti i druge istražne radnje.

Bankarski sektor

Opis problema

Analiza ima za cilj **utvrđivanje osnovanosti odobrenog kredita** odnosno, da li je kreditni bonitet primaoca kredita u vrijeme odobravanja predmetnog kredita bio takav da je odluka o odobrenom kreditu bila zasnovana na pravilima koja vrijede za „zdrave“ bankarske prakse.

Opis krivičnog djela

Dostavljene su informacije tužilaštvu o uočenim nezakonitostima i nepravilnostima vezanim za promet postojećim akcijama lokalnog emitenta iz bankarskog sektora, a koji je vezan za proces povećanja akcionarskog kapitala te banke (u daljnjem tekstu: Banka A).

Da bi se omogućila realizacija nove emisije akcija u Banci A, a zbog problema limita koncentracije vlasničkog uloga banke akcionara u odnosu na limite koji su definisani Zakonom o bankama, nužno je bilo na strani postojećeg akcionara (u daljnjem tekstu: Banka B) izvršiti prodaju postojećeg paketa akcija Banke B u Banci A. Postojeći akcionar Banka B je izdala nalog svojoj brokerskoj kući (u daljnjem tekstu: Brokerska kuća) da organizuje vanrednu aukciju na lokalnoj berzi, a koja je prema izvještaju Brokerske kuće okončana na način da je kupac akcija Banke A (u posjedu Banke B) bio privredni subjekat.

Kako privredni subjekat koji je učestvovao u kupovi postojećih akcija nije bio likvidan, u proces se uključila Banka B na način da je obezbijedila kreditna sredstva. Znači da je davalac kredita bila banka koja je

istovremeno i akcionar u Banci A za koju su se emitovale nove akcije tj. vlasnik akcija koje su bile predmet kupoprodaje.

Prema Zakonu o bankama koji je bio na snazi u godini u kojoj je bila transakcija kupoprodaje, član 20. stav 3. druga alineja „*uplaćenim akcionarskim kapitalom ne može se smatrati onaj iz kredita koji je druga banka odobrila za drugu namjenu*“. U procesu dokazivanja namjenskog iskorišćenja sredstava ključno je bilo dokazati da kreditni dosije primaoca kredita, a koji se odnosi na projektno finansiranje sadrži nepravilnosti i nedosljednosti, **počevši od procesa odobrenja kredita, osnovanosti odluke o finansiranju**, a kasnije i **potkrijepljenost nenamjenskog trošenja kreditnih sredstava i sa njim povezni tokovi finansijskih sredstava**.

Dokumenti

U slučaju problema iz ove oblasti jako je mnogo dokumenata koje je potrebno konsultovati da bi se sačinila analiza i formiralo mišljenje. Minimalno, dokumenti koje je potrebno prikupiti treba da dolaze sa strane banke davaoca kredita, Agencije za bankarstvo koja je nadležna za kontrolu banke kreditora i privrednog subjekta koji je bio primalac kredita. U ovom konkretnom slučaju sljedeći dokumenti su prikupljeni:

A) Dokumentacija od banke davaoca kredita – Banka B

1. Ugovor o otvaranju transakcionog računa za Klijenta koji prema procjeni datira iz 20xx. ili 20xx. godine;
2. Lista internih pravila Banke B koji su bili validni u mjesecu xx. 20xx. godine;
 - 2.1. Procedura kreditiranja klijenata pravnih lica (segment xx);
 - 2.2. Minimalni standardi finansiranja u korporativnom sektoru banke;
 - 2.3. Procedura procjene kolaterala;
 - 2.4. Priručnik ili Procedura upravljanja kolateralom;
 - 2.5. Procedura za projektno finansiranje;
 - 2.6. Procedura za rezervisanje;
 - 2.7. Program za upravljanje kreditnim rizikom, klasifikacijom aktive i koncentracijom rizika banke;
 - 2.8. Opšti uslovi poslovanja sa xx bankom (Banka B);
 - 2.9. Ugovor o namjenskom računu kod xx banke preko kojeg su se realizovale uplate kupaca privrednog primaoca kredita, a čije uplate su bile osnov za povrat dijela uzetog kredita;
 - 2.10. Pravilnik o kreditnim kompetencijama;
 - 2.11. Pravilnik o radu Kreditnog odbora;
 - 2.12. Procedura za dokumentovanje kreditnih aktivnosti;
 - 2.13. Program upravljanja kapitalom Banke (sa politikama i procedurama ukoliko su isti odvojeni akti);
 - 2.14. Program upravljanja koncentracijom rizika;
 - 2.15. Politika za upravljanje koncentracijom rizika;
 - 2.16. Procedura o kontinuiranom praćenju koncentracije rizika;
 - 2.17. Odluka ili Odluke Kreditnog odbora kojom je odobren Okvir, Kratkoročni kredit, Dugoročni kredit u mjesecu xx. 20xx. godine;
 - 2.18. Zahtjev za procjenu kolaterala koji je upućen ovlašćenom procjenitelju za nekretninu koja je bila uzeta kao kolateral i istovremno je bila predmet za finansiranje;
 - 2.19. Kreditna aplikacija koja je prezentovana na Kreditnom komitetu u mjesecu xx. 20xx. godine kada je odobren Okvirni kredit, Kratkoročni kredit i Dugoročni kredit i
 - 2.20. Izvještaj Interne revizije za godine 20xx. i 20yy.

B) Dokumentacija iz Centralne banke

1. Izvještaj iz Centralnog Registra kredita za Klijenta u vrijeme odobravanja kredita xx. 20xx. godine

C) Dokumentacija Agencije za bankarstvo

1. Izvještaj Agencije za bankarstvo xx iz 20xx. odnosno 20xx. godine

Analiza je zasnovana na ključnom dokumentu koji se zove Kreditna aplikacija, sačinjena od strane banke davaoca kredita i njom vezane interne procedure koje definišu proces odobrenja kredita kao i standarde koje primalac kredita treba da zadovoljava da bi odluka Kreditnog odbora banke bila pozitivna (kredit odobren).

Pregledom Kreditne aplikacije uočen je nesklad između podataka koji se navode u (i) Uvjeranju Poreske uprave od xx. godine, prema kojoj društvo nema dospjelih a neizmirenih obaveza javnih prihoda, (ii) Uvjeranju Uprave za indirektno oporezivanje (u daljnjem tekstu: UIO) od xx. prema kojem preduzeće nema dospjelih a neizmirenih poreza i (iii) Bruto bilansu preduzeća za xx. godinu gdje je na poziciji Ostale kratkoročne obaveze naveden iznos od 584 hiljada KM, koji je imao tendenciju rasta, s obzirom na to da je stanje poraslo za 38% u odnosu na prethodnu godinu.

Kod ocjene boniteta primaoca kredita **ključno** je bilo **analizirati Politiku kreditiranja pravnih lica**, usvojenu od Nadzornog odbora xx. godine, broj: xx.

„član 8 – Poseban **predmet pažnje za ocjenu kreditne sposobnosti** klijenata su standardni finansijski pokazatelji poslovanja uz obavezu iskazivanja pokazatelja: **likvidnosti, zaduženosti, profitabilnosti, aktivnosti, solventnosti...**“

„član 9 – Definicija **uredne kreditne istorije**, stav (2) – Klijent pravno lice-jemac imaju urednu kreditnu istoriju u drugim finansijskim institucijama, **ako u trenutku obrade zahtjeva nema evidentiranih klasifikacija zaduženja u C, D i E kategoriji.**“

Analiza je pokazala da nijedan od pokazatelja poslovanja privrednog subjekta koji je bio predmet analize nije bio dobar, a najgori su bili pokazatelji likvidnosti i zaduženosti. Jedine banke koje su finansirale poslovanje preduzeća u tome periodu su bile Banka A i Banka B (tj. banke koje su bile ključni učesnici nove emisije akcija). Odobranjem kredita **Banka B** (banka kreditor) **je direktno prekršila član 9. predmetne procedure.**

Likvidna pozicija primaoca kredita u periodu koji prethodi dodjeli kredita je bila izrazito loša. Analizom finansijskih pokazatelja (ovi finansijski pokazatelji se prezentuju uz navođenje pozicija bilansa stanja i izračunom visine tog pokazatelja primjenom formula koje su u korporativnim finansijama prepoznatljive) može se zaključiti sljedeće:

1. U svakoj od posmatranih godina, preduzeće je „patilo“ od hronične nelikvidnosti, nije imalo obrtnog kapitala. Stoga, u xx. godini nedostajalo je 6.4 miliona KM da izmiri sve kratkoročne obaveze. U takvim okolnostima preduzeće je bilo uvijek u kašnjenju sa izmirenjem obaveza, što predstavlja idealne uslove za pokretanje stečajnog postupka nad ovakvim firmama.

2. Kako banka kreditor nije uključila iznos obaveza koji potiče po osnovu kredita gdje je privredni subjekat bio žirant, to uključivanje dospjelih obaveza u iznosu od 344 hiljade KM bi dodatno pogoršalo likvidnu poziciju i iznos nedostajućeg obrtnog kapitala bi povećalo na iznos od 6.7 miliona KM.

3. Visina koeficijenata kojima se mjeri likvidnosti je bila 5 do 8 puta manja od standarda koji se preporučuju za te koeficijente da se održavaju prema pravilima korporativnih finansija. Banka je konstatovala problem u kreditnoj aplikaciji ali se nije bavila tim, uprkos internim pravilima da se pažnja obavezno posvećuje koeficijentima likvidnosti.

Pokazatelji zaduženosti

Analizom bilansa stanja, bilo je jasno da se radilo o prezaduženoj firmi. Prema izvještaju Centralne banke od xx. godine koji je bio sastavni dio Kreditne aplikacije, sljedeće kreditne obaveze je imao primalac kredita:

1. Dugoročni krediti u neotplaćenom iznosu od 6.6 miliona KM koji su dati od strane četiri banke u ukupnom broju od 12 različitih kredita. Dospjeli a neplaćeni iznos rata je iznosio 275 hiljada KM od čega je iznos glavnice bio 232 hiljade KM.

2. Kratkoročni kredit, četiri kredita koja je odobrila banka kod koje se radilo o emisiji akcija u iznosu od 3 miliona KM sa dospjelim iznosom od 1.1 milion KM od čega 1 milion KM se odnosi na glavnice.

3. Obaveze kao žirant u slučaju kredita koje su odobrile dvije banke za 9 različitih kredita sa neotplaćenim iznosom 757 hiljada KM, od čega dospjeli iznos je iznosio 125 hiljada KM i dodatni iznos od 108 hiljada KM koji je banka otpisala i kao takav se ne vidi u izvještaju Centralne banke.

4. Sve ovo gore rečeno je prevedeno u koeficijente koji pokazuju zaduženost. Tekuće obaveze u odnosu na kapital su veće za 3 puta od preporučenih vrijednosti (80%), dugoročne obaveze u odnosu na kapital su 8 puta veće u odnosu na preporučene vrijednosti (50%), a učešće vlastitih izvora finansiranja u ukupnoj aktivni je 6 puta manje od minimalne vrijednosti od 0.50.

Iako banke trebaju odobravati kredite na bazi gotovinskog toka projekta koji su oni izabrali da finansiraju, ipak kod svakog plasmana posebna pažnja se posvećuje i sredstvima osiguranja (kolateral) koji se obezbjeđuje od strane dužnika i koje banka može „aktivirati“ ukoliko otplata kredita pođe po zlu. Imajući to u vidu, bitno

je bilo sagledati i **Informacije o kolateralu koji se koristio za osiguranje povrata kredita**: uspostavljeno je založno pravo na nekretninu za koju je dostavljena procjena vrijednosti urađena xx. godine, od strane ovlaštenog vještaka. Nekretninu koja je korišćena kao osiguranje povrata kredita je sačinjavalo zemljište i objekat u izgradnji.

Za ovaj dio jako je bitno napomenuti:

a) Nekretnine u izgradnji su činile više od 90% predmeta zaloga. Prema praksi banka u BiH, **nekretnine u izgradnji se ne uzimaju kao kvalitetan kolateral iz prostog razloga što se iste nisu mogle upisati u zemljišne knjige**. Kod zasnivanja hipoteke uobičajeno je imati sljedeće: (i) Zemljišnoknjižni izvadak (ZK) sa upisanom hipotekom u korist Banke u „C” teretnom listu, (ii) Pravosnažno Rješenje zemljišnoknjižne kancelarije o dozvoli upisa hipoteke u korist Banke i (iii) Potvrdu izdatu od Notara o predaji zahtjeva za uknjižbu hipoteke u korist Banke uključujući „DN” oznaku. Sve ovo nije se moglo obezbijediti ukoliko nekretnine nisu upisane u zemljišnu knjigu i

b) 70%⁵² od procijenjene vrijednosti je ponder koji je primljen i kojim se korigovala procijenjena vrijednost kolaterala. Kako se radilo o objektu u izgradnji, taj ponder je trebao da bude mnogo niži. Prema internim procedurama visina pondera je definisana samo kao raspon „40-100%“ dopuštajući banci da samoinicijativno određuje koju vrijednost iz definisanog raspona će koristiti u svakom konkretnom slučaju. U ovim okolnostima, gotovo je nemoguće utvrditi prekršaj internih pravila s obzirom na to da su izostala interna pravila koja definišu uslove koji trebaju da postoje da bi se primijenile vrijednosti iz datog raspona.

Informacije vezane za kolateral se sagledavaju preko **interne procedure vezano za kolateral**: Politika kolaterala, usvojeno od Nadzornog odbora xx. godine na sjednici pod brojem NO-xx.

Provjera prihvatljivosti kolaterala, član 8, tačka 3. Ostvarivost – *Kolateral mora biti takav da se može unovčiti u razumnom roku, te mora biti potkrijepljen kvalitetnom dokumentacijom.*

Član 9. stav (1) tačka 2. *Banka obavezno provodi formalnu provjeru prihvatljivosti pojedinačnog instrumenta osiguranja pri čemu se:*

a) *provjerom prihvatljivosti smatra ocjena stvarne utrživosti instrumenata osiguranja tj. vrijednost instrumenata osiguranja.*

b) *omjer pokrivenosti: za nekretnine Banka prihvata omjer pokrivenosti 1:1,5 koristeći prihvaćenu vrijednost procjene sudskog vještaka.*

Propisi Agencije za bankarstvo za koje je utvrđeno da ih se Uprava banke nije pridržavala kada je dodjeljivan kredit privrednom subjektu

Odluka o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom i klasifikaciju aktive banke:

„član 4. Uprava banke je odgovorna, kao minimum, da: 4. prati i kontroliše strukturu i kvalitet aktive i obezbijedi da se ista stručno, oprezno i strogo procjenjuje, da se za nenaplative stavke (djelimično ili u cjelini) formiraju adekvatne rezerve odnosno da se iste otpisuju; 6. kalendarski kvartalno ili u kraćim vremenskim intervalima detaljno izvještava nadzorni odbor i FBA o značajnim kreditnim aktivnostima, strukturi i kvalitetu aktive odnosno kreditnog portfelja, kao i o uspješnosti u provođenju programa banke.”

“član 7. (1) da bi rizik kreditnih promašaja svela na najmanju moguću mjeru banka je dužna da provodi sveobuhvatnu i kvalitetnu ocjenu kreditnih zahtjeva, te prije odobrenja sredstava tražiocu kredita, da donosi kvalitetne i pouzdane ocjene i zaključke o svakom pojedinom zahtjevu odnosno prijedlogu.

(3) u ispunjavanju svojih odgovornosti uprava banke je dužna da predlaže, razvija i primjenjuje zdrave kriterijume banke za procjenu kredita, uključivo i informacije o realnim potrebama tražioca kredita, potreban minimum finansijskih analiza, pokazatelja i standarda.”

“član 8. u analizi kreditnog zahtjeva odnosno pripremi prijedloga, uprava banke je dužna da obezbijedi da banka, kao minimum, svoju pažnju usmjeri na:

52 Procenat kojim banka snižava prvobitnu vrijednost kolaterala.

1. cilj odnosno namjenu kredita i izvore tražioca kredita za otplatu kredita, pri čemu bitne faktore čine ocjena odnosno procjena likvidnosti i solventnosti tražioca u ranijem, tekućem i narednom periodu, a posebno u vrijeme dospijevanja traženog kredita, te procjena kreiranja novčanih tokova odnosno prihoda i rashoda tražioca u istom periodu kao i perspektive njegovih otplatnih sposobnosti.”

Mišljenje

Kao što se moglo uočiti iz gore navedenog, privredni subjekat je u vrijeme odobravanja kredita imao jako lošu finansijsku poziciju, naročito likvidnu poziciju i poziciju zaduženosti.

Međutim, ono što se može koristiti da bi potkrijepio ocjenu o bonitetu firme (sačinjenu od strane tužilaštva) je da se dobije ta ocjena od strane nezavisne institucije. Odnedavno, Finansijsko-informatičke agencije iz oba entiteta nude jedinstveni uvid u finansijsku poziciju, rezultate poslovanja, te poslovne performanse pravnih lica u Federaciji BiH. Standardni pregled je sastavljen kao standardizovani dokument, koji osim podataka iz finansijskih izvještaja pravnih lica, donosi niz izračunatih finansijskih pokazatelja iz svih bitnih segmenata ocjene poslovnih performansi kompanije.

Upotrebljivost ovog pregleda poslovanja dodatno je unaprijeđena uporednim pregledima pokazatelja poslovanja odabranog pravnog lica sa prosječnim vrijednostima istih pokazatelja privredne grane kojoj pravno lice pripada.

Dopisom tužilaštva se od Agencije za bankarstvo tražila dostava zapisnika o kontroli kreditnog rizika, a naročito onih koji se mogu povezati sa dodjelom predmetnog kredita. Ista je dostavila Izvod iz zapisnika o kontroli kvaliteta aktive i upravljanja kreditnim rizikom koji je sačinjen xx.

Iz Izvoda je bilo vidljivo da se radilo o ciljanoj kontroli i da su osnov za kontrolu kreditnog rizika bili podaci i izvještaji banke sa xx.

Za potrebe analize izdvojeni su sljedeći dijelovi iz predmetnog dokumenta, a koji pokazuju loš bonitet privrednog subjekta⁵³:

a) Izvod iz Zapisnika započinje sa poglavljem 3. Nekvalitetna aktiva: sama činjenica da je kreditni dosije predmetnog privrednog subjekta koji je analizirala Agencija za bankarstvo naveden u poglavlju „Nekvalitetna aktiva“ pokazuje stepen kvaliteta kreditnog portfolija. Bolji opis značenja „nekvalitetna aktiva“ je dat u „Odluci o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom i klasifikaciju aktive banaka“, objavljenoj u Službenim novinama te „Odlukom o minimalnim standardima za upravljanje koncentracijom rizika banaka“, objavljenoj u Službenim novinama (u daljnjem tekstu: Odluka).

b) Prema finansijskim pokazateljima komitent banke je prezadužen (prema CRK-u na dan xx godine ukupni krediti su iznosili 5 miliona KM, a godinu dana kasnije, sa xx. godine krediti iznose 12.5 miliona KM. Koeficijent vlastitog finansiranja na kraju xx. godine je samo 6.3%, što ukazuje na podkapitalizovanost, prezaduženost, a posljedica toga je nelikvidnost.

e) Primalac kredita, zbog svojih slabih finansijskih pokazatelja i visoke zaduženosti, nije mogao na transparentan način i u kratkom roku (što je u ovom slučaju presudno) dobiti višemilionski kredit za kupovinu akcija u bilo kojoj drugoj banci.

f) Izvršenom kontrolom u više banka utvrđeno je da je primalac kredita u xx. godini poslovao i posluje u otežanim uslovima, da je kreditno prezadužen, da postoji ozbiljno kršenje u preuzetim radovima na izgradnji objekta koji je bio predmet finansiranja, da nije u stanju izvršavati svoje dospjele obaveze po kreditima, da svaku dospjelu obavezu otplaćuje iz novih kredita banka i/ili pozajmica povezanih lica koje opet potiču iz sredstava dvije banke (banke koje su povezane sa emisijom akcija), da iz redovnog poslovanja nije u stanju redovito izmirivati dobavljače, da postoji veliki broj tužbi po tom osnovu, da je značajan dio dobavljača „izmirio“ kompenzacijama, da su kasnile isplate plata i doprinosa, da je bio u prilici plaćati značajne iznose ugovorenih kazni penala.

Najčešće greške, problemi i nedostaci

Vrlo je čest slučaj da **Procedura** za odobravanje kredita pravnim licima u bankama je **napisana uopšteno** i kao takva ne iskazuje prihvatljive vrijednosti koeficijenata koje klijenti trebaju da imaju u vrijeme odobravanja kredit-

⁵³ Radi se o hipotetičkom primjeru.

ta. Čak ni rasponi se ne navode za prihvatljive koeficijente. U takvim okolnostima koji god koeficijent je iskazan u aplikaciji, svi su kao takvi prihvatljivi. Iz tog razloga, gotovo je nemoguće dokazati da je bilo kršenje propisa.

Na drugoj strani, **postoje standardi u korporativnim finansijama** koji su **navedeni kao minimalni** koji bi trebala preduzeća imati u svojim izračunima. Međutim, za te standarde je rečeno da nisu univerzalni i isti zavise od sektora u kojem preduzeće funkcioniše, zavisi i od ekonomske situacije na dotičnom tržištu. Kada se izračunaju koeficijenti kojima bi se cijenio bonitet privrednog subjekta vrlo je vjerovatno da bi suprotna strana mogla lako da osporava i da ih predstavljaju kao koeficijente koje je imala većina takvih firmi na području BiH. Postavlja se pitanje: Kako dokazati da u BiH za industrijski sektor u kome posluje predmetni privredni subjekat nisu „normalni/standardni“ koeficijenti koje imamo u kreditnim aplikacijama, a koji su predmet kontrole?

Rješenje je da je u takvim okolnostima potrebno uraditi tzv. Analizu grupe (engl. *PEER Group*), a koja bi podrazumijevala sačinjavanje uporednog pregleda (izračuna) za nekoliko preduzeća koja pripadaju toj industriji koja se posmatra, sačiniti izračun za sve posmatrane i na bazi njih sačiniti izračun prosjeka industrije u toj zemlji. Takva analiza bi dokazala da stanje posmatranog privrednog subjekta odstupa od prosjeka industrije i od privrednih subjekata koji su približni po veličini i finansijskoj snazi kao preduzeće koje je predmet kontrole i analize.

Takođe, u gornjem tekstu je navedena i mogućnost da se traži od Finansijsko-informatičke agencije izračun koeficijenata i analiza finansijske stabilnosti (i boniteta) koju oni odnedavno nude u sklopu svoje aktivnosti putem kojeg bi se dobila analiza urađena od strane nezavisne, a istovremeno i javne institucije.

Na području BiH izračun ovih koeficijenata nije uobičajen pa je i ekspertiza ograničena. Zbog toga se preporučuje oprez da se izrada tih analiza daje vještacima za koje je provjereno da imaju dokazanog iskustva u ovom domenu jer za ispravan izračun bitne su i nijanse koje u ovom slučaju znače sadržaj balansnih pozicija koje se analiziraju.

Organi za provođenje zakona

Osnovi sumnje protiv osumnjičenih da su počinili krivična djela proizilaze iz:

- 1) izvještaja SIPA-e,
- 2) izvještaja Agencije za bankarstvo,
- 3) nalaza i mišljenja vještaka finansijske struke xx i
- 4) dokumentacije pribavljene naredbama suda od banaka i osumnjičenih pravnih lica.

U cilju razjašnjenja okolnosti pod kojima su izvršena krivična djela i prikupljanja dokaza u istrazi će se provesti sljedeće istražne radnje:

1. ispitivanje osumnjičenih,
2. ispitivanje svjedoka,
3. izvršenje eventualno dodatnog vještačenja po stalnom sudskom vještaku finansijske struke,
4. provođenje finansijske istrage u dijelovima koje je potrebno dodatno istražiti i
5. po potrebi preduzeti i druge istražne radnje.

Mikrokreditni sektor

Opis problema

U toku poslovanja mikrokreditna organizacija koja je osnovana kao Fondacija je u određenom periodu svog poslovanja radila sljedeće:

1. Dodjeljivala kredite preko 10.000 KM, a suprotno odredbama člana 4. stav (1) i (2) Zakona o mikrokreditnim organizacijama, i
2. Prihode ostvarene dodjelom kredita u iznosima većim od 10.000 KM koristila za dodjelu novih kredita.

Opis krivičnog djela

Odobranje kreditnog iznosa preko 10.000 KM protivno je odredbama člana 4. stav (1) i (2) Zakona o mikrokreditnim organizacijama („Službene novine FBiH“ broj 59/06) a što prema:

- a) članu 47. stav (1) i (2) predstavlja krivično djelo (ko se bez dozvole ili protivno uslovima pod kojima je ona data bavi mikro kreditnom djelatnošću, kazniće se zatvorom od 3 mjeseca do 5 godina), odnosno
- b) članu 48. stav (1) tačka 1, je privredni prestup (odobri mikro kredit suprotno odredbama člana 4. ovoga Zakona za što je predviđena novčana kazna u iznosu od 1.500 KM do 15.000 KM za mikro kreditnu organizaciju odnosno 500 KM do 1.500 KM za odgovorno lice u mikro kreditnoj organizaciji).

Dokumenti

1. Dobiti listu kredita koji su bili predmet kontrole Agencije za bankarstvo u periodu od xx.xx.xxxx. do yy.yy.yyyy. Lista treba da sadrži sve informacije koje su bile predmet provjere kao što je to broj ugovora, naziv klijenta, datum odobrenja, iznos, kamatna stopa, kolateral i slično.
2. Nakon dobijanja dokumentacije iz prve tačke pristupiće se izuzimanju kreditnih fajlova koji su sadržani u dobijenoj listi.
3. Dobiti izvještaj o poslovanju za godine 2008, 2009, 2010. i 2011. koje mikro kreditne organizacije podnose Agenciji za bankarstvo na obrascima koje je Agencija propisala za tu namjenu.
4. Dobiti radnu dokumentaciju vezano za kredite koji su bili predmet pregleda od strane revizorske firme „N. N.“ za godine 2008, 2009, 2010. i 2011. Dokumentacija treba da sadrži sve informacije koje su bile predmet provjere kao što je to broj ugovora, naziv klijenta, datum odobrenja, iznos, kamatna stopa, kolateral i slično. Takođe, za sve navedene godine potrebno je da se dostavi Pismo menadžmenta koje revizor ispostavlja Upravnom organu sa preporukama za korekciju zajedno sa odgovorom menadžmenta na ista.
5. Rješenje Agencije za bankarstvo o davanju dozvole za rad za obavljanje poslova davanja mikro kredita broj xx-xxxx-x/xx zajedno sa obrazloženjem o ispunjenosti uslova za dobijanje dozvole za rad.

Mišljenje

Da bi se moglo ocijeniti da je podnesena prijava osnovana i izvršiti kvantifikaciju počinjenih radnji potrebno je utvrditi sljedeće:

1. Da li je Fondacija imala validnu dozvolu za bavljenje mikro kreditnom djelatnošću?

27.1.1001.⁵⁴ Mikro kreditna Fondacija A je podnijela zahtjev Agenciji za bankarstvo za izdavanje dozvole za rad počevši od 1.1.1001.;

20.2.1001.⁵⁵, dobijeno je Rješenje o davanju dozvole za rad za obavljanje poslova davanja mikro kredita broj xx, na osnovu člana 4. i 11. Zakona o FBA („Službene novine FBiH“ broj 9/96, 27/98, 200/00, 45/00, 58/02, 13/03, 19/03, 47/06 i 59/06), član 5. stav (1) Zakona o MKO („Službene novine FBiH“, broj 59/06) i Odluke o uslovima i postupku izdavanja dozvole za rad MKF nastaloj promjenom oblika MKO („Službene novine FBiH“ broj 27/07). Rješenje je stupilo na snagu danom donošenja.

Prema tački 3. Rješenja, Mikro kreditna Fondacija A (u daljnjem tekstu: Fondacija A ili MKF) je bila dužna da Rješenje o upisu MKF i njenih organizacionih dijelova u registar fondacija dostavi Agenciji za bankarstvo u roku od 15 dana od dana upisa.

30.10.1002. godine, Fondacija je upisana u Registar kod Federalnog ministarstva pravde. Izvadak iz registra MKF od xx 2016. godine broj xx od Federalnog Ministarstva pravde, datum upisa je 30.10.1002. i broj i datum rješenja: xx od 30.10.1002. godine.

Zakon o mikro kreditnim organizacijama FBiH („Službene novine FBiH“ broj 59/06) (u daljnjem tekstu: Zakon) od 4.10.2006. godine koji je stupio na snagu narednog dana od dana objavljivanja u Službenim novinama tj. 5.10.2006. godine, prema članu 52. Zakona „obaveza je bila da u roku 12 mjeseci od dana stupanja na snagu ovog Zakona tj. do 5.10.2007. godine ...i podnijeti prijavu za upis u nadležni registar. Mikro kreditna organizacija koja ne preduzme radnje iz stava (1) ovoga člana biće brisana iz registra mikro kreditnih organizacija...“.

Prema članu 7. Odluke o uslovima i postupku za izdavanje dozvole za rad mikro kreditnoj fondaciji nastaloj promjenom oblika mikro kreditne organizacije određeno je da „postojeće MKO dužne su Agenciji za bankarstvo predati zahtjeve sa kompletnom dokumentacijom za izdavanje dozvole za rad iz ove Odluke najkasnije do 12.8.2007. godine“ odnosno prema članu 8. iste Odluke „postojeće MKO koje ne dobiju odobrenje za rad Agencije za bankarstvo i ne podnesu prijavu za upis MKF u nadležni registar do 12.10.2007. godine, prestaju sa radom i brišu se iz registra nadležnog organa.“ U obrazloženju Rješenja o upisu u Registar kod Federalnog

⁵⁴ Radi se o izmišljenom datumu, ali bitnom za analizu kašnjenja u postupanju.

⁵⁵ Isto kao u prethodnoj fusnoti.

ministarstva pravde navedeno je da se predmetna MKF obratila zahtjevom za upis u registar MKF FBiH broj cc dana 16.4.1001. godine.

Slijedeći hronologiju dešava, Fondacija A je bila formalno u kašnjenju kod podnošenja zahtjeva prema Ministarstvu pravde za upis u registar MKF.

2. U kojem periodu su plasirani krediti preko 10.000 KM i o kojem iznosu kredita je riječ?

Naredba, Opštinskog suda u Sarajevu, kojom se naređuje MUP-u, Federalnoj upravi policije i Sektoru kriminalističke policije, da od MKF izuzme navedene kreditne dosijee koji su u periodu od 1.x.2xxx. do 31.yy.2yyy. godine podigli kredite preko 10.000 KM i niz druge dokumentacije (interni akti, odluke, audio izvještaje i dozvole za rad).

Izveštaj iz izvršenom krivičnom djelu Federalnog MUP-a broj xx, a prema Zahtjevu nadležnog tužilaštva, navodi da je MKF u periodu od 1.x.2xxx. do 31.yy.2yyy. godine, bez odobrenja Agencije za bankarstvo plasirala kredite u iznosu od 10.000 do 30.000 KM, radnjama odgovornih lica i zaposlenika Fondacije i isplatila fizičkim i pravnim licima na svom području djelovanja kreditna sredstava u iznosu više od jedne desetine miliona KM.

Odobranje kreditnog iznosa preko 10.000 KM protivno je odredbama člana 4. stav (1) i (2) Zakona o mikro-kreditnim organizacijama („Službene novine FBiH“ broj 59/06) i mjere koje je Agencija za bankarstvo izrekla u par slučajeva su bile tipa zbog kreditiranja u većem iznosu od Zakonski dozvoljenog limita.

Prekršajne prijave koje su izrečene prema Fondaciji A, su bile prema članu 48. stav (1) tačka 1. privredni pre-stup (odobri mikrokredit suprotno odredbama člana 4. ovoga Zakona za što je predviđena novčana kazna u iznosu od 1.500 KM do 15.000 KM za mikrokreditnu organizaciju odnosno 500 KM do 1.500 KM za odgovorno lice u mikrokreditnoj organizaciji).

Da bi bili u mogućnosti koristiti odredbe Zakona, član 47. stav (1) i (2) za krivično djelo (ko se bez dozvole ili protivno uslovima pod kojima je ona data bavi mikrokreditnom djelatnošću, kazniće se zatvorom od 3 mjeseca do 5 godina) potrebno je dokazati da je djelatnost bila protivna uslovima dozvole. Da bi se određene radnje mogle kvalifikovati kao djelatnost **tada masa, odnosno volumen, odnosno učestalost mora da bude takva da pokazuje masovnost/ili rutinsko ponašanje.** Sama činjenica koju imamo ovdje, da postoje dokazi da je više od jedne desetine miliona KM bilo plasirano kreditima, pokazuje masovnost ponašanja.

U našem slučaju susrećemo se sa manjkavošću Rješenja o davanju dozvole za rad za obavljanje poslova odobranja mikrokredita s obzirom na to da Rješenje kao takvo ne daje obrazloženje uslova mikrokreditiranja koji se mogu preuzeti iz člana 5. stav (1) Zakona o MKO („Službene novine FBiH“ broj 59/06).

Ukoliko se isto ne dokaže, nema potrebe dalje ići u proces istrage s obzirom na to da će djelo biti kvantifikovano kao privredni prestup koji u skladu sa članom 29. Zakona o prekršajima FBiH propisuje da se prekršajni postupak ne može pokrenuti a ni voditi za prekršaje za koje je propisana kazna u iznosu većem od 3.000 KM nakon 4 godine od dana kada je prekršaj izvršen dok je odredbama člana 50. stav (2) u vezi sa članom 52. stav (3) važećeg Zakona o prekršajima FBiH propisano da se za prekršaje za koje je propisana novčana kazna u iznosu većem od 3.000 KM prekršajni postupak ne može pokrenuti ni voditi kada protekne šest godina od dana kada je prekršaj izvršen. Bitno je imati u vidu i činjenicu da član 29. stav (2) ranijeg Zakona o prekršajima FBiH propisuje da se „Zakonom mogu za određene prekršaje u oblasti poreza, carina, finansija, rada i zaštite na radu odrediti duži rokovi iz stava (1) ovog člana, ali ne duži od 3 godine“, a po novom Zakonu „kada prođe 5 godina od dana kada je prekršaj izvršen“. Sasvim je jasno da se u ovom konkretnom slučaju radi o prekršajima iz oblasti finansija, međutim, znajući da je momenat izvršenja prekršaja bio jako dugo to i vjerovatnoća o zastari privrednog prestupa je jako velika.

Najčešće greške, problemi i nedostaci

Kao što se može vidjeti iz posljednjeg pasusa u gornjem tekstu, protok vremena od činjena do pokretanja i provođenja istražnih radnji predstavlja glavni problem. U takvim uslovima ne samo da se susrećemo sa problemom zastare, nego i problemom prikupljanja potrebne dokumentacije znajući da mnoga operativna dokumentacija ima kratak rok određen za njeno čuvanje. Takođe, u mikrokreditnom sektoru su vrlo česte promjene, kako organizacione (spajanje i nestajanje istih) tako i fluktuacije kadrova čije izjave su jako bitne u procesu dokazivanja operativnog postupanja Fondacija.

Organi za provođenje zakona

Nema razlika u organima za provođenje zakona u odnosu na one koji su navedeni u slučaju bankarskog sektora.

7.5. REZIME

Jako teško će biti u praksi pronaći neke od prezentovanih događaja kao izolovane slučajeve iz razloga što su stvarni događaji u okviru finansijskog sektora isprepletani sa mnoštvom aktivnosti u kojima je uključen veliki broj aktera. Vrlo je prost razlog za isto, novac u opticaju je virtuelnog karaktera (elektronskog) i kao takav jednostavno i brzo mijenja vlasnika i pojavni oblik. Takođe, lako je moguće da dobijeni predmet (prijava) može da potiče iz korporativnog sektora (prijava se odnose na privredni subjekat) ali drugi akteri koji realizuju transakcije su sigurno subjekti iz finansijskog sektora. Zbog toga, pažnja u **inicijalnoj fazi** treba da bude usmjerena samo na **shvatanje šta je osnova prijave**. U **finansijskom sektoru**, to je najčešće ili **trgovanje na berzi** sa postojećim akcijama (vrlo često povezano sa izdavanjem novih akcija) i **dodjelom kredita** čiji se utrošak značajno razlikuje po namjeni od odobrene (namjeravane) svrhe.

Bez obzira da li je to trgovanje ili dodjela/utrošak kredita, sigurno će biti veliki broj uključenih subjekata i jako mnogo transakcija. **Osnovni je razlog za isto, „zamagliti“ stvarno kretanje novca, sakriti svrhu utroška i vrijednosti (čitaj: cijenu akcija) transakcija prikazati kao tržišno definisanu.** Ovako kreiran privid će biti osnovni zadatak u pred/kao i istražnom postupku. Ovako osmišljeno izgleda jako jednostavno. Međutim, sigurno će to bi dug i kompleksan proces iz razloga što svaki uključeni u procesu je „stručnjak“ u svom domenu koji jako dobro poznaje regulativu iz svog područja djelovanja. Sigurno će biti ostavljeno malo prostora za neiskustvo, omašku ili nepažnju. U svakom slučaju, radi se o osmišljenom konceptu, implementiranom u dužem vremenu (sigurno preko jedne godine).

U takvim okolnostima najbitnije je dobro formirati predmet, a iskustvo kaže da u tom procesu važi pravilo „manje je bolje“. Treba izbjeći situaciju u kojoj se „od šume ne vidi nebo“.

Kao pomoć za isto, sačinjena je preporuka koju dokumentaciju prikupiti i analizirati u slučajevima trgovanja na berzi odnosno kreditiranja. Dokumentacija je odvojeno prikazana u fazama, što podrazumijeva da se nakon primanja dokumenata radi njihova analiza i prelazak u narednu fazu prikupljanja dokumenata je uslovljen sa „postojanjem osnovane sumnje“. U protivnom, postupak prestaje.

Trgovanje na berzi	Kreditiranje
I. Faza	
1. Zahtjev za ispis iz BTS datih naloga za trgovanje akcijama emitenta „xx“, oznake xxxx, filtriranih po vremenu unosa u BTS kao i sve sekvence promjena istih za period od 20xx. do kraja 20xx. godine.	1. Dokumentacija koja se vezuje za dodjelu kredita: zahtjev za dodjelu kredita, kreditna aplikacija, ugovori, kartica klijenta-dužnika (prije i poslije datog kredita), finansijski izvještaji za aplikanta, izvod iz CRK-a, pregled Centralne banke o zaduženju aplikanta.
II. faza	
2. Dokumentacija od brokerskih kuća preko kojih su bile transakcije: -Kopiju Ugovora o obavljanju poslova sa VP (kopiju identifikacionog dokumenta za klijenta, kopiju naloga za prodaju koju je izdalo xx (naziv izdavaoca), kopiju obračuna transakcije koju je ispostavio predmetni broker, kopiju instrukcije banci, karticu klijenta brokera koji je izdao (najčešće-prodajne) nalog, izvod namjenskog računa iz banke za period kada su bile transakcije; -Knjiga naloga za period xxx, simbol hartija od vrijednosti xxxx kojima se trgovalo.	2. Izvještaj Agencije za bankarstvo o kontroli kreditnog rizika banke/MKO koja je dodijelila kredit za period prije i nakon kredita.

Trgovanje na berzi (nastavak)	Kreditiranje (nastavak)
	3. Interne politike banke koje govore o kreditnom riziku i kvalitetu aktive (ima ih jako mnogo i najbolje je uzeti spisak iz izvještaja Agencije za bankarstvo koji je prethodno bio predmet analize).
III. faza	
3. Listu akcionara emitenta na dane xx (vezuje se sa transakcijama i obično je to period prije transakcije, u toku transakcije kao i nakon nje – potrebno je uzeti nekoliko značajnih datuma).	4. Ispitivanje namjene iskorišćenih sredstava kredita je teško definisati precizno s obzirom na to da ista zavisi od učesnika transakcije. Kod privrednih subjekata će to biti fakture i vjerovatno vezano za izgradnju: ugovori, izvodi banke, nadzorni organi, privremene situacije za rad i slično. U ovom slučaju će sigurno biti dobijanje kredita, plaćanje faktura, izdavanje faktura istim kome je prethodno plaćeno iz kredita, prijem novca i usmjeravanje novca za namjenu koja je „stvarna“.
5. Istorijski izvodi o prometu hartija od vrijednosti u posjedu sljedećih lica xxx, kao i stanje hartija od vrijednosti koje oni imaju u posjedu na dan xxxxx.	
6. Odluke o imenovanju članova Nadzornog odbora u periodima xxx.	
6. Zapisnici za sastanka Nadzornog odbora za period xxxxx.	
Faza kada se definiše šteta/korist i slično	
7. Pregled knjigovodstvene vrijednosti akcije na dane xx izračunati korišćenjem revidiranih finansijskih izvještaja (za obične akcije/redovne i prioritete sa pravom glasa).	
8. Pregled transakcionih računa za selektovane učesnike u transakcijama.	
9. Izvještaj o finansijskom poslovanju za xx. godinu za emitenta.	
10. Izvještaj Agencije za bankarstvo o kontroli kreditnog rizika emitenta (ukoliko je isti finansijska institucija) za period prije sumnjivih transakcija.	

Zaprimita dokumentacija je prepuna termina i pravila čije prethodno poznavanje podrazumijeva preduslov za dobru analizu. Takođe, radi se o dokumentima koji imaju masu podataka, koji se moraju prenositi u formate kojima se dalje lako rade analize/simulacije (npr. excel) pa je dobro poznavanje tehnika modeliranja više nego poželjno. To znači, u fazi predistrage bitno je imati asistenciju lica koja će dati dobar osnov za formiranje stavova, a kasnije i za definisanje projektnog zadatka za ovlašćene sudske vještake. Zadatak vještaka treba da bude unaprijed definisan i jasan, da bi bili sigurni da će se dobiti ciljani nalaz (bez da se utiče na njegovu objektivnost).

RJEČNIK POJMOVA

Aukcijski nalog – Nisko likvidnim akcijama se trguje aukcijskim načinom trgovine. Osnova ove vrste trgovine je da se svi nalozi sakupljaju u knjizi naloga do određenog momenta – momenta aukcije. Nalozi se ne izvršavaju i pored mogućeg poklapanja cijena pojedinih naloga. Na ovaj način obezbjeđuje se viši nivo tržištu. Daljnja karakteristika aukcijske trgovine je činjenica da se sve transakcije obavljaju po cijeni aukcije. Cijenu aukcije BTS određuje kao onu po kojoj će se najviše akcija trgovati, što ne mora značiti po najvišoj ili najnižoj cijeni iz knjige naloga.

MTFS nalog – Kod MTFS-rasporeda transakcije se sklapaju automatski čim se kupovni i prodajni nalog poklope u cijeni, tako da jedna hartija od vrijednosti može imati više cijena u toku dana. Zvanični kurs je ponderisani prosjek svih zaključenih transakcija za taj dan sa izuzetkom aplikacija (transakcije unutar iste brokerske kuće).

Obezbjeđenje sa novčanim sredstvima – uobičajeno je da prilikom odobravanja kreditnih sredstava finansijska institucija traži obezbjeđenje (zalaganje) instrumenata osiguranja plaćanja. Postoji velika lepeza mogućih (ili još bolje) prihvatljivih instrumenata za finansijsku instituciju, a između ostalog su novčani depoziti. U slučaju pologa novčanih depozita isti ostaju na posebnom računu sve dok se prethodni kreditni proizvod banke ne otplati. Njegovo oslobađanje kao sigurnosnog depozita (kolateral) se radi posebno izdatim brisovnicama. Izdavalac tih dokumenata je finansijska institucija koja je davalac kredita.

Izloženost banke prema jednom licu je iznos svih potraživanja po kreditima i drugim osnovama, ulaganja u hartije od vrijednosti i vlasničke uloge i preuzetih obveza banke prema jednom licu. Kod posmatranja ukupne izloženosti potrebno je voditi računa da li su one obezbijeđene sa kolateralom koji prema definicijama Zakona o bankama je prepoznat kao prvoklasan kolateral (novčanim depozitom, hartijama od vrijednosti države ili neopozivom garancijom države).

Emisija hartija od vrijednosti je aktivnost izdavanja hartija od vrijednosti, njihovih plasmana i uvođenja u promet. Provodi se direktno ili preko banaka. Emisija hartija od vrijednosti je važan instrument finansiranja. Relativno visoki troškovi emisije glavni su razlog protiv korišćenja hartija od vrijednosti za finansiranje i ekspanziju poslovanja.

Likvidna pozicija: je mjerena koeficijentima likvidnosti, jer mjere iznos gotovine raspoloživ da pokrije troškove, i tekuće i dugoročne. Ovi koeficijenti su bitni da bi se posao privrednog subjekta održao živim. Izostanak plaćanja računa koji su dospjeli je najbrži način da se izgubi firma. Kreditne institucije vrlo često neće pozajmiti novac, onda kada je firmi najpotrebniji. Zato je bitno da se kreditne linije obezbijede dobro unaprijed, i to onda kada posao izgleda najbolje. Zato je svaki propali poslovni poduhvat nelikvidan. Treba imati na umu, to nije isto kao solventnost.

Pokazatelji zaduženosti: su koeficijenti zaduženosti ili solventnosti i pokazuju sposobnost kompanije da plati svoje dugoročne obaveze. Ovi omjeri ispituju zavisnost preduzeća od duga za njegovo poslovanje i vjerovatnost otplate tih obaveza.

PRANJE NOVCA

Autor: Ankica Mirnić

8. PRANJE NOVCA

8.1. UVOD

Razvoj ekonomije, pojava novih ekonomskih i poslovnih aktivnosti i finansijskih transakcija, uvođenje novih informaciono-telekomunikacionih tehnologija i drugih elemenata procesa globalizacije su doveli do novih, ali i savršenijih oblika prevara. Jedan od najčešćih oblika prevara, sa sve većim negativnim efektima, je pranje novca. Značajna karakteristika fenomena pranja novca jeste da je zahvatio gotovo sve segmente privrednog poslovanja, a negativni efekti se odražavaju na legalno poslovanje privatnog sektora, podrivanje stabilnosti, transparentnosti i efikasnosti finansijskog sistema zemlje, negativan uticaj na smanjenje državnih prihoda, slabljenje kontrole ekonomske politike, na ugrožavanje programa reformi, smanjenje investicija, slabljenje ugleda države, ugrožavanje nacionalne bezbjednosti. Pranje novca je kriminalna djelatnost koja ugrožava stabilnost privrede jedne zemlje i prateći je element organizovanog kriminala.

Pranje novca je globalni problem, te često prelazi granice jedne države. Svrstano je u grupu teških krivičnih djela čak i kada nije rezultat djelovanja organizovane kriminalne grupe. Suzbijanju krivičnog djela borbe protiv pranja novca posvećuje se velika pažnja. Ista podrazumijeva izgradnju kvalitetnog sistema protiv pranja novca, a njegova suština je **prevencija i oduzimanje nezakonito stečene imovinske koristi**. U sklopu izgradnje sistema se prije svega formiraju uprave za sprečavanje pranja novca što je međunarodni standard, uz obavezu zemalja da izvrše nacionalnu procjenu rizika od pranja novca.

Upoznavanje fenomena pranja novca i borba za sprečavanje pranja novca pretpostavlja proučavanje najmanje dvije kategorije. Prva kategorija je definisanje **pojma pranja novca**, a druga kategorija je način na koji se odvija **proces pranja novca**.

8.2. POJAM PRANJA NOVCA

Postoji mnogo definicija pranja novca, ali bez obzira na raznolikost definicija, suština je u sljedećem: **pranje novca je proces prikrivanja porijekla novca ili imovine stečene kriminalom sa ciljem uključivanja u legalne finansijske i privredne tokove**.

Termin „pranja novca“ u pojmovnom smislu je nastao u Sjedinjenim Američkim Državama 20-tih godina prošlog vijeka, u doba prohibicije, kada su kriminalne organizacije problem ubacivanja nelegalno stečenog novca u legalne novčane tokove rješavale tako što su preuzimale preduzeća sa velikim gotovinskim novčanim tokovima, kao što su perionice odjeće ili perionice vozila.⁵⁶ Prljav novac stečen kriminalom, miješan je sa novcem stečenim legalnim poslovanjem perionica i na taj način izlazio kao legalno stečen prihod. Tehnike pranja novca su se vremenom usavršavale u skladu sa uslovima u kojima je ova vrsta prevare moguća.

Prema Zakonu o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti u BiH (u daljnjem tekstu: Zakon) termin pranja novca podrazumijeva:

- zamjenu ili prenos imovine, ako je ta imovina stečena kriminalnim radnjama, a sa ciljem prikrivanja ili zataškavanja nezakonitog porijekla imovine ili pružanja pomoći nekom licu koje je umiješano u takve aktivnosti radi izbjegavanja zakonskih posljedica počinjenih radnji,
- prikrivanje ili zataškavanje prave prirode, mjesta porijekla, raspolaganja, kretanja, prava na ili vlasništva nad imovinom, ako je ta imovina stečena kriminalnim radnjama ili činom učešća u takvim radnjama,
- sticanje, posjedovanje ili korišćenje imovine stečene kriminalnim radnjama ili činom učešća u takvim radnjama,
- učešće ili udruživanje radi izvršenja, pokušaja izvršenja, odnosno pomaganja, podsticanja, olakšavanja ili davanja savjeta pri izvršenju bilo koje od navedenih radnji,
- svrha, znanje, namjera, potrebni kao elementi radnje pranja novca, mogu se zaključiti na osnovu objektivnih i činjeničnih okolnosti i

⁵⁶ Definicije i empirijske šeme pranja novca, Predrag Vukadinović, 2016.

- pranjem novca se smatra i to kada su radnje kojima je stečena imovina koja se pere izvršena na teritoriji druge države.

Zakon definiše i pojam **predikatnog krivičnog djela** kao djela čijim je počinjenjem pribavljena imovina koja je predmet krivičnog djela pranja novca. Predikatno djelo nije samo otkriveno, procesuirano ili presuđeno krivično djelo, ono je svaki oblik kažnjivog kriminalnog ponašanja koje ima obilježje krivičnog djela i može rezultovati sticanjem ili je direktno usmjereno na sticanje nezakonite dobiti. Dovoljno je da je počinitelj imao znanje da je krivično djelo učinjeno i da su novac ili imovina pribavljeni krivičnim djelom, pri čemu zakon ne definiše o kojem krivičnom djelu treba da se radi. Krivično djelo pranja novca predstavlja naknadno djelo koje je na izvjestan način logičan slijed prethodnog djela. Kada su u pitanju predikatna djela zastupljena u predmetima u BiH, najčešće se radi o krivičnim djelima organizovanog kriminala, utaje poreza, trgovine ljudima, zloupotrebe položaja i ovlašćenja. Predikatno krivično djelo može biti učinjeno i u inostranstvu.

Pranje novca je krivično djelo. Radnja izvršenja krivičnog djela pranja novca je propisana gotovo na identičan način u svim krivičnim zakonima u BiH i sastoji se u primanju, zamjeni, držanju, raspolaganju, upotrebljavanju u privrednom ili drugom poslovanju, ili na drugi način prikrivanja ili pokušaja prikrivanja novca ili imovine za koje izvršilac zna da su pribavljeni učinjenjem krivičnog djela.

U pogledu krivice počinioca krivičnog djela pranja novca je potreban **umišljaj**, odnosno, svijest o stvarnim okolnostima kojima se konkretizuje izvršenje radnje, svijest o posljedici i uzročnoj vezi između radnje i posljedice, i znanje da su novac ili imovina koji služe za izvršenje krivičnog djela pranja novca pribavljeni krivičnim djelom.

Lakši oblik izvršenja djela koji nastaje ako je pri izvršenju osnovnog i težih oblika krivičnog djela počinitelj postupio iz **nehata** (nesavjesno postupanje počinioca) u odnosu na okolnost da su novac ili imovinska korist pribavljeni krivičnim djelom.

8.3. PROCES PRANJA NOVCA

Da bi sticanje, posjedovanje i raspolaganje imovinom i novcem stečenim kriminalnim radnjama, bilo krivično djelo pranja novca, neophodno je da se prikrije ili pokuša prikriti stvarno porijeklo imovine i novca u cilju da prividno dobiju legalno porijeklo i da se nastave koristiti u privrednom i finansijskom sistemu kao sredstva stečena iz zakonitih aktivnosti.

Proces pranja novca prolazi kroz **tri faze**: ulaganje, raslojavanje (prikrivanje) i integracija.⁵⁷

U prvoj fazi ulaganja prljav novac se uvodi u finansijski sistem u vidu zakonite aktivnosti u kojoj se plaćanje vrši gotovim novcem (npr. osnivanje fiktivnog privrednog društva koje nema poslovnu aktivnost već služi samo za polaganje prljavog novca ili za usitnjavanje velikih suma sa ciljem ubacivanja novca u legalni sistem).

U drugoj fazi raslojavanja ili prikrivanja se vrši prebacivanje novca sa računa na koji je položen na račune drugih privrednih društava, sa ciljem da se prikaže fiktivna poslovna aktivnost ili da se obavi neki zakonit posao sa privrednim društvom koje legalno posluje, te na taj način prikrije veze između novca i nezakonite aktivnosti iz koje je novac stečen.

U trećoj fazi integracije prljav novac se pojavljuje kao novac stečen iz legalnih aktivnosti.

Najčešće **metode** pranja novca su: korišćenje gotovine, uplate pozajmica i zajmova, osnivanje lažnih preduzeća, osnivanje pravnih lica u *offshore* destinacijama, korišćenje povezanih fizičkih lica za potrebe osnivanja lažnih preduzeća, otvaranje bankovnih računa i kupovina imovine, *shell* kompanije i fondacije često prikrivaju pravog vlasnika novca, ulaganje u građevinsku industriju, ulaganje u nekretnine, ulaganje u proces privatizacije, kupovina kontrolnog paketa akcija akcionarskih društava, priliv svježeg kapitala u privredna društva koja rade i imaju probleme u poslovanju, upotreba internet bankarstva i drugo.

Primjeri procesa pranja novca:

1. cijepanje novca u manje depozite (ispod zakonskog minimuma za prijavljivanje od 30.000,00 KM), čime se otklanjaju sumnje u pranje novca i izbjegava se zahtjev za izvještavanje protiv pranja novca,

⁵⁷ Chasing Dirty Money, Peter Reuter and Edwin M. Truman, 2004. Smjernice za provođenje Zakona o spn HNB, 2012.

transfer novca u druge finansijske institucije, pogotovo inostrane banke sa manje rigoroznim provođenjem sprečavanja pranja novca,

2. uplate gotovog novca bez realnog osnova ili neuobičajene za djelatnost pravnih lica,
3. gotovinska uplata depozita za obezbjeđenje kredita u 100% visini kredita (lombardni kredit) ili prijevremene otplate kredita gotovinom,
4. transferi iz inostranstva u korist fizičkog lica bez jasnog osnova, fizička lica primaju uplate od strane fizičkih i pravnih lica sa kojima nisu u poslovnom odnosu,
5. veliki broj gotovinskih uplata više fizičkih lica u kratkom vremenskom periodu u korist računa jednog fizičkog lica, ispod zakonskog minimuma za prijavljivanje, lice na čiji račun su položena sredstva i podiže ih na ATM uređajima u inostranstvu,
6. fizičko lice otvara veći broj računa različite namjene, različite ročnosti u različitim bankama i vrši česte transfere sa jednog računa na drugi,
7. veliki broj gotovinskih uplata, u kratkom vremenskom periodu, od strane više fizičkih lica ispod zakonskog minimuma za prijavljivanje, na račune više fizičkih lica na kojima je jedno lice ovlašćeno za raspolaganje, isti sredstva u kratkom roku prenose na druge račune ili transferišu u inostranstvo po osnovu potrošnje po kartici plaćanjem robe i usluga putem interneta,
8. sukcesivne uplate novca nelegalnog porijekla od strane fizičkog lica u manjim iznosima po osnovu pozajmice osnivača u korist pravnog lica, koje zatim zbirni iznos transferiše, takođe, po osnovu pozajmice na račun drugog pravnog lica u vlasništvu bliskog srodnika, novac služi za nabavku roba ili se diže gotovinski kao legalan novac,
9. fizičko lice polaže gotovinska sredstva (nepoznatog porijekla) na račun pravnog lica koje je u njegovom vlasništvu, po osnovu pozajmice osnivača za likvidnost, manji dio se vraća vlasniku, a veći transferiše na račun drugog pravnog lica po osnovu zajma, vlasnik drugog pravnog lica podiže gotovinski/transferiše na vlastiti račun dio novca po osnovu zajma istom, a preostali transferiše trećem pravnom licu po osnovu prometa roba i usluga, vlasnik trećeg pravnog lica podiže u gotovini, kao legalan novac,
10. davanje kupljenih nekretnina (prethodno kupljenih novcem nepoznatog porijekla) u zakup, tako da se stiče privid da se radi o zakonitim prihodima,
11. pranje novca na bazi trgovine, falsifikovanje faktura uvoza i izvoza, potcijenjene ili precijenjene fakture. Pravna lica daju naloge da se po osnovu vrijednosno uvećanih faktura za uvezenu robu, sredstva transferišu u korist *offshore* kompanija istih vlasnika, sa ostvarenom razlikom u cijeni po osnovu uvećane fakture *offshore* kompanije raspolažu sa nerezidentnim računima, te novac ulažu u nekretnine, hartije od vrijednosti, investicione fondove, antikvitete, jahte i slično,
12. plaćanje po osnovu usluga, a naročito usluga istraživanja tržišta, konsaltinga, marketinga, advokatskih i računovodstvenih usluga u korist rezidentnog pravnog lica (posebno kada je u pitanju novoosnovano pravno lice), sa računa *offshore* kompanija sukcesivnim uplatama,
13. fizičko lice vrši gotovinske uplate novca nelegalnog porijekla u manjim iznosima po osnovu povećanja osnivačkog uloga pravnog lica, a zatim se pravno lice prodaje poznatom kupcu, čime isplaćena sredstva stiču legalno porijeklo,
14. fizičko lice vrši gotovinske uplate pozajmica na račun svog pravnog lica, sredstva se koriste za servisiranje otplate ranije podignutih kredita namijenjenih za investiranje,
15. fizičko lice, povezano sa organizovanim kriminalom, ugovorom o kreditu je predviđeno da bude jemac, preuzima otplatu kredita i vrši gotovinske uplate dospjelih rata, kredit je iskorišćen za kupovinu zemljišta, tako da korisnik kredita po osnovu duga prenosi vlasništvo nad zemljom na lice koje je otplatilo kredit, na jemca, čime je gotovina nelegalnog porijekla integrisana u nekretninu tj. zemljište,
16. *Offshore* kompanija, u vlasništvu lica povezanog sa organizovanim kriminalom, sa svog računa transferiše nelegalno stečena sredstva po osnovu kredita u korist pravnog lica rezidenta, a kao obezbjeđenje u ugovoru o kreditu je predviđen zalog u udjelima korisnika kredita. Rezidentno pravno lice, korisnik kredita, ne vraća kredit i *offshore* kompanija preuzima većinsko vlasništvo rezidentnog pravnog lica,

17. sklanjanje novca u banke u poreskim rjevima gdje je slabija kontrola pranja novca, korišćenjem kreditnih kartica tih banaka nezakonit novac se vraća u legalne tokove,
18. nezaposlena fizička lica, u dužem vremenskom periodu polažu u gotovini novac ispod zakonom propisanog iznosa za prijavljivanje na svoje račune ili račune drugih fizičkih lica sa kojima su povezani, a računi su otvoreni u više banaka, dio novčanih sredstava se oročava, dio isplaćuje u gotovini, gotovina se iskoristi za kupovinu nekretnina,
19. privredna društva plaćaju neregistrovane radnike iz prljavog novca ili registrovanim radnicima razliku do dogovorene plate isplaćuju prljavim novcem,
20. fizičko lice X je osnivač pravnog lica A u poreskom raju, istovremeno je zakonski zastupnik pravnog lica B i C, pri čemu je pravno lice A 60% vlasnik pravnog lica C, pravna lica B i C su rezidentna društva, pravno lice A transferiše po osnovu ugovora o zajmu pravnom licu B iznos novca, pravno lice B transferiše, takođe, po osnovu ugovora o zajmu iznos novca pravnom licu C, pravna lica su povezana vlasničkom i upravljačkom strukturom i nelegalno stečena imovina se putem više transakcija integriše u legalne novčane tokove i
21. fizičko lice putem interneta neovlašćeno provodi transakcije, te otuđuje novac sa računa drugih fizičkih i pravnih lica. Otušeni novac se prosljeđuje na račune domaćih fizičkih lica koje figurišu kao „mule“ koje novac po prijemu podižu u gotovini, te predaju fizičkom licu koje je neovlašćeno otušilo novac ili putem elektronskog sistema prenošenja novčana sredstava transferišu u inostranstvo.

8.4. DOKUMENTACIJA

Do saznanja o učinjenom krivičnom djelu pranja novca može se doći na osnovu obavještenja o sumnjivim, gotovinskim ili povezanim transakcijama, kriminalističko-obavještajnim i kriminalističko-istražnim operativnim aktivnostima MUP-ova i drugih agencija za provođenje zakona, informacija iz sredstava informisanja (televizija, radio, veb portali, veb stranice, štampani mediji i slično), te prijave pravnih i fizičkih lica. Do saznanja o počinjenom krivičnom djelu pranja novca se može doći i preko finansijske istrage (i obrnuto, zbog sumnje u počinjeno krivično djelo pranja novca pokreće se finansijska istraga).

Nakon otkrivanja krivičnog djela, tužilac provodi istražne radnje za dokazivanje i dokumentovanje pranja novca.

U zavisnosti od načina izvršenja krivičnog djela pranja novca postoji više **tipologija** pranja novca: pranja novca u bankarskom sektoru, putem mjenjačnica, u sektoru računovodstva, revizije, obezbjeđenja, nekretnina, korišćenjem usluga advokata, notara, preko registrovanih i fiktivnih firmi, hartija od vrijednosti, kredita, gotovine, elektronskog prenosa novca i drugo. Tipologije pranja novca upućuju gdje i koju dokumentaciju pronaći i koristiti u dokazivanju krivičnog djela pranja novca.

Dokumentacija poslovnih banaka

Evidencije i dokumentacija iz poslovnih banaka su jedan od najvažnijih izvora informacija o aktivnostima pojedinaca ili grupe, koje mogu ukazivati na prihode, koje pojedinci stižu mimo legalnih izvora. Zlatno pravilo je: **Slijediti trag novca i doći do počinioca krivičnog djela.**

Kada se govori o pranju novca, uvijek se podrazumijeva da bar u jednoj fazi, sredstva moraju proći kroz neki bankarski račun. Banke nude veliki broj usluga i različitih instrumenata plaćanja, time je sve veći broj različitih mogućnosti njihovih zloupotreba.

Bankarska dokumentacija, koja može poslužiti u istrazi pranja novca i biti ključni dokaz pred sudom je sljedeća:

- transakcioni računi različite ročnosti, namjene i u različitim valutama (obaveza banke je potpuna identifikacija klijenta prilikom otvaranja računa, time se dolazi do ličnih podataka o licu koje je otvorilo račun ili je ovlašćeno za raspolaganje sredstvima na račun – stvarni vlasnik sredstava, broju telefona koji koristi i *e-mail* adresi, a ako se radi o računom pravnog lica dolazi se i do podataka o osnivaču i odgovornom licu, koje ne mora biti i potpisnik po računom, posebno kada se radi o registraciji nedostupnog pravnog lica),

- karton deponovanih potpisa daje informaciju ko je potpisao spornu transakciju, ali indirektno i drugu dokumentaciju npr. da li je ovlašćeno lice potpisalo fakture, ugovore, mjesečne PDV prijave i slično, što može utvrditi vještak – grafolog,
- izvod sa stanja na računu ili promet po računu daje detalje o transakcijama klijenta na računu, analizom transakcija se mogu uočiti neuobičajene transakcije koje mogu usmjeriti ka tragu koji će dovesti do razotkrivanja krivičnog djela i izvršilaca (visoke uplate i isplate, visoki depoziti, depoziti u okruglim iznosima, depoziti u iznosima koji se ponavljaju i ne podudaraju se sa legalnim prihodima, deponovanje novca ispod zakonom propisanog za prijavu nadležnim institucijama, deponovanje novca na određen datum, prenos sa računa na račun vlasnika bez logičnog razloga, učestale konverzije valuta, oročenja na kraći rok i slično),
- uplatnice daju informacije o pojedinačnoj transakciji, nalogodavcu, licu koje je nalog realizovalo, vremenu i mjestu realizacije naloga, broj transakcionog računa na koji je transfer usmjeren, uplatnice kojima se plaćaju režijski troškovi mogu da otkriju podatke o imovini za koju se nije znalo ili koja formalno nije u vlasništvu osumnjičenog ali ustvari jeste,
- podaci o ino doznakama (ko je uplatio sredstva, sa kojeg računa i svrha uplate),
- podaci o obavljenim transakcijama putem bankomata, plaćanjima preko POS aparata i kreditnim karticama (iz kojih se vide vrijeme, mjesto i način trošenja sredstava), važno je ispitati način i dinamiku izmirenja troškova učinjenih kreditnim karticama (često se izmiruju direktno uplatom gotovine ili uplatom gotovine na jednu banku, a zatim transfer novca za pokriće troškova kreditne kartice u drugoj banci, te se tako preko pokrića troškova kreditnih kartica nelegalan novac ubacuje u finansijski sistem),
- podaci o sefovima (ugovor o zakupu sefa i izvještaj o pristupu sefu, ovlašćena lica za korišćenje sefa) i
- podaci o fizičkim licima, koja imaju ovlašćenja po drugim računima, bilo fizičkih ili pravnih lica.

Posebno važnu ulogu ima dokumentacija ino banaka kod kojih su otvoreni računi *offshore* kompanija, na osnovu koje se dobiju podaci o osnivačima *offshore* kompanija, i što je još važnije podaci o licima koja raspolažu sredstvima na računu i koja su stvarni vlasnici *offshore* kompanija. Zatim podaci o otvorenim nerezidentnim računima za domaća pravna i fizička lica, iz kojih se dobiju podaci o izvorima priliva sredstava i plaćanjima.

Sva **dokumentacija** od domaćih i ino banaka se uglavnom može prikupiti preko **FOO**, ali se **može koristiti samo kao obavještajni podatak**. Tako prikupljena dokumentacija ima isključivo obavještajni karakter i **služi da ubrza i olakša, te usmjeri radnje dokazivanja** samo na prikupljanje one dokumentacije koja je stvarno potrebna kao dokazni materijal (npr. naredbu izdati samo prema određenim bankama gdje lica imaju račune, oduzeti samo ciljane naloge o transakcijama koji se odnose na predmetno krivično djelo, a ne sve naloge i slično).

Trendovi vezani za bankarski sektor su vezani za razvoj tehnike i tehnologije i primata elektronskog bankarstva nad konvencionalnim bankarstvom. Elektronsko bankarstvo predstavlja paket servisa koji klijentima banke omogućava jednostavno korišćenje bankarskih usluga upotrebom najrasprostranjenijeg kanala komunikacije, interneta i mobilnih telefona. Karakteristika ovih usluga je mogućnost obavljanja ovih transakcija u bilo koje doba dana i noći, gdje je klijent prostorno na distanci od banke i otežava postupak identifikacije te pruža mogućnost za pranje novca.

Osim internet i mobilnog bankarstva, često se koriste i servisi za elektronski transfer novca. U BiH se najčešće koristi *Western Union*, a zatim *MoneyGram* i *Ria* transfer. Služe za brzi prenos novca (u roku od nekoliko minuta), a zloupotrebe elektronskog transfera novca su najčešće prilikom plaćanja ilegalnih proizvoda, prevara vezanih za „namještanje utakmica“, trgovine ljudima, krijumčarenje ljudi, organizacija prostitucije u zemljama Evrope i drugo.

Najčešći oblici i načini zloupotrebe kredita:

- falsifikovanje dokumentacije za podizanje visokih kredita, i to za fizička lica podataka o visini ličnih primanja, a za pravna lica podataka o finansijskom poslovanju (lažiranje finansijskih izvještaja), zatim se vrši otplata visokih anuiteta prljavim novcem,

- obezbjeđivanje kredita prljavim depozitom (koristi se kod tzv. lombardnih kredita, koji se obezbjeđuju pologom i oročenjem gotovine u visini odobrenog kredita i do otplate kredita) i
- prijevremena otplata kredita gotovinom (prljavim novcem).

Mjenjački posao daje mogućnost da se kroz više manjih transakcija sakrije pravo porijeklo novca.

Poslovna dokumentacija pravnih lica

Računovodstveni sektor je veoma specifičan, jer je prisutan u svim oblastima i djelatnostima privrede. Kroz računovodstvo svakog pravnog subjekta registruju se sve poslovne promjene. Zadatak računovodstva je da evidentira te promjene na osnovu vjerodostojnih računovodstvenih isprava kao što su ugovor, odluka, rješenje, faktura. Za pranje novca, ali i druga krivična djela (poreske utaje, korupciju i slično) koriste se falsifikovani dokumenti i lažni finansijski izvještaji, koji omogućavaju da se prikažu neistiniti poslovni događaji kao što su: fiktivni prihodi od nepostojećih kupaca, prodaja proizvoda i usluga povezanim licima po nerealno visokim cijenama, precjenjivanje ili umanjivanje neto imovine, neevidentiranje poslovnih transakcija, otpisi proizvoda, prodaja imovine po znatno nižoj cijeni od tržišne, evidentiranje uplata gotovine koja nema pokriće u prodatoj robi i izvršenim uslugama, ulaganje gotovog novca kroz nabavke repromaterijala, stvaranje lažnih obaveza, podizanje gotovine sa računa radi lažnog otkupa poljoprivrednih proizvoda i sekundarnih sirovina i slično.

Zbog realnih mogućnosti da se kroz računovodstveni sektor stručno prikriju tragovi prljavog novca, angažovanje sektora će i dalje biti atraktivno za potencijalne perače novca.

Određeni uticaji mogući su i u **sektoru revizije**, kada se može posumnjati u objektivnost revizorskog izvještaja: pritisci, stručnost revizora, sukob interesa, postojanje bliskih odnosa iz prethodnog perioda, porodični i lični odnosi, klijent ima značajno učešće u strukturi prihoda revizorske kuće i zastrašivanje.

Zbog činjenice da je računovodstveni sektor veoma osjetljiv na sve manipulacije i da svaki pokušaj prikrivanja ili krivog prikazivanja stavki u poslovnim knjigama može dovesti do ozbiljnih posljedica za poslovanje privrednog subjekta, za pranje novca i poreske utaje često se koriste druga **pravna lica registrovana sa ciljem manipulacija**:

- registracija pravnog lica u svrhu pranja novca (najčešće *offshore* kompanija),
- registracija pravnog lica i otvaranje transakcionog računa, a zatim poništavanje registracije, pri čemu se račun ne zatvara i nastavlja se koristiti za pranje novca i druge nezakonite transakcije,
- otvaranje računa u inostranstvu i visok promet na istim bez iskazivanja tog prometa u poslovnim knjigama,
- nedostupne firme – pravna lica registrovana na ime lica sa lažnim identitetom ili na ime „mula“,
- paralelne firme – falsifikovanje dokumentacije postojeće firme i upotreba iste za nepostojeću firmu i
- lažna dokumentacija o registraciji pravnog lica.

Računovodstvena dokumentacija i evidencije pravnog lica, koja se najčešće koristi za dokazivanje pranja novca, uglavnom je vezana za poreske utaje i fiktivne poslovne događaje, a odnosi se na:

- bruto bilans;
- sintetičke i analitičke kartice kupaca i dobavljača (koje za pranje novca mogu biti važne za utvrđivanje načina izmirenja obaveza – npr. gotovinom, kompenzacijom i slično, gdje su izbjegnute transakcije preko bankarskih računa);
- analitičke kartice datih i primljenih avansa, (gdje često uplatu avansa ne prati isporuka robe);
- analitičke kartice datih i primljenih pozajmica sa ugovorima o pozajmicama (preko pozajmica se nerijetko ubacuje novac nepoznatog porijekla, a iz ugovora se vide i lica koja su učestvovala u pranju novca);
- kupoprodajni ugovori (preko kojih se može doći do podataka o nezakonito stečenoj imovini);
- ugovori o kompenzacijama i cesijama (najčešće između povezanih lica i za poslovne događaje koji se nisu dogodili);
- ugovori o ustupanju potraživanja (kod nelikvidnih pravnih lica, ali često i kada se žele izbjeći plaćanja prijavljenih poreskih obaveza);

- ugovori o prenosu udjela (npr. po nerealnim cijenama ili da bi se izbjegla pljenidba i prisilna naplata duga, ustupanje udjela po osnovu primljenih pozajmica i slično);
- profakture i fakture kao dokaz o nastalim poslovnim događajima (uključujući i uvozu i izvozu carinsku dokumentaciju) i
- knjige ulaznih i izlaznih faktura, PDV prijave, popisne liste i druga dokumentacija (uglavnom se koriste kod poreskih utaja, ali mogu biti važne i za pranje novca npr. kada se izdaju fiktivne fakture za izvozne usluge / koje su oslobođene PDV-a / a plaćanjem ovih usluga se ubacuje nezakonit novac).

Sa stanovišta **tržišta kapitala**, za pranje novca su interesantne emisije akcija, te investicioni fondovi osnovani na *offshore* destinacijama. Trend je porast učešća investicionih fondova putem različitih finansijskih instrumenata na tržištu kapitala. Perači novca koriste razne tehnike manipulacije na tržištu kapitala, koje imaju za cilj aktiviranje prljavog kapitala, kao što su npr. povezana djelovanja više investitora u cilju sticanja ili otuđenja određenih ciljnih akcija ili lažna trgovanja akcijama sa ciljem da se tržište „razigra“ (kada tržište ne bilježi obime trgovanja hartijama od vrijednosti, kada je bez velikih promjena oscilacija, u cilju lakšeg plasiranja prljavog novca, više povezanih investitora ispostavlja naloge za trgovanje akcijama stvarajući fiktivno tražnju i situaciju da se nešto dešava na tržištu).

Tržište kapitala se koristi za pranje novca i na sljedeće načine:

- kupoprodajom hartija od vrijednosti po znatno nižoj ili višoj cijeni od tržišne kroz „blok poslove“,
- ugovorima o poklonu,
- manipulacijama povezanih lica,
- manipulacijama brokera,
- preknjižavanjem sredstava na depozitnom računu brokerskih kuća⁵⁸ i
- kastodi poslovima⁵⁹.

Sektor osiguranja je za pranje novca interesantan, kako sa stanovišta životnog osiguranja, tako i kroz neživotna osiguranja, jer su veliki rizici kojima su izložena osiguravajuća društva kada su u pitanju prevarne radnje (fiktivna osiguranja i namjerne paljevine, lažne automobilske nesreće, korišćenje fiktivnih osiguranja kao zaloga za dobijanje kredita i kupovinu nekretnina, podsticanje gotovinskih depozita u slučaju kada se premije koriste kao štednja itd.).

Kod životnog osiguranja su prisutne sljedeće aktivnosti vezane za pranje novca: uplata visokih premija osiguranja, jednokratnih ili u više rata od strane fizičkih lica kod kojih je teško utvrditi profesionalnu djelatnost, uglavnom nemaju stalno zaposlenje, što dovodi do sumnje da se bave nezakonitim poslovima, kupac polise navodi treće lice sa kojim nije u srodstvu kao korisnika, isplata polise se upućuje na treće lice, kupovina životnog osiguranja hartijama od vrijednosti za koje je teško utvrditi način sticanja, kupovina polisa jednokratnom uplatom premije sa kratkim otkaznim rokom, kupovina više polisa životnog osiguranja za neubičajeno visoku sumu novca sa kratkim otkaznim rokom i uplate premija su vršene redovno u gotovom novcu.

Sektor nekretnina je veoma ranjiv za pranje novca, jer je obično povezan sa organizovanim kriminalom i korupcijom, posebno kada je riječ o kupovini atraktivnih lokacija za izgradnju objekata i u dijelu dobijanja građevinskih dozvola. Iskustvo je pokazalo da je pranje novca kroz nekretnine veliko, prljav novac se integriše u sektor nekretnina kupovinom zemljišta, izgradnju stanova, kuća, poslovnih prostora, osnivaju se pravna lica čiji su osnivači kriminalci, u cilju prikrivanja prljavog novca isti se raslojava preko više pravnih lica kako bi se prikrilo kriminalno porijeklo novca, veliki iznos gotovinskih uplata, a novac potiče iz kriminalnih radnji na račune investitora od strane fizičkih lica u cilju kupovine nepokretnosti. Na taj način se prljav novac pretvara u imovinu, investitor gotovim novcem nepoznatog porijekla plaća građevinske radove. Potom se pojavljuje treće lice u ulozi investitora, bez kriminalne prošlosti i za račun perača kupuje nepokretnosti, kupovina sredstvi- ma koja potiču sa računa *offshore* kompanija čije se porijeklo ne može provjeriti, plaćanje izvođačima radova usluga u većem iznosu od realnih, zatim ih izvođač raslojava kooperantima kojima investitor izdaje fiktivne fakture i na taj način mu se vraća novac.

⁵⁸ Primjer preknjižavanja se može pronaći u poglavlju 9: „Finansijske istrage“.

⁵⁹ Primjer u poglavlju 9: „Finansijske istrage“.

Kroz sektor nekretnina novac se pere i na sljedeće načine:

- finansiranjem objekta gotovim novcem,
- kupoprodajom – u ugovorima se prikazuje vrijednost nekretnine znatno nižom/višom od stvarne,
- izgrađena ili kupljena nekretnina se ne knjiži na stvarnog vlasnika i
- prenosom nekretnine na pravno lice – nakon što je objekat izgrađen/kupljen „unosi“ se kao povećanje kapitala pravnog lica.

Bitan izvor podataka o pranju novca mogu biti **advokati i notari**, koji su dužni, prilikom obavljanja poslova iz svog djelokruga, provoditi mjere sprečavanja i otkrivanja pranja novca. Podaci i dokumentacija kojom raspoložu advokati i notari odnosi se posebno na sljedeće poslove:

- kupovinu ili prodaju nekretnina,
- kupovinu ili prodaju udjela ili akcija privrednog društva,
- osnivanje i upravljanje privrednim društvom, fondovima i slično,
- prikupljanje sredstava potrebnih za osnivanje, djelovanje i upravljanje privrednim društvom,
- otvaranje ili upravljanje bankovnim računima, štednim ulozima ili računima za poslovanje sa finansijskim instrumentima,
- upravljanje novčanim sredstvima, finansijskim instrumentima ili drugom imovinom u vlasništvu klijenta,
- davanje ili primanje pozajmica i
- obavljanje u ime i za račun klijenta finansijskih transakcija ili transakcija u vezi sa nekretninama.

Notari i advokati su dužni identifikovati klijenta na osnovu važećeg identifikacionog dokumenta, a poslovni odnos zasnovati na osnovu originalnih isprava ili ovjerenih kopija, koje moraju biti ažurirane i tačne.

Druga dokumentacija koja se koristi za dokazivanje pranja novca je gotovo identična sa dokumentacijom koja se koristi za finansijsku istragu, a u suštini se odnosi na zadnju fazu pranja novca – integraciju, gdje je novac prividno dobio svoje legalno porijeklo integracijom u nekretnine, motorna vozila, akcije i drugu pokretnu i nepokretnu imovinu.

8.5. ORGANI ZA PROVOĐENJE ISTRAGE I IZVORI INFORMACIJA

U strategiji borbe protiv pranja novca veoma značajno mjesto pripada organima krivičnog gonjenja i pravosuđu jedne zemlje. Ključnu ulogu u provođenju istrage u vezi pranja novca ima tužilaštvo uz neophodnu saradnju svih agencija za provođenje zakona.

Zavisno od predikatnog krivičnog djela, osim tužilaštva, u istragu su uključeni i: UIO i poreske uprave, MUP, Granična policija, SIPA i FOO, Komisije za hartije od vrijednosti, Agencije za bankarstvo, Finansijska policija i druge agencije i institucije.

Otkrivanje krivičnog djela pranja novca najčešće se ostvaruje operativnom djelatnošću **Finansijsko-obavještajne jedinice Državne agencije za istrage i zaštitu** (u daljnjem tekstu: **FOO**). FOO, kao centralna finansijsko-obavještajna jedinica u BiH, prima, sakuplja, evidentira i analizira podatke, informacije i dokumentaciju u vezi sprečavanja, istraživanja i otkrivanja operacija pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti.

Kada FOO utvrdi postojanje osnova sumnje da je počinjeno krivično djelo pranja novca, po službenoj dužnosti dostavlja nadležnom tužilaštvu izvještaj o postojanju osnova sumnje o počinjenom krivičnom djelu i izvršiocima, sa odgovarajućim podacima, informacijama i dokumentacijom.

FOO rezultate analiza i istraga, te podatke, informacije i dokumentaciju dostavlja i drugim nadležnim organima u BiH, kao i finansijsko-obavještajnim jedinicama drugih zemalja na njihov zahtjev ili na vlastitu inicijativu, u skladu sa odredbama Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti, pod uslovom da je obezbijeđena zaštita tajnosti podataka i da će podaci biti prosljeđeni drugim policijskim i pravosudnim organima samo uz prethodnu pismenu saglasnost FOO-a.

Zbog povezivanja i liberalizacije finansijskog tržišta, poslovanja i sloboda kretanja kapitala, rada i ljudi pranje novca ne poznaje nacionalne granice, tako da predstavlja oblik transnacionalnog organizovanog kriminala.

Međunarodne organizacije u borbi protiv pranja novca su: Organizacija ujedinjenih nacija, Savjet Evrope, FATF, Grupa Egmont, Evopska unija, Bazelski komitet za bankarske propise i kontrolu, Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka.

Jedna od najaktivnijih organizacija – radnih grupa u borbi protiv pranja novca je engl. **Financial Action Task Force on Money Laundering – FATF**. Osnovana je 1989. godine od strane Grupe sedam najrazvijenijih država svijeta. *FATF* je međunarodni organ koji ima za cilj da razvija i unapređuje mjere i radnje za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma na nacionalnom i međunarodnom nivou. *FATF* je vodeći organ u svijetu koji se bavi postavljanjem standarda u ovoj oblasti. „40 + 9“ preporuka *FATF* predstavljaju krovni međunarodni standard i kao takve se ugrađuju u međunarodne konvencije, a sistemi za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma u državama širom svijeta se procjenjuju u odnosu na njih.

Egmont grupa je međunarodno udruženje finansijsko-obavještajnih jedinica, osnovano 1995. godine, koje za osnovni cilj ima unapređenje međunarodne saradnje i razmjene podataka o pranju novca i finansiranju terorizma, te se uspješna borba protiv njih ne može zamisliti bez efikasne i brze međunarodne saradnje. Bosna i Hercegovina je u svoje zakonodavstvo uključila preporuke međunarodnih institucija, a FOO je članica Egmont grupe.

8.6. Najčešće greške, problemi i nedostaci

- neblagovremeno prepoznavanje pranja novca od banaka i drugih obveznika,
- neprovođenje istraga po sumnjivim transakcijama,
- neprovođenje finansijskih istraga,
- problemi sa dokazivanjem umišljaja i znanja da novac ili imovina potiču iz krivičnog djela,
- porijeklo prljavog novca tj. utvrđivanje predikatnog krivičnog djela pogotovo kada ono nije počinjeno u BiH,
- utvrđivanje visine imovinske koristi (odvajanje legalnog od nelegalnog prihoda) i
- neprimjenjivanje privremenih mjera zabrane raspolaganjem da se spriječi otuđenje.

8.7. Sugestije

Osnovni uslov za uspješnu borbu protiv pranja novca kao veoma opasnog vida privrednog kriminaliteta je, pored dobre zakonske regulative, odlučnost i sposobnost svih institucija, službi, organa jedne države čija je obaveza da prati finansijske tokove i vrši nadzor nad izvršavanjem propisanih mjera vezanih za kontrolu porijekla novčanih sredstava koje se stavljaju u legalne finansijske tokove. U tom smislu je i međunarodna saradnja nezaobilazna komponenta u prikupljanju obavještajnih podataka i od posebnog značaja je kada se ima u vidu izuzetna pokretljivost finansijskih sredstava u savremenim finansijskim tokovima.

Tužilac i ovlašćena lica u krivičnom postupku trebaju pratiti uobičajene faze pranja novca: ulaganje, kada osumnjičeni uvodi svoje nezakonite prihode u finansijski sistem, prikrivanje, kada osumnjičeni vrši prebacivanje novca sa računa na koji je položen kako bi ga udaljio od stvarnog izvora, i integraciju, kada osumnjičeni usmjerava novac u legitimne novčane tokove.

Slijediti trag novca i doći do počinioca krivičnog djela.

8.9. PRIMJER IZ SUDSKE PRAKSE

Specijalno tužilaštvo Banja Luka je dana 11.5.2011. godine donijelo Naredbu o provođenju istrage zbog osnovane sumnje da je Z.C. u periodu od 2008. do 2011. godine udruživanjem i u dogovoru sa ostalim osumnjičenim, preko poslovnih banaka i *offshore* kompanija i povezanih pravnih lica izvršio „ubacivanje“ veće količine **nelegalno stečenog novca** u Republiku Srpsku, iako je znao da je novac stečen **izvršenjem krivičnog djela**, šverca cigareta i trgovinom opojnih droga u Srbiji, tako što je u dogovoru sa direktorom „A“ d. o. o. Banja Luka (Z.C. je bio predsjednik UO u društvu), Lj.M., koji je kao odgovorno lice odobravao i potpisivao dogovorene transakcije, izvršio više transakcija novca na osnovu primljenih i datih avansa **sa offshore kompanijama i povezanim licima** iz Republike Srbije i drugim pravnim licima, a sa D.N. kao odgovornim licem u društvu „B“ d. o. o. Banja Luka, čiji je osnivač Z.C., koristeći **fiktivne fak-**

ture i ugovore o pozajmicama, preko transakcionog računa društva izvršio više transakcija novca, kako bi nelegalno stečen novac ubacio u legalne tokove pravnih lica u cilju prikrivanja njegovog porijekla, da bi tako stečen novac upotrijebio za pokretanje proizvodnje „C“, a „A“ d. o. o. Banja Luka omogućio većinski udio akcija u „C“ a. d.

Razlozi donošenja Naredbe o provođenju istrage jesu izvještaji dostavljeni Specijalnom tužilaštvu od strane Jedinice za posebne istrage, Odjeljenja za istrage krivičnih djela teškog i organizovanog kriminala Banja Luka i Komisije za hartije od vrijednosti Republike Srpske o određenim **neregularnostima u radu prilikom postupka stečaja** u „C“ a. d. Velika Obarska.

Odjeljenja za istrage krivičnih djela, nakon određenih operativnih provjera i analiza istih, su bilamišljenja da postoje osnovi sumnje da su određena lica nezakonitim radnjama izvršila krivična djela Zločinačkog udruženja iz člana 383. KZ RS, a u vezi sa krivičnim djelima Pranja novca iz člana 280. stav (4) KZ RS, krivično djelo Zloupotrebe službenog položaja ili ovlaštenja iz člana 347. KZ RS i krivično djelo Falsifikovanja ili uništavanja poslovnih i trgovačkih knjiga ili isprava iz člana 274. KZ RS.

Komisija za hartije od vrijednosti Republike Srpske je u informaciji navela pogrešnu primjenu materijalnog prava i to Zakona o stečajnom postupku, kojim je dopušten prenos dijela ili cjelokupne imovine stečajnog dužnika na jedno ili više već postojećih pravnih lica ili lica koja će tek biti osnovana, ali ne i prenos kapitala, kako je navedeno u planu reorganizacije stečajnog dužnika, te se na taj način strateškom partneru „A“ d. o. o. Banja Luka poklanja dio imovine stečajnog dužnika, kako bi se na bazi vraćanja te imovine stečajnog dužnika povećalo vlasničko učešće strateškog partnera.

Na osnovu prikupljenih dokaza, prije svega materijalnih dokaza, provedene su posebne istražne radnje – presretani telefonski razgovori osumnjičenih, prikupljena je dokumentacija iz banaka vezana za promet transakcionih računa u KM i stranoj valuti za period za preduzeća – zahtjevi za otvaranje računa sa statusnom dokumentacijom, izvodi sa stanja na računima, nalozi za prenos, poruke MT 103, prilivi 746, obračuni provizije, izuzeta je poslovna, knjigovodstvena dokumentacija – bruto bilansi rezidenata za period, profakture, analitičke kartice kupaca, dobavljača, datih i primljenih avansa, potraživanja od drugih lica, učešća u kapitalu, dokumentacija povezanih lica rezidenata i pravnog lica „C“ a. d. Velika Obarska – ugovora o zajmu, o ustupanju duga, o preuzimanju duga, kupoprodajni ugovori, ugovori o prenosu udjela, predugovor o regulisanju međusobnih obaveza povodom preuzimanja vlasničkih prava, saslušani su osumnjičeni i svjedoci, prikupljena je dokumentacija od institucija vezana za privatizaciju, listing poziva, provedene su privremene mjere zabrane raspolaganja ili otuđenja imovine preduzeća. Od Tužilaštva za organizovani kriminal Republike Srbije pribavljeni su dokazi: optužnice protiv Z.C., kao i člana kriminalne grupe D.S., i podaci o osnivačima i vlasničkoj strukturi povezanih pravnih lica u Srbiji, akta Vrhovnog državnog tužilaštva Odjeljenja za suzbijanje organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina Podgorice, pribavljen je promet transakcionih računa *offshore* kompanija za koje je uvrđeno da su učestvovali u transferu nelegalno stečenog novca preko preduzeća „A“ d. o. o. Banja Luka i „B“ d. o. o. Banja Luka, kao i nerezidenata, pribavljeni su izvodi iz krivične evidencije, osnivačka dokumenta za društva iz Republike Srpske i Republike Srbije koja su učestvovala u provođenju kriminalnih radnji, pribavljeni su nalazi i mišljenja vještaka različitih struka i drugi dokazi koji su ukazivali na izvršenje krivičnog djela, a koji su pronađeni tokom istrage. Nakon provedenog istražnog postupka Specijalno tužilaštvo podiže Optužnicu broj: KT-ST-11/11 od 21. 9. 2011. godine.

Specijalno tužilaštvo Banja Luka je podiglo optužnicu broj KT ST 11/11 od 21. 9. 2011. godine protiv Z.C., zbog krivičnog djela produženo krivično djelo pranja novca iz člana 280. stav (4), a u vezi sa stavom (1) i (3) Krivičnog zakonika Republike Srpske, a protiv optuženih Lj.M. i D.N. zbog produženog krivičnog djela pranja novca iz člana 280. stav (5), a u vezi sa stavom (1) i (3) Zakona. Specijalno tužilaštvo je naknadno zaključilo sporazum o priznanju krivice sa Lj.M.. Okružni sud u Banja Luci je donio Rješenje broj: 11 0 K 006949 11 K od 7. 11. 2011. godine

kojim je razdvojen postupak protiv Lj.M. i odredio da će se u odnosu na ovog optuženog nastaviti voditi odvojeno postupak.

Okružni sud u Banja Luci je u krivičnom predmetu broj: 11 O K 006949 12 K 2 od 18. 7. 2013. godine protiv optuženih Z.C. zbog produženog krivičnog djela pranja novca iz člana 280. stav (4), a u vezi sa stavom (1) i (3) Krivičnog zakonika Republike Srpske i D.N. zbog produženog krivičnog djela pranja novca iz člana 280. stav (5), a u vezi sa stavom (1) i (3) istog Zakona, po optužnici Specijalnog tužilaštva, donio PRESUDU kojom je oglosio krivim Z.C. i D.N. što su:

1. u periodu od 2008. do polovine 2011. godine Z.C. zajedno sa Lj.M. i D.N., udruživanjem sa D.S. i drugim licima iz Republike Srbije, protiv kojih se vodi krivični postupak pred Posebnim odjeljenjem Višeg suda u Beogradu, zbog krivičnih djela neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga i produženog krivičnog djela pranja novca, preko različitih *offshore* kompanija, putem banaka izvršili ubacivanje veće količine **novca stečenog izvršenjem krivičnih djela, a u cilju prikrivanja njegovog stvarnog porijekla**, a dajući uputstva i naloge Lj.M. i D.N., novac integrisali o privredne tokove Republike Srpske i Republike Srbije, iako su znali da je novac stečen izvršenjem krivičnog djela neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga.

Z.C. je u 2008. godini, kao predsjednik UO preduzeća „D“ a. d. Novi Sad koje je 100% vlasnik preduzeća „A“ d. o. o. Banja Luka, sa suvlasnikom *offshore* kompanije „LT“ LLC Delaver, USA, D.S., dogovorio da se na devizni račun preduzeća „A“ d. o. o. Banja Luka izvrši uplata novca stečenog izvršenjem djela neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, nakon čega je Z.C. dao nalog Lj.M., odgovornom licu „A“ d. o. o. Banja Luka da ispostavi profakturu na ime *offshore* kompanije „LT“ LLC Delaver, Lj.M. je napravio i potpisao profakturu broj 23/08 na ime *offshore* kompanije **u vrijednosti od 2.000.006,60 evra radi navodne** isporuke sjemenskog kukuruza, dana 29. 12. 2008. godine *offshore* kompanija je uplatila na devizni račun „A“ d.o.o. kod banke iznos od 1.500.000,00 evra, nadalje radi prikrivanja stvarnog porijekla novca isti dan je sa deviznog računa „A“ d. o. o. Banja Luka prebačen iznos od 620.100,00 evra na račun preduzeća „SI“ d. o. o. Novi Sad (vlasnik Z.C.), iznos od 1.218.307,75 KM prebačen je na račun druge banke za otkup potraživanja banke od „C“ a. d. Velika Obarska – u stečaju u namjeri da postane većinski akcionar, iznos od 391.166,00 KM na račun preduzeća „B“ d. o. o. Banja Luka i iznos od 55.000,00 evra na račun preduzeća „IT“ Podgorica, dana 27. 1. 2009. godine *offshore* kompanija „LT“ LLC Delaver, ponovo vrši uplatu u ukupnom iznosu od 270.000,00 evra, na devizni račun pravnog lica „A“, uplaćen novac u cilju prikrivanja njegovog stvarnog porijekla i integrisanja u legalne privredne tokove, po nalogu Z.C., direktor Lj.M. 28. 1. 2009. godine prebacio na račun „SI“ d. o. o. Novi Sad, ove dvije uplate su evidentirane u knjigovodstvu „A“ d. o. o. Banja Luka na kontu 4301 – *Primljeni avansi* „LT“ LLC Delaver u visini od 1.770.000,00 evra (3.461.819,10 KM), stanje se prenosi sve do 2011. godine, navedene **uplate avansa nije pratio poslovni događaj, odnosno isporuka robe.**

Tokom 2009. i 2010. godine na devizne račune „A“ d. o. o. Banja Luka, otvorenih u dvije banke, u skladu sa dogovorima, su takođe stizali prilivi od različitih *offshore* kompanija iz različitih destinacija, poreskih rajeva, Lihtenštajna, Kipra, Delavera, Švajcarske, Luksemburga, Djevičanskih ostrva, Paname, te Republike Srbije, ukupan iznos priliva je evidentiran u knjigovodstvu „A“ d. o. o. Banja Luka na kontu 4303 – *Primljeni avansi*, stanje računa se prenosi sve do 2011. godine, a navedene uplate avansa nije pratio stvarni poslovni odnos, odnosno isporuka robe. Od ukupnog priliva u 2009. i 2010. godini, u ukupnom iznosu od 2.454.921,40 evra (4.801.408,92 KM), a u cilju prikrivanja njegovog stvarnog porijekla i integrisanja u legalne tokove „priljavog novca“, po nalogu Z.C., direktor Lj.M. transferiše najveće iznose: 1.832.100,00 evra (3.583.276,14 KM) na račun preduzeća nerezidenta „SI“ d. o. o. Novi Sad, 1.102.568,29 evra (2.156.436,14 KM) na račun advokatske kancelarije radi izmirenja obaveza „C“ a. d. Velika Obarska – u stečaju, 229.654,93 evra (449.166,00 KM) na račun „B“ d. o. o. Banja Luka, a preostali iznos u korist računa nerezidenata iz više država.

2. u toku 2008. godine, kao osnivač i suvlasnik preuzeća „B“ d. o. o. Banja Luka, Z.C. je sa vlasnikom preduzeća „UT“ Banja Luka dogovorio tri pozajmice u ukupnom iznosu od 1.490.498,00 KM, od čega je 316.844,46 KM po nalogu Z.C., D.N., direktor „B“ d. o. o. Banja Luka, prebacio u korist kompanije iz Njemačke za kupovinu aviona, a preostali iznos od 1.166.749,00 KM je prebačen na račun „A“ d. o. o. Banja Luka, koji je upotrijebljen za otkup potraživanja radnika „C“ a. d. Velika Obarska – u stečaju, povrat dijela pozajmice je u iznosu od 391.166,00 KM obezbijeđen iz „prilavog novca“ pribavljenog izvršenjem krivičnog djela iz transakcije novca između „A“ d. o. o. Banja Luka i *offshore* kompanije, stanje duga prema „UT“ Banja Luka je evidentirano u knjigovodstvu „B“ d. o. o. Banja Luka na kontu 4219 – *pozajmice* 2008. u visini 782.332,00 KM i isti se prenosi do 2011. godine.

Da je optuženi Z.C. izvršio produženo krivično djelo pranja novca iz člana 280. stav (4), a u vezi sa stavom (1) i (3) Krivičnog zakonika Republike Srpske u periodu od 2008. do 2011. godine i to udruživanjem sa D.S. i drugim licima iz Republike Srbije, sud se upoznao i sa sadržajem zabilježenih razgovora, koje je Specijalno tužilaštvo pribavilo putem međunarodne pravne pomoći od nadležnog organa Republike Srbije od Okružnog suda u Beogradu, Posebnog odjeljenja, istražni sudija Okružnog suda u Beogradu je postupajući prema prijedlogu Specijalnog tužilaštva u Beogradu, određivao i produžavao posebnu istražnu radnju nadzora i snimanja telefonskih razgovora prema osumnjičenom Z.C., a zbog osnova sumnje da je isti izvršio krivično djelo pranja novca sa elementima organizovanog kriminala, tako što je novac stečen kriminalnim aktivnostima zajedno sa braćom D. i D.S. iz Beograda koji su organizovali krijumčarski kanal, kojim su veće količine opojne droge kokaina sa područja Južne Amerike krijumčarili ka zemljama Evrope, a dio opojnih droga na područje BiH, Hrvatske, Srbije i Slovenije, na način da osumnjičeni Z.C. aktivno učestvuje da nezakonito stečen novac plasira u legalne tokove posredstvom preduzeća „A“ d. o. o. Banja Luka i „D» d. o. o. Novi Sad. Iz sadržaja razgovora se jasno vidi da optuženi Z.C. dobro poznaje D.S. i druga lica iz Republike Srbije, da se sa njim sastaje, te da prilikom navedenih kontakata dogovara način vršenja uplata velikih iznosa novca iz inostranstva preko *offshore* kompanija. Optuženi Z.C. je tačno znao kada, koliko i sa kojeg računa *offshore* kompanije će biti izvršena uplata u korist „A” d. o. o. Banja Luka. Novac obezbijeđen na opisan način, stečen izvršenjem krivičnog djela, je tako integrisan sa novcem iz redovnog poslovanja „A“ d. o. o. Banja Luka, dalje je plasiran u redovne privredne tokove Republike Srpske (investiranje u „C“ a. d. Velika Obarska – u stečaju) i Republike Srbije. Prema ocjeni suda Z.C. je znao da novac potiče od izvršenja krivičnog djela prodaje opojnih droga. Da je optuženi Z.C. udruživanjem sa D.S. i drugim licima, počinio krivično djelo na području Republike Srbije vidljivo je iz optužnice Tužilaštva za organizovani kriminal Republike Srbije broj KT: S17/09 od 6. 8. 2010. godine, kojom optužnicom je pored D.S. optužen i Z.C. za isto krivično djelo tj. produženo krivično djelo pranja novca iz člana 231. stav (4) u vezi sa stavom (2) i (1) Krivičnog zakonika Republike Srbije. Navedenom optužnicom Z.C. se tereti da je bio pripadnik organizovane kriminalne grupe čiji su organizatori D.S. i druga lica, organizovani s ciljem vršenja krivičnog djela nedozvoljene proizvodnje i prometa opojnih droga, a u cilju sticanja imovinske koristi Novca koji bi u skladu sa planom organizovane kriminalne grupe bio uložen u kupovinu i preuzimanje preduzeća u procesu privatizacije, kao i finansiranje tako kupljenih preduzeća, a sve u cilju korišćenja „prilavog novca“ i njegovog ulaganja u legalne tokove, u cilju prikrivanja njegovog nezakonitog porijekla i stvarnih vlasnika, odnosno kriminalne grupe.

Na osnovu snimljenih razgovora se može zaključiti da se transfer novca vršio po uhdanom sistemu, tako da se proslijedi profaktura iz jednog preduzeća, koja glasi na tačno određen iznos na ime isporuke određene vrste robe, a po realizaciji i uplati avansa do realizacije na ime isporuke naznačene vrste robe nije dolazilo. „A“ d. o. o. Banja Luka za uplaćeni avans nije imao stvarnu namjeru da izvrši isporuku robe, već je isključivi cilj bio prikrivanje stvarnog porijekla novca i integrisanje istog u privredne tokove Republike Srpske i Republike Srbije. Uviđom u poslovnu dokumentaciju „A“ d. o. o. Banja Luka utvrđeno je da je na račun preduzeća izvršeno više uplata koje nisu rezultovale stvarnim poslovnim odnosom. Z.C. je u svom iskazu naveo da se novac na deviznom računu „A“ d. o. o. Banja Luka, koji je prebačen sa *offshore*

kompanija, radilo o pozajmicama, ali da **nije imao zaključen ugovor, sporazum ili bilo kakav drugi akt** koji bi ukazivao da se radi o pozajmicama. Novčani prilivi su isti, najkasnije naredni dan, prebacivani na račun drugih preduzeća povezanih lica.

„A“ d. o. o. Banja Luka je 4.12.2008. godine uputio pismo namjere Osnovnom sudu u Bijeljini i drugim učesnicima u stečajnom postupku u cilju preuzimanja većinskog kapitala preduzeća „C“ a. d. Velika Obarska – u stečaju (stečaj otvoren 2007. godine) u postupku reorganizacije stečajnog dužnika (Plan reorganizacije stečajnog dužnika, „A» d. o. o. Banja Luka naveden kao strateški partner), na način da bi preuzeo sve dugove stečajnog dužnika, te izvršio investiciona ulaganja u remont fabrike u cilju pokretanja proizvodnje. S tim u vezi je zaključen Ugovor o ustupanju potraživanja radnika šećerane i Aneks ugovora. Prema nalazu sudskog vještaka ekonomske struke iznos priznatih ulaganja u šećeranu na dan 20.10.2010. godine je bio cca 12,8 miliona KM, čime „A“ d. o. o. Banja Luka stiče 18.379.913 akcija, 63,75% učešća u kapitalu šećerane, od toga je za izvršeni otkup kredita i potraživanja od radnika ostvareno učešće od 51% ili 10.880.395 akcija (za izvršeni remont 12,75%), u nalazu vještak navodi da „A“ d. o. o. Banja Luka bez primljenih avansa, iz redovnog poslovanja ne bi mogao izmiriti obaveze preuzete ugovorima. Za ovako veliki investicioni poduhvat bilo je neophodno obezbijediti dodatna sredstva, a koja je Z.C. obezbijedio upravo od novca pribavljenog izvršenjem krivičnih djela preko *offshore* kompanija i drugih povezanih pravnih lica iz Srbije sa kojima je rukovodio i upravljao sam ili preko svojih najbližih saradnika. Naprijed navedeno je potvrdio vještak ekonomske struke. Prema Rješenju broj: 059-0-Reg-10-000-576 Okružnog privrednog suda u Bijeljini od 24. 11. 2010. godine se vrši promjena naziva, osnivača i promjena visine osnivačkih uloga osnivača, priznato je učešće u visini od 63,75% „A“ d. o. o. Banja Luka.

„A“ d. o. o. Banja Luka je zaključio predugovor o međusobnoj saradnji sa nerezidentom „J“ Republika Hrvatska (ovim ugovorom su se „J“ obavezali da „A“ d. o. o. Banja Luka uplate iznos od 3 miliona evra na ime sticanja kompletnog akcionog kapitala, zadruga je uplatila i 1,3 miliona evra po osnovu ugovora o zajmu), kako bi u procesu reorganizacije stečajnog dužnika „C“ a. d. Velika Obarska – u stečaju, postao većinski vlasnik, što ukazuje da optuženi Z.C. nije imao namjeru da novcem koji je uplaćen sa *offshore* kompanija otkupi potraživanja radnika „C“ a. d. Velika Obarska – u stečaju, kako bi u reorganizaciji stečajnog dužnika postao većinski vlasnik i namjeru da nastavi proces proizvodnje, već je ove radnje preduzimao u cilju da novac koji je pribavljen krivičnim djelom, njegovim ulaganjem u „C“ a. d. Velika Obarska – u stečaju, u cilju prikrivanja stvarnog porijekla integriše u „C“ a. d. Velika Obarska – u stečaju, kako bi se stvorila mogućnost u daljnjem obavljanju privrednih tokova, što je već učinio preduzetim radnjama zaključenjem ugovora sa „J“ i u krajnjem ishodu stečeno vlasništvo u akcijama „C“ a. d. Velika Obarska – u stečaju, ovim ugovorom prebaci na „J“ i iz preduzetih radnji ostvari dobit.

Analizom izuzete dokumentacije iz „B“ d. o. o. Banja Luka, čiji je osnivač Z.C. sa 70% udjela, a lice ovlašćeno za zastupanje D.N., je zaključeno da preduzeće nije 2008. godine ostvarivalo prihode iz obavljanja djelatnosti (ni u 2009, ni 2010. godini), već je samo vršilo pozajmice, između ostalih od preduzeća «UT» d. o. o. Banja Luka u visini cca 1,5 miliona KM 2008. godine (ugovor potpisao D.N.). Iz primljenih sredstava je prebačeno dobavljaču iz Njemačke za kupovinu aviona Cesna (engl. *CESSNA*) 162.000,00 evra (višak sredstava je prebačen u korist „A“ d. o. o. i u druge ciljeve, a sve po nalogu Z.C.). Povrat dijela pozajmica je izvršen iz sredstava dobijenih po osnovu pozajmica od „A“ d. o. o. Banja Luka u visini od 391.166,00 KM, a iz sredstava priliva od *offshore* kompanije na devizni račun „A“ d. o. o. Banja Luka. Vještak u svom nalazu zaključuje da „B“ d. o. o. Banja Luka ne bi mogao svoje obaveze da plaća iz redovnog poslovanja, prema bilansima (ostvarivao gubitak), da nije bilo ostvarenog spornog priliva. „B“ d. o. o. Banja Luka je ostao dužan cca 782.000 KM po osnovu obaveza po primljenim pozajmicama „UT“ d. o. o. Banja Luka.

Iz dokumentacije dobijene putem međunarodne pravne pomoći iz Republike Srbije sud je utvrdio da se protiv optuženog Z.C. vodilo više krivičnih postupaka u Republici Srbiji (između ostalog i za radnje koje je preduzimao po nalogu i u korist D.S.) i da su organi krivičnog

gonjenja u Republici Srbiji za njim raspisali crvenu međunarodnu potjernicu. Zbog svih ovih postupaka je i pobjegao u Republiku Srpsku.

Nakon detaljne analize dokaza i date ocjene, sud je zaključio da su optuženi Z.C. i D.N. preduzimali radnje kojima se stiču svi elementi, za Z.C. krivično djelo produženo krivično djelo pranja novca iz člana 280. stav (4), a u vezi sa stavom (1) i (3), a za D.N. krivično djelo pranja novca iz člana 280. stav (5), a u vezi sa stavom (1) i (3) KZ RS. Ključna okolnost za postojanje krivičnog djela je svijest odnosno znanje da je novac pribavljen krivičnim djelom, što je slučaj sa optuženim Z.C., D.N. je krivično djelo pranja novca izvršio iz nehata u odnosu na okolnosti da je novac pribavljen krivičnim djelom, isti je u poslovnom odnosu sa Z.C. bio u podređenom položaju, da je po nalogu Z.C. potpisivao ugovore, da je novac za poslovanje „B“ d. o. o. obezbjeđivao Z.C., ali da je kao direktor preduzeća bio dužan i mogao biti svjestan te mogućnosti.

Optuženi Z.C., udruživanjem sa više lica, je novac velike vrijednosti za koji je znao da je pribavljen krivičnim djelom, upotrijebio u privrednom poslovanju. Optuženi D.N. je iz nehata novac velike vrijednosti pribavljen krivičnim djelom upotrijebio u privrednom poslovanju. Optuženi Z.C. je osuđen na kaznu zatvora od 4 godine, a optuženi D.N. na novčanu kaznu od 4.000,00 KM, te podmirenje sudskih troškova.

Od trećih lica je oduzet novac i imovina:

- od trećeg lica „A“ d. o. o. Banja Luka 10.880.395 akcija, 51%, učešća u kapitalu „C“ a. d. Velika Obarska, upisanih u skladu sa rješenjem Okružnog privrednog suda u Bijeljini broj 59 0 ST 000511 06 ST od 20. 10. 2010. godine i rješenjem o registraciji broj: 059-0-Reg-10-00-000-576 od 24. 11. 2010. godine, te novčani iznos od 2.672.590,58 KM,

- od trećeg lica „B“ d. o. o. Banja Luka avion Cesna.

Na osnovu člana 35. Zakona o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela oduzeti novac i imovina su predati Agenciji za upravljanje oduzetom imovinom Republike Srpske, koji su postali svojina Republike Srpske nakon što je odluka o privremenom oduzimanju postala pravosnažna.

Navedena presuda je potvrđena od strane Vrhovnog suda Republike Srpske 2014. godine.

Po ocjeni suda optuženi su počinili krivično djelo pranja novca, a u njihovim radnjama su u cijelosti ostvarene sve **tri faze pranja novca**. **Prva faza** polaganja ili ulaganja je izvršena tako što je novac pribavljen izvršenjem krivičnog djela, kao prljav novac ubačen u finansijski i privredni sistem Republike Srpske i Republike Srbije, odnosno novac koji je pribavljen izvršenjem krivičnog djela je preko *offshore* kompanija putem poslovnih banaka prebačen na devizni račun „A“ d. o. o. Banja Luka, te je prekinuta veza između novca i nezakonite aktivnosti na osnovu koje je stečen. **Druga faza** je faza ležanja ili prikrivanja, što znači da je putem brojnih i različitih novčanih transakcija, sačinjavanjem fiktivnih profaktura i stvaranjem prividnog i lažnog poslovnog odnosa prikrilo pravo porijeklo novca. **Treća faza** je faza integrisanja, što znači da su optuženi „prljav novac“, koji je prebačen na račun „A“ d. o. o. Banja Luka, dalje integrisali u privredne tokove Republike Srpske i Republike Srbije, tako da je miješanjem sa redovnim novčanim sredstvima korišćen za zakonito finansiranje, te se pojavljuje kao novac koji potiče iz dozvoljene djelatnosti.

FINANSIJSKA ISTRAGA

Autor: Jasminka Šarčević

9. FINANSIJSKA ISTRAGA

9.1. Teoretska pojašnjenja

Šta je finansijska istraga

Finansijska istraga se može definisati kao skup istražnih mjera i radnji, koje se provode koordinisano sa krivičnom istragom, radi otkrivanja, pronalaženja i identifikovanja nezakonito stečenih prihoda i imovine, koja se može privremeno oduzeti i obezbijediti, a sve sa ciljem kasnijeg trajnog oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim djelom.

Cilj svih kriminalnih grupa je sticanje imovinske koristi i najveći udarac za njih je oduzimanje protivpravno stečene imovinske koristi. Kako bi prikriili nezakonito porijeklo imovinske koristi, kriminalne grupe ili pojedinci novac ubacuju u legalne tokove i miješaju ga sa zakonitim приходima, što otežava otkrivanje i lociranje te imovinske koristi. Zbog ove činjenice finansijske istrage su usko vezane i za pranje novca, te je FATF-a (Radna grupa za finansijsko djelovanje protiv pranja novca, čiji je cilj spriječiti korišćenje bankarskog sistema u svrhe pranja novca) u svojoj preporuci broj 30 definisala finansijsku istragu kao:

„**Finansijska istraga označava istragu finansijskih poslova povezanih sa kriminalnom aktivnošću radi:**

- **otkrivanja razmjera kriminala**, odnosno razmjera kriminalnih mreža;
- **otkrivanja imovinske koristi** od krivičnih djela, terorističkih sredstava ili bilo koje druge imovine koja jeste ili bi mogla da postane predmet oduzimanja, kao i radi otkrivanja te imovine i
- **pribavljanja dokaza** koji se mogu koristiti u krivičnim postupcima⁶⁰.

Imajući u vidu da je nezakonito stečena imovinska korist uglavnom skrivena i integrisana u legalne finansijske tokove i imovinu, prvo je potrebno otkriti i identifikovati nezakonito stečene prihode i imovinu, zatim je obezbijediti odnosno privremeno oduzeti kako bi se spriječilo otuđenje iste, a u cilju kasnijeg trajnog oduzimanja, zbog čega je **provođenje finansijske istrage vrlo složen proces, koji zahtijeva visokostručno znanje i iskustvo lica koja je provode**. Tu su prije svega stručnjaci **iz oblasti finansijske i računovodstvene forenzike**. Njihovo znanje iz oblasti finansijskog i računovodstvenog poslovanja je neophodno kombinovati sa znanjem iz oblasti policijskog operativno-kriminalističkog rada.

9.2. Finansijska istraga u borbi protiv organizovanog kriminala, korupcije i pranja novca

Privredni kriminal, korupcija, organizovani kriminal, kriminal vezan za zloupotrebu droge i trgovinu ljudima, najčešće su kriminalne djelatnosti kojima se stiče znatna imovinska korist.

Prema svim krivičnim zakonima u BiH „**niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom**“. Svrha ovog principa nije samo prevencija, već i zaštita interesa oštećene strane, te radi toga nije dovoljno počinoca krivičnog djela samo proglasiti krivim i osuditi na kaznu zatvora, a pri tome mu ostaviti na raspolaganju svu nezakonito stečenu imovinsku korist. Osim utvrđivanja krivice počinoca krivičnog djela, jednako je bitno identifikovati i oduzeti imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom.

Oduzimanje imovinske koristi stečene krivičnim djelom se sve više priznaje kao efikasno sredstvo u borbi protiv kriminala, a posebno protiv organizovanog kriminala, zbog činjenica da ako se pripadnik kriminalne grupe osudi samo na zatvorsku kaznu, njega zamijeni drugi pripadnik organizacije i aktivnost kriminalne grupe se nastavlja.

Stoga, provođenje finansijskih istraga u cilju identifikovanja, odnosno privremenog i trajnog oduzimanja imovine stečene krivičnim djelom, predstavlja jedan od najefikasnijih načina borbe protiv organizovanog kriminala, korupcije i drugih imovinski motivisanih krivičnih djela.

⁶⁰ Definicija finansijske istrage po FATF-i preuzeta iz „Finansijske istrage za krivična djela iz oblasti organizovanog kriminala, korupcije i pranja novca u BiH“ dr.Denis Pajić, 2018. godina

9.3. Pravni okvir za provođenje finansijskih istraga u BiH

a) Zakoni o krivičnom postupku

Zakoni o krivičnom postupku, na svim nivoima u BiH, propisuju da se imovinska korist u krivičnom postupku utvrđuje po službenoj dužnosti. To obavezuje tužioce na prikupljanje dokaza o imovinskoj koristi stečenoj krivičnim djelom kao i staranje o tome da se ta korist trajno oduzme.

Tužiocima na raspolaganju stoje sve radnje dokazivanja koje propisuje ZKP, uključujući i:

- posebne istražne radnje, što je veoma važno budući da su one ponekad jedini način za utvrđivanje i pronalaženje nezakonito pribavljene imovine i prikupljanje dokaza o tome i
- privremeno oduzimanje predmeta i imovine, u okviru kojih je zakonodavac predvidio posebne mjere ograničavanja prava vlasništva nad novcem i finansijskim transakcijama i poslovima (kada su u pitanju određena krivična djela).

b) Posebni zakoni – *lat. lex specialis*

Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelima preciznije je uređeno posebnim zakonima i to:

- Zakon o oduzimanju imovine koja je proistekla izvršenjem krivičnog djela, čija primjena je počela 24.07.2018. godine (prije toga je bio na snazi Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela u RS, koji se primjenjivao od 01.07.2010. godine),
- Zakonom o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom u FBiH, čija primjena je počela 1.3.2015. godine i
- Zakonom o oduzimanju nezakonito stečene imovine u Brčko Distriktu BiH, čija primjena je počela od januara 2017. godine.

Posebnim zakonima dodatno je naglašena važnost vođenja finansijske istrage, čemu je posvećen značajan dio odredbi, tj. propisano je posebno poglavlje u svakom od ovih zakona. Na taj način **uveden je pojam finansijske istrage** u zakonodavstvo BiH, odvojen od pojma krivične istrage (dok zakoni o krivičnom postupku i dalje koriste isključivo pojam krivične istrage).

U pogledu načina vođenja finansijske istrage posebni zakoni upućuju na shodnu primjenu odredaba ZKP-a, što podrazumijeva primjenu svih radnji dokazivanja regulisanih ZKP-om prilikom vođenja ove vrste istrage. Odredbe u posebnim zakonima, koje regulišu materiju vezanu za provođenje finansijske istrage i oduzimanja imovinske koristi, su različite u pogledu vremena pokretanja, trajanja i završetka finansijske istrage.

9.4. Kada se vodi finansijska istraga

Finansijsku istragu je neophodno provesti u svim slučajevima kada krivično djelo za posljedicu ima ostvarenu imovinsku korist, zatim u slučajevima kada je potrebno tragati za nezakonitom imovinom i sumnjivim finansijskim transakcijama i aktivnostima. U praksi prevladava stav da se finansijska istraga provodi u predmetima u kojima je zapriječena kazna zatvora od najmanje 3 godine ili teža kazna.

Finansijska istraga, kao dio ukupne istrage, može se voditi paralelno ili nakon pokretanja krivične istrage, zavisno od samog predmeta i saznanja sa kojima se raspolaže.

Paralelno vođenje finansijske istrage sa krivičnom istragom ima za cilj da se identifikuje, zaplijeni i oduzme imovina proistekla iz krivičnog djela. Finansijsku istragu je najbolje pokrenuti u ranoj fazi krivičnog postupka, odmah nakon otkrivanja osumnjičenog, a prije sprovođenja radnji na osnovu kojih će osumnjičeni saznati da se protiv njega vode istražne radnje (npr. prije pretresanja stana ili drugih prostorija). Tada je i najlakše identifikovati imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom.

U dosadašnjoj praksi finansijska istraga je uglavnom inicirana **nakon pokretanja krivične istrage**, što ukazuje da su se finansijska istraga i oduzimanje imovinske koristi zasnivale isključivo na predikatnom krivičnom djelom.

Finansijsko-obavještajno odjeljenje (FOO) SIPA-e može poduzeti određene radnje vezane za finansijsku istragu na osnovu prijavljenih sumnjivih, gotovinskih ili vezanih transakcija u skladu sa Zakonom o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti, a rezultat ovih radnji su informacije i podaci koji se odmah

prosljeđuju nadležnom tužilaštvu u cilju pokretanja krivičnog postupka. Dakle, FOO može **prije krivične istrage**, u predistražnom postupku, poduzeti određene radnje vezane za **prikupljanje obavještajnih podataka** po Zakonu o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti a ne po ZKP, na osnovu kojih nadležno tužilaštvo može istovremeno sa krivičnom istragom pokrenuti i finansijsku istragu.

9.5. Cilj, zadatak i značaj finansijske istrage

Cilj finansijske istrage je **pronalazak, privremeno i trajno oduzimanje imovinske koristi**.

Zadatak finansijske istrage je **pronalazak dokaza** o uzročnoj vezi između određenog krivičnog djela i njime pribavljene imovinske koristi.

Finansijska istraga, ako se ne koristi samo kao dopuna krivičnoj istrazi, ima dvostruki karakter i **značaj**. Detaljnijom analizom dokumentacije i novčanih transakcija pruža se **moгуćnost otkrivanja i drugih krivičnih djela, a može se proširiti i krug osumnjičenih lica**.

9.6. Šta su zakoniti/legalni prihodi

Zakonite prihode čine sva lična primanja u novcu, stvarima, protivuslugama, premijama i slično, za koje je moguće utvrditi **zakonitost sticanja** i na koja su prethodno **plaćene pripadajuće poreske obaveze**.

U zakonite prihode se ubrajaju neto plata, neto prihodi od samostalnog obavljanja djelatnosti, prihodi od dobiti i dividende, penzije, dječiji dodatak, socijalne i druge pomoći, prihodi od prodaje imovine, osiguranje ili druga naknada štete načinjene na imovini, nagrade, prihodi po osnovu naknade za vrijeme nezaposlenosti, prihodi invalidnih lica, dobiti ostvareni učestvovanjem u nagradnim igrama i igrama na sreću; prihodi po osnovu kamate, prihodi po osnovu nasljedstva, prihodi od imovine i imovinskih prava, autorskih prava, patenata, licenci i slično.

Pod **zakonitim приходima koji podliježu oporezivanju** se podrazumijevaju: plate, prihodi od samostalnih djelatnosti, od poljoprivrede, udio u dobiti preduzeća, prihodi od autorskih prava, prihodi od zakupnina, od igara na sreću, od osiguranja, naslijeđe, pokloni i drugo, pod uslovom da je na njih plaćen porez. Plate isplaćene u gotovini iz blagajne, kao i druga primanja isplaćena u gotovini, bez plaćenih poreza i doprinosa nisu zakoniti prihodi (izvor prihoda je poznat, ali nije zakonit tj. oporezovan).

Zakoniti prihodi na koje se ne plaćaju porezi su topli obrok, prevoz, regres, dnevnice i druga primanja iz radnog odnosa u skladu sa zakonskim propisima.

Gotovina, čije porijeklo nije poznato, a prikupljeni dokazi ukazuju na sumnju da je nezakonito stečena, **ne može se priznati kao zakonit приход**. Dokazivanje zakonitog porijekla gotovine (ili drugih prihoda i imovine čije porijeklo nije poznato) pada na teret osumnjičenog – član 110a. KZ BiH – prošireno oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom.

Rashodi (troškovi života)

Prihodi se mogu trošiti za različite namjene, a najčešće je to za kupovinu imovine, smanjenje finansijskih obaveza (otplatu rata kredita i lizinga) i troškove života. Troškovi života uključuju izdatke za hranu, komunalije, školarinu, osiguranje, plaćanje poreza, benzin i druge potrebe i ove stavke se moraju uzeti u obzir prilikom utvrđivanja ukupnih troškova.

Rashodi su po vrstama znatno širi i raznovrsniji od izvora prihoda. Upravo zbog toga je teško identifikovati i dokumentovati sve rashode.

U rashode spadaju: kupovina nekretnina, motornih vozila, otplata rata kredita i lizinga, plaćanja za stanovanje, odjeću, obuću, ishranu, održavanje i servis, ličnu higijenu, kozmetiku, rehabilitaciju i liječenje, školovanje i usavršavanje, komunalije, energiju, PTT usluge, zabavu, kulturu, sport, odmor, rekreaciju, prevoz, kamate, članarine, novčane kazne, takse, premije osiguranja, pretplata na RTV, časopise i knjige, pokloni i drugo.

Troškovi se priznaju po principu blagajne, odnosno **tek kada su plaćeni** i u vrijednosti izvršenog plaćanja.

Imovina i obaveze

Imovinu čine: novac u gotovini, u sefovima i na svim računima, novčani ekvivalenti, hartije od vrijednosti, zemljište, šume, građevinski objekti, transportna sredstva, avioni i plovila, potraživanja, namještaj, oprema i

uređaji, imovinska prava i slično. U finansijskoj istrazi vrijednost imovine se iskazuje po vrijednosti iskazanoj na fakturi u trenutku nabavke, a ne po tržišnoj vrijednosti iz razloga što se u knjigovodstvu vrši knjiženje i plaćanje fakture, a ne procijenjene vrijednosti. Iznos sa fakture (ili ugovora) će se priznati i kao trošak u finansijskoj istrazi, ako je plaćanje izvršeno u periodu u kome se provodi finansijska istraga.

Obavezama se smatraju sva dugovanja pojedinca, a mogu biti zakonske i ugovorne.

Priliv novca od uzetih kredita se u knjigovodstvu ne knjiži kao prihod nego kao obaveza, koju treba u narednom periodu otplatiti. Isto tako kupovina stvari/dobara (nekretnina, vozila...) u knjigovodstvu nije trošak nego imovina, odnosno stečeno dobro koje će se koristiti u narednom periodu. Međutim, u finansijskoj istrazi će se uplate novčanih sredstava po osnovu kredita smatrati prihodom, a plaćanja za kupljene stvari/dobara će se tretirati kao rashod. Kada su predmet finansijske istrage fizička lica, odobreni krediti su prihod – priliv novčanih sredstava, a kupovina vozila i nekretnina rashod – odliv novčanih sredstava. Razlog za ovakav pojednostavljeni tretman je činjenica da se u finansijskoj istrazi prihodi i rashodi posmatraju kao priliv i odliv novčanih sredstava. Tako je odobreni kredit priliv novčanih sredstava (iako je obaveza koja će se tek otplaćivati), a plaćanje za kupljene stvari/dobara odliv novčanih sredstava (iako se radi o stečenoj imovini). Otplata rata kredita je trošak (odliv novčanih sredstava).

Na osnovu naprijed navedenog se može konstatovati da **finansijska istraga** predstavlja skup mjera i radnji, čiji je cilj **prikupljanje svih dokaza** koji ukazuju na obim, iznos, vrstu i stvarnu vrijednost **zakonitih prihoda** osumnjičenog lica i s njim povezanih lica, s jedne strane, te dokaza o njihovim **troškovima života** i stvarnim mogućnostima zakonitog **sticanja imovine**, s druge strane. **Imovina koja je u očiglednoj nesrazmjeri sa zakonitim prihodima smatra se imovinom koja je stečena izvršenjem krivičnog djela.**

9.7. Dokumentacija

Prilikom vođenja finansijskih istraga neophodno je koristiti podatke i dokaze iz više izvora i dovoditi ih u međusobnu vezu i vezu sa krivičnim djelom. Rijetki su slučajevi da se iz direktnih dokaza u okviru krivične istrage, mogu utvrditi prihodi, koji su stečeni krivičnim djelom i koji se mogu oduzeti.

Zavisno od raspoložive dokumentacije, postoji više **metoda** za utvrđivanje nezakonitih prihoda ili imovine:

1. Rekonstrukcija neto vrijednosti i novčanih tokova

Kada je dostupna pouzdana dokumentacija, finansijska istraga se zasniva na analizi prihoda i rashoda, te obaveza i imovine. Sva uvećana imovina za koju ne postoji dokumentacija o porijeklu (uključujući i gotovinu) smatra se nezakonitim prihodima (ili neprijavljenim/nelegalnim ili prihodima iz nepoznatih izvora).

2. Analiza neto vrijednosti

Kada dokumentacija nije dostupna, a poslovne knjige su netačne, finansijska istraga se zasniva na utrošku novca i ako je vrijednost imovine u datom periodu veća od utrošenog novca, smatra se nezakonitim prihodom.

3. Analiza izvora

Kada lice ima izražene potrošačke navike, utvrđuju se troškovi i prihodi i ukoliko su troškovi veći od prihoda to su nezakoniti ili neprijavljeni prihodi. Ova metoda se primjenjuje uglavnom kada lice ne ulaže u kupovinu pokretnih i nepokretnih stvari, nego novac troši na luksuzan život, a ti troškovi su veći od zakonitih prihoda.

U svakoj finansijskoj istrazi se na osnovu raspoložive dokumentacije i podataka određuje na koji način će se utvrditi nezakonito stečena imovinska korist. Suština svake metode je utvrditi postoji li nesrazmjer između prihoda i rashoda. Stoga je finansijskom istragom potrebno utvrditi **izvor i visinu zakonitih prihoda** (uključujući i kredite kao obavezu), te **rashode** (uključujući i kupljenu imovinu), kako bi se utvrdilo postoji li nesrazmjer između prihoda i rashoda i u kojem iznosu.

Dokumentacija koja se koristi za utvrđivanje **zakonitih prihoda**:

- **podaci poreskih uprava**

Za oporezive prihode (plate, dohodak od samostalne djelatnosti, dobit, prihod od zakupnine i drugo) kao zakonit prihod se priznaje samo prihod prijavljen poreskoj upravi, tj. na koji je obračunat i plaćen porez. Pojedini primanja mogu biti isplaćena u većem ili manjem iznosu od iznosa prijavljenog u poreskim upravama. Npr.

isplata dijela plata kroz blagajnu, na koji nije obračunat porez, što znači da se radi o isplati neoporezovanih primanja, koja se ne mogu priznati u zakonite prihode. Isto tako, isplaćene plate mogu biti manje u odnosu na prijavljene u poreskoj upravi, npr. ako se preko platne liste otplaćuju krediti.

- **podaci iz blagajne** pravnih lica

Gotovinske isplate u zakonom dozvoljenim iznosima za dnevnice, topli obrok, prevoz i drugo.

- **podaci banaka** o uplatama na račune ili gotovinskim transakcijama
- **notarski ugovori** (o poklonu, pozajmici, kupoprodajni ugovori i slično)
- **PIO/MIO** za isplaćene penzije i
- **druga dokumentacija** (socijalne pomoći, invalidnine, dječiji dodatak, osiguranja, naslijeđe i slično).

Dokumentacija potrebna za dokazivanje **troškova života i kupovinu imovine** su:

plaćeni računi i dokazi o plaćanjima po kupoprodajnim ugovorima, ugovorima o datim pozajmicama, otplate rata kredita, plaćanja karticama preko računa, kao i gotovinske isplate (koje se mogu priznati kao troškovi života ako nije naglašena druga namjena).

Za pronalazak i lociranje **nepokretne imovine** najčešće se koriste podaci/dokumentacija zemljišnoknjižnih kancelarija (ZK izvadak). Zbog nepostojanja jedinstvenog registra nekretnina u BiH, često nije poznata lokacija nekretnine i tada veliki značaj imaju podaci poreskih uprava o plaćenom porezu na promet nekretnina ili podaci o porezu na prihod od imovine (iznajmljivanje), podaci banaka o odobrenim namjenskim kreditima, podaci notara o kupoprodajnim ugovorima ili agencija za promet nekretnina.

Za posjedovanje **motornih vozila** koriste se podaci IDDEEA-e i MUP-ova o registraciji vozila, ali i podaci auto kuća i notara o kupovini vozila, banaka i lizing kuća za kupovinu vozila na kredit, odnosno lizing, te podaci UIO o uvozu vozila.

Kada se radi o **hartijama od vrijednosti**, osim podataka nadležnih registara hartija od vrijednosti, potrebno je koristiti i podatke komisija za hartije od vrijednosti, brokerskih kuća, berze, te podatke o kastodi računima ukoliko ima indicija da lica posjeduju kastodi račune.

Veoma je bitno prikupljenu dokumentaciju pravilno **analizirati i međusobno povezati** činjenice, koje ukazuju na nezakonito porijeklo prihoda i imovine.

Pri tome je potrebno posebnu pažnju posvetiti **gotovini**, koja uglavnom nije zakonit prihod (poglavlje 9.6.):

- Prilikom uplata većih iznosa gotovine, za koju nema dokaza o porijeklu, često se daju izjave da je to porodična ušteđevina. Analizom ostvarenih legalnih (zakonitih) prihoda, lako će se doći do saznanja da li su navedena sredstva mogla biti ušteđena.
- Uplaćena gotovina se često oročava na kraće periode (od jednog do tri mjeseca) ili prenosi sa računa u jednoj banci na račun u drugoj banci, kako bi prividno stekla legalno porijeklo – da potiče od oročenih sredstava ili podignute gotovine u drugoj banci. Zato je uvijek potrebno provjeriti porijeklo novca koji je oročen ili podignut u drugoj banci. Nije rijedak slučaj da se za pravdanje porijekla gotovine, koja je uplaćena u istom iznosu u više banaka, koristi isti nalog o podizanju gotovine sa računa u drugoj banci.

Nelegalni prihodi često se uplaćuju na račun kao **pozajmice**. Kada se radi o primljenim pozajmicama, potrebno je provjeriti ko ih je i iz kojih sredstava dao, da li su u knjigovodstvu proknjižene i vraćene. Kod povrata pozajmica provjeriti da li postoji vjerodostojan ugovor iz ranijeg perioda kada je pozajmica data, ako je data pravnom licu da li je bila proknjižena, da li je, uz poziv na isti ugovor, bilo i ranije povrata pozajmica.

Kupovina imovine na **kredit ili lizing** može poslužiti za pokriće nelegalno stečenih prihoda. Zato je potrebno analizirati uslove za dodjelu kredita ili lizinga, način i vrijeme otplate istih. Vrlo često su rate kredita i lizinga veće od mjesečnih primanja i otplata istih se vrši gotovinom nepoznatog porijekla ili se u vrlo kratkom periodu izvrši prijevremena otplata gotovinom. Uzimanje kredita ili lizinga u takvim slučajevima je imalo za cilj prikrivanje prihoda nepoznatog porijekla (uglavnom gotovine). Isto tako, kupovina skupocjenih vozila na lizing ponekad ima za cilj prikrivanje stvarnog korisnika vozila, koje je do otplate lizinga registrovano na lizing kuće.

Iz dokumentacije primljene od **banaka** utvrdiće se podaci o računima koja lica imaju otvorene na svoje ime, kao i o računima pravnih lica po kojima su ovlašćeni i računima fizičkih lica za koja imaju punomoć, podatke da li imaju zakupljene sefove ili ovlašćenje za pristup sefu drugih lica, da li su korisnici kredita, o ratama i otplatama kredita, upisanoj hipoteci – na koju imovinu i u čijem je vlasništvu, ko su sudužnici i slično. Iz podataka o prometu po računima pravnih lica saznaće se poslovni partneri, a za fizička lica osnov izvršenih uplata/isplata i s kim se obavljaju transakcije.

Važni su i podaci o kreditnim karticama i načinu pokrića obaveza po kreditnim karticama, koje se često vrše gotovinom.

Analiza **blagajničkog poslovanja** je važna kako kod lica koja promet naplaćuju u gotovini, tako i kod lica koja podižu veće sume novca za potrebe blagajne. Obratiti pažnju da li se iz blagajne isplaćuju plate bez plaćenih poreza i dorinosa, ugovori o djelu, zakupnine, da li se vrše otkupi sirovina (lažni otkupni blokovi), da li se isplaćuju pozajmice i da li je uz naloge za isplatu priložena dokumentacija na osnovu koje se vrši isplata.

Osim što se vrši analiza svih prikupljenih dokaza pojedinačno, mora se tražiti i međusobna povezanost. Kada se radi o notarskim ugovorima, provjeriti da li je imovina, koja je predmet kupoprodaje, plaćena, na koji način, da li je plaćen pripadajući porez, da li je uknjižena, odnosno registrovana ako se radi o vozilu. Ako se radi o pozajmicama, provjeriti da li je pozajmica isplaćena i proknjižena, da li je vraćena, kada i iz kojih sredstava. Kod odobravanja nenamjenskih kredita, posebno fizičkim licima, provjeriti u koje svrhe je kredit iskorišćen. Često se podižu veliki krediti, koji se zatim daju kao pozajmica vlastitom pravnom licu. Rate za otplatu takvih kredita su visoke (veće od primanja fizičkih lica), te otplatu vrši pravno lice, kao garant, da bi po otplati kredita izvršilo i povrat pozajmice, koju je fizičko lice dalo iz odobrenog kredita. Tako je pravno lice otplatilo i kredit i vratilo pozajmicu, čime je fizičko lice steklo protivpravnu imovinsku korist.

U toku analize posebnu pažnju obratiti na vezu ostvarenih prihoda sa krivičnim djelom – vrijeme izvršenja krivičnog djela i sticanje nezakonitih prihoda.

9.8. Organi koji provode finansijsku istragu

Tužilaštva

Finansijsku istragu naredbom pokreće i istom rukovodi nadležni tužilac.

Agencije za provođenje zakona

Dokumentaciju prikupljaju ovlašćena službena lica SIPA-e (i FOO-a), MUP-ova, Granične policije, Uprave za indirektno oporezivanje i poreskih uprava, po zahtjevu tužilaštva ili naredbama nadležnih sudova, u skladu sa zakonima o krivičnom postupku.

Sudovi

Uloga sudova u fazi finansijske istrage je u donošenju naredbi koje omogućavaju radnje dokazivanja, dok u fazi oduzimanja imovinske koristi sudovi imaju dominantnu ulogu.

Državni i javni organi

Određenom dokumentacijom i podacima raspolažu državni i javni organi, koji u finansijskoj istrazi imaju pasivnu ulogu, odnosno na zahtjev tužilaštva (ili samoinicijativno) dostavljaju informacije i dokumentaciju kojom raspolažu i koju vode po službenoj dužnosti. To su: IDDEEA, zavodi PIO/MIO, katastri i zemljišnoknjižne kancelarije, registri hartija od vrijednosti, berze, brokerske kuće, notari, sudovi za registraciju, agencije za nekretnine i drugo.

Agencije za provođenje propisa takođe raspolažu određenim podacima, koji mogu biti važni za provođenje finansijske istrage i na zahtjev tužilaštva istu dostavljaju. To su podaci o poreskim obavezama, o uvozu i izvozu, prenosu gotovine preko granice, o osnivačima i ovlašćenim licima u pravnim licima, o prelasku granice za fizička lica, o krivičnim evidencijama i sl.

Međunarodna pravna pomoć

Podaci i dokumentacija iz inostranstva prikupljaju se putem međunarodne pravne pomoći, a obavještajni podaci putem *INTERPOL-a*, *EUROPOL-a*, *EUROJUST-a* i *EGMONT Grupe*.

Svi dokazi u finansijskoj istrazi moraju biti prikupljeni zakonito, prema ZKP-u, budući da postoji vjerovatnoća da će se koristiti i kao dokaz u krivičnom postupku.

9.9. Najčešće greške, problemi i nedostaci

Finansijska istraga se najčešće ne vodi paralelno sa krivičnom, što za posledicu ima nekvalitetne finansijske izvještaje. Najčešće greške i nedostaci su:

- nije jasno obrazložena veza sa elementima krivičnog djela,
- nisu jasno i precizno odvojeni legalni prihodi od nezakonitih, neprijavljenih ili prihoda iz nepoznatih izvora,
- pogrešan tretman gotovine i pozajmica (često se predlaže obračun poreza, čime bi se legalizovali nelegalni prihodi),
- ne prati se prenos sredstava sa računa na račun i konverzije, oročena sredstva, što dovodi do višestrukog uvećanja prihoda/prometa,
- nema analize kredita, lizinga i načina otplate (otplata rata gotovinom i prijevremena otplata),
- nema analize platnih i kreditnih kartica (iz kojih se vide mjesto i vrijeme kupovine, vrsta robe i usluga, ali i pokriće gotovinom nepoznatog porijekla),
- zloupotrebe u trgovini hartijama od vrijednosti, stečaju i javnim nabavkama i
- korupcija kao izvor nezakonitih prihoda.

Ostali problemi i nedostaci se odnose na sljedeće:

- ne postoji jedinstven registar o vlasništvu nad nekretninama za cijelu BiH,
- bankarski sistem u Federaciji BiH i Republici Srpskoj nije uvezan, a i unutar entiteta je teško doći do podataka o otvorenim računima posebno za fizička lica,
- nedovoljna saradnja između agencija za provođenje zakona i razmjena podataka,
- dostavljanje podataka od drugih organa i institucija dugo traje, kao i međunarodna razmjena podataka, što utiče na brzinu i efikasnost finansijske istrage i
- nema specijalizovanih jedinica za finansijsku istragu (osim u Republici Srpskoj – jedinice u sastavu MUP-a), koje bi se bavile isključivo preduzimanjem radnji dokazivanja i prikupljanjem dokaza u toku finansijske istrage, te analizom prikupljene dokumentacije.

9.10. Sugestije

Uspješno provođenje finansijskih istraga podrazumijeva, uz posjedovanje operativno-kriminalističkog znanja i iskustva, i znanje iz oblasti računovodstva i finansija. U tom smislu za provođenje finansijskih istraga, a kasnije za dokazivanje krivičnih djela i ostvarene imovinske koristi, značajnu ulogu mogu imati **stručnjaci za forenzičko računovodstvo** (kojih trenutno nema zaposlenih u tužilaštvima i policijskim organima).

Ostale sugestije:

- **povećati obim** provođenja finansijskih istraga i finansijske istrage pokretati uvijek kod imovinski motivisanih krivičnih djela,
- finansijske istrage započeti što ranije (odmah nakon otkrivanja osumnjičenih lica) i provoditi ih **sa naročitom hitnošću**, kako ne bi došlo do otuđenja imovine,
- **formirati specijalizovane jedinice** za finansijske istrage, budući da je uspješnost finansijskih istraga uslovljena interdisciplinarnim znanjem (krivično, građansko i privredno pravo, bankarski, poreski i računovodstveni propisi, poznavanje berze, javnih nabavki, privatizacije, stečaja i drugo).

9.11. Anonimizirani primjer

U cilju lakšeg shvatanja važnosti vođenja finansijske istrage, kroz anonimizirani primjer se daju neki slučajevi kad je potrebno voditi finansijsku istragu, koji dokazi su prikupljeni i rezultati provedene finansijske istrage.

Pravno lice „A“, čiji je osnivač lice „X“, registrovano je u BiH kao proizvodna kompanija. Dio proizvoda prodaje na domaćem tržištu, a drugi dio na ino tržištu preko svog predstavništva u inostranstvu, čiji je direktor lice „Y“. Iako se radi o velikom obvezniku, obračunate i plaćene PDV obaveze su izuzetno niske, a obvezniku se stalno vrši povrat PDV-a. Veći dio gotovih proizvoda PL „A“ izvozi, što bi mogao biti razlog za povrat PDV-a. Među-

tim, utvrđeno je da pravno lice konstantno vrši povrat gotovih proizvoda u proizvodnji na osnovu internog knjigovodstvenog dokumenta, a nema dokaza – knjigovodstvenih dokumenata o ponovnom povratu gotovih proizvoda iz proizvodnje i zaduženju skladišta gotovim proizvodima. Sumnja se u prodaju gotovih proizvoda na „crnom tržištu“ za gotovinu, bez knjigovodstvenog evidentiranja prodaje i plaćanja poreskih obaveza. **Cilj – utaja poreza i sticanje protivpravne imovinske koristi** od prodaje na „crnom tržištu“.

Sa druge strane, predstavništvo ostvaruje uspješnu prodaju (koja je neoporeziva), ali je uočeno da plaća velike iznose za usluge marketinga *offshore* kompanijama sa Sejšela, Britanskih Djevičanskih Ostrva i drugih destinacija, za koje se sumnja da su fiktivne. **Cilj - izvlačenje novca iz pravnog lica, smanjenje dobiti i sticanje protivpravne imovinske koristi.**

Krivična istraga je pokrenuta zbog **utaje poreza i sklapanja štetnih ugovora**, ali se u ovom dijelu Priručnika neće obrađivati način dokazivanja ovih krivičnih djela, nego način i efekti provedene finansijske istrage.

Da bi se dokazala sumnja da su fizička lica „X“ i „Y“ stekla imovinsku korist za sebe, tako što su prikazivali lažne podatke o prometu i izvlačili novac iz pravnog lica „A“ na način da su dio prometa na domaćem tržištu prikazivali kao povrat gotovih proizvoda u proizvodnji i plaćali fiktivne usluge *offshore* kompanijama, prikupljeni su podaci o prihodima i imovini za fizička lica „X“ i „Y“, kojima je utvrđeno da fizičko lice „X“ posjeduje motorno vozilo kupljeno na lizing i nekretninu (kuću sa poslovnim prostorom i dvorištem) kupljenu na kredit, te imovina koju posjeduje, daje privid da je kupljena iz legalnih sredstava (na lizing i kredit), dok fizičko lice „Y“ za imovinu upisanu na svoje ime, posjeduje dokaze o legalnom porijeklu iz ranijeg perioda. Dakle, bez provedene finansijske istrage ništa nije ukazivalo da su lica „X“ i „Y“ stekla protivpravnu imovinsku korist.

Kroz ovaj primjer se prezentuje na osnovu koje dokumentacije je provedena finansijska istraga i na koji način se došlo do dokaza o posjedovanju imovine, koja se dovodi u vezu sa izvršenjem prijavljenih krivičnih djela i koja dokazuju svjesnu namjeru izvršenja krivičnog djela u cilju sticanja protivpravne imovinske koristi.

U finansijskim istragama, kad se dokazuje posjedovanje protivpravno stečene imovinske koristi, prikupljaju se podaci i dokumentacija o posjedovanju i načinu sticanja nepokretne i pokretne imovine, novčanih sredstava, prava, hartija od vrijednosti i drugo, u BiH i inostranstvu (što se u ovom primjeru odnosi na lice „X“).

U nekim slučajevima, da bi se došlo do dokaza o posjedovanju protivpravno stečene imovinske koristi, mora se pratiti tok novca, budući da se na osnovu podataka o posjedovanju imovine ne može utvrditi da li postoji protivpravno stečena imovinska korist i ko je koristi (što se u ovom primjeru odnosi na lice „Y“).

Za lica „X“ i „Y“ prikupljaju se podaci od banaka, poreskih uprava, UIO, zavoda/fonda PIO/MIO, notara, zemljišnoknjižnih kancelarija, registara hartija od vrijednosti, brokerskih kuća, Agencije za identifikaciona dokumenta, evidenciju i razmjenu podataka BiH (IDDEEA), te podaci i dokumentacija prikupljena putem međunarodne pravne pomoći o prometu na ino računima za povezana fizička lica i *offshore* kompanije, o osnivačima i odgovornim licima u *offshore* kompanijama, te o posjedovanju imovine u inostranstvu.

Za lica „X“ su prikupljeni svi podaci i dokumentacija o legalnim izvorima prihoda, imovini i rashodima, kako bi se utvrdilo da li postoji nesrazmjer između ostvarenih zakonitih prihoda i rashoda. Podaci su se prikupljali za područje BiH, budući da nije bilo saznanja da lice ima imovinu u inostranstvu.

Lice „X“ je kupilo nekretninu (kuću sa poslovnim prostorom i dvorištem) van mjesta rođenja i prebivališta, te se po prvom zahtjevu od zemljišnoknjižnih kancelarija nisu dobili podaci o nekretninama u vlasništvu lica „X“, budući da u BiH nema jedinstvenog registra nekretnina. Do saznanja da lice „X“ posjeduje nekretninu na drugoj lokaciji, došlo se na osnovu podataka Poreske uprave o plaćenom porezu na promet nekretnina. Od Poreske uprave su zatraženi podaci o nekretnini na koju je plaćen porez, nakon čega je prikupljena originalna dokumentacija od nadležne zemljišnoknjižne kancelarije i od notara sa kupoprodajnim ugovorom iz koga se vidi da je nekretnina kupljena na kredit. Isti podaci su potvrđeni i od banke preko koje je finansirana kupovina nekretnine. Navedena dokumentacija je ostavljala utisak da se radi o imovini stečenoj iz legalnih sredstava tj. iz kredita. Međutim, analizom podataka i dokumentacije primljene od banaka, utvrđeno je da je za kupovinu nekretnine korišćen lombardni kredit, a da se rate kredita otplaćuju gotovinom budući da je rata veća od redovnih mjesečnih primanja. Za obezbjeđenje lombardnog kredita je izvršena uplata gotovine na poseban račun u visini kredita sa rokom oročenja do otplate kredita. Zašto je lice „X“ kupilo nekretninu na kredit kada je posjedovalo gotovinu u vrijednosti nekretnine? Da je kupovinu nekretnine izvršilo gotovinom koju je posjedovalo, odmah bi se pokrenulo pitanje porijekla te gotovine, za koju je lice „X“ u banci dalo pismenu neovjerenu izjavu da se radi o ličnoj

ušteđevini. Koristeći lombardni kredit, gotovina, čije porijeklo nije poznato, je ubačena u finansijske tokove, a po isteku oročenja prividno će steći legalno porijeklo (od oročenja). Osim ove sume novca, koju je lice „X“ ubacilo u legalne tokove preko obezbjeđenja lombardnog kredita, otplatom rata kredita u gotovini, koje su veće od redovnih mjesečnih primanja, nastavlja ubacivati nove količine novca nepoznatog porijekla u legalne tokove.

Prema podacima IDDEEA-e fizičko lice „X“ nije imalo registrovano motorno vozilo na svoje ime, ali je na osnovu podataka iz banaka o gotovinskim uplatama utvrđeno da ovo lice otplaćuje lizing. Dodatnim provjerama kod lizing kuća je utvrđeno da se radi o kupovini luksuznog motornog vozila na lizing, čija otplata se vrši gotovinom nepoznatog porijekla, budući da su rate veće od redovnih mjesečnih primanja.

Iako je na prvi pogled izgledalo da lice „X“ nema nelegalno stečene imovine, budući da je nekretninu i vozilo kupilo na kredit odnosno lizing, finansijska istraga je pokazala da rate kredita i lizinga nije moglo otplaćivati legalno stečenim prihodima, niti oročena sredstva na računu za obezbjeđenje lombardnog kredita imaju poznato porijeklo.

I pored visokih kreditnih zaduženja, lice „X“ je imalo visok životni standard. Analizom dokumentacije banaka, utvrđeno je da lice „X“ koristi kreditne kartice za plaćanje obaveza (hranu, odjeću, obuću, školovanje djece u inostranstvu na prestižnim univerzitetima, česta putovanja uz plaćanje avio-prevoznicima i rezervacije smještaja u hotelima visoke kategorije i na luksuznim destinacijama i slično). Obaveze po kreditnim karticama je pokrivaio svakog mjeseca uplatom gotovine i to tako što je uplatu gotovine vršio na račun u jednoj banci, a zatim novac transferisao u drugu banke za pokriće obaveza po kreditnoj kartici, čime se sticao privid da se radi o novcu poznatog porijekla (sa računa druge banke).

Povezujući dokaze iz krivične istrage vezane za utaju poreza od prodaje proizvoda „na crnom tržištu“ sa dokazima iz finansijske istrage, utvrđeno je vremensko ali i vrijednosno podudaranje podataka. Osnovano se moglo sumnjati da je novac od poreske utaje i neprikazanog gotovinskog prometa korišćen za otplatu kredita i lizinga, za obezbjeđenje lombardnog kredita, te za pokriće obaveza po kreditnim karticama. Tako je identifikovana i locirana nezakonito stečena imovinska korist za lice „X“.

U navedenom primjeru evidentni su i elementi pranja novca, odnosno fizičko lice „X“ je nezakonito stečenu imovinsku korist prikrivalo kroz kupovinu pokretne i nepokretne imovine na kredit i lizing, što je davalo privid da kupljena imovina ima zakonito porijeklo.

Odnos ostvarenih prihoda i rashoda lica „X“

Naprijed iznešeni podaci i činjenice dopuna su i objašnjenje utvrđenom nesrazmjeru između ostvarenih prihoda i rashoda u posmatranom vremenskom periodu.

Lice „X“ je ostvarilo sljedeće zakonite prihode:

- plate u minimalnom iznosu, (prema podacima Poreske uprave i PIO/MIO),
- topli obrok i prevoz, (isplaćeni iz blagajne pravnog lica „A“),
- dobit isplaćena od pravnog lica „A“, (dobit oporezovana prema podacima Poreske uprave),
- prihodi od kamata na oročena sredstva,
- isplaćeni kredit i odobreni lizing (kao nastale obaveze) i
- početna stanja na računima (raspoloživa novčana sredstva).

Lice „X“ je ostvarilo sljedeće rashode:

- kupovina nekretnine (po cijeni iz Ugovora koja je plaćena preko računa iz odobrenog kredita),
- kupovina vozila (prema fakturnoj vrijednosti, plaćena preko odobrenog lizinga),
- oročenje sredstava za obezbjeđenje lombardnog kredita (gotovina nepoznatog porijekla),
- otplata rata kredita i lizinga (smanjenje obaveza),
- plaćanja kreditnom karticom (koja su pokrivena gotovinom) i
- ostali troškovi i plaćanja preko tekućeg računa i isplate na bankomatu (troškovi života).

Poređenjem ostvarenih prihoda i rashoda utvrđeno je odstupanje i nesrazmjer koji se upravo odnosio na gotovinske uplate rata kredita i lizinge, uplatu gotovine za obezbjeđenje lombardnog kredita i pokriće obaveza po kreditnoj kartici. Kao što je naprijed navedeno (poglavlje 9.6.) gotovina nepoznatog porijekla se ne može priznati kao legalan i zakonit prihod, a dokazivanje zakonitog porijekla gotovine pada na teret osumnjičenog (član 110a. KZ BiH).

Dokumentacija za lice „X“:

- promet po računima u BiH i kreditnoj kartici,
- ugovor o lombardnom kreditu, sa otplatom planom i dokazima o otplati rata kredita,
- račun oročenih sredstava,
- podaci Poreske uprave o porezu na promet nekretnina i platama za lice „X“,
- podaci Poreske uprave o porezu na dobit pravnog lica „A“,
- ZK izvadak,
- notarski ugovor o kupoprodaji nekretnine,
- podaci IDDEEA o posjedovanju motornog vozila i
- ugovor o lizingu sa fakturom i podacima o otplati istog.

Provedenom finansijskom istragom za lice „X“ ostvaren je:

- **cilj** - identifikovana imovina čije se otuđenje može spriječiti u cilju trajnog oduzimanja (zabrana otuđenja kuće i motornog vozila i blokada oročenih sredstava),
- **zadatak** – pronađeni dokazi o uzročnoj vezi sa krivičnim djelom poreske utaje (knjigovodstvene evidencije i dokumentacija o povratu gotovih proizvoda u proizvodnju, bez ponovnog vraćanja u skladište gotovih proizvoda i prodaje istih) i
- **značaj** – otkriveno drugo krivično djelo – pranje novca.

Za lice „Y“ prikupljena dokumentacija o legalnim izvorima prihoda, imovini i rashodima nije ukazivala na posjedovanje nelegalno stečene imovine upisane na njegovo ime. Stoga se finansijska istraga, u ovom dijelu, vodila tako da se pratio tok novca za koji se sumnjalo da je nezakonito transferisan sa računa ino predstavništva pravnog lica „A“ na račune *offshore* kompanija. Za *offshore* kompanije, osim da su im plaćane usluge marketinga, nije bilo drugih podataka. Da bi se otkrio daljnji tok novca i lica koja su raspolagala tim novcem, putem međunarodne pravne pomoći (MPP) su prikupljeni podaci i dokumentacija o prometu po računima tih kompanija, osnivačima i licima ovlaštenim za raspolaganje sredstvima na računima i internet bankarstvom.

Na osnovu ino dokumentacije utvrđeno je da je osnivač i jedini vlasnik *offshore* kompanija lice „Y“, koje je ujedno i jedino lice ovlašćeno za raspolaganje sredstvima na računima. Iako su *offshore* kompanije registrovane na Sejšelima i Britanskim Djevičanskim Ostrvima, imaju otvorene račune u više evropskih zemalja i u više valuta. Za sve račune se koristi internet bankarstvo, a iz dostavljenog prometa po računima se vidi da je jedini priliv sredstava na račune bio od predstavništva pravnog lica „A“. *Offshore* kompanijama je plaćano za usluge marketinga po ugovorima o djelu. *Offshore* kompanije nisu imale zaposlenih radnika.

Nakon što su uplaćena sredstva sa računa predstavništva pravnog lica „A“ na račun *offshore* kompanija za fiktivne usluge marketinga, isti dan se transferišu na nerezidentne račune lica „Y“ i sa njim povezanog lica „Y-1“, koje je i u rodbinskim vezama sa licem „X“. Prenos sredstava na račune lica „Y“ se vrši kao isplata dobiti, budući da je on osnivač i vlasnik *offshore* kompanija, a na račune lica „Y-1“ po osnovu ugovora o djelu, budući da *offshore* kompanije nemaju zaposlenih radnika te angažuju saradnike po ugovorima o djelu. Koristeći internet bankarstvo sredstva se isti dan, po treći put, transferišu ili se vrši konverzija u drugu valutu, nakon čega slijedi ubacivanje sredstava u legalne finansijske tokove u BiH i integracija u pokretnu i nepokretnu imovinu, uglavnom na ime drugih povezanih lica – rodbine, kako bi se što više prikrilo kriminalno porijeklo novca.

Lice „Y“ je sredstva sa nerezidentnog računa u inostranstvu transferisalo i integrisalo u BiH na sljedeći način:

- U jednoj banci u BiH lice „Y“ je otvorilo kastodi (fiducijarni ili skrbnički) račun i preko ovog računa kupio akcije u akcionarskom društvu „C“. Stoga se, prilikom prikupljanja podataka od Registra hartija od vrijednosti, lice „Y“ nije pojavilo kao vlasnik akcija, nego banka u kojoj je otvoren kastodi račun.
- Dio sredstava je uplaćen na račun člana porodice „L-1“, uplate su vršene na račune u više banaka i valuta. Član porodice „L-1“ je dio uplaćenih sredstava koristio za kupovinu zemljišta veće površine i vrijednosti, dio sredstava je uplatio kao osnivački ulog u novoosnovanom pravnom licu „B“, čiji je on jedini vlasnik i direktor, dok je dio sredstava uložio u kupovinu akcija u akcionarskom društvu „C“, u kome je jedan od akcionara i lice „Y“ preko kastodi računa.
- Na jednu brokersku kuću je izvršena uplata sredstava za kupovinu akcija u akcionarskom društvu „C“ na ime člana porodice „L-2“, koji je postao najveći akcionar u akcionarskom društvu „C“.

- Na drugu brokersku kuću je uplaćen avans za kupovinu akcija, ali akcije nikada nisu kupljene, a sredstva su transferisana na račun člana porodice „L-2“ kao povrat avansa, iako lice „L-2“ nikad nije uplatilo predmetna sredstva na brokersku kuću niti je raspolagalo sredstvima u uplaćenom iznosu. Odmah nakon uplate povrata avansa, član porodice „L-2“ sredstva oročava na kraći vremenski period, a po isteku oročenja, sredstva u više navrata podiže u gotovini. Obično se nakon podizanja gotovine gubi daljnji tok novca i utrošak sredstava se ne može pratiti. Međutim, u ovom slučaju za praćenje daljnjeg toka novca presudni su bili notarski ugovori o gotovinskim pozajmicama koje je lice „L-1“ zaključilo sa akcionarskom društvom „C“, koji na prvi pogled nemaju nikakve veze sa gotovinom podignutom sa računa lica „L-2“. Naime, član porodice „L-1“ je davao gotovinske pozajmice akcionarskom društvu „C“ u većim iznosima, a na zahtjev notara da dostavi dokaz o legalnom porijeklu gotovine, lice „L-1“ je dostavilo naloge o podizanju gotovine sa računa člana porodice „L-2“. Tako je dio novca od predstavnitva pravnog lica „A“, preko *offshore* kompanija i lica „Y“, te brokerske kuće u BiH i nezakonitog povrata avansne uplate na račun lica „L-2“, završio kao uplata pozajmice koju je izvršio član porodice „L-1“ akcionarskom društvu „C“, u kome je većinski vlasnik lica „L-2“, a akcionari su i lice „Y“, preko kastodi računa, i lice „L-1“. Cilj ovih uplata odnosno gotovinskih pozajmica je bilo preuzimanje svih akcija u akcionarskom društvu „C“.
- Dio sredstava lica „Y“ je prenijelo na suprugu i oročilo u ino bankama.
- Lice „Y“ je na svoje ime oročilo sredstva u više ino banaka, a preostalim sredstvima je, koristeći platnu karticu, plaćalo razne troškove i putovanja.

Lice „Y-1“, koje je rodbinski povezano sa licem „X“, je novac sa svog nerezidentnog računa u inostranstvu transferisalo i integrisalo u BiH na sljedeći način:

- Dio novca je uplaćen na račun jedne agencije za promet nekretninama u BiH i dat je nalog da se izvrši kupovina stana na ime jednog člana porodice „L-3“ kao poklon. Prividno, kupovinu stana je izvršila agencija za promet nekretninama (za člana porodice „L-3“), a novac potiče sa računa lica „Y-1“ u ino banci. Na ovaj način lice „Y“ se ne dovodi u vezu sa kupovinom nekretnine niti se transfer novca može dovesti s njim u vezu bez detaljne analize nekoliko transakcija unazad. Tek analizom porijekla novca na nerezidentnom računu lica „Y-1“ u ino banci doći će se do lica „Y“ koje je novac sa računa predstavnitva pravnog lica „A“ transferisalo na *offshore* kompanije u svom vlasništvu po osnovu fiktivnih usluga, a zatim na nerezidentni račun lica „Y-1“.

- Dio novca lica „Y-1“ je transferisalo direktno na račun istog člana porodice „L-3“ za kupovinu poslovnog prostora, u kome će djelatnost obavljati novoosnovano pravno lice „D“, čiji je osnivač i direktor član porodice „L-3“. Ni u ovom slučaju nema direktne veze lica „Y“ sa kupovinom poslovnog prostora, niti sa pravnim licem „D“.
- Dio sredstava lica „Y-1“ je oročilo u ino banci na svoje ime.

Sklapajući štetne ugovore i nesavjesnim poslovanjem lica „Y“ je ostvarilo znatnu imovinsku korist za sebe i članove svoje porodice na štetu predstavnitva pravnog lica „A“, a do podataka o stečenoj protivpravnoj imovinskoj koristi se došlo praćenjem toka novca, koji je uplaćen *offshore* kompanijama za fiktivne usluge.

I u ovom slučaju finansijska istraga je usko povezana sa pranjem novca, gdje je dokazano da je nezakonito stečeni novac od plaćenih fiktivnih usluga, nakon niza transakcija preko računa u više država i valuta, transferisan na više lica, oročavan, davane pozajmice, da bi na kraju bio integrisan u nekretnine i kupovinu akcija u vlasništvu lica koja su predmet istrage i sa njima povezanih lica.

Nesrazmjera između ostvarenih prihoda i rashoda za lice „Y“ u BiH nije bilo, zbog čega je i praćen tok novca da bi se došlo do nezakonito stečene imovinske koristi. Sva lica vezana za lice „Y“ i „Y-1“ su imala legalne prihode od plata (ili penzija) u minimalnom ili prosječnom iznosu dovoljna za pokriće nužnih troškova života.

Odnos ostvarenih prihoda i rashoda za lica „Y“, „Y-1“ i povezana lica:

Ostvareni zakoniti prihodi povezanih lica:

- plate u minimalnim ili prosječnim iznosima (prema podacima Poreske uprave),
- minimalne penzije (podaci PIO/MIO) i
- dividenda.

Ostvareni rashodi povezanih lica:

- kupovina akcija u „C“ preko kastodi računa (za lica „Y“),
- oročena sredstva lica „Y“ i supruge,
- kupovina akcija u „C“ za „L-1“,
- kupovina zemljišta za „L-1“,
- osnivački ulog u „B“ (za „L-1“),
- date pozajmice društvu „C“ od lica „L-1“,
- kupovina akcija u „C“ za „L-2“,
- kupovina stana preko Agencije za „L-3“,
- kupovina poslovnog prostora za „L-3“,
- osnivački ulog u „D“ (za lica „L-3“) i
- oročena sredstva lica „Y-1“.

Iz legalnih prihoda se nisu mogli pokriti troškovi kupovine hartija od vrijednosti, nekretnina ili osnivačkih uloga za novoosnovana pravna lica, kao ni date pozajmice akcionarskom društvu „C“.

Dokumentacija za lica „Y“ i druga povezana lica:

- rješenje o registraciji *offshore* kompanija,
- promet po računima i karton deponovanih potpisa za *offshore* kompanije,
- ugovori predstavnštva pravnog lica „A“ sa *offshore* kompanijama o pružanju usluga marketinga,
- promet po nerezidentnim računima lica „Y“ i „Y-1“,
- promet po računima u BiH za lica „Y“ i „Y-1“,
- podaci i promet na kastodi računu lica „Y“,
- podaci Registra hartija od vrijednosti za lica: „Y“, „L-1“ i „L-2“,
- podaci brokerskih kuća,
- promet po računu lica „L-1“, „L-2“ i „L-3“,
- ZK izvadak za sva lica,
- rješenja o registraciji novoosnovanih pravnih lica „B“ i „D“,
- ugovor sa Agencijom za promet nekretnina i pripadajućom dokumentacijom,
- notarski ugovori o pozajmicama sa pripadajućom dokumentacijom i
- notarski ugovori o kupoprodaji nekretnina.

Provedenom finansijskom istragom za lica „Y“ odnosno praćenjem toka novca ostvaren je:

- **cilj** - identifikovana imovina čije se otuđenje može spriječiti u cilju trajnog oduzimanja (zabrana otuđenja nekretnina, zabrana prometa hartijama od vrijednosti, blokada novčanih sredstava, zabrana brisanja pravnih lica iz registra),
- **zadatak** – preko toka novca pronađeni dokazi o uzročnoj vezi sa krivičnim djelom i
- **značaj** – otkrivena druga krivična djela (pranje novca, povreda zakona o hartijama od vrijednosti, krivotvorenje poslovnih isprava) i proširen krug izvršilaca krivičnih djela na članove porodice i druga povezana lica.

Iz ovog primjera se vidi da je finansijska istraga bila presudna za utvrđivanje visine protivpravno stečene imovinske koristi, identifikovanje lica koja su stekla imovinsku korist i lociranje imovine. Samo dokazi iz krivične istrage nisu bili dovoljni da se utvrdi ko je i u kojem iznosu stekao imovinsku korist iz počinjenih krivičnih djela i gdje se stečena imovinska korist nalazi u cilju njenog oduzimanja.

RJEČNIK POJMOVA

Lombardni kredit - predstavlja nenamjenski kratkoročni ili dugoročni kredit čiji je iznos obezbijeđen 100% depozitom.

Kastodi račun - anonimni je račun hartija od vrijednosti kojeg otvara kastodi banka, u svoje ime a za račun klijenta, pri čemu jedino ona zna identitet lica za čiji račun obavlja poslove kastodija nad hartijama od vrijednosti.

Kastodi banka - je banka koja ima dozvolu Komisije za hartije od vrijednosti da obavlja poslove vođenja računa hartija od vrijednosti za račun klijenta i postupa po nalogu klijenta.

Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine
Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće Bosne i Hercegovine
Високи судски и тужилачки савјет Босне и Херцеговине
High Judicial and Prosecutorial Council of Bosnia and Herzegovina

VSTV BiH,
Kraljice Jelene 88,
71000 Sarajevo, BiH

Tel: +387 33 707 500,
Fax: +387 33 707 550

E-mail: vstvbih@pravosudje.ba
Web: vstv.pravosudje.ba